NICOLAE MILESCU-SPĂTARU

Jurnal de călătorie în China

1962

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

CĂLĂTORIE DE LA TOBOLSK,
CAPITALA SIBERIEI,
PÎNĂ LA HOTARELE CHINEI,
ÎNTRU ACEASTA
ȘI DESPRE PĂMÎNTUL SIBERIEI
ȘI DESPRE RÎURILE EI

CĂLĂTORIE DE LA TOBOLSK, CAPITALA SIBERIEI, PÎNĂ LA HOTARELE CHINEI, ÎNTRU ACEASTA ŞI DESPRE PĂMÎNTUL SIBERIEI ŞI DESPRE RÎURILE EI *

Scrisu-s-a această carte de Nicolae Spătaru în anul 7183, mai 2, cînd din ordinul marelui împărat şi cneaz Alexie Mihailovici, autocratul întregii Rusii, mare, mică şi albă, a fost trimis în ambasadă la împărăţia Chinei

În anul 7183 (1675), mai 2, duminică seara, plecarăm pe trei vase, pe rîul Irtici, din oraşul Tobolsk şi venirăm la iurtul tătarilor. La satul acela ne oprirăm, aşteptînd să se adune ienicerii [1] de la Tobolsk. Plecarăm apoi de acolo la 3 mai, pe la 4 ore, prin mijlocul provinciei... [2] Zamka. De la Tobolsk pînă la Iama... [3] este satul numit ruseşte Retkina, pînă la care de la Tobolsk este distanţă de şapte verste. De la satul acesta la distanţă de o verstă este satul rusesc numit Smirna ; apoi de la acesta la două verste, satul Iliina, care ruseşte însemnează satul Soarelui. În faţă cu acesta, dincolo de rîu, sînt două sate : unul rusesc, care se cheamă a lui Iosif învingătorul, iar celălalt, Eskalbinskoi, pe malul rîului Irtici, la distanţă de zece verste de la Tobolsk. La

* Apărută sub titlul : *De la Tobolsk pînă în China, Note de călătorie* de N. Milescu (traduse după text grecesc de G. Sion), *Analele Academiei Romîne, Memoriile Secţiunii istorice*, tom X, Bucureşti, 1889

[1] Probabil că erau tătari, căci ieniceri nu puteau fi în Siberia (Sion).

[2] Lacună, fiind manuscriptul rupt (Sion).

[3] *Idem* (Sion).

două verste de la Eskalbinskoi, urmează satul rusesc Korikova ; apoi de la acesta la o verstă și jumătate este satul rusesc numit Monastirska, adecă monastire ; apoi, la o verstă de aice, este satul rusesc Belomoia ; apoi, satul Blehanova, care vine la o verstă și un pătrar de la cel de sus ; apoi iurtul tătarilor numit Enghildeev, de la Blehanova la jumătate de verstă ; apoi insula Lipovoi. După aceasta rîul Irtici se dezbină în două brațe : unul se cheamă *cel vechi*, iar altul *cel nou*. Vine apoi satul rusesc Semenova, ad[ică] al lui Simeon, de la Engheldieva la o verstă ; apoi de la satul Semenova la distanță de o verstă vine [1] cătunul (în care este și biserică) Kugaeva, locuit de ruși ; iar de aice la distanță de o verstă și jumătate sînt...[2] sate, cari se numesc tot Kugaevskoi; apoi satul rusesc Egonskaia, două verste departe de Kugaeva ; iar în față cu satul acesta, de partea cealaltă a rîului, iurtul abizilor, și la dreapta, la două verste de la iurt, este satul Medvedcikova. Pînă a nu ajunge însă la satul acesta, în apropierea lui este o vărsătură sau scursură a rîului Irtici, care se numește în limba tătărască Airțak. La o verstă de satul Medvedcikova este satul tătărăsc Ostrovnaia ; iar de acolo la distanță de trei verste sînt două sate : unul numit Stamal, iar altul, Ebaeva. De partea cealaltă a lui Irtici și de satul Ebaeva se varsă o gîrlă sau vînă de rîu. Iar în față cu satul Ebaeva este satul numit Zokorciovo, apoi satul Branikova, la trei verste de la Ebaeva ; iar peste rîul Irtici, în față cu Branikova, este satul numit Salci ; iar sub satul acesta, o insulă numită Pokosov, apoi satul

[1] În textul grecesc : *pogóstion*, după rusescul *pogosti*, care însemnează cătun cu biserică, cimitir și locuințe de preoți (Sion).

[2] Lacună (Sion).

Verbusa Ticinskaia și altul Arbukoba al proseliților[1], cale de două verste de la Salci. De la satele acestea mai în jos se varsă în Irtici lacul Ticinskoe-Obroțvo-Eburan ; apoi vine satul rusesc Balaeva, la o verstă și jumătate de la Verbusa. În față cu satul acesta se revarsă din Irtici o limbă de baltă, de la care mai înainte curge în Irtici o gîrlă numită Irențanka, care vine în partea dreaptă a lui Irtici ; iar de la Irențanka mai înainte cu jumătate verstă, tot în partea dreaptă, se varsă gîrla Soroka. Tot despre partea aceea sînt două limbi mici de apă formate tot din rîu. Apoi tot în partea dreaptă un *iam*, apoi iurtul Iremzianski, de la satul Belaeva cinci verste și jumătate ; apoi în fața acestui iurt, în partea stîngă, este un pîrîu. La acel iurt s-au schimbat oamenii din Tobolsk care trăgeau cu lopețile, luîndu-se în locul lor tătari din Aramziansk. De la iamul Iremziansk pînă la alt iam al iurtului Natce sînt zece verste, iar de la satul Iremzianska pînă la orașul Tobolsk sînt patruzeci și cinci de verste. În partea dreaptă a iurtului Iremziansk este rîul numit Narseiun ; în aceeași parte, gîrla Tetlinka, la jumătate verstă de la gîrla Narseiun. La cinci verste de la iurtul Iremzianska, în mijlocul lui Irtici, este insula...[2] ; apoi de la insulă la două verste, în partea stîngă, satul Filatova ; iar din jos de satul acesta este balta numită Kundai, care se scurge în Irtici. În dreapta și în stînga rîului sînt păduri de mesteacăn, plopi și sălcii. În partea dreaptă sînt dealuri îmbrăcate cu păduri de mesteacăn, plopi și sălcii. Iar rîul Irtici curge foarte lin, avînd lățime de 500 stînjeni și adîncime de zece-cincisprezece și chiar

---

[1] În textul grecesc : *neofotistón,* care mai propriu s-ar traduce nou luminată ; probabil vreo populațiune trecută la creștinism, sau vreo sectă religioasă (Sion).

[2] Lacună în manuscris (Sion).

peste douăzeci. Am venit la iamul din iurtul Natce, unde am schimbat pe lopătarii de la Remziansk. În față cu iurtul acesta se dezbină rîul Irtici în două, formînd la mijloc o insulă ; iar de la iurtul acela, în partea dreaptă, curge o gîrlă, numită Indiuk, după care încă una, numită Siberianka.

Tot despre partea dreaptă este satul tătărăsc numit Karbinska, o depărtare de o verstă de la Siberianka. Acolo am schimbat lopătarii.

Despre stînga lui Irtici este gîrla Moia, la jumătate verstă de la satul Korbinskoi ; apoi gîrla Kriuk, cu două verste de la Moia. La dreapta, gîrla Meseul, la patru verste de la gîrla Kriuk. La o verstă de la Meseul este gîrla Cembria ; apoi, de la aceasta la o verstă, gîrla Bardak ; iar de la aceasta la două verste, gîrla Kurtia.

Iarăși la stînga, de la g[îrla] Bardak la douăzeci verste, este satul Tatarskaia, iar de la acesta la jumătate verstă, la dreapta, satul tătărăsc Ugniskaia. La stînga lui Irtici, la două verste de la satul de sus, este gîrla Naskil ; iar la dreapta, la două verste de aice, gîrla Arai. Despre stînga se varsă în Irtici gîrla Bismur, care curge pe lîngă Tiumeni, la distanță de o verstă de la Arai. Despre aceeași parte este satul Esaul, la jumătate verstă de la g[îrla] Bismur ; iar despre dreapta, de la Esaul la două verste, gîrla Aleev. La stînga este o insulă, în dreptul căreia curge gîrla Tungugun, la trei verste de la g[îrla] Aleev ; iar de la aceasta la o verstă, gîrla Kaimis.

Pe partea dreaptă a lui Irtici este iurtul Pereslihiut, la jumătate verstă de g[îrla] Kaimis ; iar la două verste de la acest iurt, gîrla Alabulga. La o verstă de la aceasta, tot pe dreapta, este gîrla Ialimka ; apoi la distanță de o verstă un alt curs de apă, numit tot Ialimka. Tot pe dreapta lui Irtici

este satul Ghiulbazara (aice am schimbat lopătarii), la două verste de la Ialimka ; apoi la două verste, gîrla Sosnovka ; apoi la două verste, gîrla Kultamah ; apoi la trei verste, insula Turtaski.

De la insula Turtaskago la o verstă, pe malul stîng al lui Irtici, este un sat tătărăsc, iar pe cel drept, satul Turtas. Sub satul acesta, la jumătate verstă de la insula Turtaskago, de ceea parte de Turtas, este o gîrlă. Tot de-a stînga lui Irtici, de la s[atul] Turtas la două verste, este gîrla Alimka ; apoi este o istoacă[1], în care este satul Vodska (am schimbat pe lopătari), de la Alimka la cinci verste ; în aceeași parte, la cinci verste de la Vodska, este satul rusesc Ovot, de la care la patru verste mai-nainte este gîrla Krukia. Tot despre stînga, la jumătate verstă de la g[îrla] Krukia, este o insulă, după care la distanță de trei verste este satul Lampoutostiatkago. (Aice am schimbat lopătarii.)

Din malul drept al lui Irtici curge gîrla Atliara, iar în fața acesteia, de cealaltă parte, Ghiazir-Duren, din jos de satul Leboev ; iar de la gîrla Atliara cu o verstă mai la vale vine o scursură dintr-o baltă ; iar din jos de aceasta curge iarăși o gîrliță[2]. Pe dreapta lui Irtici este gorodiștea Koselevo, pe loc înalt și pe dealuri mari, cu situațiuni frumoase și păduri cu fel de fel de arbori, iar sub ea, o baltă și un sat, numit Ostiatkoia. De-a stînga lui Irtici curge gîrla Turbak, la o verstă de la Koselevo-gorodiștea. Din jos de gîrla aceasta Turbak, pe malul opus, este un sat care ține tot de Koselevo-gorodiștea. (Aicea am schimbat lopătarii.) La distanța de o verstă de

---

[1] Acest cuvînt, după dicționarele rusești, însemnează scursoare de apă : cu toate aceste nu se poate explica cum într-o scursoare de apă putea să fie satul Vodska (Sion).

[2] În original se zice : *ipotzina* [?], care rusește însemnează mic curs de apă (Sion).

la gîrla Turbak, din malul stîng al lui Irtici, vine o scursură de apă din baltă. De aice, la o verstă şi jumătate de la Koselevo-gorodiştea este iarăşi un lac.

La cinci verste de la Koselevo-gorodiştea, despre dreapta lui Irtici, este o gîrlă, iar în faţă cu aceasta, pe malul stîng, balta Burentamak. Din jos de aceasta este o insulă numită Burentamaţkii, în faţa căreia este iurtul ostiacilor, numit Burentamaţki. La două verste de acolo, tot despre dreapta, curge gîrla numită Korghina ; iar de la vale de aceasta este iurtul de primăvară Burentamaţki. (Aice am schimbat lopătarii.) De la iurtul acesta la distanţă de o verstă pe malul stîng al lui Irtici, este balta numită Nimth, iar la două verste de la aceasta curge o gîrlă numită Tuma ; iar de la aceasta, la distanţă de o verstă despre dreapta curge gîrla Kalighiam. La cinci verste de aice se mai varsă un rîuleţ. Tot pe malul drept, de la rîuleţ la cinci verste, este satul Varlamka. (Aicea am schimbat pe oamenii care vîsleau.) La zece verste de la acest sat este iurtul esaulilor ostiaci (aicea iarăşi am schimbat lopătarii), iar de la vale curge un rîuleţ.

Aici este calea jumătate de la Tobolsk pînă la staţiunea Damianskului. Despre malul stîng al lui Irtici este insula Esaulskoi, la jumătate verstă de la iurtul Esaul ; apoi la două verste de la aceasta, despre malul drept, încă o insulă, numită Esaulskoi ; iar la depărtare de o verstă, se formează în mijlocul lui Irtici o insulă mare, numită Sudiiaga, din susul căreia este iurtul de iarnă al esaulilor. Despre dreapta lui Irtici, la jumătate verstă de la insula Tolstova, curge gîrla Bobrovka, pe a căreia apă neagră se vînează : biberi, samuri, castori, loseci, vulpi şi alte animale de aceste ; această gîrlă vine de departe din bălţi. Pe malul stîng al lui Irtici este

iurtul ostiacilor, numit Korenev, la jumătate verstă de la Bobrovka. Ostiacii încep de la satul Lebosteka.

Religiunea acestora este aceasta : au meceturi în care sînt idoli sculptați de argint, de aramă și de lemn, de diverse forme ; se închină stînd jos, se pun în extase și dănțuiesc ; iar cînd ucid în pădure un urs, îl tîrăsc în curte și în casă și, trăgînd cu arcurile, înfig în el săgeți, și-l bat, și sar, și joacă, zicînd că se roagă lui Seitan (diavolul), care, cred ei, merge din curte în curte.[1] Despre dreapta lui Irtici, la trei verste de la gîrla Bobrovka, se varsă gîrla Damianka, care curge de sub orașul Tara ; iar din jos de gîrla aceasta este iamul (stațiunea) Damiansk, situată pe mal, la loc foarte frumos, locuit de ruși. În acest iam sînt ca cincizeci menajuri[2], din care unele au cîte două și trei curți. Acolo este și o biserică cu hramul sfîntului Alexie, omul lui Dumnezeu. Ne-am dus și la Damiansk în ziua de șapte mai, de unde am plecat în aceeași zi, miercuri.

De la iam la două verste, despre malul stîng al lui Irtici, este insula Racevskoi (care turcește se cheamă Kenzil) ; iar pe malul drept este tîrgușorul Racevskoi, situat la loc foarte frumos, avînd împrejur păduri cu diferite specii de arbori : cedri, sălcii și altele. Despre aceeași parte curge în Irtici gîrla Alehei, care vine din baltă. Din jos de aceasta este iurtul de iarnă al murzinilor, la două verste și jumătate de la insula Racevskoi. Pe malul stîng sînt păduri de sălcii și răchită, iar de la mal dincolo este un iar negru cu pădure de cedri, sălcii și alte specii

---

[1] Vezi partea descriptivă a vieții ostiacilor (Sion).

[2] Nu știu de am nimerit a traduce bine cuvîntul din text, *pays*, pe care nu l-am aflat nici în dicționarul grecesc, nici în cele rusești ; după înțeles nu poate să fie decît familii, locuințe sau menajuri (Sion).

de arbori. La o verstă de la iurtul murzinilor, despre dreapta, se varsă în Irtici gîrla Șeitanka. Tot despre dreapta lui Irtici, sus pe iar, la loc frumos, este satul rusesc Cernoiarska-Iamskaia, la marginea căruia este o pădure de pitovnici, la distanță de o verstă de la gîrla Șeitanka ; iar dincolo de acei pitovnici sînt plopi mari.

Despre dreapta lui Irtici este insula Ceandisev, la două verste și jumătate de la satul Cernoiarska, pe care este și un iurt ce poartă asemenea nume. La stînga lui Irtici, de la insula de mai sus la o verstă, este iurtul Karmisev. De la acest iurt la distanță de o verstă, e insula Ciugus, despre malul drept al lui Irtici. De la această insulă la jumătate verstă, în partea dreaptă a lui Irtici, este *protoca* Romanova ; apoi despre stînga insula Kugalkov. Pe protoca aceasta am plutit cinci verste, mergînd pe sub iurturi. Tot despre stînga, de la insula Kugalkov la trei verste, este insula Subotnika, de la care mai la vale cu o verstă este iurtul Kugalkov ; apoi de la insula Subotnika la trei verste pe malul stîng este iurtul Subotin. De la acest iurt la trei verste din malul stîng al lui Irtici curge gîrla Gulovkova ; iar la dreapta, de la iurtul Subotin la șase verste, este iurtul Iacin.

De la g[îrla] Golovkova la două verste, despre stînga lui Irtici, este protoca Lomiha, iar la dreapta, din sus de iarul Iacin, este o gîrlă, la trei verste de la Lomiha. Iarul Iacin este negru și pe el sînt păduri de plopi, mesteacăni și alte specii. Iarul este nalt ca și cel de la Tobolsk și are întindere ca de zece verste. Pe malul stîng al lui Irtici, de la iarul Iacin la cinci verste, este iurtul Voinikov, iar sub el protoca Voinikov. Pe malul drept sînt iurturile Dențikovoi ; de la vale de aceste vine gîrla

Denţikova, de la iurtul Voinikov la cinci verste. Cu şase verste mai jos de gîrla Denţikova este o insulă.

De-a dreapta lui Irtici, în faţă cu insula, curge gîrla Bobrovka ; iar cu două verste mai la vale, insula Filin. Apoi în faţă cu aceasta, iarul Filin, pe loc înalt, ţine zece verste. Tot despre malul drept curge gîrla Mategorka, în faţa căreia stă iurtul Filin-Buskakova ; iar de-a stînga, în faţă cu acest iurt, la jumătate verstă de la insula Filin, mai este o insulă. Pe dreapta lui Irtici, la capul iarului, este iurtul ostiacilor, numit Lukiankov, împreună cu arătura, la jumătate verstă de la gîrla Mategorka. Tot despre partea aceea, la o verstă de la iurtul Lukiankov, este gîrla Martemianska, în dreptul căreia este insula Laba.

De la Laba la patru verste, tot de-a dreapta lui Irtici, este insula Obuceakov, iar la stînga, iurturile cingalilor, de la vale de care curge vechiul Irtici, la şapte verste de la insula Obuceakov. Tot în partea aceasta a lui Irtici sînt iurturile Semenkin, la zece verste de la ale cingalilor. De la aceste, de patru verste, de-a dreapta lui Irtici, este gîrla Pentankova. Pe iarul semenkinilor, la opt verste de la iurturile lor, pe partea stîngă, este iurtul ostiacilor sutaşi ; iar în faţă cu acesta, de-a dreapta, este o zaostrovkă. În mijlocul lui Irtici sînt trei insule ale sutaşilor : una numită Avgaza, alta, Saltrapil, şi a treia, Artisiak. Între aceste insule se varsă gîrla Sotnikova, la patru verste de la iurtul cu asemenea nume ; iar la stînga lui Irtici este iurtul Sotnikov, la două verste de la gîrla cu asemenea nume. Despre dreapta lui Irtici curge gîrla Bereborka, iar mai la vale de cealaltă parte este iurtul Sotnikov, de la cele trei insule la trei verste. În acelaşi loc

este protoca numită Grişkina, la două verste de la iurtul Sotnikov; în ea este iurtul Grişkina. De-a dreapta lui Irtici curge o gîrlă din sus de iurtul Kolpuhova, ca trei verste; iar mai din sus de acesta ca o verstă este gîrla Kolpuhova. Iurturile stau între tarlale de arături, sub care este o baltă iar din sus de arături este încă o tarla mai mică. Aproape de malul stîng este insula Kalpuhovskoi la patru verste de la tarlale. Din jos de insulă, ca jumătate verstă, este iurtul Kalpuhovskoi, în faţa căruia, de-a dreapta, este o protocă. Despre stînga lui Irtici curge gîrla Puriakova, la trei verste de la insula Kalpuhovskoi, şi în faţă cu gîrla aceasta este sorul numit Kalpuhovskoi. Despre dreapta lui Irtici este gîrla Vipolzovka, la trei verste de la Puriakova. În mijlocul lui Irtici este insula lui Senka Pogonska, la două verste de la g[îrla] Vipolzovka. Pe malul stîng al lui Irtici este iurtul de primăvară Kalpuhovskoi, în faţă cu insula ce poartă asemenea nume. Înaintea insulei este o livadă mare, dincolo de care este o baltă; iar dincolo de aceasta, un deal înalt, care se întinde de la Tobolsk pînă la fluviul Obi şi e acoperit cu păduri. La dreapta lui Irtici, la două verste de la insula Kalpuhovskoi, este protoca Zaloma; iar în mijlocul lui, de la protocă la o verstă, două insule.

Tot despre dreapta lui Irtici este protoca Naderavan, în care este o baltă, la trei verste de la protoca Zaloma. Tot de-a dreapta, în faţă cu protoca Nadereva, este satul lui Artinha Karlinu. Pe malul stîng al lui Irtici, la cinci verste de la Artinha, este iurtul Repolov. Despre malul drept curge gîrla Konda, care vine de la cetatea Siberiei Pelim, din piatra Verhoturska, două verste departe de la gîrla Repolovka. Iar pe malul stîng sînt iurturile Kondinski, situate pe lîngă gura gîrlei Konda; iar la

dreapta protocei Nadereva este insula Mihail. La stînga este gîrla Tugunka, la patru verste de la iurturile Kadinski. Despre dreapta lui Irtici este Repolovskoi-sor, la şapte verste de la Tugunka. Tot despre partea aceasta a lui Irtici este gîrla Maikusova, la o verstă de la Repolovskoi-sor. Tot de-a dreapta lui Irtici, la două verste de la gîrla Maikusova, curge gîrla Etigarka, iar pe malul stîng sînt iurturile Vaiasnovia, la o verstă şi jumătate de la Etigarka ; iar de la aceste iurturi la o verstă, la dreapta lui Irtici sînt două gîrle : una numită Baiasnova şi alta, Kamerova. La dreapta lui Irtici este gîrla Zaostrovka. În dreptul acestei gîrle în Irtici este insula Domrin, la o verstă şi jumătate de la gîrla Komarova.

Pe dreapta lui Irtici este o protocă ; lîngă aceasta este insula Pokolenskoi, la o verstă de la insula Damrin. Pe malul stîng a lui Irtici sînt iurturile Timoşkin, la patru verste de la insula Pokolenskoi. Despre dreapta lui Irtici este protoca Samarovka, la două verste şi jumătate de la iurturile Timoşkin. Despre stînga lui Irtici curge gîrla Holodilova, la trei verste de la iurturile Timoşkin, iar de la dreapta lui Irtici este gîrla Kazennaia, la o verstă de la gîrla Holodilova. De la gîrla aceasta ca la o verstă este iamul Samarovski. Am sosit la iamul acesta în ziua de 8 mai, de unde am plecat la 10 mai, cu trei ore înainte de a însera. Înaintea iamului Samarovka sînt două insule numite Samarovski, şi se numeşte iam fiindcă în locul acesta a fost un cneaz al ostiacilor care se numea Samaros ; se văd chiar pînă astăzi sus pe deal urmele şanţului şi săpăturile vechiului orăşel. Munţii Samarovski sînt foarte înalţi şi sferoizi ; întinderea poate să fie ca douăzeci verste şi nu merg mai departe ; locurile sînt stîrpicioase şi pline de smîrcuri sau mlaş-

tine, lacuri, bolovani și arbori fără valoare. Iamul stă despre dreapta lui Irtici și sînt în el, ca și la Damiansk, ca cincizeci familii. Este și un comisar, fiu de boier trimis de la Tobolsk, și o biserică cu hramul sfîntului Nicolae. De la iamul acesta curge protoca Kazennaria, care se vede înaintea iurturilor Belogorski, mergînd spre Berezov.

De la iamul Samarovsk pînă la Berezov se călătorește pe vase plutitoare mergînd în jos, mai întîi pe Irtici și apoi pe Obi, în șase zile. De la iamul acesta rîul Irtici curge încă ca cincisprezece verste pînă la munții Belogorski, și acolo intră în rîul Obi, unde este capătul celebrului rîu Irtici.

Cuvine-se însă să facem aice o descriere mai pre larg despre izvoarele rîului Irtici, despre cîte alte rîulețe și pîraie cad într-însul, cîte cetăți sînt pe laturile sale și altele care se cuvine a se pune în descrierea aceasta.

Descrierea celebrului rîu Irtici

Rîul Irtici n-a fost cunoscut nici de geografii antici, nici de cei moderni, eleni sau romani. Obîrșiile sale, cursul său, cîmpiile întinse prin mijlocul cărora el trece ei nu le știu ; și nici cu auzul n-au auzit despre pîraiele care se varsă în el, nici despre popoarele care locuiesc pe laturele lui, nici despre cel mai principal măcar din ele. Acea regiune de pămînt care este foarte întinsă, începînd de la celebra Mare Caspică și de la împărăția Kazanului, care sînt dincolo de rîul Volga și pînă la Oceanul Boreal și Marea Înghețată, sînt parcurse de rîurile Irtici, Obi, Ienisei, Tungus, Lena și Amurul, pînă aproape de hotarele împărățıei kitaiților, care are pe fruntarii cele mai înalte și mai lungi ziduri ; des-

pre aceste locuri și rîuri ei nimica nu știu; și dacă vreunii din ei au spus cîte ceva, au înșirat mai mult fabule, după cum le-au auzit și ei de la alții, dar nici unul n-a mers pînă acolo ca să facă experienţa. Atît cei vechi, cît și cei de astăzi atîta doară au scris că celebrul fluviu Obi formează hotarul de despărţire între Asia și Europa și că partea din stînga lui Obi se numește Europa, iar cea din dreapta, Asia. Dar și la aceasta neadevărat opinează, căci începînd să delimiteze linia dintre Asia și Europa, de la Marea Albă, prin Constantinopole, la Marea Neagră, apoi, urmînd fluviul Donului pînă la sorginţile lui, indică răpede valea și gurile fluviului Obi. Ei calculează că de la sorginţile Donului nu este mare distanţă pînă la malurile fluviului Obi; ei nu știu însă că este foarte mare distanţă între aceste două fluvii și că această distanţă este cît jumătate Europa. Ei mai bine ar pune limita între Asia și Europa la sorginţile fluviului Donului; apoi ar nemeri trăgînd linie pe de-a stînga fluviului Dvina către orașul Arhanghel și către ocean. Aceasta ar fi și cea mai adevărată limită. Dar despre aceasta vom scrie mai cu îndemînă cînd vom face descripţiunea celebrului fluviu Obi. Acuma să ne întoarcem la descrierea celebrului rîu Irtici.

Sorginţile rîului Irtici curg din munţii Mungaliei [1], care rusește se numesc Kamene, adecă pietre. De acolo se divid în două ramuri sau scursori; mungalii și calmucii pe una o numesc Urenga, iar pe alta, Balgan. Nu departe de aice sînt confiniele imperiului Kitaia [2]. Aproape de sorginţile acestui rîu locuiește taișa, sau capul mungalilor, Zarukta-

---

[1] Am conservat cuvîntul așa cum este în text; dar probabil că este vorba de Mongolia (Sion).

[2] Fără îndoială e vorba de Imperiul Chinei, care se vede că pe acel timp, pe acolo, se numea Kitaia (Sion).

kun ; și de la locul acela pînă la fruntariele Kitaiei este numai piatră și loc greu de umblat. Acolo locuiește o seminție de mungali, cîrmuiți de mai mulți domnitori, taișale inferioare. De la Tobolsk pînă la sorginții le rîului Irtici se poate călători cu vase ușoare. De la mai sus numitul Zaruktakuntaișa, pînă la celălalt taișa al mungalilor Irdenisonvela, este cale de șapte zile de la Piatra pînă la rîul Irtici. Acești mungali vorbesc limba calmucilor. Sînt păduri, fînețe și mărăcinișuri. De la acel taișa pînă la lacul Kizifbas[1] este cale de nouă zile, mergînd pe aproape de rîul Irtici. Acest rîu trece pe alături cu lacul acesta, fără a se amesteca cu el, și apoi mai la vale își urmează cursul. Acest lac are apa limpede și verde, pești mulți și animale sălbatice. În el este un dobitoc necunoscut, care răpește lebede, gîște și alte zburătoare ; e un fel de crocodil și poate că chiar crocodil este, dar nimeni nu știe pozitiv. În limba mungalilor acest lac se numește Kizilbas. Acum cîțiva ani au venit niște oameni de la Tobolsk pînă aproape de acest lac și au cerut fața [2], din care fac ferestre, dar n-au găsit-o bună și de aceea n-au făcut comerț.

De la lacul acesta pînă la orășelul Kitaisin, este cale de patru zile de la Irtici. Acel orășel este de pămînt ; în el sînt două palaturi de cărămizi arse. Orășelul e situat în vale, între munți. În această cetățuie locuiesc niște lami ai calmucilor, adecă preoți ai idolilor. În orășelul acesta se fac tot felul de grîne și în orice stagiune a anului.

---

[1] Kisil-bas.

[2] Ne-a fost cu neputință să înțelegem ce a voit să zică autorul aici (Sion). În traducerea lui Baddeley se vorbește despre talc. Cît despre „ferestre", este vorba de un cuvînt care ne sugerează foile de mică ce se foloseau în loc de geam. Vi și nota 1 la p. 74.

De la orăşelul acesta pînă la Seigheghios-taisia a copiilor, şi pînă la Taisinea, este cale de cinci zile, nu pe loc depărtat de Irtici; iar de la Seighentaisia pînă la gîrla Beski, unde domneşte Obla-taisia, este cale de patrusprezece zile, nu departe de rîul Irtici. Această gîrlă Beska curge din piatră și cade în rîul Irtici. Acolo Abla-taisia a zidit două palate de cărămizi arse la loc tare, pe dealuri stîncoase. Meşterii au fost aduşi din imperiul Kitaiei, căci mungalii şi calmucii comunică adesea între ei, unul cu altul, prin hanul Kitaiei, primind şi dînd peşcheşuri. Căci acuma şi la kitaiţi predomină gintea calmucilor şi a tătarilor.

De la gîrla Beska pînă la arăturile ţinutului buharilor este cale de zece zile, pe lîngă rîul Irtici. Iar în ţinutul Taisia sînt tot felul de fructe şi grîne, precum: grîu, orz, mei, mazăre[1] şi altele, precum şi tot felul de vite. Iar casele agricultorilor buhari sînt de pămînt. Prin mijlocul arăturilor curge o gîrlă nu mare, care se numeşte Kurbaga. Această gîrlă purcede din Piatră şi dă în Irtici, în care se scurg mai multe alte gîrle ale cărora numiri sînt necunoscute.

De la arăturile şi semănăturile buharilor pînă la lama calmucilor este cale de două săptămîni. Rîul Irtici [rămîne] la stînga, iar drumul merge prin dealuri pietroase. Pe dealuri staţionează corturi de calmuci şi mulţi nomazi din ţinutul lui taisia. Pe dealuri sînt păduri de plopi şi de sălcii; iar unde nu sînt dealuri, nu sînt nici păduri, decît spini şi mărăcini şi mare lipsă de apă. Preotul acelor calmuci locuieşte aproape de rîul Irtici, pe malul stîng; şi are două palaturi de cărămizi arse şi al-

[1] Aice în original mai este vorba *golohos*, care ruseşte însemnează tot mazăre (Sion).

bite cu var. Agricultura acolo se face de buhari și se cultivă tot felul de semințe și fructe.

De la această lamă în jos, de-a stînga rîului Irtici, la cale de trei zile, se varsă gîrla Enkulia, care purcede din Piatră. De la această gîrlă pînă la Dolen-Karagai este cale de o zi. Dolen-Karagai în limba calmucă însemnează cinci arbori de sălcii. De la Dolen-Karagai pînă la Kabangasun (calmucește) este cale de două zile. Kabangasunul este un palat de piatră și cărămizi arse, edificiu vechi și pustiu. De la Kabangasun pînă la apele albe este cale de trei zile. De la toate localitățile aceste, drumul merge pe aproape de Irtici.

Apele albe se cheamă o gîrlă răpede, care se varsă în Irtici, avînd culoarea albă. Aicea aproape sînt trei lacuri, două la dreapta și unul la stînga. Apele acestor lacuri sînt sărate, și tătărăște se cheamă Ghiamisi-ozero [1]. Aice este marginea imperiului Siberiei. La lacurile aceste vin în tot anul de la Tobolsk și din alte cetăți ale Siberiei cîte treizeci și patruzeci vase pentru sare. Sarea se adună din bălți naturală și exportul se face prin postul Adormirei Născătoarei lui Dumnezeu. Lacul acesta este ca cinci verste departe de Irtici și din el se face o scursoare care se varsă în Irtici. Pe timpul cînd rușii adună sarea din lac se face iarmaroc, adecă praznic (bîlci), și vin multe mii de oameni, calmuci, buhari și tătari, care fac comerț cu rușii : ei dînd rușilor cai, robi și alte lucruri din Kitaia, iar rușii le dau felurite lucruri moi [2]. Tîrgul acela ține de la două pînă la trei săptămîni, după care rușii, luîndu-și sarea și tîrguielele, se întorc la Tobolsk, iar calmucii și ceilalți, la corturile lor, rămînînd locul acela pustiu. Este posibil că la locul acesta se va face cetate, pe

---

[1] Iamuiși, după Baddeley.

[2] Probabil blănuri și țesături.

malul lui Irtici sau aproape de lac. Este posibil că şi agricultură se va face, fiindcă pămîntul este bun. Călătorind pe ape, pe rîul Irtici în sus, pînă la oraşul Taras, se merge trei pînă la patru săptămîni; iar de la oraşul Taras pînă la Ghiamisi-ozero, lacul unde se duc pentru sare, este cale de patru săptămîni; iar lacul Ghiamisi-ozero este cinci verste departe de rîul Irtici. De la lacul acela şi de la acele lacuri sărate, pe Irtici în sus, pînă la lacul Ghiasan, care mai sus am scris că se numeşte calmuceşte Kaza-bas [1], cu vase mici se călătoreşte douăzeci zile; iar de la lacurile sărate în jos, pe Irtici, pînă la oraşul Tara, se călătoreşte pe vase în două şi într-o săptămînă şi jumătate. De la lacurile sărate, pe malul stîng al lui Irtici cade o gîrlă nu tocmai mică, care vine de departe de la cîmp şi din lacuri.

Mai la vale, pe partea dreaptă a rîului Irtici, între oraşul Tara şi lacurile sărate, este lacul Baraba; şi mai departe, aproape de oraşul Tomsk, locul acela se numeşte Barabinskoi-Volosti şi este locuit de tătari. Aceştia mai înainte plăteau impozit şi lui Oblun-taisia şi marelui domn [2]; acum însă plătesc numai marelui domn. Acei tătari vorbesc calmuceşte şi tătărăşte. Casele lor sînt făcute în pămînt ca mormintele. Au cnezi şi fortificaţiuni de pămînt. Fac comerţ cu tot felul de animale sălbatice. De la lacul Baraba pe rîul Irtici în jos pînă la oraşul Tara este cale de o săptămînă. Oraşul Tara stă lîngă gîrla Rokurna [3], pe loc frumos, la o verstă departe de Irtici. Tara este un oraş nu mic, şi în el sînt mulţi ostaşi din cei mai buni luptători, fiindcă aice este fruntaria tătarilor.

---

[1] Kisil-bas.

[2] Este vorba de ţar.

[3] Arkarka, după Baddeley.

De la Tara prin cantonul Barabinskoi pînă la orașul Tomsk se călătorește pe uscat, mergînd încet, o lună. De la orașul Tara asemenea, în jos, în partea stîngă a lui, Irtici se varsă în marele rîu Isim, care vine la distanță egală între orașele Tobolsk și Tara. În mijlocul acestui rîu este făcută cetatea Isimskoi, care comunică cu uscatul prin bărci. Pe acolo sînt multe slobozii de agricultori, căci pămîntul este în genere arabil, avut în pescării și bun de locuit. Apele lui adapă cîmpii imense, prin care este drum de la Tobolsk pînă la tabăra[1] cazacilor și pînă la buhari.

De la Tobolsk pe uscat pînă la rîul Isim sînt ca o sută de verste. Iar mai jos de Irtici, de la gura lui Sim spre stînga, mergînd la Tobolsk, curge gîrla Vazai[2]. Apoi aproape de aceasta este cetatea Atbasskoi[3]. Din jos de gîrla aceasta, în dreapta lui Irtici, este satul Ambalak, cu o biserică a preasîntei Maicii Domnului, care are o icoană făcătoare de minuni, numită tot Ambalak[4]. De la satul Ambalak, cu două verste mai departe, curge o gîrliță, numită Sibirka, după care cred că s-a dat nume imperiului Siberiei, fiindcă aproape de această gîrliță există ruinele și șanțurile vechiului oraș în care locuia împăratul Siberiei Kuciumu, cînd s-a dus Ermak la Siberia. Acest loc fortificat este într-o insulă, dar pînă astăzi este pustiu; numai tătarii de la Tobolsk, în respectul spurcatei lor credințe în Mohamet, au mai reparat ceva și tot repareazǎ meceturile în care fac rugele cerute de necurata lor credință.

De la locul acela în jos, plutind pe rîul Irtici, de la Tobolsk spre stînga, ca la o verstă și jumătate,

---

[1] Hoarda cazacilor, după Baddeley.

[2] Vagai, după Baddeley.

[3] Fortul Albașnoi, după Baddeley.

[4] Spre faima Ambalakului, după Baddeley.

cade în rîul Irtici marele pîrîu Toboli, ale căruia izvoare purced de la numele Verhotursk, numit rusește Kamenoipog, adecă de piatră sau pietros, elinește *Rithata* și *Yperboreia*, iar latinește *montes Rethei* și *Hyperborei*. De la Tobolsk pe la izvoarele pîrîului Toboli este drum spre Astrahan prin ținutul calmucilor Dorbeskoi, prin orașul Ghiurghenți al buharilor, prin plaiurile Ghiurlukovoi-Ulussi și prin gîrla Ghiaghika, mergînd călare trei luni și jumătate. În drumul acesta sînt multe lacuri și pîraie, ale cărora numiri nu le putem descrie. Pe valea pîrîului Toboli este cetatea Tarhanskoi, multe slobozii, arături, fiind pămîntul bun pentru cultură în genere. De la Tobolsk venind pe valea Tobolei în sus pînă la gura pîrîului Tavda, este cale de trei zile, pe partea dreaptă mergînd. Pe pîrîul Tavda în sus, călătorind cu luntrea, după șaptesprezece zile ajungi la orașul Pelim. Acest pîrîu, Tavda, vine tot din munții Verhoturski; iar pe valea lui sînt multe slobozii și locuințe de tătari, pămîntul fiind bun pentru cultură.

Aproape de orașul Pelim cade în pîrîul Tavda gîrla Lelia, care este de la Tobolsk în sus pe valea Tobolei pînă la o sută de verste; iar în partea stîngă, cade în Tobole pîrîul Tura, care nu e mic și care vine tot din munții Verhoturski. Iar alături cu orașul Verhotursk cade în pîrîul Tura pe malul drept Salda; și nu departe de aceasta cade tot în Tura, și tot de-a dreapta, gîrla Taghin. Apoi mai la vale de aceasta cad tot în Tura: Nevoivada (pîrîul roșu), Irbite și Iiska, care vin din balta de la Piatra, merg în Tura și împreună cu aceasta în Toboli.

Împrejur și între aceste pîraie sînt multe slobozii și sate mari, care fac agricultură, pămîntul fiind foarte mănos pentru grîne, pe care le duc pentru

comerț pe bărci prin pîrîul Tura, prin Tobole și prin Irtici pînă la Tobolsk, tot prin rîul Toboli, departe de gura pîrîului Tura, cade în Tobole pîrîul Iseti, care nu e tocmai mic și care se formează din lacul de la Verhoturska. Iar în pîrîul acesta Iseti, mergînd pe valea lui în sus, cad venind tot de la locul de la Piatra, spre partea dreaptă, pîrîul Teța și pîrîul Mighia, asemenea și rîul Irtici și rîul Evnari. Iar între rîurile aceste se fac tot felul de producte care se cară pe vase pînă la Tobolsk. Toate rîurile mai sus descrise împreună cad în Tobole, carele, împreună cu ele, cade în Irtici; iar pîrîul Tobole se varsă în Irtici de la vale de orașul Tobolsk; căci acest oraș este zidit tot pe malul lui Irtici, pe loc înalt, deasupra unei rîpe, care este foarte înalt[ă] și începe de departe de la cîmpii pustii și necunoscute și apoi se apropie de rîul Irtici, cînd pe lîngă mal, cînd mai pe departe, pînă la gura lui, cînd cade în fluviul Obi. Această rîpă se întinde tot de-a dreapta lui Irtici; apoi se apropie de Obi tot despre dreapta, uneori se depărtează și împreună cu Obi se duce pînă la orașul Tomsk, iar de acolo pînă la cîmpia calmucilor în pustietate; iar siberianii în simplicitatea lor zic că această rîpă nu are capăt; ei o numesc Kriazi, tătarii Krasi, iar ostiacii Voit. În adevăr această rîpă este ca un munte, fiindcă în multe părți este foarte înaltă și are păduri de cedri, de brazi, de mesteacăni, de măcieși, și diverse alte soiuri, fînețe și pășuni. E posibil să se afle și vine (de metal) mai departe la cîmpie, precum și animale de comerț, samuri, vulpi și altele. Este de remarcat că în regiunea rîurilor Obi, Irtici și Keti nu este alt munte mai înalt, ci în toate părțile locul este plan, afară de această rîpă sau coastă numită Kriazi, care pare că merge și se întinde, despărțind rîuri și bălți. Acuma însă

lăsînd dealul, coasta sau rîpa, să ne întoarcem la descrierea rîului Irtici și a orașului Tobolsk de lîngă el. Și fiindcă am descris, precum se vede mai sus, rîul Irtici cu sorginţile lui pînă la capitala imperiului Siberiei, Tobolsk, și pînă la contopirea lui cu fluviul Obi, care îl primește în larga lui gură, cu cincisprezece verste de la stațiunea Samarovski la Belogori, de unde în jos nu se mai numește Irtici, ci Obi, care merge pînă la Marea Oceanului ; acuma să mai scriem ceva despre popoarele care locuiesc în regiunea lui și altele care se țin de subiectul acesta ; astfel să încheiem descrierea lui, vorbind iarăși despre Tobolsk, despre diversele căi care purced din el spre diferite direcțiuni și despre altele ce merită a fi cunoscute.

Rîul[1] acesta nu are nume rusesc ; se numește Irtici în limba tătărască, iar nu rusească. Și nu numai rîul acesta, dar și Tobole, și Tura, și alte rîuri ale Siberiei poartă numirile [pe] care le purtau înainte de a se cuceri Siberia de la tătari sau ostiaci. Asemenea și rîul Irtici și-a luat numirea de la tătari, fiindcă împăratul acestora, Kucium, domnea în larg pe aceste locuri ; și domnea nu numai asupra tătarilor, ci și asupra ostiacilor, și asupra altor neamuri, nu numai în regiunea Irtici, ci și în aceea a lui Obi și a altor rîuri ale Siberiei. Acuma, deși tătarii sînt cuceriți, totuși mare parte din neamul și legea lor locuiește și se întinde în regiunea lui Irtici și altor rîuri, nu numai în imperiul Siberiei pînă în Buharia, și dincolo de Buharia pînă în India, profesînd nelegiuita credință a lui Mahomet.

De la sorginţile lui Irtici, despre care am scris mai sus, pe lîngă ambele maluri, locuitorii sînt de

[1] De aici începe să redea Baddeley după ce a omis toată descrierea ţinutului.

origină mungali. Ceva mai în jos însă locuiesc calmucii, unii în case, alții sub corturi, în stare de nomazi; iar mai la vale locuiesc tătari amestecați cu ruși pînă la Tobolsk și pînă aproape de stațiunea Damiansk. De acolo înainte încep locuitorii vechei seminții a ostiacilor, care locuiesc amestecați cu ruși pînă la Belogori, unde încetează rîul Irtici și cade cu gura în fluviul Obi. Ostiacii lui Irtici îi zic Sagasidzi[1], adecă apă neagră, spre a-l distinge de apa lui Obi, care este albă și limpede. Acolo, la gura lui Irtici, e altarul idolilor lor. Dar despre neamul ostiacilor și despre religiunea lor vom scrie la descrierea fluviului Obi, fiindcă aceștia locuiesc în mai mare număr pe lîngă Obi și Keti decît pe lîngă alte rîuri.

Să ne întoarcem dar iarăși la subiect. Am descris mai sus pe locuitorii din regiunea rîului Irtici. Păduri pe valea lui sînt multe și de tot felul; și pe marea întindere a terenului unde sînt sorgințile lui sînt munți de piatră și arboriferi[2]; apoi cîmpie foarte mare și nisipoasă. Urmează apoi pădurea aceea care merge și spre fluviul Obi și se întinde peste tot imperiul Siberiei pînă la Marea Oceanului. Această pădure este măiestoasă și foarte mare; geografii o numesc în grecește *Erkinios yli*, iar latinește, *Ercinius silva*, adecă pădurea sau codrul Ercini. Această pădure merge, pe lîngă marginea oceanului, pînă în țara nemților și francezilor, și mai departe mai peste tot pămîntul; de aceea toți geografii o citează ca cea dintîi pădure din lume. Cu toate acestea, nicăieri nu este ea așa de mare și largă ca în imperiul Siberiei; de aceea ea are și vizuini de diverse animale sălbatice, precum

---

[1] Sagamudge, după Baddeley.

[2] Împăduriți.

samuri, care în limba siberiană se cheamă odingi[1], şi altele minunate, care nicăieri în lume nu se găsesc. Dar despre samuri vom vorbi la alt capitol mai pe larg.

Vînturile pe rîurile Irtici şi Obi sînt mai mult nordice, fiindcă imperiul Siberiei este situat pe linia nordului. În Irtici este mult peşte şi de multe specii, mai ales cegă, moruni şi altele multe şi felurite, afară de belugă. De aceea şi locuitorii acestui rîu mai mult cu peştele se nutresc. Cursul lui Irtici, mai ales pe aproape de izvoarele sale, şi pînă la Iamisk-ozero este foarte torenţial, dar nu e prea adînc. Iar de la Iamisk-ozero la vale pînă la gura lui, unde cade Obi, merge cu curs lin şi este adînc de la zece şi pînă peste treizeci stînjeni, iar lat ca cinci sute stînjeni[2] şi mai mult, mai ales de la Tobolsk în jos. Rămîne acum să mai vorbim despre lungimea lui.

Lungimea acestui rîu cată a se calcula de la izvoarele lui, după cum procedează geografii în genere. De vom pune sorginţile lui la al patruzecilea grad, sau mai mult, şi de vom da la fiecare grad cîte optzeci verste, ar ajunge măsura la o mie opt sute de verste. Calculînd apoi inegalitatea terenului cîmpiilor lui Irtici, putem să-i dăm lungimea la patru mii de verste. Deşi el este tot atît de mare ca şi Dunărea cea măiestoasă, dar geografii, ignorîndu-l, nici o menţiune nu fac nici măcar despre numele lui.[3] Oraşul Tobolsk este aproape de malurile lui pe loc înalt, foarte frumos, are mai multe biserici şi curţi. Oamenii locuiesc sus în cetate ; iar sub munte este colonie mare de ruşi şi de tătari.

---

[1] Odineţi, după Baddeley.

[2] 3500 picioare, cca 1050 m.

[3] Baddeley întrerupe descrierea şi introduce o scrisoare către ţar, trimisă din Surgut.

De la Tobolsk sînt diferite drumuri spre Buharia şi spre alte ţări străine ; iar pe lîngă Tiumen şi Ufas este drum ce merge spre Kazan, călătorind o lună.

De la Tobolsk, mergînd pe Irtici în sus, pe malul drept al rîului Isim şi pe valea pîrîului Torgoi, e cale de trei săptămîni pînă la stînca Olotova. De aici pînă la pîrîul Kindirla e cale de patru zile. De aici, trecînd pe lîngă gura pîrîului Ţuia, pînă la oraşul Susana, unde este tabăra cazacilor, e cale de două zile. De la Susana pînă la oraşul Samvrana este cale de două zile ; iar de aici pînă la marele oraş Egor, unde este reşedinţa imperială, este cale de jumătate zi.

De la Tobolsk se mai face drum spre ţara Indiei, prin tabăra cazacilor şi prin Buharia, călătorind în realitate jumătate an. De la răsărit spre apus, din sus de rîul Tobole, curge pîrîul Iaik, de sub muntele Araltovo. De la acest munte, mergînd tot pe lîngă malul stîng de la sorginţile pîrîului Iaik, din partea dreaptă cade în el pîrîul Iuriuk-Samar ; din jos de acesta cade Kamis-Samar ; din jos de acesta, Diunghil cel mic, apoi Diunghil cel de mijloc, apoi Diunghil cel mare. Din jos de muntele Araltov, despre malul drept, cade în Iaik pîrîul Vor, din muntele Uraka. Iar Iaikul cade în Marea Albă. Celelalte rîuri care cad în Iaik şi în Obi sînt enumerate în descrierea Moscovei. Din munţii Uraka purcede rîul Irghiz despre răsărit şi cade în lacul Akbasli. În acest lac, care este pe pămîntul Buhariei, mai cade şi pîrîul Ilghen, şi un altul, numit Iuruk-Irghiz. Tot despre pămîntul Buhariei vine pîrîul Sim, care cade în Marea Sinea [1], care la tabăra cazacilor primeşte despre dreapta pîrîul Kon-

[1] Unde va fi marea aceasta nu putem şti şi afirma (Sion).

dirli, carele la rîndul său primește pîrîul Țiuis. Lîngă tabăra cazacilor este o baltă care se cheamă Kole: în aceasta cade pîrîul Kondirlik, iar în acesta, pîrîul Sarsis. De la pîrîul acesta, la una sută cincizeci verste, este orașul buharilor, numit Sunak; cu nouăzeci verste mai în jos este orașul Iasirban, iar cu o sută de verste mai în jos de acesta, orașul Turnostan.

După cincisprezece verste de călătorie de la gura lui Irtici este o insulă. Plutind pe locul acela, încep malurile cele înalte ale lui Obi, care se numesc Nevulevoi, pe lîngă care am mers o zi și o noapte și jumătate. Despre stînga malurilor acestora este un torent numit tot Nevulevoi, în care se varsă o gîrlă numită Urzik, în fața căreia este insula Mikinina; iar mai la vale, tot despre stînga, este pîrîul Zaostrovka-Anikina, și apoi insula Anikina. În față cu această insulă, în mijlocul curentului Nevulevoi, mai este o insulă, iar la dreapta curentului este o rîpă, numită Sapsin, lîngă care este și un cătun cu aceeași numire, la o depărtare de o verstă; iar mai din sus de rîpă este o gîrlă care cade în sor. Asemenea, în partea stîngă a gîrlei Nevuleva, mai este o gîrlă formată tot din aceasta, de la rîpa Sapsin trei verste. Tot acolo, mai din sus de gîrlă, este rîpa Sapsin. Iar la stînga malului Nevuleva cade gîrla cu același nume, în Obi, la jumătate verstă de la rîpa Sapsin. Iar din sus de gîrla aceasta, ca la un pătrar de verstă, este un pîrîu. Spre stînga gîrlei Nevuleva este insula Medvezei, din susul căreia este rîpa Medvezei, cu două verste de la gîrlă. La stînga gîrlii Nevuleva este rîpa Talimkov, la cincisprezece verste de la insula Medvezei. Din rîpele Talimkov iese o gîrlă mică, numită Salimskaia, care cade în fluviul Obi. Spre dreapta gîrlei Nevuleva,

cu patru verste mai sus de rîpa Medvezei, este o insulă, în dreptul căreia mai este o gîrlă care cade în Obi. De la insulă la jumătate verstă în stînga gîrlei Nevuleva mai este o gîrlă. Tot de la stînga, din sus de gîrlă, este un pîrîu. În acelaşi loc, la o verstă de la cătunul Talimkov, este gîrla Aţkaş. De la această gîrlă la cinci verste, spre dreapta, mai este o gîrlă care dă în Obi.

La 13 mai ne-am oprit la gura marei gîrle Nevuleva, din cauza gheţurilor, pînă la 15 mai. În partea de sus a acestei guri, spre malul lui Obi, la trei verste, este o insulă. Acolo gîrla Nevuleva iese din marele fluviu Obi ; şi de aci încolo am început a pluti pe Obi, în sus, în contra apelor.

La 15 mai am plecat cu vasul pe Obi. După ce am trecut de partea cealaltă, ne-am oprit şapte ore din cauza gheţurilor. Şi apoi iarăşi am plecat. Despre malul stîng, la distanţă de trei verste de la gura gîrlei Nevuleva, este o insulă. Iar de la insulă în sus, ca la un pătrar de verstă, este pîrîul Zaostrovka ; iar în partea dreaptă a lui Obi este pîrîul Salim cel mare, care curge de la Piatră şi din lacurile cele mari. De la pîrîul Zaostrovka la o verstă, în faţă cu pîrîul Salim, este matca veche a lui Obi, ce se numeşte Liukpan. Despre partea stîngă a lui Obi, la depărtare de cinci verste, se vede gura din sus a matcei vechi, care am zis că se cheamă Liukpan. Iar despre dreapta fluviului este gîrla Celisceva, la o verstă mai sus de gura vechiului Obi. Tot despre malul drept, la cinci verste, mai este o gîrlă numită tot Celisceva. Iar la stînga lui Obi, în faţă cu gîrla Celisceva, este rîul Zaostrovka şi apoi o insulă ; iar cu două verste de la acest rîu, despre dreapta, mai este o gîrlă. Tot în dreapta lui

mai este Balina Kuria, la două verste de la insulă, care cade în sor. Despre stînga lui Obi mai este gîrla Dumina, la două verste de la Kuria. Tot despre acea parte, de la Dumina la o verstă, mai este o gîrlă.

La 16 mai am stat pe loc din cauza gheţurilor, care s-au coborît pe Obi mari ca munţii. Am plecat la 20 mai. La Seliarskoe-ples sînt trei insule : în dreptul fiecăreia din aceste insule se varsă cîte o gîrlă, care împreună cu insulele se cheamă în genere Seliarskoe. Aceste insule sînt în mijlocul lui Obi ; iar gîrlele vin despre dreapta. După acestea, mergînd pe Seliarskoe-ples în sus este o insulă mare, apropiată de malul drept ; iar la stînga de Seliarskoe-ples este gîrla Seliarska, lîngă care este un cătun de ostiaci. Întinderea insulelor Seliarskoe se calculează ca treizeci verste. Tot la stînga lui Obi, la o verstă de Seliarskoe-ples, este gîrla numită Mugalatka. În faţa acesteia, spre dreapta, este insula Mugalatkov ; iar despre stînga gîrlei este o baltă. Spre dreapta mai vin două gîrle, care cad în rîul mare, numit Salimsk, de la insula Mugalatkov la opt verste. De acolo nu departe mai este o insulă foarte mare. La stînga vine gîrla Berezova, departe de gîrlele mai sus descrise ca şase verste. În faţă cu aceasta, este în partea dreaptă o altă insulă foarte mare. Mergînd pe Obi în sus, ca cinci verste de la gîrla Berezova, spre stînga mai este o gîrlă, numită Sitomina. De acolo, la distanţă de trei verste, este Iuganskoi-Obi. În acest loc, fluviul dezbinîndu-se în două, spre dreapta curge o ramură care se cheamă Iuganskoi, formînd între ambele ramure o insulă mare şi apoi întîlnindu-se iarăşi cu Obi cel mare din sus de Surgut cu trei plesuri. Pe lîngă Iuganskoi-Obi locuiesc la dreapta ostiacii, căci la stînga vine gîrla lui Iuganski şi insula ei. Dar şi

Iuganski-Obi se dezbină în două, formînd o insulă pînă la care, de la gîrla Iuganski, sînt patru verste. Şi am venit la gîrla marelui Obi ; dar ca să meargă cineva de la această gîrlă pînă la marele Obi trebuie să facă şase verste. După aceasta a rămas Iuganski-Obi la dreapta, iar apucînd la stînga am intrat în Obi cel mare. Şi am mers pe fluviul acesta ca jumătate verstă spre Zaostrovka, lîngă care este o insulă mare. Iar spre stînga, mergînd tot pe matca fluviului Obi, la distanţă ca de şase verste, este Krasnoiarsk, numit aşa fiindcă este un deal foarte frumos, coperit cu păduri mari de brazi, de plopi şi altele.

Înaintea unei gîrle care vine în locul acela sînt două insule nu mari, la distanţă ca de trei verste. De acolo am ieşit în Obi cel mare şi am mers ca o verstă pînă la o insulă. Însoţitorii noştri n-au ştiut să ne spuie numele acestei insule. Din jos din insula aceasta, mergînd pe partea stîngă în sus, este gîrla Tundrena. Rămînînd Obi la dreapta şi mergînd pe gîrla aceasta ca opt verste, se văd mai multe insule pe care sînt multe cătune de ostiaci ; iar la gura ei, unde se varsă în Obi, la plesul Baturino, este iarăşi o insulă.

La dreapta marelui fluviu Obi este o pădure de pini mari ; pe lîngă această pădure se merge la plesul Baturino, unde mai este o insulă nu prea mare, de la gura gîrlei Tundrena o verstă. De la această insulă la patru verste mai este o insulă în Obi. De la insula din mijloc pînă la a treia, mergînd tot pe lîngă plesul Baturino, sînt şase verste, iar spre dreapta la unsprezece verste este gîrla Mitrofanska ; iar la gura acestei gîrle, în Obi, este o insulă coperită cu cedri, cu plopi şi cu sălcii. Din gîrla Mitrofanska se mai varsă, la stînga în Obi, o altă ramură a ei, la depărtare de două verste ; în drep-

tul acesteia este iarăşi o insulă. De aicea, la distanţă de trei verste despre stînga se mai varsă o gîrlă, numită Kuciumova. De la gîrla cea mică, Mitrofanska, pînă la fluviul Obi sînt şapte verste ; şi venind despre stînga lui Obi mai este o gîrlă care cade în Mitrofanska. La gura gîrlei Mitrofanska, la două verste, tot în stînga lui Obi, la distanţă de o verstă şi jumătate de la gîrla descrisă mai sus, mai este o gîrlă. Aice se dezbină fluviul Obi în două : o ramură se cheamă Obi cel vechi, iar alta cel nou ; cel nou este la dreapta, iar cel vechi la stînga ; şi în faţa acestui din urmă este o gîrlă ; iar între cei doi Obi este o insulă. În stînga vechiului Obi, de la insulă la trei verste, este gîrla Zirianov, pe care se face cale de cinci verste şi care se varsă în Obi. Tot la stînga acestui fluviu, de la Zirianovka la două verste, este un pîrîu ; apoi alte două gîrle : una numită Suhaia, iar alta, Utoplaia, la două verste de la pîrîu. Iar la stînga gîrlei Utoplaia este coasta Iurguskoi, care ţine cinci verste, şi pe ea sînt păduri de cedri, de plopi şi de alte lemne. Tot la stînga lui Obi este gîrla Cernaia, sau Neagra, de la vale de coasta Iurguskoi.

La 23 mai am venit la Surgut, care se află la stînga lui Obi, sus pe coastă. Se zice că aice nu de mult timp a fost ordia ostiacilor. În faţa lui Surgut este o gîrlă şi o insulă. Mai la vale, în dreapta, este pîrîul Surgut, care cade în marele Obi, şi de la acest pîrîu a luat numele şi oraşul Surgut, care după Tobolsk este fundat[1] mai-nainte decît celelalte oraşe ale Siberiei. Acest oraş este situat pe marginea lui Obi, la loc foarte frumos, pe coastă, şi este reşedinţa provinciei Surgutia, avînd peste două mii locuitori ostiaci, de la care aice se strîng contribu-

[1] În anul 1593.

țiunile fiscului și se supraveghează supunerea lor. Aice este făcută și o cetate, reședința unui voievod care se trimite de la Moscova și garnizoană de mulți ostași. Agricultură nu se face la Surgut din cauza frigului cel tare și din cauză că sînt multe bălți; iar pește este mult, și acesta se face schimb cu grîne.

Din orașul Surgut am plecat la 29 mai[1] pe apele fluviului Obi. Nu departe de Surgut, de-a stînga fluviului, este pîrîul Bardakova, din care iese o gîrlă, și prin această gîrlă am ieșit în marele fluviu Obi. În față cu această gîrlă, în dreapta lui Obi, este insula Materika, numită și Cearnoi, adecă neagră, situată între Obi și Iugansk. În față cu această insulă cade în Obi și pîrîul Cernu, sau negru, care iese din bălți, de la vale de orașul Surgut. De la insula Materika la distanță de opt verste, de-a stînga fluviului Obi, este insula Svinoi, care are în fața sa insula Mencikov. La trei verste de la insula Svinoi, în mijlocul fluviului Obi, este insula Otiațai; iar la cinci verste de la pîrîul Cerno, este pîrîul Puțakuia, în care cade pîrîul Traniugan, în dreptul căruia este o insulă la stînga lui Obi. Pîrîul Traniugan curge în dreapta, iar pîrîul Puțakuia la stînga, și prin aceste pîraie am ieșit în Obi. De la pîrîul Traniugan la trei verste, de-a stînga lui Obi, este gîrla Utațiia; și de-a stînga lui Obi, iar la dreapta lui Traniugan, este insula Banoi; aceasta se numește astfel fiindcă în ea sînt pini, din care se fac băi, pe care rușii le numesc bania. La stînga fluviului Obi este o serie de insule: 1) Lukin-bor, 2) Petsin, 3) Lomovatoi, 4) Sanik, 5) Rubinovoi. 6) Barezovoi; și aceste insule nu sînt depărtate una de alta; pe ele sînt păduri de pini,

[1] În realitate este data de 24 mai. Probabil e o greșeală de tipar în text la Sion, sau poate o confuzie de cifră la transcriere.

iar împrejurul lor ape, din gîrle și bălți. La dreapta lui Obi este gîrla Nikonova, departe de Turgut douăzeci verste; la o verstă și jumătate de la aceasta este gîrla Berezova și apoi insula Elovoi. Pe după aceasta curge fluviul Obi, iar la stînga acestuia este insula Ertikov, la două verste de la Berezova; apoi tot la stînga, insula Mikitik, de la insula Ertikov jumătate verstă; și în mijlocul lui Obi, insula Elkin, de la insula Mikitik o verstă. La stînga lui Obi este gîrla Laptceev, la trei verste de la insula Elkin. Tot în stînga, la două verste de la insula Elkin este insula Țîrkovnii, adecă bisericească. Din gîrla Laptceev am ieșit în Obi cel mare, la locul unde acesta se întîlnește cu Iuganski-Obi, curgînd acesta despre dreapta, iar celălalt despre stînga și, întîlnindu-se, merg într-unul pînă în capăt. În dreptul protocei[1] Laptceev, în partea dreaptă a lui Obi, sînt trei insule, numite Aslamiski, foarte mari. De la protoca Laptceev a plesului Aslamsk pînă la gura *prorvei*[2] cei nouă a fluviului Obi este cale de o zi, care este pînă la opt verste. La stînga lui Obi este o mică protocă și de la vale de aceasta este *zastavă* (barieră) pentru oamenii care fug. Fugarii de la vale, afară de locul acesta, nu au alt loc sau protocă pentru ca să poată fugi; fiindcă acolo Obi curge fără protocă, iar confluentul Iuganski se întîlnește cu marele Obi. De la vale de această mică protocă, este pusă o cruce pentru păzitorii zastavei. În partea stîngă a lui Obi, la o verstă de la zastavă, este o insulă; apoi tot despre malul din stînga este o protocă, la două verste

---

[1] Referindu-se la pagina anterioară: „...pîrîul Laptceev", bănuim că protocă este un fel de estuar (fundătură) format la confluența a două ape curgătoare.

[2] Prorvă poate fi, în cazul de față, mlaștina din care se formează o nouă gură de vărsare a unui rîu (vezi și la prorva Baikalului).

departe de cealaltă. Iar între protoca aceasta și Obi, iarăși o insulă. Pe protocă ne-am dus ca o verstă și am ieșit iarăși în fluviul Obi. Spre malul drept, la Aslamskoe-ples, este o insulă, la șase verste departe de protoca prin care am ieșit. Tot spre malul drept, la același Aslamskoe-ples, este o mică protocă, la cinci verste de la insulă.

În fața cu protoca este o insulă lungă, iar la Aslamskoe-ples o altă insulă nu prea mare, în mijlocul plesului, la o verstă și jumătate de la insula cea lungă. După acestea Obi se dezbină iarăși în două prin o insulă, numindu-se la dreapta Obi cel vechi, iar la stînga, cel nou. Din Obi cel vechi se formează pîrîul Pikamas, care cade la vale departe în confluentul numit Iuganski, care are curs separat. De la locul acela unde se întîlnește Obi cel vechi cu cel nou se începe un ples mare, care ține opt verste ; iar la plesul Agaskoi este o insulă nu mare ; apoi la o verstă și jumătate de la aceasta este o protocă. La stînga lui Obi este iarăși o insulă mică, precum și la Agaskoe-ples, la patru verste de la insula de mai sus. Iar pe malul drept al lui Obi sînt cătunele de iarnă ale ostiacilor. Apoi tot spre dreapta este o zaostrovkă, între aceasta și Obi este o insulă, nu mare, la o verstă de la cătune. În partea dreaptă a lui Obi și a protocei sînt păduri de cedri, de pini și de plopi, și această zaostrovkă este de două verste. Din această zaostrovkă am ieșit în fluviu la plesul Solokova. În fața cu această zaostrovkă este o protocă foarte torențială care se dezbină în două : în stînga sînt mai multe insule, iar în dreapta este coasta Solokov, pe care sînt păduri de cedri, de pini albi ; iar coasta aceasta și dealurile se întind pînă la Tobolsk, care este în sus pe rîul Irtici și stă tot pe dealurile acelea ; iar pădurile se întind pînă la orașul Taras. Și pînă la stîncile

numite Kamber și Kamen. Dar în susul fluviului Obi aceste dealuri și păduri vin aproape de Narima pînă la pîrîul Vasiugan. Acolo șira dealurilor acestora pare a fi spintecată de aceste pîrîuri, și dealurile împădurite merg îndărăptul lui pînă la orașul Tomsk, pînă în cîmpia calmucilor și pînă în deșertul cel nisipos. În mijlocul fluviului Obi este insula Karaulnoi, de la zaostrovkă zece verste. Insula se numește astfel fiindcă în aceasta se ține garnizoană pentru paza vămilor marelui domn, ca să nu treacă samuri și alte blane prețioase și fine pe furiș și fără de vamă. La insula aceea se trimit de la Surgat, pentru pază, ieniceri și cazaci. De la acea zaostrovkă pînă la insula Karaulnoi nu este nici un fel de protocă sau insulă ; de aceea este și pază acolo, încît nu se poate ocoli. Acuma însă insula a rămas mică, fiindcă apele și gheţurile au măcinat-o. În timpurile vechi, ostiacii au jefuit tezaurul marelui domn și au ucis pe cazaci cînd duceau banii la împărăție ; pe urmă însă i-au prins, i-au pedepsit și iarăși la supunere și la ascultare i-au adus. [1]

La 27 mai am plecat pe vase. Spre partea stîngă a lui Obi este protoca Aliuk, la distanță de patru verste de la Karaulnoi ; iar pe protoca Aliuk calea este de cinci verste. Siberienii, coasta și dealul despre care am vorbit mai sus, le numesc Kriazi. La dreapta fluviului Obi este protoca Vikopina, la distanță de treisprezece verste de la protoca Aliuk ; iar între această protocă și Obi este insula Vikopanoi. Protoca Vikopana se numește astfel fiindcă se zice că ar fi săpată, și aproape de ea este reședința micului cneaz al ostiacilor. Prin protocă calea este de nouă verste. Între protocă și Obi este o insulă mare ; iar din ea, ieșind la dreapta lui Obi, mai este o

---

[1] Baddeley întrerupe descrierea și dă textul scrisorii din 8 iunie de la Narîm.

insulă nu mare; iar ieşind la stînga, la două verste de protoca Vikopina, este o altă protocă de trei verste. La dreapta lui Obi mai este o protocă care iese din Obi şi iarăşi în el se varsă. În această protocă cade o gîrlă pe care ostiacii o numesc Kuliugan, sau gîrlă de peşte. În mijlocul lui Obi este insula Tolombi, în faţă cu protoca, care este în partea stîngă. Insula se cheamă astfel fiindcă acolo locuieşte ostiacul Tulombo. Despre malul stîng al lui Obi sînt cătunele ostiacilor, la şase verste de la insula Tolombi; şi în mijlocul lui Obi, în plesul Tolombi, mai este o insulă, la patru verste de la cătunele ostiacilor; iar de la cătune la două verste este pîrîul Tolombi; la stînga iarăşi sînt două insule de la cea de sus la jumătate verstă; asemenea, de la aceste două insule la jumătate verstă, despre malul stîng al lui Obi, este o insulă nu mare. Tot în stînga lui Obi, departe ca o verstă de la mal, sînt păduri de pini, de cedri, de brazi şi de mesteacăni. De la acele două insule am plutit pe Maion-ples, în stînga căruia este protoca ce poartă acelaşi nume, şi Obi curge la dreapta. De la insule pînă la protoca Maion sînt patrusprezece verste; iar în dreapta lui Obi şi în faţă cu protoca Maion este o protocă mică. Tot în dreptul lui Obi este protoca Kirias, la zece verste de Maion. În acelaşi loc, este protoca Lurtomkinina, de la Kirias la cinci verste.

La 28 mai am plecat iarăşi pe vase. La dreapta lui Obi este protoca Ciuhlomei, în depărtare de cinci verste de la Lurtomkinina: se numeşte astfel fiindcă acolo şade ostiacul Ciuhlomei. De la vale de aceasta, la stînga, este un sor, unde ostiacul are făcute îngrădiri sau închisori pentru prinderea peştelui. Asemenea, la dreapta lui Obi sînt două insule nu mari, la jumătate verstă de la Ciuhlomei; iar protoca Ciuhlomei are unsprezece verste. Pe malul

drept sînt cătunele de vară ale ostiacilor. Ieșind apoi din protoca Ciuhlomei, la stînga, în mijlocul lui Obi, este o insulă mare, la distanță ca jumătate verstă de la gura Ciuhlomei. În această insulă sînt cătunele de iarnă ale ostiacilor și păduri de cedri, de pini, de plopi și de mesteacăni. De la insula cea mare la jumătate verstă, spre malul drept al lui Obi, este o insulă. Iar de la această insulă ca la o verstă și jumătate este marele rîu Vachu, carele este mai cît Obi și cade în acesta. La locul acesta se calculează a fi a treia parte distanța de la Surgut, fiind încă două părți pînă la Narîm. Pe lîngă rîul acesta Vachu locuiesc mulți ostiaci ; iar descrierea lui vom face-o mai la vale, unde vom completa descrierea lui Obi. La stînga lui Obi mai este o protocă, care cade tot în Obi de la gura lui Vachu la distanță de cinci verste. Spre dreapta către mijlocul lui Obi, la plesul lui Vachu, de la protocă la două verste, este o insulă; iar după aceasta, la jumătate de verstă, o altă insulă ; apoi de la aceasta la șaptesprezece verste, la stînga, o altă insulă.

29 mai. La Koltugorskoi-ples, în Obi, este o insulă, la douăzeci verste de la cea de sus. Iar în dreptul insulei este protoca Koltugorska, care ține patru verste. Pe această insulă sînt adăpoaste iernatice de ale ostiacilor. De la aceste adăpoaste trecînd înainte pe Koltugorskoi, la dreapta este coasta care se numește tot Koltugorskoi, pe care sînt păduri de cedri, de pini, de sălcii, mesteacăni și altele. În față cu protoca aceasta, spre stînga, mai este o protocă foarte mare, care cade în marele fluviu Vachu. Și am ieșit prin protocă în marele Obi și am mers pe Koltugorskoi-ples pînă la plesul Nemoski. La stînga, în Koltugorskoi-ples, la două verste de la protoca Koltugorski, mai este o protocă.

La 29 mai, pe la amiazăzi am plecat iarăşi cu vasele. Devale de Nemoski, la stînga, sînt iarăşi nişte adăpoaste de iarnă ale ostiacilor. La Nemoski-ples este protoca care se cheamă Stara, sau vechile crivaguri. Obi este departe de protocă şapte verste; în dreptul acestei protoce, la stînga, este o insulă, şi în mijlocul lui Obi, la cincisprezece verste de la protocele cele vechi, este o altă insulă. Aproape de insula aceasta cu jumătate de verstă sînt cătunele Kalmakovia ale ostiacilor. La dreapta este o zaostrovkă, iar între zaostrovkă şi Obi este o insulă mică, la zece verste de la cătunele Kalmakovia; şi în faţă cu zaostrovka, la dreapta sînt păduri de cedri, pini şi plopi. Tot la dreapta lui Obi este o protocă, la două verste de la insulă şi de la protocă. Această protocă ţine trei verste şi, plutind pe ea, am ieşit în Obi la plesul Rubaski, la capătul căruia este protoca Seusava de la protoca de sus la şapte verste.

La 30 martie[1] iarăşi am plecat. În mijlocul lui Obi este o insulă, la două verste de la protocă; iar în faţă cu aceasta şi cu insula, sînt copaci de cedri, de pini, plopi şi altele; şi la dreapta este iarăşi o insulă, de la cea de sus o verstă şi jumătate. Mai la vale de aici, la dreapta spre Surgut, sînt adăpoastele ostiacilor numite Seusoven.

Aci este calea jumătate între Surgut şi Narîm. La Rubaski-ples, la dreapta, sînt nişte adăpoaste; în faţa acestora la stînga, de la insulă la zece verste, sînt adăpoastele Macinoi. La o verstă şi jumătate de la acestea sînt adăpoastele Cemalkin. Iar la dreapta lui Obi, tot la Rubaski-ples, este sor, de la adăpoastele ce sînt la stînga la jumătate verstă. Sorul ţine trei verste. Se numeşte sor, fiindcă

[1] Este greşit datat; e vorba de 30 mai.

din rîu a trecut peste mal cu șase verste și mai bine. La dreapta lui Obi este protoca Troegorodski, de la sor la cincisprezece verste ; iar în această protocă, la stînga și la dreapta, sînt adăpoaste de iarnă ale ostiacilor. Calea pe această protocă este de cinci verste. Din aceasta am ieșit în Obi la plesul Troegorodska. De la protoca Troegorodska, la stînga, la cinci verste, este zaostrovkă ; după aceasta este o insulă ; iar la dreapta, la Sagratovo-ples sînt adăpoaste de ostiaci numite Sakroka, de la zaostrovkă la cincisprezece verste.

La stînga sînt cătunele Akaamskoi, de la Sagrakovia la opt verste. La dreapta este iarăși o protocă, de la cătunele Akaamskoi la cincisprezece verste. Tot la dreapta, la plesul Kirgatkin, este cătunul Kirgatkin, de la protoca Panema șase verste.

La 31 mai am plecat pe vase. La stînga, la plesul Șakilav, la o verstă de la cătunul Kirgatkin, sînt adăpoastele Sakilave. La dreapta, în același ples, este o insulă, de la Sakilave la o verstă și jumătate ; iar la stînga aceluiași ples, de la cealaltă insulă la o verstă și jumătate, sînt adăpoastele Liavina ; la cinci verste de la insulă este plesul Krivoe-Ciulimka, care nu e mare, și la dreapta căruia este insula Ciulimkina. Tot la acest ples, la dreapta, este o protocă nu prea mare, care purcede din Obi și cade iarăși în el, la o verstă și jumătate de la adăpoastele Liavina. La plesul Ciulimki este o insulă, la două verste de la protocă ; iar în fața adăpoastelor Ciulimki, este o mică protocă nouă, pe care noi cei dintîi am găsit-o. La dreapta, în Ciumin-ples, sînt adăpoastele Ciumine, de la insulă la cinci verste ; iar la Kilimskaia-ples, la dreapta, sînt adăpoastele Kilimskaia, de la cele de sus șapte verste. De la adăpoastele acestea am ieșit la Oslopovo-ples, în stînga căruia este o zao-

strovkă, la cinci verste de la adăpoaste. La dreapta sînt adăpoastele ostiacului Kneazka Kondika, la trei verste de la zaostrovkă. În fața acestor adăpoaste, la stînga, sînt adăpoastele Purghina. La Oslopovo este insula Kondaki. În fața adăpoastelor de iarnă Kondakovi și a insulei acesteia, în partea stîngă, sînt două insule numite Elovaia, aparținînd tot lui Kneazka Kondak. În partea dreaptă, la opt verste, sînt adăpoastele Purghina ; în aceeași parte sînt adăpoastele Cinghinkina, la șapte verste de la cele de sus. În mijlocul lui Oslopovo-ples, la jumătate verstă de la iernatecele adăpoaste ale lui Kondaki, este o insulă ; iar în fața adăpoastelor, la dreapta, este o protocă. Tot la dreapta, de la protoca aceasta la opt verste, mai este una, care se numește Obi cel vechi. De la această protocă, ca la o verstă, este o insulă mică, în stînga căreia sînt adăpoastele Londurova de la Obi cel vechi la zece verste. Aproape de adăpoastele acelea este o insulă, de la care mergînd prin Oslopovo-ples pînă la adăpoaste, sînt șaisprezece verste. Acolo se sfîrșește plesul Oslopovo, care este mai mare decît toate plesurile ce se află în fluviul Obi. În susul acestora am plutit o zi de vară întreagă. Plesul Oslopovo se numește astfel fiindcă aici locuiește un ostiac notabil. În față cu adăpoastele Kondikine este un sor, în partea stîngă. Acest sor se revarsă ca zece verste și mai bine. De-a stînga lui Obi, la Oslopovo-ples, la șase verste de la sor, este o zaostrovkă ; iar în mijlocul lui Oslopovo-ples, la distanță de opt verste, este o insulă mică, în fața căreia, la stînga, mai este o insulă. Apoi la marginea plesului, la zece verste distanță, mai este o insulă, și aicea este capătul lui Oslopovo-ples ; iar la stînga lui Obi, la Kițaghino-ples, sînt adăpoastele Kițaghine, la douăsprezece verste de la insulă.

La 1 iunie ne-am dus înainte. În dreapta lui Obi, la plesul Kiţaghino, este coasta Veskov, pe care sînt păduri de cedri, de pini, de mesteacăni şi de alţi arbuşti diferiţi. În marginea acestor coaste sînt adăpoastele ostiacului Vesku, la şapte verste de la insulă. La dreapta aceluiaşi ples este un rîuleţ care iese din poalele coastei. Tot la dreapta lui Obi, la plesul Kiţaghin sub coastă, este o protocă care ţine şapte verste ; şi pe aceasta am ieşit în Obi. De la protoca aceasta la cinci verste mai este o coastă numită tot Veskov. După ce am trecut de protoca aceasta şi am ieşit în Obi, am dat peste alte trei plesuri, care se numesc Veskove...[1] arbori de tot felul s-au arătat, şi frunza verde pe arbori şi pe coaste, pe marginile fluviului Obi, s-a manifestat. Cu toate acestea, frigul n-a încetat. La locul din urmă despre care am vorbit, la plesul Vesku, două verste de la protoca din urmă, mai este o protocă, prin care este drum de o verstă. În aceeaşi zi am plecat pe vase pe la amiazăzi. În partea stîngă este o protocă la trei verste de la protoca menţionată; apoi la jumătate verstă de la aceasta, altă protocă. Iar pe malul stîng al lui Obi sînt adăpoastele Veskovia la opt verste de la protocă ; şi în faţă cu acestea, spre dreapta, la cinci verste şi mai bine, este un mare sor. Din malul stîng al lui Obi, la unsprezece verste de la adăpoastele Veskovia, se varsă rîul Tim, care vine de departe şi pe a căruia vale locuiesc mulţi ostiaci timki. Acei locuitori fac comerţ cu samuri, vulpi negre, sure şi roşii, biberi, singeapi şi alte animale blănoase. Rîul iese din bălţi aproape de unde iese şi Vachu. Mai în sus de Tim, pînă la plesul Baibalak, sînt două plesuri ; şi la dreapta lui Obi este o protocă la distanţă de opt verste de la Tim. La stînga lui Obi, în plesul Bai-

[1] Lacună în manuscript (Sion).

balak, la douăsprezece verste de la protocă, este o insulă ; la distanță de o verstă de la insulă, tot în ples, mai este o protocă, din susul căreia sînt adăpoaste de ostiaci baibalakovi. La plesul Baibalak, la patru verste de la protocă, fluviul Obi se desparte în două, formînd între ambele cursuri o insulă ; o ramură se numește veche, iar alta nouă.

La 2 iunie am plecat. În partea stîngă a lui Obi, la plesul Niunzi, este un sor, de la locul unde Obi s-a dezbinat, la șapte verste. Acel sor se revarsă în întindere de zece verste. Despre dreapta, în același ples, sînt adăpoastele taniunzinilor, la cinci verste de la sor. În același ples, de la adăpoastele de mai sus la o verstă, este o insulă ; apoi de la aceasta, la distanță de o verstă, în mijlocul plesului, o altă insulă. În față cu insula, la stînga, este o zaostrovkă.

La 3 iunie a fost ninsoare, ploaie și vînturi tari ; cu toate acestea am mers înainte. La dreapta, în același ples, este protoca Niunzina, la șase verste de la zaostrovkă ; aceasta ține șapte verste, și prin ea am ieșit în Obi, la plesul Tirlino. La plesul acesta este protoca Vasiuganka, la dreapta, la opt verste de la Niunzina, iar de la protoca Vasiugan sînt treizeci și două verste. În mijlocul protocii Vasiugan este o insulă mică. De la protoca aceasta pînă la rîul Vasiugan și Obi este o insulă mare. De-a stînga lui Obi sînt multe adăpoaste de ostiaci, care sînt stabiliți și chiar pe laturele rîului Vasiugan. Rîul acesta este în dreapta și purcede de departe din bălți, din jos de Barabinskoe-volosti ; pe marginile lui sînt păduri de cedri, pini, mesteacăni și altele ; apa lui este neagră și cade în Obi. Pe lîngă gurile rîului, de-a dreapta, sînt adăpoastele de ostiaci ; și mai în sus de aceste sînt încă unele adăpoaste ale ostiacilor suganski, de care mai sînt nu multe

pe lîngă rîul Vasiugan; mai sînt şi adăpoaste iernatece, de la cele de la vale la jumătate verstă. Aceste adăpoaste sînt sub judeţul[1] oraşului Narîm şi de la ele încep ostiacii Narîmului care se întind pînă şi în oraş. Asemenea la dreapta este protoca Elovaia, la două verste de la adăpoaste, care este de zece verste. În dreptul acestei protoce este un sat rusesc, Feodoropova, adică a lui popa Teodor, unde se fac şi semănături. De la Demiansk, acesta este cel dintîi conac unde se cultivă bucate. De la vale de satul acesta este sor ca la şase verste şi mai bine. Din protoca aceea am ieşit în Obi la 3 iunie; luptîndu-ne în sor cu vînturi şi furtune mari, am stat pe loc ca şapte ore. De acolo am ieşit prin sor la protoca cea repede, făcînd cale de patru verste, iar prin protocă şase. Ieşind de la protoca cea repede în plesul Obskoe, la dreapta este un sat rusesc şi în mijlocul plesului este o insulă. Iar de la plesul acesta pînă la Kneazoivanova-protoca sînt unsprezece verste. În stînga acesteia sînt nişte adăpoaste de ostiaci, iar din susul acestora alte două cătune de adăpoaste, care cad la dreapta. Mergînd prin protoca Kneazoivanova este cale de zece verste. Din aceasta, ieşind în plesul Obskoe, tot la dreapta, mai este o protocă nu mare. Din sus de aceasta ca şapte verste sînt iarăşi adăpoaste de ostiaci. Iar în stînga fluviului Obi este vechiul oraş Narîm, în care astăzi nu este nici un om. Den jos însă de acest vechi oraş cu zece verste este oraşul cel nou[2], care se numeşte tot Narîm.

Ne-am dus la oraşul Narîm[3] în ziua de 4 iunie. Acest oraş este zidit pe o insulă din fluviul Obi,

[1] Judecata, administraţea, stăpînirea.

[2] Narîmul cel vechi a fost întemeiat la 1596 şi, fiind ars şi ruinat de mai multe ori, a fost mutat în locul cel nou la 1632.

[3] Aici la Baddeley începe un fragment din scrisoarea din Narîm, 5 iunie.

lîngă protoca cea mică, care curge din rîul Keti. El este departe de malul lui Obi ca jumătate de verstă, pe loc înalt, avînd și cetate durată din lemn în care reșade un voievod cu o garnizoană de patruzeci soldați. Împrejurul satului sînt sate cu cîțiva locuitori plugari, care de puțin timp au început a face semănături, deși recolta nu prea e mănoasă. Numărul ostiacilor este mai mare. Comerțul de blane, mai ales de samuri, este foarte lucrativ. Nicăiri în imperiul Siberiei însă nu sînt blane așa de mari și bune ca la Berezov și Narîm. Cetatea este așezată în partea stîngă, mergînd în insulă. De la insula aceasta înainte, la dreapta, este o protocă; prin aceasta ne-am dus pînă la rîul Keti. După insulă însă este un sor mare, pînă la rîul Keti. Cetatea Narîm se numește astfel, fiindcă acolo fugise o urdie de ostiaci.

De la Narîm am plecat la 5 iunie și ne-am dus pînă la rîul Keti prin protocă. De la cetatea Narîm mergînd spre Keti, pe lîngă gura lui, în stînga este un sat rusesc aparținînd unui fiu de cazac, Petru Gavrilov, la depărtare de o verstă de la oraș. De la satul acesta pînă la petidesetnika (sau stațiune de 50 de soldați sub comanda lui Nehoroski), este cale de o jumătate verstă. După satul acesta, este satul Ignaska Simenova, adică al lui Ignat al lui Simeon, de la Nehoroski o verstă. Apoi la stînga este satul Sosnina, de la Ignaskina la o verstă. Tot spre partea aceea este cătunul de ostiaci Kesbisaka, de la satul Sosnina la două verste. De la acest cătun înainte ca jumătate verstă este o insulă; iar mai la vale o gîrlă, numită Bahtina. La stînga lui Keti este un sat rusesc, Alațaeva, de la Narîm la cincisprezece verste. Aici se face agricultură. De la cetatea Narîm pînă la satul acesta, la stînga, sînt păduri de cedri, plopi, pini, mesteacăni și sălcii, și alte

cîteva. De la cetatea Narîm am plutit înainte, sub ninsoare şi ger, pînă la 8 ale lui iunie.

De toţi este ştiut că acei ce călătoresc pe Obi şi vor să meargă către Ienisei în sus pe apa rîului Keti au trei căi, prin cele trei guri ale acestui rîu: prima cale este gura din sus a rîului (pe care şi noi am plutit şi care este cea mai bună şi cea mai dreaptă); a doua gură din mijloc a lui Keti, care dă în Obi; şi a treia care dă iarăşi în Obi şi pe care se merge mai mult spre a căpăta căruţe de la ostiaci, care sînt numeroşi pe marginile fluviului Obi. Deci fiindcă aicea se încheie călătoria noastră plutitoare pe strălucitul şi marele fluviu Obi, fiindcă am apucat la stînga prin rîul Keti spre răsărit, iar Obi îşi îndreptează cursul spre miazăzi, de aceea se cuvine să facem aici descripţiunea generală a celebrului fluviu Obi şi a altor rîuri care cad în el, de la începuturile lor şi pînă la gura lui, care se varsă în ocean în Marea Ledovanta; să descriem popoarele ce locuiesc în aceste locuri, moravurile care le au şi cetăţile cîte sînt pe lîngă marginile lui Obi, dealurile, pădurile, varietăţile de peşti ce sînt în el şi altele toate cîte pot să completeze descrierea, după datina geografilor.[1]

Descrierea celebrului şi marelui fluviu Obi de la sorginţile lui pînă la intrarea lui în mare, adică gura lui

Marele şi celebrul fluviu Obi, care este cunoscut de toţi geografii vechi şi noi, fiindcă ei îl pun ca hotar de despărţire între Asia şi Europa şi nu este

[1] Descrierea din manuscrisul folosit de Sion este mai bogată decît în pasajele redate de Baddeley. Credem că şi Sion a prescurtat textul original.

un alt fluviu în lume, afară de Amur, care să aibă mărimea și adîncimea lui, deși este cunoscut de toți, totuși numai numele lui și gura lui care cade în mare o cunosc. Care însă sînt sorginţile lui și ce popoare locuiesc pe marginile lui nimica nu știu, ci descriu, mințind, numele popoarelor și ale orașelor care se găsesc pe regiunile lui. Cele întîi izvoare ale lui Obi vin din balta tobolică numită Telezka, pe care buharii o numesc și Kaltin ; acolo locuiesc mulți necredincioși saghianți, munduți, manți, tauteleuți, iaumderți, eui, karagaiți, care nu dau dări marelui domn ; iar pămîntul pe acolo este productiv pentru semănături și sînt cîmpii și păduri. Ca afluenți ai lui mai sînt două rîuri : unul numit Pnas și altul, Katuni, care vin de departe din cîmpii și se varsă în el, pierzîndu-și numirile lor proprii și numindu-se Obi sau Obis [1]. Între aceste rîuri sînt multe locuri arabile și pămînturi fertile și poate cu timpul se va face și Ostrovi, adică cetate. Pe la gurile lui Obna și Katun se poate călători pe cîmpii pînă la Kitaia în două luni. Afară de rîurile acestea, în Obi mai cade marele rîu Tomi, pe lîngă care nu departe de Obi este orașul Tomsk. Aproape de locul unde începe Tomi este o cetate numită Kuzneskoi, adică a fierarilor. După Tomi mai cad în Obi mai multe alte rîuri și gîrle, precum Ciulimi, Keti, Vachu. După orașul Tomsk, în regiunea marelui fluviu Obi, mai este cetatea Narimskoi, nu departe de gura rîului Keti. De la această cetate înainte, am făcut cale de aproape opt zile pînă la orașul Surgut ; iar de acolo pînă la

[1] Probabil că din îmbinarea acestor rîuri derivă numirea de Obi, care însemnează, după limba populară, amîndouă, ambii, adecă mergînd împreună. — Notă marginală în manuscris (Sion). În Baddeley nu există descrierea lui Obi, ci se reproduce textul unei scrisori către țar, datată 5 iunie, din Narîm, în care se dau informații și despre călătoria pînă în oraș și lămuriri în legătură cu rîul Obi.

coasta Sumarovskoi trebuie să meargă cineva ca patru zile și nu departe de acolo cade în Obi fluviul Irtici, după care apoi Obi se lățește tare. Apoi de la Berezova, între zastavele Osobnoia și Obdorska, pînă la Marea Mangazeiska, la gura fluviului Obi, care cade în ocean, la golful mării, se merge în douăsprezece zile ; acolo cade Obi pe multe guri în mare ; și atît de multe ape se varsă în mare, încît învinge apa cea sărată, de se face dulce ; și în golful acela al mării curge apa ca o gîrlă. Acolo iarna zilele sînt foarte mici și gerurile mari. Pe lîngă mare și pe lîngă fluviul Amur locuiesc samoiezii, iar mai încolo, ostiacii. Aceste popoare sînt foarte numeroase pe malurile lui Obi, pînă la Narîm și înainte. Printre aceștia sînt și tătari, pînă dincolo de orașul Tomsk și pînă pe la începuturile fluviului Obi ; iar împrejurul Berezovei sînt altare idolești ale ostiacilor. Se zice că acolo este idolul de aur numit Baba [1] ; cele mai multe însă sînt de argint, de aramă și de lemn văpsit. Acești păgîni oferă templelor lor și primele fiare sălbatice care le vînează.

Lungimea fluviului Obi este foarte mare, căci el începe din părțile septentrionale, din cîmpii și locuri calde, și cade cu gura în Oceanul Boreal, în Marea Levodata. Adîncimea lui este iarăși mare, căci cînd se face furtună, face valuri ca marea : este adînc chiar aproape de mal și se revarsă în sori, în bălți și peste păduri. Lățimea lui nu este uniformă : căci mai departe de gura lui Irtici este foarte larg, iar mai în sus este de două-trei verste ; apoi are o mulțime de protoce sau șivoaie și insule. Fundul lui nu este pietros și malurile lui pretutindeni sînt de pămînt.

---

[1] Vestitul Zlata Baba. Informația se găsește și în scrisoarea reprodusă de Baddeley. De aici textul seamănă în conținut în ambele versiuni.

Peşti în acest fluviu sînt foarte mulţi ; se prind mai ales nisetri mari şi un soi de peşte care se cheamă muiscu [1], care este foarte bun şi se cunoaşte că vine din mare. Nu e nici un alt rîu care să aibă aşa de mult peşte bun şi gras. Numele acestui fluviu pare a fi păgînesc, cu toate că şi latineşte se numeşte tot Obi ; tătarii însă îl numesc Amar. Păduri cu diferite specii şi varietăţi de arbori sînt pe laturile lui. Munţi însă nu are, afară de coasta sau dealul acela care se numeşte Kriazi [2], care aci se apropie de mal, aci se depărtează, aci e mai înalt, aci mai puţin rădicat, mergînd ca un brîu departe peste cîmpii, de nici se ştie unde ajunge. Pe această coastă sînt păduri şi diferite plante şi rădăcini [3].

Apa acestui fluviu nu este ca la alte rîuri, ci albicioasă şi turbure, fiindcă vine din bălţi ; nu este însă torenţială ca acea din rîurile pietroase, dar nici lină ; în unele locuri este ceva mai răpede, afară de acolo unde adîncimea e mai mare. Dar aserţiunea geografilor că Obi ar forma frontiera între Asia şi Europa nu este fundată : ei se amăgesc crezînd că sorginţile Donului nu sînt departe de ale lui Obi ; acuma însă este cunoscut că sînt departe şi la mare distanţă ; şi mai bine este să zică că frontiera Europei este la sorginţile Donului, mergînd drept pe fluviul Dvina pînă la mare, ceea ce ar forma o frontieră mai adevărată decît pe linia lui Obi. [4] Dar după această descriere să urmăm

---

[1] Muksun.

[2] Muchie.

[3] Probabil copaci.

[4] De aici iarăşi se diferenţiază textul Baddeley, deşi în fond este vorba tot de Keti, însă fără amănuntele din versiunea găsită de Sion. De bună seamă că în scrisoarea din 5 iunie, N. Milescu a făcut un rezumat al însemnărilor din jurnal.

iarăși călătoria noastră și să scriem despre rîul Keti, de la gura lui pînă la sorginţile lui.

Să ne întoarcem deci la naraţiunea plutirei noastre în sus de rîul Keti, de acolo de unde am lăsat-o, pînă la cetatea Makovskoe și pînă la sorginţile lui. În partea stîngă, din jos de satul Alaţaeva, este o protocă, lăsînd matca lui Keti la dreapta. Calea pe protoca aceasta este ca de jumătate verstă, și iarăși am ieșit în Keti. Aici el se desparte în două, formînd la mijloc o insulă, un crac numindu-se Keti cel vechi, și unul cel nou. De la protocă pînă la dezbinarea rîului sînt patru verste. La dreapta este cotitura vechiului Keti, la șapte verste de la iurturile Karavandina; tot la dreapta lui Keti, de la iurturile de sus la șaptesprezece verste, sînt iurturile Tiunghina; tot în partea aceasta, ca la două verste de la iurturi, este gura din mijloc a lui Keti. În stînga lui Keti sînt iurturile Kurkova ale ostiacului Galtisku, la patru verste de la gura mijlocie a rîului. Imediat la stînga acestuia este o gîrlă care se cheamă Tiskanova, iar la gura protocei ce este mai la vale, și care se cheamă tot Tiskanova, sînt iarăși niște iurturi; iar pe protoca aceea calea este de două verste. În partea stîngă a lui Keti, de la protoca Tiskanova la două verste, este prorva lui. Plutind pe prorvă ca o verstă, tot de-a stînga rîului este protoca Poradzina; iar la stînga protocei, de la prorva lui Keti la trei verste, sînt iurturile Poradzina. Calea pe această prorvă este ca o verstă. În partea dreaptă a lui Keti, în cantonul Piskovskoe, sînt iurturile Obedarga, și mai în sus de acestea ca trei verste este protoca Piadzina, de la protoca Poradzina la trei verste. Tot în partea dreaptă a lui Keti sînt iurturile lui Piskovski-Knezka-Etci, de la protocă la o verstă. În aceeași parte a lui Keti sînt iurturile cantonului Pis-

kovskoe, numite Giungina, de la cele de sus la şase verste. În aceeaşi parte a lui Keti iurturile cantonului Piskovski Padzina, de la iurturile Padzine patru plesuri şi o verstă şi jumătate, şi şapte[1], iar sub iurturile Padzina este protoca Padzina. Tot în partea dreaptă a lui Keti este Pogorskoe, cel din urmă pîrîu al său, care iese în Obi. Aicea este jumătate calea de la Narîm pînă la Keţkago, de la iurturile Padzina patru verste. Aici, de la Suguta şi Narîm, mergînd pe Obi pînă la a treia gură a lui Keti, drumul este de la Obi pe Keti, adică la gura acestuia ; şi la dreapta lui Keti sînt iurturile Zapornia Kopaktina, de la gura a treia a lui Keti la şase verste. Asemenea, în aceeaşi parte sînt iurturile lui Ivaşku cel din cetatea Keti ; şi de la aceste iurturi încep ostiacii rîului Keti. Iar de la gura Togorskului sînt douăsprezece verste. La stînga este prorva Elderova, iar mai în sus de aceasta este un ples, la şapte verste de la iurturile lui Ivaşku. Asemenea, în această parte a rîului este o protocă, în care, despre dreapta, sînt iurturile lui Elder, la cincisprezece verste de la prorva lui Elder : prin protoca aceasta e cale ca de o verstă ; din aceasta am ieşit în prorvă, care are întindere de cinci verste. Iar la capătul prorvei, la dreapta, iese Keti cel vechi şi iarăşi curge în el. La stînga lui Keti se formează o gîrlă din apele lui Keti, care cade tot în el, la jumătate verstă de la prorvă.

La 8 iunie am plecat plutind pe plesul lui Elder, care ţine cinci verste. La dreapta plesului acestuia este coasta Filkin, la cinci verste de la gîrla din jos. Coasta are întindere de cinci verste şi cuprinde păduri de brazi, de pini, de cedri, mesteacăni şi altele. După ce am trecut de această coastă am apucat

[1] Am tradus ad-literam ; dar fiindcă nu iese un înţeles limpede, cred că este o lacună sau eroare a copiatorului (Sion).

pe prorva Asghinoa, deasupra căreia este coasta lui Obi. Prorva aceasta are întindere de două verste și vine la dreapta lui Keti ca și coasta. Și la dreapta lui Keti, la o verstă din sus de prorvă, este o protocă care are întindere de două verste. Apoi la dreapta lui Keti este un sat rusesc numit Volkova, la o verstă de la protocă ; iar de la satul acela pînă la ostrovul sau cetatea Ketskoi sînt două verste.

La 8 iunie, am venit la cetatea Ketskoi, adică a lui Keti. Aceasta e situată la un loc frumos, pe coastă, la dreapta rîului. Sînt în ea ca douăzeci de curți și o biserică cu hramul Sîntei Trăimi și a sîntului Nicolae. Am plecat de acolo tot în ziua aceea, noaptea la patru ore, prin protocă, care ține o verstă și apoi iese în Keti și iarăși într-însul cade. Din protocă am ieșit în Keti. La dreapta, de la cetate la două verste, este un sat rusesc, iar în sat sînt șapte curți. Tot la dreapta, de la satul acesta la trei verste, este o prorvă ; iar la stînga lui Keti este o zaostrovkă, la o verstă de la prorvă. Apoi, tot la stînga lui Keti este un sat rusesc, unde mai înainte fusese iurturile de vară ale ostiacului Keuga Kneazka. În satul acesta sînt șapte curți sau case, la trei verste de la prorvă. Tot la stînga lui Keti, la distanță de o verstă de la sat, este protoca Kenghina, pe care este cale de șase verste. La gura din jos a protocei acesteia s-a revoltat Kirgheul și a răpit tezaurul imperial, ucigînd pe soldați, la gura de la vale a protocei acesteia, în pădure. Și a stat tezaurul imperial în robie un an de zile aproape ; după care aducîndu-se soldații și cazacii siberieni, au scăpat tezaurul de la Kirgheu și l-au trimis la marele domn la Moscova, iar pe revoltatul acela de Kirgheu l-au adus la ascultare, reducîndu-l a plăti impozite marelui domn împreună cu poporul

său. În stînga protocei Kenghina este gîrla Nalimova, la patru verste de la gura din jos; iar la dreapta lui Keti este gîrla Zaostrovka, la patru verste de la Nalimova; iar calea pe Zaostrovka este de jumătate verstă. În aceeaşi parte a rîului Keti, este o baltă foarte mare, numită Zapeornoe, de la gîrla Zaostrovka două plesuri; iar la stînga lui Keti este gîrla Rîbnaia, adică cu peşte, de la baltă la două verste. La dreapta lui Keti sînt iurturile ostiace ale lui Kneazka-Kuzka, de la gîrlă la două verste. În aceeaşi parte a lui Keti sînt iurturile lui Kuzka Esaulu, de la cele de sus la două verste. La stînga vine matca veche a lui Keti, care iese din Keti şi cade iarăşi în el după o întindere de şase verste de la iurturile lui Esaulu. La dreapta lui Keti este o mică protocă, la distanţă de o verstă de la matca veche. De la protoca aceasta la patru plesuri este o insulă. La stînga lui Keti, la două verste de la insulă, este iarăşi o protocă, care are întindere de zece verste. Iar la stînga protocei este un pîrîu, la cinci verste de la gura din jos. În aceeaşi parte a lui Keti, la o verstă de la protocă, sînt iurturile lui Murzin. În partea dreaptă a lui Keti este iarăşi o protocă, la patru plesuri de la iurturile cele de sus; iar protoca ţine o verstă. De-a stînga sînt iurturile ostiacului Iasaţnago, de la protocă două plesuri; după iurturile acestea, în acestaşi loc, sînt curia [1]. De la iurturi la şapte verste, în aceeaşi parte a lui Keti, este o protocă, care ţine o verstă. La dreapta protocei acesteia este matca cea veche a lui Keti, care dă iarăşi în Keti, la jumătate verstă de la gura de la vale. Tot în dreapta lui

---

[1] Cuvîntul grecesc *koyria* nu-l găsim în dicţionar (Sion). Din text însă (vezi şi mai departe), reiese că este vorba de nişte iazuri special amenajate, probabil cu îngrădituri de nuiele, pe care ostiacii le închideau ca să prindă peşte.

Keti, de la protocă la două verste, iese Keti cel vechi, numit Luka. În aceeași parte este iarăși o protocă la patru pleșuri de la Luka, și în mijlocul lui Keti este o insulă mică, de la protocă trei plesuri. La stînga, iese vechiul Keti-Luka. În față cu acesta, de-a dreapta, este protoca Ivaskina, adecă a lui Ivan, de la insula mică la o verstă și jumătate. Ieșind din protoca aceasta, la dreapta lui Keti, este coasta Iporoti a lui Ivaska Vaisandova, care ține ca jumătate verstă și are numai pădure de pini. În partea dreaptă a lui Keti este o protocă, la două plesuri de la protoca Ivaskina, sau a lui Ivan, care are o întindere de două verste. Din sus de aceasta, la aceeași parte, este o gîrlă. La stînga lui Keti este gîrla Ivaskina, sau a lui Ivasku, care se numește Lisița, adecă Vulpe, care vine de la Suzemia și cade în Keti. La această gîrlă vin vînătorii ca la o strungă de prind vidre, samuri, vulpi, biberi, singeapuri, kakumi și alte dobitoace blănoase. De la protocă la cinci plesuri, de-a stînga lui Keti, de la gîrla Lisița trei plesuri, mai este o gîrlă. De-a stînga se începe o matcă veche a lui Keti care cade în matca nouă, de la gîrla Lisița la douăzeci verste.

La 15 iunie am plecat pe vasele noastre. La dreapta lui Keti [e] o zaostrovkă, la șaptesprezece verste de la matca cea veche; iar călătoria pe zaostrovkă este ca de un pătrar de verstă. În aceeași parte a lui Keti este protoca Bistraka, sau torențială, pe care călătoria ține o zi; iar protoca veche a lui Keti a rămas la stînga, la o verstă de la protoca torențială. La stînga acestei protoce este o altă protocă mică, care cade în Keti. De la această protocă la șase verste este o coastă cu pădure de pini și mesteacăni, care vine pe la mijlocul protocei. De la coastă la douăzeci verste, la dreapta protocei Bistraka, este o gîrlă numită Utkina; mergînd însă pe

protocă de la gîrla Utkina pînă la Keti este cale ca de cincisprezece verste. De la gura protocei torențiale pînă la vechea Gorodiștea-Kețkago sînt cinci plesuri, care sînt ca opt[1] sau cincizeci de verste. În dreptul plesului al patrulea, de-a stînga, este iarăși o coastă cu păduri de brazi, mesteacăni și plopi. Am ieșit din protocă în Keti.

16 iunie. În partea dreaptă, pînă a nu ajunge la Gorodiștea cea veche, ca jumătate ples, este o protocă mică. La stînga este gorodiște, care se numește astfel fiindcă pe locul acela a fost cetățuia Kețkae, care s-a strămutat acolo unde astăzi este. Iar în față cu vechea gorodiște este o zaostrovkă nu mare, după care apoi vine o mică insulă în Keti. Vechea gorodiște stă la loc frumos pe coastă ; s-a părăsit însă fiindcă pămîntul nu era fertil. Aici este jumătate cale între Narîm și Makovski. Cetatea veche s-a strămutat de vreo patruzeci de ani. Din sus de aceasta este pîrîul Golesiha, care vine din bălți. La unsprezece verste de la vechea cetate, în mijlocul lui Keti, este o insulă care, despărțind fluviul în două, cel din partea stîngă se numește Keti cel vechi, iar cel din partea dreaptă Keti cel nou.

Iunie în 17. La șase verste de acolo de unde se dezbină fluviul, la dreapta, este o insulă ; iar la stînga este pîrîul Orlovaia, care este mare cît și Keti, de la insulă la zece verste ; acest pîrîu curge de departe din bălți și ostiacii pe el vînează samuri, vulpi, sîngeapi și alte fiare. De-a stînga lui Keti, la unsprezece verste de la pîrîul Orlovaia, este o insulă ; iar la dreapta, la zece verste de la insulă, este o protocă. De la protoca aceasta la cinci verste, de-a stînga fluviului, este o insulă. De-a dreapta lui Keti este o protocă care se numește Keti cel

[1] Și în versiunea Baddeley este cam încurcată socoteala acestei distanțe. Probabil că în manuscrisul original este neclar.

nou, rămînînd cel vechi la stînga. Între acestea este o insulă mare. De la Keti cel nou pînă la cel vechi este cale de trei verste, iar de la insula de mai sus pînă la Keti este un pătrar de verstă.

Iunie în 18. De la protoca noului Keti la treisprezece verste este, la dreapta, vechiul Keti, iar la stînga, gîrla Iagodina, la şase verste de la protoca noului Keti. De la vale de gîrla aceasta sînt nişte iurturi ostiace de iarnă ale lui Kniatiţa Iagada, de la care a luat nume şi gîrla.

Iunie în 19. La dreapta lui Keti este o protocă de la gîrla Iagada treizeci verste, care este Keti cel vechi; iar la stînga este o protocă care se numeşte Keti cel nou, la zece verste de la protocă; calea pe protocă este de două verste. Ieşind în Keti, de-a dreapta este o protocă, la două verste de la Keti cel nou. La stînga lui Keti este o curia pe care ostiacii o închid ca să facă poartă pentru prinderea peştelui. De la curie la cinci verste, la dreapta, este vechiul Keti care s-a revărsat ieşind din matca sa şi pe care nu pot pluti vase; de aceea calea este pe Keti cel nou care s-a descris mai sus.

Iunie în 20. La dreapta este o baltă formată din Keti cel vechi, în care nu sînt protoce şi gîrle.

Iunie 21. De la baltă la şapte verste, la dreapta lui Keti, vine rîul Pigma. Acest rîu se numeşte astfel fiindcă pe el locuia un ostiac, anume Pigma; acuma însă domneşte ostiacul Kniazka Maximku. În regiunea acestui rîu se vînează samuri, vulpi şi mai ales biberi foarte buni şi negri. Rîul acesta iese din locuri depărtate, din bălţi. La stînga lui Keti este o coastă cu pădure de pini şi alte feluri multe de copaci, aparţinînd sus-numitului Kniazka Maximku. De la rîul Pigma pînă aici sînt nouă verste. La stînga iarăşi este gîrla numită Maximka Kniazka, pe lîngă care sînt iurturile de iarnă şi de

primăvară tot ale lui Maximka, şi care sînt de la coastă ca la jumătate verstă. De-a dreapta lui Keti este iarăşi o coastă de pămînt, de la gîrla Maximka la cincisprezece verste; iar pe coastă sînt păduri de pini, plopi şi altele.

Iunie în 22. La stînga lui Keti este o protocă în balta Aîkan; iar din jos de balta aceasta sînt iurturi de iarnă şi de vară ale ostiacilor; de la coasta Gliniavoi la douăzeci şi cinci de verste. De la protocă la şapte verste, în mijlocul lui Keti, este o insulă; de la aceasta la douăzeci şi cinci verste este la dreapta lui Keti o coastă numită Orin.

Iunie în 23. La douăzeci verste de la coasta de sus, spre stînga lui Keti, este o protocă numită Lomovataia; iar la douăzeci şi şase verste de la aceasta este un sor; iar de la acest sor la douăsprezece verste este, la stînga lui Keti, o baltă.

Iunie 24. La dreapta lui Keti este o baltă, de la balta cea de sus la douăzeci de verste. Iar la stînga lui Keti, la zece verste de la baltă, este o protocă, pe care este cale de jumătate verstă. Mai din sus însă de protoca aceasta la stînga este o gîrlă; apoi la dreapta lui Keti, de la gîrlă la cinci verste, este o altă protocă, pe care este cale de patru verste. De la protoca aceasta la şapte verste, la stînga lui Keti, este o gîrlă.

Iunie 25. La dreapta lui Keti este o gîrlă şi din gîrla aceasta se formează o baltă mare, numită Kaludina. Apoi din balta aceasta se formează pîrîul Kas sau Kasu, care cade în rîul Ienisei; şi prin balta aceasta şi pe pîrîul Kasu trec neguţătorii şi dezertorii. De aceea la gura pîrîului Kasu este pusă strajă. De la protocă pînă la balta Kaludina sînt zece verste. În pîrîul Kasu de va cădea un lemn, partea cîtă va sta în apă se împietreşte în trei ani.[1]

---

[1] În versiunea Baddeley nu este această informaţie.

La stînga rîului Keti este o protocă, la trei verste de la balta Kaludina ; iar pe protoca aceasta este cale de unsprezece verste. La stînga lui Keti este o zaostrovkă, la două verste de la protocă ; iar la stînga, la treisprezece verste de la zaostrovkă, este un rîuleț.

Iunie în 26. La stînga lui Keti, la treisprezece verste de la rîuleț, este o protocă pe care o numesc Keti cel vechi. Aici este jumătate calea de la cetatea Kețku pînă la ruinele cetății Iurlukova, iar de la Iurlukova pînă la Makovsk, cealaltă jumătate. Cetatea Iurlukova fusese reședința ostiacului Kniazki Iurluk ; acuma este ruinată, împădurită și pustie ; ea era situată la douăsprezece verste departe de Keti cel vechi, pe loc frumos pe coastă. De aici încep ostiacii Makovskoi. La stînga este coasta numită Missei, de la ruinele Iurlukovei la cinci verste, coperită cu pădure de pini, plopi și altele. Tot la stînga lui Keti este o mică protocă, la trei verste de la coasta Missei ; tot în partea aceea la distanță de două verste este o altă protocă ; de la aceasta la distanță de nouă verste, în față cu dînsa, mai este o protocă ; iar la dreapta, iarăși un rîu sau protocă.

Iunie în 27. De la protoca de sus la opt verste, la dreapta lui Keti, este iarăși o mică protocă. La stînga însă, de la mica protocă la zece verste, este o baltă ; lîngă aceasta, la distanță de nouă verste, este o coastă. De-a dreapta este o gîrlă numită Olenia, la două verste de la coastă ; iar la stînga, la o verstă și jumătate de la gîrla Olenia, o altă protocă. De la aceasta la opt verste, în partea stîngă, este o coastă. De la această coastă la două verste, iarăși o gîrlă. La stînga este coasta numită Kolokolskoi, de la gîrla de sus la o verstă și jumătate. În față cu această coastă este Melkolokolnaia, și în

față cu aceasta erau oameni comercianți.[1] Acolo, spre dreapta, într-un plop este un clopot nu prea mare, pus pentru ca să vestească pe cei ce vin cu vasele mergînd în susul rîului Keti, fiindcă acolo frunzișul este mare și rîul torențial și îngust[2], cum nu este nicăiri aiurea pe Keti. În față cu această coastă sînt stațiunile de iarnă ale cazacilor, care vin pe rîul Keti cu grîne și mărfuri la Ienisseiskoe, fiindcă pînă acolo vin cu vasele și apoi iernează. La stînga lui Keti este coasta cea lungă, de la Kolokolskoi la două verste.

Iunie în 28. La dreapta este gîrla Cebotaika, abondantă în pescărie; se numește astfel fiindcă aici locuia ostiacul Cebotaiku și e la distanță de douăsprezece verste de la coasta cea lungă. De la gîrla aceasta la douăzeci și cinci verste este o protocă, pe care se călătorește zece verste. La stînga vine Keti cel vechi, pe care nu se mai umblă, iar la dreapta este Keti cel nou, la șase verste de la protocă.

Iunie 29. La stînga lui Keti, de la matca veche la douăzeci și cinci verste, este o gîrlă. Tot de partea aceea sînt ruinele cetății Markovo, adecă a lui Marku. Aici locuiau cazaci, dar s-au strămutat, și acuma locuiesc în cetatea Keti, fiindcă cetatea cea veche ostiacii voiau s-o ardă și pe cazaci să-i omoare. Ruinele acestea sînt la loc frumos, pe coastă. De-a dreapta lui Keti este o gîrlă numită Elovaia, la douăsprezece verste de la ruinele cetății Markovo, care iese din bălți, de departe; apoi vine tot de-a dreapta o protocă, la distanță de șase verste de la gîrlă. Protoca aceasta cade în gîrla

---

[1] În scrisoarea reprodusă de Baddeley, Milescu spune că altădată aici era un port folosit de cei care cărau grîne spre Eniseisk, dar acum era părăsit.

[2] În Baddeley se vorbește de un banc de nisip.

Elovaia. La douăzeci și cinci verste de aici, la stînga, mai este o gîrlă.

Iunie în 30. La douăzeci și șase verste de la gîrlă, de-a stînga, vine vechiul Keti, iar mai la stînga este matca veche, a cărei gură este plină de nisip, din care cauză calea se face pe matca cea nouă. De la matca cea veche la douăsprezece verste este o protocă pe care o numesc noul Keti; iar de la matca veche, care este plină de nisip, la jumătate de verstă, la dreapta, este coasta numită Olenei, de la vechiul Keti la șapte verste.

Iulie 1. De la coasta Olenei, la douăzeci și opt verste de-a stînga lui Keti, este gîrla numită Iazea. La același loc este coasta numită Kriazi, de la gîrlă la nouă verste; pe acea coastă este o pădure de brazi cu întindere de cinci verste. În aceeași parte a lui Keti, de la coastă la o verstă și jumătate, este o protocă pe care o numesc prorvă, fiindcă locul acela de curînd s-a umplut cu apă, de se face călătoria pe ea. La dreapta lui Keti este o baltă, la o verstă de la protocă; iar de la balta aceasta la trei verste, la stînga, este coasta. De la coasta aceasta iarăși la trei verste este balta Okunevoe. Acolo, pe malul drept, sînt adăpoaste de iarnă ale cazacilor de Tomsk; sus pe un brad s-a pus o cruce de lemn și cazacii de Tomsk au venit cu proviziuni de mîncare, cu semințe și cu pîini, destinate pentru Ienisseiskoe, adecă pentru cetatea Ieniseiului. De la balta Okuneva la două verste, la stînga, este o protocă pe care o numesc Keti cel vechi și care vine de la adăpoaste la o verstă și jumătate. La distanță de cinci verste de la vechiul Keti, la dreapta este coastă, tot la stînga rîului. De la susnumita coastă la șapte verste, de-a stînga lui Keti,

este rîul Sotzur, care iese din bălți de la Makovska-voloka ; acest rîu este mare cît Keti și pe malurile lui sînt iurturile de iarnă și de vară ale ostiacilor lui Ighinghika. În acest rîu ostiacul acesta vînează samuri, biberi buni, vulpi și alte fiare. De la coastă pînă la Sotzur sînt nouă verste ; iar de la acest rîu în sus, rîul Keti se face foarte îngust.

Iulie în 2. La dreapta lui Keti este o coastă mică, de la Sotzura patruzeci și opt *peska*, iar verste șaizeci. În această parte curge Keti cel vechi, iar la dreapta Keti cel nou, de la coastă douăsprezece peska, iar verste douăzeci și trei. Tot la dreapta lui Keti apoi vine coasta Lossinoi, care este foarte înaltă, la treizeci și opt verste de la Keti cel vechi.

Iulie în 3. De-a dreapta lui Keti, la distanță de douăzeci și cinci verste de la coasta Lossinoi, sînt adăpoastele cazacilor de Tomsk, care, mergînd la Ieniseisk cu proviziuni de bucate și semințe, au fost apucați la locul acesta de iarnă. La stînga lui Keti, la distanță de treizeci și șapte de verste de la acest loc, sînt adăpoastele cazacilor de Tobolsk, care tot pentru asemenea cauză n-au putut merge înainte. La nouă verste de la aceste adăpoaste, de-a stînga lui Keți, este o coastă ; iar de-a dreapta, la distanță de șapte verste, o altă coastă.

Iulie în 4. La dreapta lui Keti fusese un sat rusesc al talmaciului Oksenka, care însă s-a strămutat la cetatea Ieniseisk, de la coastă douăzeci și cinci de verste. La stînga vine coasta numită Sterliazei, de la sat la douăsprezece verste. Tot de-a stînga, la șapte verste de la coasta de mai sus, este o gîrlă ; iar de la aceasta la unsprezece verste, o altă gîrlă, numită Ivaskin, adecă a lui Ivasku sau Ivan.

Iulie în 5. De la gîrla Ivaskin la patruzeci verste, la dreapta lui Keti, este o protocă, iar la stînga este o matcă veche, care, după ce iese din Keti, se varsă iarăşi în el, de la protocă la nouă verste; iar din sus de această veche matcă este o protocă, care ţine o verstă. De la această protocă la douăzeci şi opt de verste este un sat rusesc numit Vorozeikina, situat la loc frumos pe coastă. După cetatea Keţkoe, aceasta este prima colonie pe toată întinderea rîului Keti, singurul loc unde se fac semănături diverse. Acest sat este sub judeţul (jurisdicţiunea) cetăţii Makovsk, şi este locuit de şase familii de ţărani. De la satul acesta la Makovsk pe uscat calea se face într-o zi şi o noapte, iar pe apă două zile şi două nopţi. La stînga lui Keti, de la satul acesta la două verste, este o coastă, iar la dreapta, după distanţa de o verstă, este gîrla Mindin, care se formează din rîul Ceulim. De-a dreapta lui Keti este coasta numită Goreloi, şi din sus de aceasta ca un pătrar de verstă este balta Goreloe, de la gîrla Mindin la trei verste.

Iulie în 6. În partea dreaptă este coasta Driaghin, din susul căreia este curia Driaghinova, la şaseseprezece verste de la coasta Goralovo. Tot în dreapta este curia Zuravlivaia, de la coasta Driaghinova la treizeci de verste. La stînga lui Keti este gîrla Osmutnaia, sau turbure, la zece verste de la curia Zuravlivaia. În aceeaşi parte este brădetul numit Puşkin, în care sînt şi pini, plopi, mesteacăni şi altele, de la Mutnoi, adecă gîrla turbure, la patru verste. La stînga este curia voievodului Ieniseisk: se numeşte astfel pentru că acolo se vînează peşti pentru voievod. De la brădetul Puşkin la cinci verste, de-a dreapta, este o coastă pe care se văd adăpoaste de iarnă, căci acolo a iernat un fiu de boier de la Tobolsk, care venea cu proviziuni îm-

părătești la Ienisseiskoe, și acolo l-au cuprins ghețurile. De la curie pînă acolo sînt treizeci de verste.

Iulie în 7. În partea stîngă a lui Keti este balta Okuneva, la trei verste de la coastă. În aceeași parte este coasta Bobrovski, din mijlocul căreia vine gîrla Bobrovska, de la baltă la cinci verste. De la gîrla aceasta la cinci verste este o altă coastă ; iar din susul acesteia, ca la o verstă, este coasta Pavlovo, pe care sînt adăpoaste de iernatec ale unor cazaci de Tobolsk care, venind cu proviziuni împărătești, aici au fost opriți de ghețuri. La capătul acestei coaste este curia Pavlova, adecă a lui Pavel. La dreapta lui Keti este o matcă veche, care ține ca distanță de o verstă de la coasta Pavlova. De-a stinga este o coastă înaltă cu pădure de pini și brazi la trei verste de la matca veche. La capătul coastei ce[le]i înalte este gîrla Makovska, care vine din bălți și se varsă în Keti. Iar din sus de aceasta ca la o verstă este limita Makovskoe, de la cetatea Makovsk la patru verste. În această cetate am ajuns la șapte iulie ; aici am încetat de a călători pe ape, lăsînd rîul la dreapta spre sud. Aici se isprăvește și regiunea locuită de ostiaci. De aici înainte vom descrie pe scurt sorgințile lui Keti, și altele relative la acest fluviu ; vom vorbi asemenea despre religiunea și moravurile ostiacilor.

Keti

Rîul Keti și sorgințile lui vin de departe din cîmpii, de lîngă cetatea Krasnoiarsk. Cu toate acestea, de la cetatea Makovsk în sus nu se mai poate pluti pe el, fiindcă apele sînt mici. Atît ostiacii, cît și tătarii rîul acesta tot Keti îl numesc. La distanță

de trei zile de la Makovsk este un sat rusesc pe malul lui Keti. Pe lîngă sorginţile lui locuiesc tătari, kirghizi şi alţii. Lungimea lui nu este mică, căci de la gura lui, adecă de acolo unde cade în Obi, se pluteşte pe apele lui în sus cîte şase şi şapte săptămîni. De la cetatea Makovsk, se zice că pînă la locul unde cade în Obi, apa la gurile lui nu este mică, unele încă sînt ca ale Moskvei-reka [1], iar la Makovsk se împuţinează. Adîncimea lui pînă la cetatea Makovsk nu este mică. Pe laturile lui sînt multe plante şi flori, roze, liliac, camvalium [2] şi altele. Peşti are de toate soiurile, fiindcă în el cad multe pîraie, gîrle şi bălţi. Totuşi, acest rîu este foarte urîcios, fiindcă pe laturile lui, de la cetatea Keţkoe pînă la Makovsk, unde este satul Vorozeiskoi, cale de cinci săptămîni, nu sînt alţi locuitori decît ostiaci, şi aceia încă puţini. Mai-nainte erau mai numeroşi, dar, începînd a se bate între dînşii, mulţi au pierit în lupte, alţii au murit de moarte bună şi de foamete ; cu puţini ani mai înainte a fost aşa de mare lipsă la ei, încît unii şi-au mîncat copiii lor proprii. Pe lîngă acestea, urîcios este rîul acesta Keti şi pentru aceea că pe laturele lui nu sînt locuri deschise, nici cîmpii, ci numai păduri nerăzbătute, bălţi şi lacuri, iar pămînt curat, foarte puţin ; totuşi în vreo patru-cinci locuri s-ar putea face locuinţe, precum au şi fost odinioară, ca şi pe rîul Alis. Acuma însă să scrim despre ostiaci.

Gintea ostiacilor este veche. Ca şi alte multe neamuri şi popoare locuitoare în imperiul Siberiei, ei sînt de origină sciţi, care încă din timpul deluviului au moştenit închinăciunea sau religiunea de la Iafet, fiul lui Noe. Simplicitatea vieţii şi a mora-

---

[1] Rîul Moscova, pe care este aşezată Moscova

[2] Este interesantă observaţia, dacă ne amintim că în misiunea lui Milescu era şi un specialist în ierburi de leac.

vurilor, precum și idolatria, neamul acesta le conservă așa cum le-a apucat din secoli de la giganți[1]. Cei ce locuiesc pe laturele lui Obi și ale lui Irtici se numesc în limba lor proprie : kanduiah[2], iar cei de la Narîm și Keti, țuiguli[3]. Ei sînt răspîndiți cu locuințele pe valea lui Irtici, de la sorgințile lui pînă la locul unde se varsă în Obi, pe laturele lui Obi pînă la Berezov și ocean, în sus pe Obi pînă la cetatea Tomsk, și pe valea lui Keti pînă la sorgințile lui. Tărîmul ocupat de dînșii, precum se vede, nu e puțin. Dar cu toate că ei sînt tot de o ginte și de o credință, graiul lor are mai multe dialecte, așa că în multe locuri nu se prea înțeleg între ei. Acest popor, de istoricii eleni și latini se numea mîncători de pește, sau ictiofagi (așa îl califică ei numai după auzite), sau riboiați, fiindcă toți ostiacii se ocupă cu vînatul peștelui ; unii mănîncă peștii chiar cruzi ; alții îi usucă sau îi fierb ; sare și pîine ei nu cunosc ; se nutresc numai cu pește și cu rădăcinile unei plante, care se numește sauca[4], pe care o adună vara, o usucă, și apoi iarna o mănîncă. Ei cu pîine nu pot trăi : de vor mînca și se vor sătura se îmbolnăvesc și mor. Ei locuiesc în iurturi.

Peștele îl vînează nu numai pentru mîncare, ci din unii pești își fac, jupuindu-le pielea, și îmbrăcăminte, și încălțăminte, și șăpci, servindu-se la cusutul lor cu vinele sau mațele de pește. Ei umblă cu foarte ușoare vase făcute din lemne, în care se pun cîte cinci și șase persoane. Ei poartă arcuri și săgeți, gata fiind totdeauna pentru război. Femei

---

[1] În versiunea Baddeley este numit uriașul Nemrod.
[2] Kandaiaci.
[3] Ciuguli.
[4] Susak.

au foarte multe și ține fiecine cîte voiește. Dar despre aceste am mai scris în alte locuri; acuma să descriem iarăși călătoria noastră de la cetatea Makovsk și Makovskoi-volok [1] pînă la Ieniseisk.

Cetatea Makovsk se află pusă la loc frumos, lîngă rîul Keti de-a stînga, pe coastă. În cetate este biserică și ca douăzeci de case. Aici sînt mulțime de vase plutitoare care staționează, fiindcă este port mare pentru oamenii împărăției.

Ca la jumătate verstă de la cetate este slobozia comercianților și multe magazii în care depun negutătorii mărfurile lor și apoi pleacă înainte pe volok. De la cetatea Makovsk am plecat pe volok spre Ienisei. Acest volok ține nouăzeci de verste călătorind vara, iar iarna se zice că e de cincizeci verste. [2] În tot volokul sînt bălți, băltoace și noroaie mari, de aceea în multe locuri sînt făcute poduri lungi. În tot volokul nu sînt locuințe, decît într-un singur loc o casă în care locuiesc oameni. De la volok înainte se face locul deschis, acolo este un sat mic; și de acolo nu departe este un sat mare, numit Elani [3], în care este cetate și biserică. De acolo înainte pînă la Ieniseisk sînt mulțime de sate și locuințe, și locurile sînt foarte bune și fertile. Se zice că în toată provincia Ieniseisk sînt pînă la cinci sute de sate și că pretutindeni pămîntul este fertil. De la cetatea Makovsk pînă la Ieniseisk călătoria se face în două sau trei zile, după cum este și drumul. Bagajele se poartă pe cai, iar caii de la Ieniseisk sînt mari și buni, de rasă indigenă [4] curcită

---

[1] Volokul Makovskului, drumul prin pădure de la Makovsk.

[2] Din pricina zăpezii mari se scurtează, deoarece se poate merge de-a dreptul.

[3] Elani sau ialani în limba ostiacă înseamnă ținut cu pajiști (vezi și la Baddeley).

[4] La Baddeley, calul rusesc obișnuit.

cu rasă calmucă. Chiria unui cal pînă la Ieniseisk este de o rublă, şi chiar mai puţin, după starea în care se va întîmpla să fie drumul. În unele locuri volokul are dealuri şi păduri întunecoase, iar în altele pămînt deschis, unde călătorii stau de poposesc, mai ales pe lîngă pîraie.

Nu vom face descrierea amănunţită a fluviului Ienisei ; căci de la cetatea Ieniseisk am plutit numai două zile pe el, apoi pe urmă ne-am dus pe Tungusk[1] pînă la Baikal. Cauza pentru care nu mai scriem despre Ienisei este : căci sorginţile lui nu se ştie de unde încep ; se zice însă că ele nu sînt departe de ale lui Obi şi că strigarea omenească s-ar fi auzind de la obîrşia unuia la a celuilalt[2]. De la cetatea Ieniseisk pînă la Krasnoiarsk, calea se face în zece zile pe uscat, iar pe apă în sus, trei săptămîni, trecînd tot prin sate ruseşti care trăiesc cu agricultura, pînă dincolo de Krasnoiarsk, în susul Ieniseiului. În provincia Krasnoiarsk sînt multe sate şi soldaţi ca o mie[3]. Cu toate acestea locuitorii se îngrijesc cu frică de kirghizi, care deşi nu sînt mai mult decît o mie la număr[4], dar sînt războinici ; limba şi religiunea acestora este totuna cu a tătarilor. Locuitorii Krasnoiarskului fac comerţ cu hameiul pe care îl găsesc şi-l adună prin insulele Ieniseiului, unde creşte natural. Aproape de cataractul cel mare al Ieniseiului este un loc stîncos, şi pe stînci se văd inscripţiuni care nu se ştie ce coprind ; iar între inscripţiuni este şi o cruce săpată şi oameni sculptaţi, purtînd în mîini toroipane şi alte scule, care nu se spune de cine şi de cînd sînt făcute. De

---

[1] De fapt a mers pe Angara.

[2] La Baddeley : *„Lebedele pot fi auzite de pe un rîu pe altul cînd ţipă"*.

[3] Baddeley spune că sînt *„o mie de sate"*, nu o mie de soldaţi.

[4] După Baddeley, *„o mie de sate de kirghizi"*.

acolo înainte începe cataractul cel înfricoşat al Ieniseiului prin care nimeni nu cutează a merge cu vase, pentru că este înalt şi rîpos de amîndouă părţile ; de aceea oamenii trebuie să-l ocolească pe uscat, pierzînd cîte cinci zile cu ocolul. Iar pentru adunatul hameiului se duc din susul sau din josul cataractului. Se zice că fluviul Ienisei este drept, mare, bolovănos şi foarte răpede. De la cetatea Ieniseisk în jos pe rîu, pe de laturea gurei de sub Tunguskul pietros, pînă la Elogus, pînă la Tunguskul inferior şi pînă la cetatea Turuhansk, pe vase mici, călătoria se face în zece zile. Acuma aicea locuieşte voievodul care odinioară locuia la Mangazei ; fiindcă mai înainte de la gura fluviului Obi se călătorea pe vase pe lîngă coastele mării pînă la gura rîului Taza în patru zile şi patru nopţi, cu proviziuni şi cu toate cele trebuincioase ; iar de acolo se plutea pe apele lui Taza pînă la oraşul Mangazeisk în patru zile şi patru nopţi, precum şi de acolo la Turuhansk, care atuncea era numai o staţiune de iernatec. Voievodul se găseşte totdeauna la Turuhansk, unde prin Ienisei vin proviziunile fără osteneală. Acuma însă călătoria pe mare prin Mangazia s-a părăsit şi s-a îndreptat prin Ieniseisk la Turuhansk ; dar pe din sus de Tunguskul inferior, pe la Troiskoi, adecă monastirea Sîntei Treimi, calea este de patru zile. Despre stînga cade în Tungunsk şi o gîrlă, numită Diiţa, şi o alta, numită Severnaia, adecă boreală. Iar de la Severnaia în sus prin Tunguskul inferior cale de două zile, cade în Tungunsk din dreapta gîrla Letnaia[1] ; iar din sus de Letnaia, cale de două zile, tot pe din dreapta, cade gîrla Svetlaia[2] ;

---

[1] O notă marginală pare a traduce cuvîntul acesta că ar însemna : luminos, strălucit, primăvăratic (Sion).

[2] Baddeley se opreşte aici cu descrierea rîului Keti.

apoi din sus de aceasta, tot despre dreapta, cale de două zile, cade rîul Taimur. Lîngă rîul acesta pe un loc șes pămîntul arde, așa că dacă pune cineva o bucată de lemn, se face cărbune; flacără însă nu dă. Mai în sus pe Tungusk despre stînga, cade rîul Turaia, și mai în sus de acesta, rîul Zdaniha, și mai în sus, rîul Rozmaniha, și mai în sus, rîul Ilimnea.

Tot mai în sus se revarsă din Tungusk o curie în care este adăpostul de iarnă numit Kureiskoe. Mai din sus de curie cade rîul Malaia, adecă Eroma cel mic, în care este adăpostul de iarnă numit Tetenskoe; mai din sus de acesta cade Eroma cel mare, apoi Nepa, apoi Banvadeni. Lîngă Tunguskul cel pietros este adăpostul de iarnă numit Iasațnoe (al fiscalilor care adună dările), în care sînt militari din Ienisei pentru perceperea impozitului împărătesc. De la Turuhan în jos de Ienisei pînă la gura lui care se varsă în Marea Oceanului, calea este de două săptămîni. De la gura Ieniseiului de multe ori s-au făcut încercări să meargă pe uscat cu trăsuri spre fluviul Lena, dar n-au reușit, fiindcă sloii de gheață de pe mare, aruncîndu-se spre maluri, sfărîmă trăsurile [1]. Între rîurile Lena și Ienisei care s-au descris mai sus se găsesc mulți samuri, pentru că nicăiri nu sînt locuri neumblate de vînători ca acolo; de aceea în tot anul se duc de la Ienisei mulți de fac vînătoare. Dar destul am scris despre fluviul Ienisei; acum să urmăm călătoria noastră de la Ieniseisk spre Baikal.

La 18 iulie înspre seară, am plecat de la Ieniseisk [2]. Orașul acesta e situat pe malul drept al flu-

---

[1] Bănuim că este vorba de vase trase la edec pe lîngă mal.

[2] La Eniseisk, Spătaru a ajuns la 9 iulie. Înainte de a pleca din Eniseisk, Spătaru a scris două scrisori. Una către țar, și alta către Matveev, în care dă multe amănunte asupra oamenilor pe care i-a întîlnit acolo, asupra călătoriei și asupra îndeplinirii misiunii. Scrisorile sînt reproduse de Baddeley.

viului Ienisei. Împrejurul cetății sînt locuri tari, bălți și păduri mari. În dosul cetății este monastirea lui Panteleimon Salvatorul, așezată pe loc frumos în mijlocul unei bălți. Pe sub cetate curge un rîuleț pe care este o moară. Din sus de oraș, dincolo de rîuleț, este o cetate nouă, făcută de stolnicul și voievodul[1] Ciril Aristarch, fiul lui Iakov. În timpurile trecute veniseră cu război kirghizii la Krasnoiar; și spre apărarea Ieniseiskului despre kirghizii aceștia, precum și despre fortificarea locurilor, s-a făcut cetatea aceasta. În cetatea nouă este o monastire de fete, iar în cetatea veche sînt locuințe de cazaci și de locuitori de toate clasele, case sau curți ca cinci sute și mai bine, călători turiști și negutători mulți. Împrejurul orașului și dincolo de rîul Ienisei sînt multe sate rusești, locuite de țărani plugari; iar în fața cetății, de cealaltă parte, este un sat numit Treskina. La dreapta lui Ienisei este o insulă în dreptul căreia, la distanță de o verstă de la cetate, este satul numit Vnifantieva; iar la stînga este o coastă pe care este satul Monastirska, adecă monastiresc, la trei verste de la Vnifantieva.

Iulie în 19. Tot în partea aceea a Ieniseiului, din sus de satul Monastirska ca două verste, este satul Potakovskaia; iar în față cu satul acesta, de partea cealaltă, satul Verhnaia, adecă cel de sus. Mai în sus de acesta ca o verstă, la dreapta, este iarăși un sat, care se numește tot Verhnaia. La satul acesta, pe lîngă marginea lui, se extrag pietre, pe care le ard și scot metalul fierului. Din sus de satul acesta, tot la dreapta, este un pîrîu, pe care este o moară aparținînd monastirei. Tot despre partea aceea mai este un sat care se numește tot Ver-

[1] Prin cuvîntul voievod, autorul deseamnă pe capul care comanda armata sau garnizoana de acolo (Sion).

hnaia, de la pîrîu ca la o verstă ; iar în fața acestui sat, dincolo, este un sat de ruși, pe care îl numesc tătăresc ; iar dincolo de acesta, un alt sat rusesc, numit tot tătăresc. În fața acestui sat, în rîu, este o insulă, iar în fața acesteia, o mică cetate veche, făcută de țărani de teama kirghizilor. Trecînd de această cetate, la stînga, este satul Kliopina, iar la dreapta, satul Buzanika, de la insulă la jumătate verstă. Dincolo de satul acesta, la stînga, este satul Borsevnikova ; iar la dreapta de la Buzanika, ca la un pătrar de verstă, satul unui orășean, Vtarovo Igumnovo. La două verste de la satul acesta, la stînga, este satul Gurileva ; iar la dreapta, de la satul Vtoroi la două verste, satul Iuzakova. De la satul Gurileva la o verstă, de-a stînga, este satul Lisovskaia. Iar din sus de acesta este rîul Berezovka. Despre aceeași parte a lui Ienisei, de la Berezovka la o verstă și jumătate, este rîul Kamenka, care vine de la Pietre, sau Kamen. Despre aceeași parte a lui Ienisei, de la Kamenka la o verstă și jumătate, este o gîrlă, iar la dreapta, la două verste de la gîrlă, satul Sadrina. La stînga este un sat care se cheamă Markovo-gorodiștea, sau ruinele lui Markov (aicea au locuit odată tunguși). De la satul Sadina la o verstă și în față cu satul acesta este o gîrlă care se cheamă tot Sadina ; iar la dreapta, satul Borok, la patru verste de la Markovo-gorodiștea. Dincolo de acesta, la stînga, este o zaostrovkă. În aceeași parte este satul Moklokova, la o verstă și jumătate de la satul Borok. Prin mijlocul satului acestuia este pîrîul Moklokova, pe care este o moară. În fața satului acestuia este satul Pohapova, iar în fața acestuia, o insulă.

Iulie în 20. La stînga este satul Kumesnikova, de la satul Pohapova la patru verste. Din sus de satul acesta, ca la o verstă, este pîrîul Rudikovka ; la

dreapta este o cetate, făcută spre înfrînarea kirghizilor. În față cu aceasta este satul Rudikova, de la pîrîul Rudikova la o verstă și jumătate. La stînga rîului Ienisei este o protocă, iar între aceasta și Ienisei, o insulă. Prin protoca aceasta este cale de o verstă. În dreptul insulei acesteia, de cealaltă parte, este satul Bormakina. Din sus de acesta, de la satul Rudikovka la cinci verste, despre malul stîng al Ieniseiului, este o stîncă mare care se cheamă Bik. La locul acesta rîul este foarte torențial; în apă fiind stînci și pietre mari, și acestea izbind apa, se face vîrtej mare. În față cu locul acesta, dincolo de rîul Ienisei, este un munte de piatră mare, și din sus de stînca Bik este un rîuleț. Mai din sus, tot despre partea aceasta, de la stîncă ca la o verstă, este satul Kostilniku; iar în față cu acesta, satul Malohova; din sus de acestea, tot de-a dreapta, satul Galanina, de la Malohova ca la o verstă; apoi satul Putilova, de la Galanina la o verstă și jumătate. La stînga este satul Stininkova, de la Putilova la o verstă și jumătate. De la acesta, la distanță de o verstă, la dreapta, este satul Buzina; iar din sus de acesta, satul Popova, adecă al popei. La stînga, de la Buzina la zece verste, este satul Samoilova. De-a stînga lui Ienisei vine o gîrlă, în fața căreia este o insulă. Iar în față cu această insulă, de-a dreapta, este un orășel în care este o biserică a nefăcutei de mînă icoane a Mîntuitorului Christos. Pămîntul împrejurul acestui orășel este fertil. Din sus de orășel sînt două insule, distanțate la cîte jumătate verstă una de alta, iar pe lîngă ele trecînd protoce. De la satul Samoilova insula aceea vine la două verste; iar din sus de insule este un mare munte stîncos, care se întinde pînă la gura rîului Tungusk, și care este compus din stînci foarte mari. Acest munte

vine la dreapta lui Ienisei, merge spre Krasnoiar, şi de acolo la Steli. Sorginţile rîului Ienisei nimeni nu le ştie. Pe vale se merge pînă dincolo de Krasnoiar: acolo este un cataract care nu se poate trece; numai pe jos se poate ocoli în cinci zile. Dincolo de cataract se culege hameiul prin ostroave. De la locul acela înainte, calea spre sorginţile lui e necunoscută.

Rîul Tungusk, care curge la dreapta, cade în Ienisei. Acolo unde se împreună este o insulă. De la această insulă la patru verste este satul Strelkina. Aproape de gura Tunguskului, sub muntele cel mare, este vultoare mare, şi o stîncă mare care se cheamă Bik; şi de acolo, pe Tungusk, pînă la cataract, sînt patru verste.

Iulie în 21. Am venit la cataractul Strelоţnoi, care ţine o verstă şi jumătate. La acest loc peste tot rîul sînt stînci mari şi apa este foarte răpede şi valurile se fac foarte mari din cauza pietrelor; puţin loc este fără pericol şi fără stînci şi numai pe acolo tîrăsc vasele împingîndu-le şi trăgîndu-le cu odgoane cîte cincizeci-optzeci de oameni şi mai mulţi. După ce se trece cataractul acesta, este în mijlocul rîului Tungusk o insulă nu mare, iar la stînga rîului este stînca cea mare, care se cheamă Bik, şi unde apa este foarte răpede şi ţine o verstă şi jumătate. Tot la stînga rîului este la trei verste de la Bik un pîrîu pe valea căruia se vînează samuri. În acel loc este un munte stîncos foarte înalt, care se cheamă Bik-tatarskoi (ad[ică] taur tătăresc), şi ţine ca o verstă. Pe lîngă acel munte apa este foarte răpede; şi de nu va fi timp îndemînatic pentru plutire, nu este chip (decît cu mare osteneală şi cu instrumente) să treacă locul acesta, care de la rîul Blohina are întindere de patru verste.

De cealaltă parte a Tunguskului sînt iarăşi munţi mari. În aceeaşi parte este o gîrlă care se cheamă Tatarska, care cade în Tungusk pe două guri, formînd amîndouă gurile cîte o insulă. Această gîrlă cade de la Bik-tatarskoi la o verstă. De la pîrîul Tatarska la şapte verste sînt nişte stîlpi sau turnuri mari în întindere de o verstă ; se numesc stîlpi sau turnuri, fiindcă seamănă a fi pietre cioplite [1].

Iulie în 22. Despre partea stîngă este gîrla Pogromnaia ; iar în faţă cu aceasta, în mijlocul lui Tungusk, este o insulă mare, care se cheamă tot Pogromnaia, din cauză că în această insulă au fost trăsniţi nişte tunguşi. [2] Această insulă are lungimea ca de o verstă şi jumătate. Tot în partea aceea este satul Plehanova, la distanţă de o verstă de la insulă. În faţă cu satul acesta este iarăşi o insulă mare, cu întindere ca de o verstă şi jumătate. În această insulă se cultivă grîu şi alte producte ; acuma însă este părăsită din cauză că pămîntul începuse a nu mai da rod îndestul şi pîinea se făcea puţină. Satul ce este în dreptul ei acuma e pustiu, dar stă pe loc frumos, cu dealuri mari. Despre capătul din sus al insulei, despre aceeaşi parte, este rîul Cernaia, din susul căruia, la distanţă ca de jumătate verstă, este satul Markova. În mijlocul rîului Tungusk sînt vreo zece insule, care se cheamă Ustitaseevskie, sau gurile lui Taseu. În dreptul acestor insule este Teţkova. Insulele stau una lîngă alta. Din sus de insulele acestea, în dreapta pîrîului Taseeva sau Taseu, el vine din cîmpii şi cade în rîul Tungusk.

---

[1] Fără îndoială din bazalt, după Baddeley.

[2] Baddeley lasă să se înţeleagă că ar fi vorba de un pogrom efectuat de oameni.

La gura acestui rîu Taseeva este o insulă. În acest rîu scot...[1] Din partea dreaptă cade în rîul Taseu rîul Usolku. În acest loc se fierbe sarea de la Ieniseisk. Acest rîu este tot atît de mare ca Toboli, care curge pe lîngă Tobolsk. Pe lîngă pîrîul acesta sînt multe sate rusești. La stînga lui Tungusk, din sus de gura lui Taseu cu o verstă, este gura din jos a rîului Muzrona : la depărtare de o verstă este gura de sus ; acest rîu vine din bălți și se varsă în Tungusk. Pe valea lui se vînează tot felul de animale : samuri, biberi, vulpi, rassomachi[2]. De la rîul acesta înainte încep dealuri pietroase, foarte înalte și rîpoase, care se întind ca cinci verste. Acolo se nasc vulturii cei mari.[3] Sub aceste dealuri apa curge foarte răpede și este foarte adîncă. Dincolo de aceste dealuri sînt stîlpi mari de piatră, foarte înalți. În partea dreaptă a lui Tungusk este insula Elevoi, la șase verste de la dealurile cele înalte. Dincolo de această insulă, la stînga, este un rîuleț. Tot la stînga lui Tungusk, de la insulă la o verstă și jumătate, este satul Beloglasova. Tot despre stînga este o gîrlă, care se cheamă Ruței, pe care este o moară, numită Privalihina, de la satul Beloglasova o jumătate verstă. Iar la dreapta de la moară o verstă și jumătate este

---

[1] Aici cred că e o eroare a copiatorului : *eyganoysi tin ton thyridon ofin* s-ar traduce prin : *scot fața ferestrelor*, ceea ce ar fi un galimatis fără înțeles. Nu cumva oare ar trebui să scrie *ton thyrion ofin ?* Atuncea am scoate înțelesul traducînd prin vorbele : *scot fața animalelor*, sau argăsesc pieile animalelor blănoase ce se vînează pe acele locuri (Sion). De fapt este vorba de plăci de mică, folosite în loc de sticlă la ferestre.

[2] Probabil e vorba de animalul numit rîs. Vorba din text în dicționarul rusesc nu se găsește (Sion).

[3] Spătaru avea cu el printre alte daruri pentru împăratul Chinei și niște șoimi, deci pentru el și pentru obiceiurile de atunci observația era interesantă.

satul Pastuhava. La stînga rîului Tungusk este un cimitir, care se numeşte Rîmnoi ; acolo este biserică şi case pentru vro şase oameni care locuiesc în ele ; iar cimitirul este aşezat pe un munte de piatră, avînd o stîncă numită Krivoi [1]. Acolo, o dată răsculîndu-se tunguşii asupra ruşilor şi cazacii prinzînd pe tunguşi, i-au aruncat de pe această stîncă în apă ; şi de aceea stînca se numeşte Kriuzi, adică strîmbă sau sucită. De la satul Pastuhova pînă la stînca aceea sînt două verste.

La stînga lui Tungusk sînt insulele numite Rîbnii, de la cimitir la o verstă ; aceste insule sînt vro opt şi mai bine, stînd aproape una de alta, puţin despărţite de apă. Îndărătul insulelor, în aceeaşi parte, este satul numit Iavi-Makrova ; iar din sus de acesta, la distanţă ca de o verstă, Kolpahova. Lîngă satul acesta este rîul Maliseva. Tot despre partea aceea, de la rîul Maliseva la două verste, este rîul Rîbnaia ; adică avînd peşte. Lîngă rîul acesta este satul Nesova ; iar din sus de acesta ca la două verste este satul Panova. La dreapta, de la satul Panova la o verstă, este satul Novopasenih ; de la acesta la două verste, despre aceeaşi parte, este satul Potaleeva. Lîngă satul acesta este o protocă. La stînga, din sus de satul Panova, este un munte pietros, înalt, deasupra căruia este o stîncă rîpoasă foarte mare şi înaltă, care ţine o verstă şi jumătate.

Iulie în 23. La stînga este o stîncă, pe care o numesc Bik ; în acest loc, care vine de la muntele pietros la treisprezece verste, apa este foarte răpede. De la Bik la distanţă de o verstă este o insulă, iar din sus de aceasta ca la jumătate de verstă, sînt două insule.

[1] În Baddeley este dat numele de coastă „sîngeroasă".

În fața acestor insule, la stînga este un munte pietros foarte mare și înalt; iar la dreapta, de la insule la două verste, este un rîuleț. Din susul acestui rîuleț ca la jumătate verstă este satul Machraia, adecă umed; la șase verste de la acesta, tot la dreapta, este o insulă; iar din sus de aceasta ca la o verstă și jumătate, de-a dreapta și de-a stînga, sînt dealuri pietroase și înalte. La stînga este o stîncă foarte înaltă, care se numește Bik-Vimdimskoi. În acest loc apa este foarte răpede : am tîrît luntrea cu funii de pe uscat. Se numește această stîncă Vimdimskoi, fiindcă în acest loc s-a spart și s-a risipit un vas de scînduri al unui dvoreanin numit Pielin Vimdimskoi, carele mergea de la Moscova, după ordinul împăratului, la cetatea Ilimskoi, și multe lucruri i s-au înecat. Stînca aceasta este la distanță de șase verste de la insulă. În față cu această stîncă, de partea cealaltă a rîului, sînt dealuri pietroase și foarte înalte. La același loc, de la stînca Bik-Vimdimskoi la jumătate de verstă, este o gîrlă; iar de la aceasta la cinci verste, în partea dreaptă, este o altă gîrlă. De aicea pînă la Sivera-Aladna sînt șapte verste.

Iulie în 24. La stînga este Sivera-Aladna, unde apa este foarte răpede și vasele nu pot trece fără a le trage cu funii și odgoane. Se numește Sivera această Aladna, fiindcă în locul acesta s-a sfărîmat vasul unui dvoreanin de la Moscova, numit Aladna, care se ducea din porunca împăratului la cetatea Ilimskoi; neputînd trece din cauza răpeziciunii apelor, care pe lîngă aceasta erau și mici, a iernat în locul acesta. Tot în partea aceasta este un rîu, care se cheamă Oslanka, la distanță de cinci verste de la Aladna-Sivera; de la

vale de aceasta, în aceeași parte, mai este un rîu, care se cheamă tot Oslanka, de la celălalt la o distanță de patru verste. Se numesc aceste rîulețe Oslanka, fiindcă pietrele, care sînt în ele, se numesc oselche, adică care ascut cuțitele. Acolo sînt munți de piatră foarte înalți, așa cum nu mai sînt aiurea de la gura rîului Tungusk. În față cu acești munți, despre dreapta, este o insulă mică. Acești munți merg pînă la satul Kamenka, care este la douăzeci de verste. Pe acești munți sînt mulți vulturi. La dreapta, la unsprezece verste de la munții cei înalți, este iarăși o stîncă, numită Bik, pe lîngă care apa este foarte torențială. La stînga de la stînca Bik, distanță de cinci verste, este o curie și satul Kamenka. Pe lîngă acest sat curge rîul Kamenka, care vine din bălți și pe valea căruia se vînează samurii și alte animale; iar satul este pus la loc frumos și pămîntul productiv.

Iulie în 25. Timp bun de călătorie. La dreapta de la satul Kamenka la douăzeci de verste este rîul Manza, sau Manzia; iar la stînga, de la Manza la două verste și jumătate, este o insulă din josul căreia sînt dealuri înalte, pietroase.

De la insula de mai sus la patru verste, în partea stîngă, este o insulă în mijlocul rîului Tungusk; iar la stînga, gîrla Irkineva; după aceasta este satul Longinova, sau a lui Longin, la distanță de douăsprezece verste de la insulă. În față cu satul acesta sînt trei insule, iar la dreapta de la satul Longinova, la șase verste, este o coastă frumoasă, iar la capătul ei, o insulă. La dreapta, satul Eremina, iar din jos de acesta la o jumătate de verstă de la insulă este rîul Pituga, care vine din bălți. Tot la dreapta, de la satul Eremina la cinci verste, este rîul Karabula, care vine din munții pietroși. Din sus de rîul acesta, în partea stîngă, este prilukul

Bontiev, care este de cincisprezece verste; în mijlocul acestuia este o insulă, şi prin prilukul acesta nu se pluteşte, fiindcă este strîmb.

Iulie în 26. De la insula de sus la unsprezece verste, în mijlocul rîului Tungusk, este o insulă; iar din sus de acesta ca jumătate de verstă mai este o insulă. La stînga, la trei verste de la insulă, este Sivera-Ovsianova, unde apa este foarte iute şi am fost nevoiţi să tragem vasele cu două odgoane. La dreapta este o siveră mare şi foarte răpede; iar în dreptul ei, de partea cealaltă, locul este tot aşa de torenţial; cu toate acestea, toate torentele acestea le-am trecut cu vasele, distanţă de patru verste de la Sivera-Ovsianova. La opt verste de la siveră în mijlocul rîului Tungusk este o insulă; iar din sus de aceasta, ca trei verste la dreapta, este iarăşi o insulă mare, avînd în dreptul ei una mai mică.

Iulie în 27. De la insulă la o verstă şi jumătate, despre stînga, este o gîrlă şi o insulă; iar în faţă cu aceasta, la dreapta, o altă insulă mică la unsprezece verste de la gîrlă; iar pînă la cataractul mării[1] sînt opt sau cincizeci de verste. În aceeaşi zi am sosit la cataractul mării, care ţine ca două verste. La locul acesta sînt stînci mari, cu foarte puţin loc fără de stînci şi numai pe acolo se tîrăsc vasele cu funii şi odgoane. În dreptul acestui cataract despre dreapta vine rîul Mur, din susul căruia sînt munţii foarte înalţi, mari şi drepţi ca nişte stîlpi. În vîrful unuia din ei este pusă o cruce. Din sus de cataracta aceasta, în mijlocul rîului Tungusk, este o insulă mare; iar în stînga sînt iarăşi dealuri mari. Tot la stînga este un rîu în dreptul căruia sînt vro şase insule, în susul cărora

[1] Este o greşeală în textul Sion. Este vorba de cataracta *Mur* de pe rîul cu acelaşi nume.

este încă o insulă, de la cataract la opt sau cincizeci de verste.

La dreapta, de la insule la jumătate verstă, sînt niște iurturi de tunguși, asemenea, puțin mai sus de iurturi este o protocă. Iar între protocă și rîul Tungusk este o insulă, în dreptul căreia, de partea cealaltă, este o coastă pietroasă, avînd niște stînci în formă de stîlpi. În aceeași parte este o insulă de la coasta pietroasă la o verstă și jumătate. La stînga rîului Tungusk curge pîrîul Țadameț, care vine din bălți și cade în Tungusk pe trei guri. Pe lîngă acest pîrîu locuiesc mulți tunguși, și din cauza aceasta, de la cetatea Ieniseisk se trimit adeseori cazaci la Tungusk și Țadameț, cîte zece și doisprezece, pentru vămi și impozite. De la tungușii ce locuiesc pe lîngă rîul Tungusk și Țadameț se adună cîte șaptezeci de soroace[1] și mai bine. De la coasta pietroasă, despre care am scris mai sus, mergînd pe rîul Tungusk pînă la rîul Țadameț, sînt ca treizeci de insule și mai bine, depărtate una de alta cu scurte distanțe, de la jumătate verstă și pînă la un pătrar; iar unele stînd una în fața cu alta. La o verstă și jumătate de aice este un deal pietros, mare.

Iulie în 29. Am mers pe Tungusk, în mijlocul căruia, de la muntele pietros la douăsprezece verste, este o insulă.

La stînga este rîul Koda, pe lîngă care locuiesc puțini tunguși, și care este de la insulă la distanță de nouă verste. De la rîul Koda la distanță de unsprezece verste sînt mai multe insule, care nu sînt depărtate una de alta. Pe malul din dreapta este un adăpost de iarnă al vînătorilor care vin

---

[1] Cu dicționarele nu m-am putut ajuta ca să traduc cuvîntul *soroka* din textul grecesc (Sion). Soroc = patruzeci. Darea, vama și impozitele se ridicau deci la 70x40 = 2800 de blănuri.

ca să vîneze samurii, și care este la o verstă și jumătate de la insulă. Din sus de acest adăpost ca la o verstă și jumătate este o insulă în mijlocul rîului Tungusk ; iar de la aceasta, la jumătate de verstă, o altă insulă lungă, ca de o verstă și jumătate. În dreptul acesteia la stînga este o gîrlă ; iar din sus de insula prezisă vine insula Elovnoi.

Iulie în 30. La stînga este un adăpost de iarnă făcut de niște cazaci de la Ieniseisk. Aceștia duceau la cetatea Ilimskoi proviziuni de pîne și semințe dăruite de marele domn, și la locul acesta, apucîndu-i iarna și neputînd trece cataractul, au trebuit să se oprească. La locul acesta rîul are multe pietre mari și, cînd apa este mică, călătorii trebuie să se oprească pe loc cîte opt săptămîni și mai bine pînă se umflă rîul. La mijlocul rîului este o poartă de trecere ; trebuie însă ca pe acolo să tîrască vasul trăgîndu-l cu funii lungi, întîmplîndu-se adese ca să scape funiile și să se periculeze și vasele, și oamenii ; de aceea preferă să stea pe loc și să petreacă toată iarna pînă la timpul dezghețului, cînd se înlesnește plutirea. Din jos de cataractul acesta sînt vro patruzeci de cruci puse pe morminte de oameni înecați sau arși de incendiu. Cataractul acesta ține ca jumătate verstă. Din susul ei, la stînga, este o gîrlă pe lîngă care sînt iurturile tunguste. La dreapta lui Tungusk este o gîrlă, iar în dreptul ei, o insulă. Din sus de această insulă mai sînt alte patru, nu la mai mare distanță una de alta decît cîte jumătate verstă ; acestea vin la patru verste de la cataract. La cinci verste de la ultima din aceste patru insule mai este o insulă. De la vale de aceasta, atît la dreapta, cît și la stînga, este iarăși cataract și am trebuit să tîrîm vasul cu două odgoane. Despre aceeași parte, la patru verste de la cataract, este o insulă ; de la

aceasta, la trei verste, altă insulă. Tot despre acea parte este pîrîul Kova ; iar în dreptul acestuia este sivera Kovinskaia, unde apa este iarăşi foarte torenţială, iar pe de lături, munţi înalţi, stîncoşi. Pe lîngă rîul Kova sînt multe iurturi de tunguşi, iar pîrîul purcede din munţi stîncoşi. Din sus de pîrîul acesta, sînt iarăşi iurturi de tunguşi, iar din susul lor la jumătate verstă de la insula precitată, o altă insulă. La stînga este sivera Gorohova. Aici apa este foarte răpede şi am tîrît vasul cu două odgoane. În dreptul acestei sivere sînt munţi mari şi foarte înalţi ; ea stă la două verste de la gîrla Kova, şi are întindere de o verstă. La stînga este o insulă, şi în faţa acesteia încă una, de la sivera Gorohova la şase verste, iar pînă la cataractul Ablinsku, o verstă.

Iulie în 31. Am ajuns la cataractul Ablinskoe, care este de o jumătate verstă. Aici, apa este foarte răpede, căci pe toată albia lui Tungusk sînt stînci mari, de care izbindu-se apa se face foarte răpede şi are valuri mari ; este însă o poartă şi numai pe aceea poate să treacă un vas pe care trebuie să-l tragă cu funii, punîndu-se la treaba aceasta mai toţi oamenii, afară de cinci inşi care cunosc poarta şi ştiu să îndrepteze vasul. În dreptul cataractului sînt munţi înalţi ; iar mai în sus sînt nişte iurturi tunguste. Din sus de aceste, de la cataract, jumătate verstă, este o insulă. De-a stînga este adăpostul în care a iernat Andrei Atanasiev, fiul lui Barbislov. Acesta, din ordinul marelui domn, mergea la cetatea Iakuţk, dar a petrecut iarna aici, fiindcă plecase din Ieniseisk după ziua de Înălţare. Această localitate este la o verstă de la insulă. Alături cu adăpostul acesta este o gîrlă. Iar la dreapta este o protocă, la distanţă de o verstă de la adăpost. De la protocă la două verste, la stînga, este o gîrlă, şi

în mijlocul rîului Tungusk, o insulă mare, la trei verste de la gîrlă. Această insulă este ca șase verste de lungă și are pe amîndouă laturile ei mai multe insule. Despre stînga, de la gîrla de sus la patru verste, mai sînt încă două gîrle, după care la alte două verste mai este una ; iar după aceasta, la zece verste distanță, este iarăși o insulă. Din sus de aceasta cu jumătate verstă, tot despre partea aceea, mai sînt două insule.

August întîi. De la cele două insule la jumătate verstă este o insulă lungă ca de o verstă și jumătate. La stînga este un munte pietros foarte înalt, departe de insulă ca la o verstă și jumătate. Din sus de acest munte ca jumătate de verstă este o siveră, care ține ca o verstă. În dreptul acesteia este un munte înalt, la distanță de o verstă și jumătate de la siveră, pe care am trecut-o trăgînd vasul cu funii, fiind apa foarte iute. Tot la stînga, de la muntele pietros la șase verste, este o gîrlă, care se numește Kironova. Se numește astfel fiindcă pe lîngă dînsa locuia un oarecare notabil tungusc, numit Kiron. Din sus de gîrlă la jumătate de verstă este o insulă, iar de la aceasta la patru verste, o gîrlă numită Kesma de jos, iar mai înainte, la distanță de șapte verste, este Kesma de sus ; aceasta cade în Tungusk pe trei guri. În dreptul Kesmei de sus este o insulă lungă de trei verste, mai sus de aceasta două insule mai mici ; iar la dreapta, de la insula mare la cinci verste, o altă insulă.

August în 2. Din jos de această insulă sînt alte șase, mici și mari, apoi la distanță de o verstă, o altă insulă, și la jumătate de verstă, o alta. Tot în partea aceea este o insulă, ca de o verstă și jumătate, de la insula de mai sus la șapte verste ; iar de la aceasta înainte sînt o mulțime de insule, nu depărtate unele de altele și care nu se mai pot

număra, înşirîndu-se pînă la gura lui Ilimsk. De la insula (descrisă mai sus cu lungime de o verstă şi jumătate) la distanţă de opt verste este o gîrlă. Tot în partea stîngă. de la gîrlă la treisprezece verste, este o altă gîrlă.

August în 3. La dreapta lui Tungusk, de la gîrlă la jumătate de verstă, este încă o gîrlă. Aicea este un munte pietros şi mare în formă de turn sau stîlp, numit Liv, situat la două verste de la gîrla de sus. Despre stînga, la distanţă de o verstă de la stîlpi, este o insulă, apoi, la jumătate de verstă, o altă insulă ; iar în urma acestor insule, despre dreapta, sînt iarăşi multe insule mari, avînd în dreptul lor munţi mari în formă de stîlpi sau turnuri ; iar de la aceste turnuri (sau stîlpi) stîncoase, la opt verste, este în mijlocul Tunguskului o insulă. De la insula aceasta la nouă verste este în mijlocul rîului o insulă lungă, ca de două verste ; iar din sus de aceasta, la jumătate de verstă, o altă insulă mare, ca de două verste şi jumătate. De-a stînga, de la insulă la o verstă şi jumătate, este un munte foarte înalt, avînd formă de părete zidit şi drept. Iar în dreptul acesteia sînt încă cîteva insule. În aceastaşi parte este un pîrîu, numit Kata, în dreptul căruia, despre dreapta lui Tungusk, este insula Gurgoktov, numită astfel fiindcă pe dînsa locuia odată tungusul Gurgokta ; iar pîrîul acesta vine de departe, din bălţi. Pe laturile lui locuiesc mulţi tunguşi, care fac comerţ cu blane de samuri şi de alte animale, dînd tribut mare lui domn. Acest pîrîu vine la o verstă de la munţii pietroşi.

August în 4. De la pîrîul Kata la patru verste, despre stînga, este o insulă, în dreptul căreia, despre dreapta, este o altă insulă, lungă de patru verste. În faţă cu insula, despre partea stîngă, este un munte pietros şi drept ca un perete. Din sus însă

de insulă mai este una mare de șase verste, în dreptul ei fiind iarăși munți stîncoși cu forme de stîlpi sau turnuri. Despre aceeași parte, la șapte verste de la munți, este o gîrlă, iar lîngă dînsa două adăpoaste de iarnă vînătorești. Din sus de gîrla aceasta mai este o insulă nu mare, în dreptul căreia este o altă insulă stîncoasă. Mai din sus de aceasta ca un pătrar de verstă este o insulă mai mică ; tot mai sus, la jumătate verstă, o altă insulă, iar între acestea se vede malul celălalt. La dreapta este o siveră, la două verste de la insulă ; iar la stînga, la distanță de patrusprezece verste, un munte pietros, pe lîngă care apa este foarte torentoasă și locul se numește micul Bik. În mijlocul Tunguskului este o insulă stîncoasă înaltă, iar în dreptul ei, despre stînga, dealuri stîncoase pe lîngă care apele sînt torentoase, pe care le-am trecut tîrîndu-ne vasul cu două odgoane, distanță de trei verste. De aicea, la distanță de o verstă, în mijlocul rîului Tungusk, este o insulă lungă de jumătate verstă, în dreptul căreia este un sat, numit Uedgiul Iliskului.

August în 5. De la insula de sus la jumătate verstă, în Tungusk, mai este o insulă lungă de două verste ; iar între aceste insule sînt stînci mari, de care izbindu-se apa se face foarte răpede. La stînga este o siveră peste tot rîul Tunguskului, cu pietre mari și ape torențiale. De la sivera aceasta la jumătate verstă, tot la stînga, este o insulă ; de la aceasta, la distanță de două verste, o altă insulă înaltă, stîncoasă, în mijlocul Tunguskului, lungă de o verstă ; iar de la acestea înainte sînt mai multe insule, stînd nu departe una către alta. La dreapta este o gîrlă la distanță de o verstă de la muntele cel înalt ; apoi de la această gîrlă la cinci verste, o altă gîrlă, lîngă care este un adăpost iernatic vînăto-

resc ; apoi după aceasta, o altă gîrlă, de la care, la distanță de trei verste, este o insulă în mijlocul Tunguskului. Acolo, apa fiind torențială, ne-am urcat cu ajutorul funiilor. La distanță de șapte verste, în mijlocul Tunguskului, este iarăși o insulă. de la apele răpezi la două verste. La dreapta este stînca numită Nevan supt care tungușii pescuiesc, fiindcă nicăiri pe rîul Tunguskului nu este loc unde să se prindă pește mai cu abondanță ca aici. De la vale de stînca aceasta, la două verste de la insulă, este satul Cernaia, de unde începe ținutul tungușilor Ilimski, care plătesc dările împărătești la Ilim. De partea stîngă este stînca numită Oborota, pe lîngă care apa este foarte torentoasă; am trecut, ajutați de funii, cu mare osteneală. (Se numește stînca aceasta Oboroten, adică răsucită, fiindcă nici un vas nu poate trece înainte dacă nu se va tîrî îndărăt.) De la stînca Nevan la opt verste spre dreapta este un munte pietros, înalt, iar din sus de acesta, în mijlocul Tunguskului, o insulă pietroasă și înaltă ca o movilă, care se cheamă Losi ; de la vale de aceasta, o altă insulă, iar din sus de acestea amîndouă, la jumătate de verstă, altă insulă și apoi alta, tot înaltă și stîncoasă, care se numește tot Losi, pe lîngă care apa este foarte răpede. La stînga este satul Sizova, din susul căruia, la distanță de cinci verste de la insula Losi, curge rîul Karapcianka. La dreapta este o insulă lungă de patru verste, de la satul Sizova la o verstă. De aicea, la distanță de șapte verste, este satul Badarma, în dreptul căruia curge gîrla Badarma, pe care este și moară.

August în 7. De partea stîngă este un Bik, unde sînt dealuri mari, iar în rîu, stînci, de care bătîndu-se apele se fac foarte răpezi. Am tîrît vasul cu mare osteneală și cu funii, întîmpinînd asemini

dificultăţi mai pînă la gura rîului Ilim. Rîul Tungusk în această regiune este foarte stîncos şi mai îngust decît în toată întinderea lui. La stînga rîului Tungusk, de la satul Suzova la două verste, se varsă rîul Ilim cu curs foarte liniştit. Mergînd pe rîul acesta în sus, pe partea stîngă, este cetatea Ilimskoi. De la gura lui pînă la cetate călătoria pe apă este de trei săptămîni ; iar cînd apa este mare, călătoria se face în două săptămîni şi mai puţin. Pînă la cetatea Ilim sînt multe sate ruseşti şi iurturi de tunguşi. Rîul Ilim vine de departe dintre munţii stîncoşi ; în el cade, după cincisprezece verste de distanţă, rîul Turiga. De la gura rîului, drumul se face pe uscat, printre pietre, pînă la pîrîul Agara, în două zile şi două nopţi. Plutind pe Tungusk, pe apă, de la Bik pînă la rîul Ilim sînt şapte verste. La dreapta este o insulă mică, în faţa căreia sînt iurturi de tunguşi, la zece verste distanţă de la rîul Ilim ; iar de la aceste iurturi la opt verste sînt iarăşi iurturi de tunguşi.

August în 8. De la iurturi la distanţă de cinci verste, la dreapta, este o insulă în lungime de o verstă. De la aceasta, la distanţă de o verstă, în partea stîngă, este o altă insulă. De aici la distanţă de o verstă şi jumătate este o gîrlă, de la care, la două verste, este o insulă mică în mijlocul Tunguskului. În partea stîngă de la insula de mai sus, la trei verste, este iarăşi o insulă lungă de o verstă şi jumătate. De la insula aceasta, la trei verste, în mijlocul rîului, este o altă insulă ; iar puţin mai sus de aceasta, la dreapta, la distanţă de trei verste, alta. În urma acesteia, tot la dreapta, este un sat rusesc lîngă un pîrîu numit Adutaika. Din sus de satul acesta ca două verste este zaimiştea ohotnicului Davidka-Ilimsku-Iamsku. De la insulă la două verste şi jumătate, de-a stînga, este o protocă,

pe care este cale de jumătate verstă. Mai îndărăpt, este o insulă mică, iar la stînga, o gîrlă, la două verste de la protocă. De la gîrla aceasta, la distanţă de trei verste, o altă gîrlă, iar de la aceasta la distanţă de o verstă, o insulă mică în mijlocul rîului Tungusk. În partea stîngă, o insulă, şi în dreptul ei, în mijlocul lui Tungusk, o altă insulă, de la gîrla de sus la distanţă de trei verste. În dreptul acestor insule sînt munţi mari şi înalţi, fiind despre dreapta stîncoşi, iar despre stînga nisipoşi. Din sus de insulele acestea este o gîrlă de la care, pînă la cataractul Samansku [1], este o verstă şi jumătate. În apropierea cataractului este o insulă în mijlocul Tunguskului şi la locul acesta începe apa a se face foarte torenţială. În ziua aceasta am ajuns la cataractul Samanskoi, ne-am oprit la mal, ne-am coborît de pe vas toţi pe uscat ca să uşurăm vasul pentru ca să-l putem trage de pe uscat pe apă în sus ; căci la cataractul acesta multe vase se zdrobesc, iar rîul se întinde în lărgime ca trei verste, pe cînd cataractul are lungime de patru verste.

August în 10. [2] Ne-am sculat de dimineaţă la cataractul Samanskoi şi am tîrît vasul cu odgoane lungi, trase de vreo şasezeci de oameni ruşi şi tunguşi. Cataractul ţine cinci verste şi jumătate ; peste tot este presărat cu stînci foarte mari, care fac apa foarte răpede bătîndu-se de ele, iar valuri se rădică cît munţii, şi despre ambele maluri sînt pietre şi stînci înalte. Pe malul stîng sînt trei iurturi de tunguşi. Trasul vasului a durat de dimineaţă pînă la amiazăzi. În mijlocul cataractului sînt două insule stîncoase, din care una se cheamă Dolgoe, adecă lungă ; iar din sus de aceste este o protocă, şi mai

[1] Şaman ori Şamanski, una din cele mai grele cataracte pe care le-a trecut Milescu.

[2] De aici reîncepe şi Baddeley să redea descrierea cataractei.

în sus trei insule stîncoase. În dreptul acestora, la stînga, este gîrla Samanka, iar din sus de aceasta, o insulă. Nicăiri pe rîul Tungusk nu este loc mai util [probabil: anevoios, obositor] ca la cataractul Samanskoi, afară de cataractul Padun.

August în 11. Punîndu-ne iarăși pe vas, am plecat în aceeași zi după amiazăzi. Și nu departe am mai dat peste un cataract, care se numește tot Samanskoi, fiindcă acolo a locuit odată tungusul Șaman. Acest cataract nu îngheață iarna. De-a stînga este iarăși o siveră, fiindcă pe tot luciul Tunguskului sînt stînci mari, de care bătîndu-se apele se fac torențiale. Am tîrît vasul cu două odgoane. Din sus de sivera aceasta este o insulă ; de la gîrla Samanka la două verste, de-a dreapta și de-a stînga fiind munți stîncoși în formă de stîlpi sau turnuri, apa se face foarte răpede. Locul acesta se numește Bik. Am tîrît vasul trăgîndu-l cu funii și cu odgoane. Locul este foarte folositor. De la siveră sînt opt verste. Dealurile acele și răpeziciunea apelor țin o verstă și jumătate. Din sus de Bik este iarăși siveră ; și aice ne-au tras iarăși cu două odgoane. Iar din sus de sivera aceasta, la stînga, este o stîncă rîpoasă, iar la dreapta lui Tungusk o insulă, de la siveră la jumătate verstă. Iar în față cu insula este o gîrlă. Despre aceeași parte de la gîrlă, la cinci verste, este o insulă ; apoi, după patru verste, încă una mică ; după șase verste altă insulă mică ; după aceasta la trei verste, despre dreapta, este o gîrlă de la care înainte cu șase verste este o insulă, tot despre dreapta Tunguskului. La locul acesta sînt munți stîncoși și înalți, iar apa foarte răpede. Locul se numește Bik. Vasul l-am tras cu două odgoane, de la insulă la nouă verste.

August în 13. La cinci verste de acolo, în mijlocul Tunguskului, este o insulă mare ; după aceasta,

spre dreapta, la două verste de la Bik, iarăşi o insulă mică. În dreptul insulei mari la stînga este o zaostrovkă, din sus de aceasta, încă una ; iar de la zaostrovkă, la două verste, sînt mai multe insule mici. Tot despre dreapta este o gîrlă, la jumătate verstă de la insulă ; apoi de la gîrlă, la jumătate verstă, o protocă, apoi o stîncă, Bik, unde apa este foarte răpede ; şi am urcat cu odgoanele la distanţă de jumătate verstă de la protocă. După locul acesta cu ape răpezi, urmează mai multe insule, nu depărtate una de alta. De la Bik la zece verste se mai varsă o gîrlă despre dreapta lui Tungusk.

August în 14. De la gîrla de mai sus, la două verste, despre stînga, sînt două insule ; iar în mijlocul lui Tungusk, o altă insulă, de la cele de sus la o verstă şi jumătate. Aici spre stînga este frumoasa coastă Koţevoi, numită astfel fiindcă indigenii locul acela îl numesc Kos sau Koţ. Aicea şi-a pus tabăra dvoreaninul Tupiklin Hribonov, care a fost trimis de la Moscova ca să caute pe lîngă cetatea Braţkoi şi pe alte locuri vine de aur şi de argint, cînd tunguşii au călcat tabăra şi, omorînd pe oameni, au prădat tot. În dreptul acestei coaste sînt, în mijlocul Tunguskului, vro zece insule stînd nu depărtate una de alta şi avînd mai fiecare mărime de cîte o jumătate verstă. După aceste insule, la distanţă de cinci verste, despre dreapta rîului, mai este o insulă, la capătul căreia se isprăveşte coasta cea frumoasă. Despre aceeaşi parte, de la capătul coastei la o verstă, nu departe de margine, sînt munţi stîncoşi foarte înalţi, în formă de turnuri, pe lîngă care apa este foarte răpede ; apoi de la stîncile acelea la şase verste, mai este în Tungusk o insulă.

August 15. Despre malul stîng, de la insulă la opt verste, curge pîrîul Vihareva. Acest pîrîu vine

de departe dintre munţi stîncoşi, prin care locuiesc mulţi tunguşi şi neguţitori, care fac comerţ cu samuri, cu biberi şi cu alte soiuri de animale. De la insula aceasta, la cinci verste, de-a dreapta şi de-a stînga sînt munţi stîncoşi în formă de stîlpi foarte înalţi, în întindere de unsprezece verste şi mai bine. De la muntele acesta, la două verste despre marginea stîngă, este o siveră, de la aceasta pînă la Dălgov este o verstă şi jumătate. De acolo se începe răpeziciunea apelor pînă la cataract.

August în 16. Am sosit la cataractul cel lung [1], care într-adevăr este de şase verste ; pe tot cuprinsul rîului Tungusk sînt stînci mari, de care lovindu-se apa se face foarte răpede. Despre stînga sînt munţi, iar despre dreapta, păduri, pe lîngă care se tîrăsc vasele cu odgoane şi cu mare osteneală. Toată ziua pînă în seară n-am putut trece cataractul, ci, oprindu-ne la mal şi legînd vasul cu lanţuri, am stat pînă a doua zi dimineaţa.

August în 27. [2] Am tîrît vasul tot cu odgoane mari pînă la amiazăzi. Iarna acest cataract îngheaţă. Spre dreapta lui Tungusk, de la cataract la cinci verste, sînt două insule, îndărăptul cărora este o zaostrovkă la distanţă de jumătate de verstă. În dreptul insulelor acestora, de ambele părţi, sînt munţi stîncoşi, înalţi. De la zaostrovkă la patru verste, despre stînga, curge un pîrîu, iar de la aceasta la două verste este în Tungusk o insulă, din susul căreia urmează o serie de foarte multe insule, care nu se pot număra şi stau nu departe una de alta. Despre stînga, de la cea din urmă insulă la şase verste, curge pîrîul Elovaia, de la care, la distanţă de două verste, este insula Berezovoi. După acestea urmează

---

[1] Cataracta Dolghi.

[2] Corect : august în 17 ; nu ştim dacă greşeala aparţine lui Siea. sau dacă ea a existat şi în manuscrisul grecesc.

mai multe insule, apoi vine rîul Samanka, care curge pe supt cetatea Ilimsk trei verste şi mai bine departe. De la rîul Samanka pînă la rîul Turiga, care este din sus de Ilimsk, sînt opt verste. Pe o insulă, care vine la dreapta, este satul lui Silna Borisku din Moscova, care vine la jumătate verstă de la rîul Samanka. De la satul lui Borisku la trei verste, tot pe malul drept, vine satul Iliina sau al soarelui. Între satele acestea sînt multe insule, care se înşiră pînă dincolo de satul Iliina la o verstă şi jumătate.

August în 19. În mijlocul rîului Tungusk este insula Sosnovoi, de la insulele de mai sus la şapte verste; după aceasta, urmează mai multe insule, care nici [nu] se pot număra, fiindcă stau una lîngă alta. Dar afară de insula Sosnovoi, la priluk, sînt mai multe insule mici, pe care nu sînt copaci mari, ci numai sălcii mici. De la aceste insule pînă la cataractul Padun sînt două verste şi jumătate. De amîndouă părţile rîului sînt munţi stîncoşi foarte înalţi. Legînd vasul cu odgoane mari, l-am tras în sus; cînd a venit la o mare zalavkă s-a oprit, apoi, rupîndu-se şi funia, l-a luat apa la vale în loc să urce în sus.

August în 20. Prinzîndu-se vasul şi legîndu-l iarăşi cu odgoane mari, l-am urcat în susul cataractului; dar cînd a venit la a treia zalavkă, acolo unde se rupsese odgonul, s-a înţepenit pe o stîncă şi mult am muncit ca să-l desprindem de acolo. Cu mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul credinţei şi norocului marelui domn, rădicînd vasul de pe stîncă, l-am îndreptat pe apă cum se cuvine şi am trecut cu sănătate. În aceeaşi zi au venit la cataract şi vasele ce rămăseseră în urmă: al dvoreaninilor şi

al cazacilor. Cel dintîi, deșertîndu-se pînă a nu intra în cascadă, l-au tras în sus, însă cînd a venit la zalavka unde se înțepenise cel întîi vas, s-a înțepenit și acesta; pentru aceasta s-au muncit oamenii pînă în seară fără a-l putea desprinde, așa că peste noapte nu s-a putut scoate de acolo cu nici un chip.

August în 21. De dimineață pînă la amiazăzi abia am reușit a coborî vasul de pe stîncă, încă cu mare osteneală, apoi l-am trecut dincolo de cataract teafăr. Asemenea, scoaserăm și vasul cazacilor, fără nici o sminteală.[1] Mai anevoios loc ca cataractul acesta de la Samansk și Padun nu mai este pe tot parcursul rîului Tungusk; mai ales la intrarea din Samaskoe, apa fiind mică, trecerea este periculoasă, căci peste toată gîrla sînt stînci mari și este numai o singură poartă îngustă, din care cauză și vasele le fac anume strîmte ca să poată intra pe ea. Se numește Padun[2], fiindcă multe vase sparge; are întindere de o verstă și jumătate, și iarna nu îngheață. Mai în sus de cataract, pe malul drept, este un sat rusesc, drept care este o insulă în Tungusk și apoi alta mai mare la jumătate verstă de la cataract, pe care sînt multe iurturi de tunguși. Am plecat de la cataract în de seară, trecînd pe lîngă o siveră care este despre stînga, unde apa este foarte răpede, la două verste și jumătate de la cataract. În dreptul siverei este o insulă, iar în dreptul acesteia sînt mai multe insule. Acolo este și un munte stîncos, care se numește Graben, dedesubtul căruia apa este foarte răpede. În față cu acesta, spre dreapta, este un alt munte ce poartă același

---

[1] De aici reia Baddeley textul slav, însă doar fragmentar.

[2] Cuvîntul însemnează: cădere de apă, cataractă (Sion).

nume, de la siveră la două verste; iar din sus de aceşti munţi este o insulă.

August în 22. Am sosit la o cataractă numită Pianoi, adică beată sau îmbătătoare, care este de o verstă şi jumătate; peste toată apa Tunguskului sînt stînci, de care izbindu-se apa se face foarte răpede. Am tras vasul cu funii şi cu odgoane. În dreptul acestui cataract, pe partea dreaptă, munţi stîncoşi şi înalţi. Cataractul acesta se numeşte Pianoi, fiindcă împrejurul său prin munţi se găseşte o plantă, de care, mîncînd omul o doză de un zolotnik, sau unul şi jumătate, rămîne beat o zi şi o noapte şi flecăreşte din gură mai mult decît un om îmbătat de vin. De la cataract mai în sus, cale de trei verste, este o zaostrovkă; prin aceasta am ieşit la o protocă, de la care este cale de două verste pînă la satul Bezsonova, care este despre partea dreaptă. Din sus de satul acesta, tot despre dreapta, este iarăşi o protocă ce ţine cale de două verste. În aceastăşi zi am sosit la cataracta numită Pohmenoi, ale căreia ape sînt tot aşa de răpezi ca la cataractul Pianoi, cu diferenţa că zalavcele sînt mai mici şi n-am fost siliţi să tragem vasul cu odgoanele, căci timpul era bun pentru plutire, fiind apele umflate. Cataractul acesta ţine o verstă, şi de la protocă este departe iarăşi de o verstă. Cataractul Pianoi îngheaţă iarna. De la acest cataract la jumătate verstă este o protocă. Între protocă şi rîul Tungusk, la distanţă de trei verste, este o insulă; iar de la aceasta la jumătate de verstă este cetatea Braţkoi [1]. Astăzi am sosit şi la această cetate, care este situată pe malul drept al rîului Tungusk, pe un loc plan. În interiorul cetăţii este o biserică cu numele Preasfintei Născătoare de

---

[1] *Bratko* — ostrov.

Dumnezeu, Vladimirska, şi vro douăzeci de case locuite de cazaci. Pe lîngă cetate curge rîul Oka, carele vine din cîmp, pe a cărui vale locuiesc cultivatori sau muncitori de pămînt, ţărani. Locuitorii de pe acolo şi din cetatea Braţkoi rîul Tungusk îl numesc Angara.[1] De la cataract la patru verste, pe stînga rîului Angara, este satul numit Krasnaia, adică frumoasa. Acolo aproape este şi mănăstirea Spaskoi, adică a salvatorului, de la satul Krasnoi la cinci verste. Pe dreapta, de la mănăstire la distanţă de o verstă, este satul Vaskina, adică a lui Vasile, aşezat pe o insulă.

August în 23. Tot despre dreapta, de la satul Vaskina la jumătate de verstă, este o insulă ce are un sat numit Filipova, sau al lui Filip. Din jos de acest sat, la stînga, este o bucată de pămînt cultivabilă a cazacului Isak Pavlov. Tot la stînga este o protocă, cu cale de douăsprezece verste. Despre partea dreaptă a protocei, în insula Rodianova, este moşia lui Terente Raspotin, fiu de nobil de la Ieniseisk, întindere de două verste şi jumătate de la locul unde se începe protoca. Despre partea aceea este satul unui cultivator ţăran numit Kirilă sau Kirilku, de la Raspotin la o verstă şi jumătate. Spre stînga este încă un sat a lui Terente Raspotin-Ieniseisk. Despre dreapta rîului Angara este o insulă numită Narataev, pe care este un sat de ţărani plugari, de la satul Rasputinoi la cinci verste; după aceasta urmează o serie de mai multe insule, nu depărtate una de alta. Despre stînga este un sat numit Kesma, de la insula Narlataev la două verste; de aicea la o verstă şi jumătate este o gîrlă numită Kesma, pe care este făcută o moară. Mergînd de la satul Kesma înainte sînt tot insule, aşa

---

[1] Baddeley întrerupe iarăşi textul slav.

că marginea rîului nu se vede; dar de la acest sat la distanță de cinci verste este un sat numit Ogorodnik, sau al grădinarului.

August în 24. Spre aceeaşi parte este satul Kromilova pe lîngă care trece o gîrlă numită Mamir, de la satul Ogorodnik la patru verste. La stînga, la distanță de şase verste de la Kromilova, este satul Sofronova, sau a lui Sofrone, lîngă care curge un pîrîu. De la satul Sofronova la trei verste este o insulă mare în întindere de şapte verste, în fața căreia este o zaostrovkă. De la insula aceasta la o verstă şi jumătate este satul Suvorova. La dreapta de la Suvorova, la patru verste, este o insulă lungă ca de cinci verste, în fața căreia sînt mai multe insule mici.

August în 25. Spre stînga este Smaradinova de la insulă la trei verste. În dreptul satului acestuia s-au făcut căutări de mărgăritare, dar s-au găsit foarte mici şi subţiri şi numai un bob cît bobul de mazăre. La stînga rîului Angara, de la satul Smaradinova la patru verste şi jumătate, este o protocă cu o întindere de două verste. La o verstă de la protoca aceasta este o insulă lungă tot de o verstă; de la aceasta la două verste, o altă insulă, apoi de la aceasta la trei verste spre stînga este iarăşi o protocă. Din sus de aceasta vin trei insule de cîte două verste; apoi la distanță de trei verste este o altă insulă, pe care pădure nu este. Din sus de aceasta, la distanță de trei verste, în mijlocul rîului Angara, este o insulă mare, apoi la patru verste alta, apoi la jumătate verstă alta, la două verste şi jumătate alta. De la insula aceasta la distanță de o verstă pe malul stîng al rîului Angara este zaostrovkă. În față cu zaostrovka, la dreapta, este o insulă mică la distanță de o verstă, apoi la stînga, de la zaostrovkă la o verstă, este o protocă; la

două verste mai înainte este o gîrlă numită Boianka de jos, de la care la distanță de patru verste este Boianka de mijloc ; apoi la distanță de cinci verste, Boianka de sus.

August în 26. De la Boianka de sus la trei verste, la dreapta, este o zaostrovkă ; de la aceasta la distanță de cinci verste în mijlocul rîului Angara, o insulă stîncoasă lungă de o verstă și jumătate, iar mai din sus, o altă insulă, lungă de o verstă ; de la aceasta la jumătate de verstă, încă o insulă stîncoasă, apoi la un pătrar de verstă de la aceasta, încă una lungă ca de trei verste, înaintea căreia una mică. La stînga, la o verstă de la insula mică, despre stînga curge o gîrlă, în susul căreia, la o verstă, este o insulă de jumătate de verstă. În fața insulei acesteia este o gîrlă de la care, la distanță de jumătate verstă, este o insulă mică. În sus de aceasta, la jumătate verstă, este iarăși o insulă mică, iar la jumătate verstă de la aceasta, o zaostrovkă, pe care este cale de jumătate verstă. Din sus de această zaostrovkă este o gîrlă, de la care, la distanță de o verstă, este satul Novopasenih, pe lîngă care curge o gîrliță, iar de aci la jumătate verstă, în mijlocul lui Angara, este o insulă mică.

August în 27. De la insula mică la trei verste, de-a stînga, este o gîrlă, la două verste de la aceasta, o altă gîrlă, la o verstă și jumătate, o insulă, apoi de la aceasta, la o verstă, o zaostrovkă. La o verstă de aice se văd ruinele unui sat a lui Ilimsku Uiejdu, apoi de aice la o verstă și jumătate, o zaostrovkă, de la aceasta la două verste, satul lui Ilimsku Uiejdu, în fața căruia este o insulă. La stînga, satul Potapova, sau a lui Patapiu, de la insulă la o verstă. Din sus de sat, iar de în jos de insulă la dreapta, o insulă numită Ogorodnikova, sau a grădinarului, care vine de la Potapova, la

două verste. De aice la două verste, la stînga, un alt sat al lui Ilimsku Uiejdu, apoi de aicea la opt verste satul Ilimskaia.

August în 28. De la Ilimskaia, la distanță de patru verste, este un sat care se cheamă tot Ilimsku Uiejdu, apoi de la acesta mai în sus, încă unul cu asemine nume. Aceste sate se numesc astfel fiindcă toate deodată s-au format. Din sus de acesta este o protocă, pe care este cale de trei verste. La distanță de o verstă de la protocă, despre dreapta, este o insulă, iar în față cu aceasta, de-a stînga, o zaostrovkă, pînă la care e cale de o verstă. La o verstă de acolo este satul Novopasenih, al lui Ilimsku Uiejdu, apoi satul Zadorina tot al lui Ilimsku Uiejdu, la distanță de două verste de la cel de sus. Din sus de aice, ca la jumătate verstă, este o insulă lungă de o verstă, apoi satul Serbakova, de la Zarodina la trei verste. Tot despre partea aceea este satul Endina, de la satul Serbakova la trei verste. Din jos de satul acesta, ca un pătrar de verstă, este o gîrlă, numită Enda de jos, iar mai sus de sat, ca un pătrar de verstă, Enda de sus; iar de la satul Endina la distanță de două verste, despre dreapta lui Angara, o insulă. La stînga, de la insulă la trei verste, este pîrîul Uda, pe lîngă care locuiesc țărani plugari și sînt multe iurturi de brațci; acest pîrîu vine dintre munți și de la el începe Balabanskoi Uiejdu; pe lîngă gura acestui pîrîu sînt iurturile brațcilor. De la acest pîrîu la opt verste este o insulă.

August [în] 29. De la insula de sus la șapte verste, de-a stînga lui Angara, este o protocă, pe care se face cale de treisprezece verste. Tot de-a stînga, de la protocă la jumătate verstă, este o zaostrovkă, de la care la distanță de jumătate verstă sînt iurturi

de brațci. Iurturile brațcilor sînt de piele[1]. Ei se îmbracă ca calmucii. Ei au tot felul de vite: cai, vaci și oi. Din sus de iurturile aceste este o gîrlă numită Elovaia; de la aceasta la distanță de jumătate verstă este o protocă strîmbă, pe care e drum de cinci verste. Dincolo de protocă sînt iurturi de brațci. La dreapta, de la protocă la o verstă, este o insulă, apoi, la jumătate verstă, alta. La stînga este un munte înalt, numit Kovriga, iar în dreptul lui, o siveră, în care apele sînt torențiale. De la insulă la o verstă, în dreptul muntelui, sînt trei insule, apoi o protocă, de la munte la jumătate verstă. Făcînd pe protocă cale de două verste și înaintînd încă opt verste se întîlnesc niște iurturi de brațci.

August în 30. De la iurturi la șase verste, despre aceeași parte, este o protocă strîmbă, iar la dreapta o coastă, numită Krasnoi, adică frumoasă, la distanță de o verstă de la protocă. Despre aceeași parte a lui Angara, la cinci verste de la coasta Krasnoi, curge un pîrîu, numit Unga[2], care vine din cîmpii; pe valea lui, și mai ales pe lîngă gura lui, locuiesc brațci, în iurturi. În dreptul pîrîului Unga este o insulă numită Sosnovoi, iar din sus de aceasta, alte două, din care una mare care se cheamă Konev, iar alta mai mică. La dreapta este cetatea Balaganskoi, care stă pe malul rîului Angara. Ea este păzită de douăzeci de soldați cazaci și are două case de țărani plugari, dar biserică nu, fiind cetatea prea mică. Aicea sînt ținuți ca ostatici cîte doi din notabilii locuitorilor indigeni, tunguși și brațci, pentru ca să nu se revolte în contra marelui domn. În fața cetății, pe partea stîngă a lui Angara, este o cîmpie; despre dreapta este o protocă mică

[1] La Baddeley, pîslă.
[2] Uda

la două verste de la cetate, iar în dreptul protocei, două mici insule. După acestea, despre dreapta, este o protocă foarte mare, pe care nu se călătoreşte. Între protoca aceasta şi rîul Angara urmează o insulă mare, iar la dreapta rîului, o cîmpie mare. În dreptul acestei cîmpii, pe o insulă mare ce vine despre malul stîng, la şase verste de la protocă, este o livadă minunată. Despre aceeaşi parte, în dreptul insulei cei mari, sînt nişte iurturi de iarnă ale braţcilor, din jos de care, ca la jumătate de verstă, este o protocă pe care nu se călătoreşte.

August în 31. Despre dreapta lui Angara sînt iarăşi nişte iurturi de iarnă ale braţcilor; din sus de acestea, spre dreapta, este o insulă mică la distanţă de zece verste. Din jos de insulă cade în Tungusk o protocă, care înconjoară insula cea mare, şi la locul acesta se isprăveşte capătul insulei; dar la distanţă de trei verste mai este una pe care sînt iurturi de iarnă ale braţcilor, cu întindere de patru verste; la distanţă de cinci verste sînt iarăşi nişte iurturi despre partea stîngă. La distanţă de o verstă de acolo este o gîrlă în dreptul căreia e o insulă mare; la distanţă de şapte verste, o altă insulă, în mijlocul rîului Angara. La stînga este rîul Kamenka, lîngă care este pusă o cetăţuie numită Verholemskoe. Cîrmuitorii sau judeţul acestei cetăţui se trimit de la Ilim. Ea stă sus pe munte la loc frumos. Biserică nu are şi într-însa nu locuiesc decît opt cazaci.

Anul 7184 [1] septembrie întîi. În mijlocul lui Angara este o insulă, la distanţă de trei verste de la rîul Kamenka; de la aceasta la patru verste despre dreapta, o altă insulă, la cinci verste, alta, despre dreapta, la o verstă, alta, apoi la o verstă, alta, apoi,

---

[1] Tot 1676.

la jumătate de verstă, alta, cu întindere de două verste. În dreptul acestei insule este o gîrlă, iar din sus de aceasta, o alta, apoi două mai mici, apoi altele trei şi mai mici, apoi încă una mică, iar la stînga, la o verstă de la această insulă, este o cîmpie cu întindere de şase verste. Pe această cîmpie sînt nişte iurturi părăsite ale unor braţci, care s-au mutat în altă parte. În dreptul acestui cîmp sînt mai mult de zece insule, iar de la marginea cîmpului la jumătate verstă, în mijlocul rîului Angara, este o insulă cu lungime de şase verste. Despre stînga, de la insulă la o verstă şi jumătate, este o gîrlă ; iar la dreapta de la această gîrlă, la patru verste, o altă gîrlă, numită Belaia, sau alba, pe care se poate pluti ; aceasta vine de la cîmpia pe care locuiesc braţci şi tunguşi. În dreptul acestei gîrle sînt mai multe insule mici. De la gîrla albă la patru verste, despre stînga, este un sat, care se numeşte Olonka, pe lîngă care trece o gîrlă, numită tot Olonka. De la satul Olonka la două verste, în Angara, este iarăşi o insulă.

Septembrie în 2. De la insulă, la două verste despre stînga, este o protocă ; în dreptul acesteia, la distanţă de o verstă şi jumătate, este un munte înalt, pe lîngă care apele sînt foarte torenţiale. La stînga, pe o insulă, sînt nişte iurturi de braţci, la distanţă de o verstă de la munte. Apoi de la iurturi, la distanţă de o verstă despre partea stîngă, sînt două insule mici. La dreapta este satul Mehaleva, pus pe o insulă. Despre aceeaşi parte, în dreptul satului, este iarăşi o insulă, în care fierb sarea locuitorii din Mehaleva, care nu tolerează pe alţii la această întreprindere. De la satul Mehaleva la opt verste sînt nişte iurturi de iarnă ale braţcilor, puse pe lîngă protoca aceea, care merge pînă la cetatea Irkuţk. Despre stînga protocei pe o insulă

sînt iarăşi nişte iurturi de braţci, de la cele de iarnă la două verste.

De la 2 septembrie muscalii s-au mai împuţinat din numărul mare care era în ziua cînd am plecat de la Ieniseisk; înaintea lor trebuie să-şi arate cineva dovezi, fără de care nu poate să călătorească nici un pătrar de oră. Despre stînga este un munte înalt, pe lîngă care apa este foarte răpede; am trebuit să urcăm vasele cu două odgoane. De la acest loc torenţial pînă la rîul Kitaia sînt mai multe protoce şi insule mici şi ape foarte răpezi.

Septembrie în 3. La stînga este rîul Kitai, care vine despre ţara mungalilor şi de la Piatra, pe unde locuiesc mulţi braţci. De la rîul Kitaia se vede Piatra mungalilor, foarte înaltă şi mare, de la care începe cîmpia mungalilor. În dreptul rîului Kitaia, la stînga, sînt dealuri foarte înalte, iar pînă la cetatea Irkuţk, o mulţime de insule, nu depărtate una de alta. La stînga rîului Angara este o piatră foarte înaltă, pe lîngă care apa este torenţială. Această piatră se numeşte Bik şi vine la cinci verste de la munţii cei înalţi. Ca să trecem pe lîngă ea, ne-am servit de odgoane.

Septembrie în 4. De-a stînga este un deal pietros foarte înalt, numit Bik, pe lîngă care apa fiind răpede, am tîrît vasele tot cu odgoane. Din sus de acest Bik la distanţă de cinci verste, este o protocă, după care, la distanţă de alte cinci verste, un alt munte înalt şi stîncos.

Septembrie în 5.[1] La stînga rîului Angara este rîul Kuda, care vine din cîmpia locuită de ţărani plugari şi braţci; iar la gura acestui rîu este o bucată de loc aparţinînd soldaţilor din Irkuţk. Tot de-a stînga, de la rîul Kuda la patru verste, este

---

[1] Baddeley reia textul lui Milescu.

o protocă cu cale de o verstă şi jumătate. La dreapta lui Angara este un sat numit Monastirska, sau mănăstiresc, fiindcă din sus de el este o biserică cu hramul de Înălţarea lui Christos, cu două chilii, cu doi fraţi rasofori şi un ieromonah. De la mănăstirea aceasta pînă la cetatea Irkuţk este cale de trei verste. Am sosit în această zi la două ore din noapte la cetatea Irkuţk, care stă pe malul stîng al rîului Angara, pe loc plan, foarte frumos zidită. În cetate sînt vro patruzeci şi mai bine de case locuite de cazaci şi de negustori. Pămîntul împrejur este cultivabil şi fertil, iar în cetate este şi o biserică închinată lui Pantelimon Salvatorul. Din sus de cetate la dreapta curge rîul Irkut sau Irkuţk, care vine despre cîmpia mungalilor. Pe lîngă acest rîu locuiesc braţci şi tunguşi, cuceriţi, dar liberi, care cu toate acestea dau în cetate ostatici dintre ei, drept garanţie de supunere către marele domn. Braţcii dau ca tribut către împărăţie, de fiecare om sau servitor, afară de muieri, cîte o piele de samur sau două.

Septembrie în 7. Pregătind vasul pentru călătoria pe mare, am plecat pe la amiazăzi din cetatea Irkuţk, tot pe rîul Angara. La dreapta rîului acestuia, de la o verstă şi jumătate, este zaimka unui cazac din Irkuţk, anume Ilie Mogutov. De aicea, la distanţă de o verstă, este satul Viatkina, iar în faţă cu satul, mai multe insule mici. De la satul acesta ne-am dus pe o protocă cale de trei verste. De la Viatkina se văd munţii cei mari, care sînt dincolo de Marea Baikal, pe malurile ei, de pe care nici vara ninsoarea nu se topeşte. De la protocă la jumătate verstă, în mijlocul rîului Angara, este o insulă, apoi de la aceasta la trei verste, trei insule, iar de la acestea la cinci verste, la stînga, satul Bessenova.

Septembrie în 8. Tot de-a stînga, de la Bessenova la două verste, este satul Uxusuikova [1], apoi satul Sciukina [2], pînă la care ne-am dus prin protocă. De la Sciukina la patru verste, la dreapta, am dat de satul Kargapolova [3]; la o verstă de aicea este o insulă, iar din sus de aceasta, ca un pătrar de verstă, sînt mai multe insule mici, apoi una mare. În dreptul acestei insule este o protocă mică, a căreia cale este de două verste. Din această protocă am ieşit în protoca cea mare, pe care este cale de trei verste.

Septembrie în 9. De la protoca cea mare la patru verste, despre dreapta, este o insulă, iar din sus de aceasta, trei insule mai mici, în faţa cărora curge o gîrlă numită Korolkova, care izvorăşte din munţii stîncoşi. De la acea gîrlă la o verstă, iarăşi o insulă, iar despre stînga, o gîrlă, la o verstă şi jumătate de la insulă. De la aceasta la cinci verste, de-a dreapta, o insulă, iar la stînga, la şase verste de la insulă, un rîuleţ torenţial care se numeşte Bistraia, adică răpede; de aceea se numeşte şi siveră. În dreptul acestei sivere, de-a dreapta, este un munte foarte înalt, iar de la Bistraia, la patru verste, o curie.

Septembrie în 10. De la curie la trei verste, de-a dreapta, este o insulă, iar mai sus, alta mică. Rîul Angara, peste tot, de la Irkuţk pînă la mare, este foarte răpede. De la insulă la o verstă şi jumătate este o gîrlă; iar la dreapta lui Angara, de la gîrlă la trei verste, este ultima insulă; iar din sus de aceasta, ultima siveră, foarte iute, strînsă între munţi înalţi departe numai de trei verste de la

---

[1] Satul de oţet, după Baddeley

[2] Satul barieră, *idem*

[3] Baddeley întrerupe iarăşi traducerea.

mare. De la insula aceasta se văd munții de dincolo de mare, care se văd și de la satul Viatkina.

Septembrie în 11.[1] Am ajuns la gura rîului Angara, adică la locul unde se formează el din apele Mării Baikalska. De ambele părți ale acestei guri sînt munți înalți, stîncoși și împăduriți; iar gura este largă ca o verstă și apa din Baikal cînd se varsă în Angara vine cu mare răpeziciune. Munții de dincolo se văd coperiți cu ninsoare și foarte înalți. O margine a Baikalului se numește Kultuk, iar cealaltă margine este așa de departe, încît nici [nu] se vede. Baikalul nicăiri nu este strîmt ca la gura aceasta a lui Angara: nici un fel de liman nu are, ci numai stînci rîpoase și pietre; într-un cuvînt, este spăimîntător, mai ales pentru acei care vin pentru prima oară pe aicea; peste tot locul se văd numai stînci și munți înalți coperiți cu zăpadă și cu păduri nerăzbătute. Ne-am oprit la marginea mării pînă a doua zi, fiind și timpul contrariu.

Septembrie în 12. Am plecat trăgînd cu lopețile; și cînd au ajuns vasele în mijlocul mării, s-a rădicat un vînt mare din coaste. Atuncea am tras cu grabă spre interiorul mării, dar ne-a luat vîntul și ne-a tîrît în rîul Pereemna, în care am intrat către seară. Iar vasul dvoreaninilor a fost împins de vînturi în rîul Vidriana, care de la rîul Pereemna e departe cale de o zi cu vîslele pe timp liniștit. Am stat în rîul Pereemna pînă în ziua de 14 septembrie. Atuncea am plecat, apucînd calea spre rîul Missihu cu vîslele; dar pînă a nu ajunge acolo, avînd încă ca cinci verste de făcut, s-a rădicat iarăși un vînt contrariu și valuri mari; încît am întors vasul iarăși spre rîul Pereemna și puțin a lipsit de nu s-a izbit vasul de mal împins de valuri. Vasul dvorea-

[1] Baddeley reia textul lui Milescu.

ninilor însă, care ieşise din rîul Snesnoi pentru ca să se ducă în rîul Pereemna, unde avea de făcut încă zece verste şi mai bine pînă să ajungă, a fost luat de vînt şi de valuri şi izbit de mal. Nu s-a întîmplat altă pierdere decît că i s-a rupt cîrma, pe care n-am putut s-o dregem. Atuncea ne-am dat jos din vas şi am stat două zile pe loc; apoi am trimis oameni pe lîngă margine, adică pe uscat, la Pereemna, de-au adus de acolo pe jos mai mulţi oameni din soldaţi, cu ajutorul cărora s-a tîrît vasul afară pe malul mării de s-a reparat. După aceea ne-am dus la rîul Pereemna.

Septembrie în 17. Peste noapte a căzut zăpadă mare. În această zi am plecat de la Pereemna şi am mers cu pînzele pe mare pînă la rîul Missihu. De acolo, în aceeaşi zi, am mers tot cu pînzele pînă la rîul Manturihu, unde am mas peste noapte; nu puturăm înainta fiindcă nu puteam merge asupra vînturilor care băteau cu furie.

Septembrie în 18. De la rîul Manturihu am plecat spre baltă, care se numeşte prorvă şi în care am stat pînă în 21 septembrie, fiindcă se terminase proviziunile ce le avusesem de la cetăţile Braţku şi Irkuţk şi trebuia să se vîneze ceva peşte. Din baltă am plecat cu toate vasele pe mare şi, intrînd abia pe kurghi [1], a început iarăşi să ne bată vîntul din contra, întorcînd vasele îndărăpt, aşa că ne-am întors iarăşi în prorvă, unde am rămas.

Septembrie în 21. Am plecat din prorvă cu vîslele spre rîul Selenghin şi, neputînd ajunge, ne-am dus pe soruri vreo douăzeci verste şi mai bine. Se numeşte sor partea de baltă ce se întinde de la mal

---

[1] Neputînd traduce acest cuvînt cu ajutorul dicţionarelor, credem că este un termen de marină, local, spre a desemna: largul mării (Sion). Este vorba de korga sau karga, vezi nota de la pag. 427.

pînă pe la mijlocul mării înnămolită de mîl [1], și pe părțile pe care se poate pluti sînt înfipte semnale de lemn numite karga [2] și pe lîngă acele semnale se merge cu vîslele.

Septembrie în 22. Am venit la gura nouă a rîului Senghel [3]; se numește gura nouă, fiindcă cea veche era în altă parte. Rîul acesta are multe guri pe care se varsă în mare, dar nu toate sînt flotabile, fiind înnămolite de nisipul ce-l aduce apa în răpeziciunea sa; ele se cunosc numai după kargele ce sînt înfipte; altfel se confundă cu bălțile ce sînt în toate părțile și nu poate cineva fără călăuză să găsească adevărata gură pe care să poată intra în rîu. Dar despre rîul Senghel vom vorbi la locul său. Acuma să descriem Marea Baikalska.

Descrierea Mării Baikalska

Împrejurimile acestei mări, începînd de la gura rîului Angara, carele se naște din Baikal, și ocolind-o pînă iarăși la locul acesta, nu s-au văzut nici de cei vechi, nici de cei moderni geografi: au scris despre locuri și bălți mult mai mici, iar despre Baikalska, care este atît de mare, nu s-a memorizat nimica. Aceasta voim aicea să facem.

Baikalul se poate numi și mare, fiindcă din aceasta iese marele rîu Angara, care mărindu-se cu alte gîrle și rîuri, cu rîul Ienisei împreună, cad în

---

[1] Cuvîntul acesta este uzitat în Moldova în adevăratul înțeles al rusescului *mel.* Mai a treia parte din Marea Baikal e cuprinsă de mîl; de aceea, cînd timpul nu e favorabil, trecerea este anevoioasă (Sion).

[2] Baddeley vorbește aici de niște butuci de lemn aduși de ape și înnămoliți în această karga.

[3] Selenga.

oceanul cel mare. El se mai poate numi mare, pentru cuvîntul că se unește cu marea cea mare și nu se poate umbla de jur împrejur. Se mai poate numi mare și pentru aceea că după întinderea ei, după lungime, după lățime și după adîncime, este mare. Se poate însă numi și lac, fiindcă apa lui este plăcută și nu sărată. Geografii, lacurile care au apă dulce, chiar mari dacă sînt, nu le numesc mări. Baikalul însă, geograful cel mai scrupulos poate să-l numească mare, fiindcă lungimea lui este să plutească o corabie mare, cîte zece-douăsprezece zile și chiar mai mult, după cum este timpul ; lățimea lui este ca să plutească două zile[1] acolo unde este mai strîmt, iar nicăiri în mai puțin de o zi și o noapte ; adîncimea lui este iarăși mare, fiindcă adeseori am măsurat-o, și în multe locuri am găsit mai mult de o sută stînjeni. Mărimea lui peste tot nu se poate calcula, fiindcă de jur împrejurul lui sînt munți înalți pe care zăpada nici în timp de vară nu se topește. În mijlocul Baikalului este o insulă mare, care de jur împrejur poate măsura o sută de verste ; se numește Olchon și este în centrul lățimii. Odinioară această insulă a fost locuită de brațci foarte numeroși, fiindcă pe dînsa sînt și dealuri, și păduri, și cîmpii ; iar după ce au fost învinși de cazaci, s-au risipit de acolo[2], încît acuma este pustie. Animalele însă sînt de tot felul, și multe, în această insulă. Afară de aceasta, mai sînt și alte insule mici, însă puține. Domnesc mari furtuni pe Baikal, mai ales toamna, fiindcă el în forma lui este ca un pahar, înconjurat de munți stîncoși, și nicăiri nu răsuflă decît la locul unde dă naștere rîului Angara. În el cad însă multe rîuri mari și mici. Pe marginile lui, mai peste tot, sînt stînci, și mai ales des-

[1] Baddeley vorbește doar de 24 de ore.
[2] Aceasta s-a întîmplat în 1643.

pre stînga, mergînd de la rîul Angara, din care cauză vasele se sfarmă. Porturi foarte puţine are, iar peşti de tot felul, mai ales nisetri şi cegi sînt în foarte mare abondanţă în apele lui. Numai locuinţe sînt foarte puţine împrejurul Baikalului, afară de puţini tunguşi, care se nutresc cu pescăria, fiindcă pe lîngă Baikal nu sînt locuri de arătură. Pe lîngă rîurile ce se varsă în el, locuiesc în bordeie sau în colibe, în care petrec şi iarna, mulţi vînători. Împrejurul lacului sînt păduri mari de cedri şi tot felul de arbori. Apa este atît de limpede, încît se vede fundul ei pînă la adîncime de mai mulţi stînjeni, iar pentru băut este foarte plăcută şi igienică. Lungimea acestei mări se întinde de la răsărit spre apus; soarele se înalţă în ea pînă la un grad. Iarna începe a îngheţa, începînd de la Sîntul Nicolae sau Bobotează. Gheaţa, care ţine pînă pe la mai, ajunge la grosime de un stînjen şi mai bine; de aceea iarna umblă pe ea cu săniile, însă nu fără pericol, căci adeseori masa apei, vrînd să răsufle, crapă şi se fac gîrle late de cîte trei stînjeni şi mai bine. Iar apa atunci nu se revarsă pe gheaţă, ci curînd se împreună iarăşi cu huiet mare şi cu pocnete. Totdeauna iarna în Baikal se aude supt gheaţă vuiet mare ca de tunet, care înfiorează pe acei ce umblă mai ales pe lîngă insula Olchon şi pe lîngă malurile despre munţi. Toţi aborigenii: mongolii, tunguşii şi alţii, Baikalului îi zic în limba lor: Dalai, adică mare; dar numele de Dalai ei îl dau la două lacuri: Baikalului şi unui alt lac din care curge rîul Argunis [1]. Dar despre acesta vom vorbi cînd vom descrie rîul Argun. Acuma, întorcîndu-ne la Baikal, cît despre numele lui vom zice că el nu

[1] Argun.

pare a fi rusesc, ci i s-a dat după numele vreunui aborigen notabil, care probabil va fi locuit pe acele locuri. Pe acest loc, cu vase ușoare trecerea pînă dincolo se face într-o săptămînă.

Acuma să descriem cercul ei [1] de la gura rîului Angara, căci figura acestui lac se aseamănă cu aceea a Mării Albe [2], care iese la Astrahan, și cu aceea a Mării Negre, care merge spre Constantinopole. Așadar, de la rîul Angara apucînd la dreapta și mergînd mai multe zile, bălți nu sînt, dar spre partea care se cheamă Kultuk sînt numai stînci ascuțite; de aceea, pentru vasele cele mari nu e cale, ci numai pentru cele mici, fiindcă în caz de furtună mare, vasele cele mici ușor se pot trage la mal. Despre partea care se cheamă Kultuk este și un rîu care se numește Kultuk; este și un port pentru vase. Kultuk se cheamă marginea cea îngustă sau capătul Mării Baikalska. După rîul Kultuskoi sau Kultusnoi, la mare distanță cade rîul Sneznaia, sau zăpădos, unde este și port. Se numește rîul acesta zăpădos, fiindcă pe valea lui și pre munții dimprejurul lui stă zăpada iarna și vara fără a se topi. De la Sneznaia cale de o zi pe apă, este al treilea port și rîu, care se numește Vidrinaia; se numește astfel, fiindcă pe el se vînează multe vidre și bibere [3]. Al patrulea rîu și port este Pereemnaia, care se numește astfel, fiindcă stă drept în rînd cu gura rîului Angara și acei care vor să treacă marea în lat de la Angara trec pe acolo fiindcă marea este îngustă foarte. Al cincilea port și rîu este Missihu, cale de o zi de la Pereemnaia. Al șaselea rîu și port este Manturihu, de la Missihu cale de o zi. Pe lîngă toate rîurile acestea sînt adăpoaste de iarnă

[1] Al Baikalului.
[2] Este vorba de Marea Caspică.
[3] Castori.

pentru cazacii care fac comerț cu samuri. Al șaptelea port este balta numită Prorva, de la Manturihu cale de o zi. Aceasta se numește prorva, fiindcă marea a rupt malul cît o bătaie de săgeată și s-a făcut baltă ; iar mărimea acesteia este ca de zece verste și mai bine, de jur împrejur. În această baltă cade un rîu foarte mare, care se cheamă Prorva. În acest rîu se prind pești foarte mulți și în tot anul vin de la Bratska [1] și de la Irkuțk vase de încarcă pescărie. De la prorva aceasta, la distanță de trei verste, este Posolskoi-mis, adică lacul ambasadorului ; se numește astfel, fiindcă la malul de aicea al mării s-a oprit în timpii trecuți o corabie în care călătorea un fiu de boier trimis în ambasadă către hanul mungalilor, și aicea l-au ucis nelegiuiții. De la malul acesta este drum pe uscat, pe care se poate merge cu caii pînă la Seleghinskaia Zaimok și pînă la insula Seleghinskoi. De-a dreapta malului acestuia este o cîmpie, unde locuiesc bratcii contribuabili, care răspund [2] dările la autoritățile din insula Seleghinskoi. Mergînd însă pe prorvă în sus, este cale de o zi pînă la karga cea mare ; iar kargă se numește malul format din mîl, care se întinde departe în mare. Acolo apa este puțină și karge sînt multe ; și cu mare osteneală poate cineva să treacă malul acesta, fiindcă nicăiri în Marea Baikalska nu este loc mai strîmt ; căci ca să treacă de ambele părți ale kargei sînt ca douăsprezece verste și trebuie să întrebuințeze cîrme și funii. După kargă este sor mare, avînd de jur împrejur mai mult de douăzeci de verste · și acolo la sor, corăbiile le lasă priponite și stau ca în liman, fără teamă de furtuna de pe mare ; căci apele sînt mici în sori și de aceea se unesc apele

[1] Bratkoi.

[2] Are înțelesul de : plătesc.

lor cu ale mării. De la locul acesta, ca să mergi pe sor pe lîngă mare pînă la gura nouă a rîului Selenga, este cale de o zi. Aceşti sori, cu toate că sînt mari, dar nu sînt adînci ; pot să stea corăbii pe ele şi să arunce ancore, fiindcă nu le ia furtuna de pe mare. Împrejurul acestor sori, pămînt uscat şi lacuri nu sînt, decît numai bălţi în toate părţile.

De la gura rîului Selenga pînă la pîrîul sec este cale de două zile, şi acolo este iarăşi lac. Iar de la pîrîul sec pînă la pîrîul Kika, cale de o zi : acolo este iarăşi lac. De la pîrîul Kika pînă la pîrîul Turka, cale de cinci zile, şi iarăşi lac. De la Turka pînă la balta Kutakin, cale de o zi, şi iarăşi lac. Din acest lac cade în Turka o gîrlă. De la lacul acesta pînă la rîul Maximiha, cale de o zi şi jumătate, şi iarăşi lac. De la rîul Maximiha pînă la rîul Barbuzin cale de o zi, şi lac. Rîul Barbuzin este mare, şi de la el pînă la cetatea Barbuzinsk este cale de cinci zile. În cetatea aceasta sînt soldaţi [din] Ienisei avînd de comandant un dvoreanin de la Moscova. Aicea vin vase cu proviant de la Ieniseisk, şi neguţători pe mare ; tot pe aicea duc la Daurnu [1] proviziuni pentru soldaţi şi neguţători pentru marfă. Iar de la Barbuzin pînă la Telebinsk şi pînă la Nerginsk, drumul se face pe uscat cu cămile şi cu cai, trecînd peste munţi înalţi, printre stînci, păduri şi bălţi cu mare osteneală.

De la Barbuzinsk pînă la cetatea Nerginsk, calea este de două săptămîni şi mai bine. Pînă să vie de la malul mării prin mijlocul ei, trec cu mare frică, fiindcă apucă spre insula Olchon şi de acolo este cale de o zi ; iar de la insulă pînă la Sfîntul Acro-

[1] Dauria.

tiriu[1], unde începe largul mării, cu silă mare se trece într-o zi şi jumătate; de aceea, pe locurile acelea multe corăbii se strică. De la rîul Barbuzin la Giverkuţk-Gumba este cale de două zile; iar Gumba iese din mare. De la Gumba pînă la rîul Zirianska, unde este şi un adăpost pentru iernatic, cale de trei zile. De la rîul cel mare pînă la rîul Elenkovoi, cale de o zi. Iar pe lîngă toate rîurile aceste sînt bălţi. De la rîul Elenkovoi pînă la rîul Polovinoi, cale de cinci zile, de la rîul Polovinoi pînă la Angara de sus, cale de trei zile. Se numeşte Angara de sus, spre a se distinge de rîul Angara de jos, care curge din Baikal. Angara de sus este mare; lîngă el este o cetate mică şi multe adăpoaste de iarnă neguţătoreşti şi de ale cazacilor de la Ienisei. Acest Angara cade în mare pe trei guri. De la acest rîu pînă la rîul Kotughina, lîngă care este o baltă, cale de două zile. De la rîul Kotughina pînă la marele rîu Buguldeiha, cale de cinci zile. Aici este celălalt kultuk, sau margine a Mării Baikalska. De la rîul cel mare Buguldeiha pînă la Guba Nisiposul (?) cale de o zi; aici este o baltă.

De la acest Gumba pînă la celălalt Buguldeiha, unde este iarăşi o baltă, cale de o zi. De la rîul Buguldeiha pînă la rîul Golousnoi unde este baltă, cale de o zi. De la rîul Golousnoi pînă la gura lui Angara de jos, este iarăşi cale de o zi. Aice se încheie descrierea ocolului Mării Baikalska. Trebuie să adăugăm că de la Angara cel de sus pînă la gura lui Angara de jos, pretutindeni pe lîngă mare, sînt stînci pietroase, munţi înalţi şi locuri

[1] Fiind mare confuziune în textul paginilor acestora, n-am putut înţelege ce va să zică akrotirion. După dicţionarul Gazi, pare a fi vîrful unui munte care se coboară pînă în mare; dar pentru ce să se zică sfînt? (Sion.) În Baddeley este numit Sveatoi noss (nasul sfînt), un cap de munte care înaintează în Baikal.

înfiorătoare, pe lîngă care vasele adeseori se strivesc. Despre Selenga, pămîntul este jos, iar stînca aceea care merge pe lîngă Marea Baikal pînă la Angara cel de sus, începe de la marea Oceanului Boreal, de la gura din dreapta a rîului Ienisei și prin care cade în mare, și merge pe lîngă rîul Ienisei și Tungusk și Angara, și de acolo se îndreptează și merge pînă în Ocean, iar pe lîngă mare trece ca un părete; și nimeni nu poate ști capătul sau marginea lui, și nici poate să știe, fiindcă ghețurile și furtunele nu lasă pe nimeni să călătorească pe acolo. De multe ori s-au făcut încercări ca să apuce prin Lena, pentru ca să facă cercetări, dar s-au sfărîmat vasele. Se zice că această stîncă merge pînă la India apuseană, și chiar pînă la Lumea Nouă. Dar despre stînca aceasta și despre altele, vom vorbi la descrierea marelui rîu Amur.

La 22 septembrie al anului 7184[1] am venit de la Baikal, prin mijlocul sorilor, la gura rîului Selenga, care cade în mare pe șapte guri. Am trecut gura cea nouă prin o protocă, pe care este cale de patru verste; apoi am ieșit la gura cea mare a rîului Selenga. Acolo, despre partea stîngă, este o insulă mică și pînă acolo mal sec nu este, și este greu de mers, fiindcă nu sînt conducători pentru cîrme și pentru vîsle. Pe tot rîul Selenga circulațiunea e grea, căci pe lîngă altele, rîul se împarte în multe protoce și este foarte răpede, ceea ce face ostenitoare atît intrarea, cît și călătoria pe el. La stînga lui Selenga este o protocă, prin care se merge în rîul Selenga cel Mare, de la insulă pînă la protocă fiind două verste. În față cu protoca, de-a dreapta, este încă una mică, apoi o zaostrovkă pe care nu este drum, fiindcă are prea puțină apă și se află

---

[1] 1675.

de la protoca mică la o verstă şi jumătate. Despre aceeaşi parte sînt şi nişte iurturi de braţci, de la care puţin mai la vale este zaimka unui cazac Selinski, de la protocă la distanţă de jumătate verstă. De la acest loc încep a fi maluri curate şi la dreapta este o cîmpie pe care locuiesc braţci indigeni supuşi la dare. Aicea încep să se arate locuri cultivabile, pe care pot să locuiască plugari, fiind păşuni, cîmpii şi păduri de tot felul. De la zaimkă la o verstă şi jumătate este o protocă ; iar la dreapta, alta mică care cade în mare, de la protoca de sus la o verstă. De la aceasta la o verstă şi jumătate, este încă una foarte răpede, iar de la aceasta pînă la rîul cel mare sînt ca şapte verste. Şi am ieşit în marele rîu Selenga, în dreptul căruia, de-a stînga, este o insulă.[1]

Septembrie în 23. La dreapta este un Bik, pe lîngă care apa este foarte iute, la distanţă de un pătrar de verstă de la insulă. De la Bik la trei verste, de-a dreapta, este o protocă mică şi răpede, iar din sus de aceasta ca la o verstă, alte două mici. Tot de-a dreapta, la distanţă de şase verste de la cele două protoce, este un sat al cazacilor Briaski-Selinski, şi în zaimcele aceste se cultivă multe bucate şi se face multă pescărie. De la sat la jumătate verstă este rîul Kobania, de la care la jumătate verstă este iarăşi o protocă pe care nu se călătoreşte.

Septembrie în 24. De la protocă la şase verste, în mijlocul rîului Selenga, este o insulă, iar în faţa acesteia, la dreapta, munţi înalţi, coperiţi tot anul cu zăpadă. De la insulă la o verstă şi jumătate este un munte înalt şi stîncos. De la acel munte la o verstă şi jumătate, în mijlocul lui Selenga, este o

---

[1] Baddeley sare iarăşi la 26 septembrie.

insulă ; de la aceasta la o verstă, alta. La stînga lui Selenga este iarăşi un munte stîncos pe lîngă care apa este răpede. Acolo am aruncat ancora şi am oprit vasul. Acest munte se cheamă tot Bik, iar în dreptul lui este o insulă, de la cea de sus la două verste.

Septembrie în 25. La dreapta lui Selenga este o zaimkă a cazacilor selenghinski, de la Bik la douăzeci şi cinci de verste. Atuncea am ajuns la Iliinska sau Slobozia lui Ilie, care este sat mare, locuit de cazaci selenghinski ; se numeşte aşa, fiindcă vor să zidească biserică în numele sîntului profet Ilie. Sînt în satul acesta ca douăzeci case, iar locuitorii sînt parte ostaşi, parte plugari, care samănă bucate multe, căci în zaimcele acele toate, fiecare om face cîte 20, 30 şi mai bine de puduri. Bucatele se vînd cîte cinci altini (adecă cinci şi zece copeice pudul). Se cultivă şi grîu de Kitaia, şi orz, care iarăşi se face. În Zaimka de mijloc, soldaţii zidesc o mănăstire în numele sîntului părintelui nostru Nicolae ; ei au făcut şi biserică ; şi în anul curent mănăstirea se găteşte întru toate. Pe lîngă acestea la Iliinska vor să zidească şi o cetăţuie pentru apărare. În dreptul satului acestuia, dincolo de rîu, este o gîrlă. Acolo este iarăşi loc de cultură : de ambe părţile rîului sînt locuri pentru plugărie, dar oamenii sînt puţini. Cînd am venit cu vasele la slobozia Iliinska a început timpul de toamnă cu ninsoare şi furtune, ceea ce ne-a silit să rămînem acolo o zi.

În ziua de 26 septembrie. Furtuna n-a încetat. De aceea s-au adunat toţi soldaţii din Ieniseisk care au fost în servitul vaselor şi au rădicat cuvîntul, rugîndu-se să-i lăsăm să se întoarcă, zicînd că compania lor a isprăvit proviziunile, că e timp de iarnă şi că dacă vor merge la cetatea Selenginskoi nu vor

putea să treacă dincolo de mare ca să se întoarcă la căminele lor, căci se face furtună mare pe mare; că dacă în zilele aceste nu se vor întoarce, ar trebui să ierneze dincoace de mare și să moară de foame, și că de la acea zaimkă, ca să meargă pe apă pînă la cetatea Selenginsk, sînt două săptămîni pe mare, iar pe uscat trei săptămîni, pre cînd ca să meargă pe la dauri, calea e dreaptă.

Septembrie în 27. Văzînd că toamna se întărește și că timpul se înăsprește mereu, am dat drumul cazacilor ieniseiști ca să se întoarcă cu vasele de la zaimkă, și am trimis prin ei scrisoare la marele domn, la Moscova. După ce au plecat ei, am trimis la cetatea și la zaimkă ca să strîngă trăsuri de podvoadă, cai și cămile; iar vasele noastre le-am pus la loc bun, lăsîndu-le sub pază severă.

Septembrie în 28. După ce s-au adunat podvoadele, caii și cămilele, am ales dintre artelei, cîte doi și cîte trei oameni, ca să meargă la cetate pentru ca să cumpere cai și cămile din ținutul mungalilor, și în ziua aceea ne-am făcut preparativele.

Septembrie în 29. Am plecat din Slobozia Iliinska, pe uscat, către cetatea Selenginskoi, în număr ca patruzeci de oameni. Despre partea dreaptă a rîului Selenga este zaimka unui cazac Ivan Tuhin din Selenga. Din sus de zaimkă spre stînga, curge pîrîul Itanța, care curge în Selenga și vine din baltă; pe pîrîul acesta cu bărci nu se umblă, fiindcă apa lui este puțină, dar calea se face pe uscat pe lîngă el. Mergînd o zi și jumătate pe lîngă pîrîul acesta, am ajuns la cetatea Barbuzin, împrejurul căreia este cîmpie mare și pămînturi arabile.

Septembrie în 30. De-a dreapta rîului Selenga, la douăzeci și cinci verste de la satul Tuhin, sînt niște

iurturi de mungali; iar în fața acestora, despre stînga, curge rîul Uda, pe care nu se călătorește cu vase și cu bărci, ci se merge pe uscat spre țara daurilor. De la iurturile vorbite, la distanță de o verstă și jumătate, sînt niște iurturi de mungali, pe lîngă care curge gîrla Ilovaia. De aice la trei verste, iarăși iurturi de mungali; la alte trei verste, iar iurturi, și apoi, la două verste, altele, și încă altele, la șase verste.

Octombrie întîi. Despre aceeași parte curge, la distanță de trei verste de la iurturi, rîul Rongoi, care vine din munți pietroși. De la acest rîu la distanța de trei verste sînt iarăși iurturi de mungali. La trei verste de la Rongoi, despre dreapta rîului Selenga, curge rîul Hilok, pe care în anii trecuți s-a dus Atanasie Paskov cu barkami[1] ca douăsprezece săptămîni pînă aproape de obîrșiile lui, unde a și făcut cetățuia Irghenskoi, unde sînt soldați și puțini dauri. De la această cetate pînă la pîrîul Ingora se merge pe volok, cale de o zi. Împrejurul cetății Irghenska sînt bălți multe și se vînează mult pește, de la iurturi cinci verste. La dreapta, de la rîul Hilka la douăsprezece verste, sînt iurturi de mungali.[2]

Octombrie în 2. De la iurturile cele de sus, la distanță de cinci verste, sînt iurturi de mungali, iar la patru verste alte iurturi, apoi la cinci verste iurturile lambinilor. Pînă să ajungi însă la aceste, mai sînt încă multe iurturi de mungali; iar împrejurul iurturilor lambinilor sînt și multe case de ale lor, de la iurturi la o verstă și jumătate, apoi la trei

---

[1] Să fie cuvîntul barcă alterat? (Sion.) Bărcile, instrumentalul plural rus.

[2] De aici, Baddeley începe să rezume din nou, dînd din loc în loc citate.

verste alte iurturi, la cinci verste altele, la șapte verste altele, apoi la trei verste cetatea Selingsk. La locurile acestea, de-a dreapta rîului Selenga, este un munte stîncos lîngă rîu. Lîngă acest munte sînt un fel de arbori mici, care cresc printre pietre, al cărora lemn colorează pieile ca și sandalul nemțesc.

Octombrie în 3. Am venit la cetatea Selingsk, care stă de-a stînga rîului Selenga, pe o mică coastă. Între cetate și rîu sînt vro treizeci case de cazaci și lîngă cetate o biserică în numele sîntului părintelui nostru Nicolae; însă nu e tîrnosită și nu se face liturghie în ea. Soldații, împreună cu oamenii ce vin ca trecători, sînt ca două sute și mai bine. Împrejurul cetății sînt grădini unde se fac castraveți kitaici, și usturoi, și varză, și alte legume; iar alte semănături de grîne împrejurul cetății nu se fac. Nu departe de cetate însă, pe lîngă rîul Cikoi, care cade în rîul Selenga, sînt locuri arate și pămînt grînofer. Rîul Cikoi este mare și sudovaia (?) [1], și pe lîngă el sînt păduri multe, din care s-ar putea face cetate și corăbii; el curge de departe, de la movila din care izvorăște și rîul Ingoda, și pîrîul Onon. Locurile pînă la movila aceea, pe lîngă rîurile aceste, sînt locuite de mungali; iar pe lîngă movilă locuiesc tunguși, care nu plătesc dări, iar cazacii selenghinski vin pînă la movila aceasta de vînează samuri. Drumul pînă la movilă se face pe uscat în două săptămîni și mai bine. De la cetate, la distanță de douăsprezece verste, în cîmpie, este o baltă sărată, din care în tot anul se extrage sare multă. Acuma s-a făcut acolo o așezare anume pentru ca să fiarbă sare. De la cetate iarăși la cincisprezece verste este un lac, în cîmp, în care se găsește și se sapă un fel de lut, cu care se fac vâpsele de felurite culori [2].

---

[1] Navigabil, după Baddeley.

[2] În Baddeley: „...*și alum*".

Cetatea Selingskoi este de la vale de cetatea Ieniseisk-Voievoda, care trimite acolo dregători, fii de boieri ; şi această cetate este mai bună decît toate cetăţile de frontieră ale Siberiei ; căci semănături şi grădini de legume se fac de tot felul, şi e locul cald ; apoi pescării sînt în toate părţile, pe Baikal, pe rîuri, pe bălţi, livezi pentru fîneţe destule. Pe lîngă aceste, este probabil că se va face şi tîrg mare, sau iarmaroc, căci împărăţia Kitaiei nu e departe, precum mai jos vom arăta. [1]

Mungalii locuiesc de jur împrejur, peste tot locul, în mare număr. Ei fac comerţ cu cazacii, cărora le vînd cai, cămile şi alte animale, precum şi tot felul de marfă de Kitaia ; iar de la ruşi cumpără samuri şi alte lucruri ruseşti. În cetate sînt numai ruşi, dar puţini. Aice se isprăveşte împărăţia Siberiei şi se începe a mungalilor. Gintea aceasta este foarte mare : începe de la rîul Amur, din cîmpie, şi se întinde între Kitaia şi Siberia, pînă în ţara buharilor şi în Indii. Toate cîmpiile sînt de ei locuite, trăind sub diferiţi taişa (capi) ; acei de pe lîngă Kitaia sînt supuşi ai kitaiţilor, iar cei ce sînt mai departe au peste taişalele lor comandant pe Oţiroia-Soih-hanul, carele acum domneşte.

Iar la cele spirituale au pe marele lama Katuhta. De cetatea Selingsk ei nu sînt departe. Cetăţi şi tîrguri ei nu au, ci locuiesc în iurturi pe cîmpii, pentru nutrirea numeroaselor lor turme de vite. [2] De la cetatea Selingsk, plecînd ca să meargă la împărăţia Kitaiei, fiul de boier Ivan Porşenikov şi neguţătorii Gavriil Romanov cu tovarăşii săi, şi mai mulţi ostaşi selingski, în total patruzeci şi trei de inşi, cuvine-se să scriem călătoria lor la împărăţia Kitaiei :

---

[1] O notă marginală, poate olografă, a autorului zice că : *„aice se isprăveşte împărăţia Siberiei"* (Sion).

[2] Baddeley începe din nou să rezume, citînd din loc în loc.

De la cetatea Selingsk au plecat la 1 sau 2 octombrie şi au mers jumătate zi prin păduri negre şi cîmpii pînă la locul ce se cheamă la Kei şi au mas într-o pădure cu multe varietăţi de arbori, care se cheamă la Kliuţi. Al doilea conac: au mers de la Kliuţi, prin păduri şi cîmpii, o zi întreagă, pînă au dat de o gîrlă. Al treilea conac: la distanţă de o zi de la gîrlă, au dat peste un rîu numit Bura, care curge de la movila Cikoiskovo şi cade în Orkon; de la Bura, după cale de o zi, au ajuns la rîul Ira, care curge tot de la movilă şi cade tot în Orkon; pe lîngă el sînt numai păduri de sălcii. De la acest rîu se vede rîul Sera, care purcede tot de la movila Cikoinikov, şi cade iarăşi în Orkon; păduri nu sînt. De la Sera într-o zi au ajuns la rîul Kara, care curge tot din movilă şi cade tot în Orkon; păduri nu sînt. De la rîul Kara, la distanţa de jumătate zi, este gîrla Bitighei, care curge tot de la acea movilă şi cade în Orkon; de la r[îul] Bitighei la jum[ătate de] zi curge r[îul] Bora, vine de la movilă şi cade în Kara; de la r[îul] Bora la distanţă de o zi, gîrla Dragdo, vine de la movilă şi cade în Kara; de la gîrla Dragdo cale de o zi, gîrla Noigoi curge de la movilă şi cade în r[îul] Tola. De la gîrla Nogoi se vede gîrla Ui, care vine de la movila Cikoiskovo şi cade asemene în Tola. De la gîrla Ui, cale de trei zile, gîrla Borgadai, care curge tot de acolo şi cade în Tola. De la gîrla Borgadai, este, trecînd prin mijlocul movilei cei mari, un mic rîuleţ. Pe movilă sînt multe feluri de pini şi listvenic şi alte feluri de arbori. De la această gîrlă se vede gîrla Tola, unde şade lama Katuhta; se numeşte astfel fiindcă acesta este superiorul tuturor popilor mungali, precum este la noi mitropolitul. La locul acesta, el (lama) a zidit un altar mare de piatră, ca o cetate, pentru idolii săi. Pentru lucrarea

acestui altar au adus meşteri de la Kitaia, aduşi pe rîul Tola. Puţin mai la vale de Katuhta este o cetate de piatră, pustie, care ar avea nevoie numai de puţine reparaţiuni. Cetatea este foarte tare, fiindcă Katuhta doreşte să aibă pace cu oamenii împărăţiei şi pe viitor. În anul 7173 [1], el venise ca sol către marele domn aducînd şi daruri; şi cred că dacă ar vedea marile puteri ale împărăţiei aproape de frontieră, nu va nega supunerea şi ascultarea sa. Împrejurul acestui Katuhta sînt mai multe mii de sacrificatori (popi), care nu au femei, nici arme. Pe acest Katuhta îl venerează şi-l ascultă mult mungalii şi toţi capii lor. Am rămas acolo, pe lîngă Katuhta, cîteva zile, pînă ne-au dat merinde şi călăuzi. Se zice că nu departe de Katuhta este un munte cu vine de aur, dar aceasta nu este încă vederat [2].

Iar rîul Tola curge despre răsărit de la movilă de lîngă obîrşiile lui Onon; şi de la rîul acesta, ca să meargă cineva prin Kliuciami şi Kologiami e cale de zece zile pînă la cîmpul Gombei [3]. Acest cîmp pustiu este glorificat de geografii toţi, fiindcă începe din Indii, merge prin imperiul Kitaiei, şi se întinde departe spre Oceanul Boreal; capătul lui nimeni nu-l ştie; el este ca o mare pe care nimeni nu locuieşte, fiindcă nici hrană, nici apă, nici lemne nu sînt; numai piatră şi nisip, iar mîncarea şi-o ferb cu orgalom (?). Pe acest cîmp am mers şapte zile fără să dăm de lemne, pînă la gîrla Abuga. Aice este pază de frontieră a kitaiţilor contribuabili ai mungalilor. De la gîrla aceasta ne-am dus pe cîmpie pînă la cetatea Kitaiei, numită Kalga, călătorind treisprezece zile. Nu am găsit lemne, ci nu-

---

[1] 1665.

[2] Adeverit, confirmat.

[3] Gobi.

mai kolodţu, kliuţi şi argal. De la cetatea Kalgan, la distanţă de o zi bună, este rîul Harabulhasun. La cetatea Kalgan i-au reţinut 45 zile, şi au trimis la cîmp ca să cerceteze de nu cumva au venit cu oaste ; apoi i-au întrebat dacă delegatul vine de la marele delegat şi dacă este răspuns la scrisoarea împăratului lor ; şi apoi i-au lăsat de s-au dus pînă la împărăţie, şase zile prin cîmpie. În toată întinderea aceasta de loc sînt numai soldaţi, cetăţi şi oraşe şi rîuri mari. Cum s-au dus însă la împărăţie şi ce au făcut se ştie, căci s-a scris despre aceasta marelui domn la Moscova.

Călătoria de la cetatea Selingsk pînă la împărăţia Kitaiei s-a făcut în douăsprezece săptămîni, iar îndărăpt au venit în şapte săptămîni, fără să se oprească. S-ar putea face călătoria şi mai răpede, dacă s-ar putea călări şi nu s-ar opri de kitaiţi. Mungalii nici o răutate nu fac oamenilor ce trec prin împărăţia lor, decît le fură caii noaptea. Rîul Selenga nu-şi are cursul său îndreptat spre Kitaia, ci se suceşte departe spre dreapta şi în el curg rîurile menţionate mai sus şi altele. La dreapta rîului Selenga este un rîu numit Kemnik, care curge din munţii pietroşi şi lîngă care, la dreapta lui, este Piatra de pază. De acolo vegheau mungalii invaziunea ruşilor cînd lucrau la cetăţuie ; ea este de la rîul Ţikoia la nouă verste. Despre aceeaşi parte este rîul Zida, care vine de la movila Baikalului ; acest rîu este tot atît de lat ca Ţikoia, este înconjurat de păduri şi se află la douăzeci de verste de la rîul Kemnik. De la acest rîu la treisprezece verste curge pîrîul Bura[1], care vine de la vale, despre răsărit, din cîmpii şi cade în Orkon ; e lat ca de doi stîn-

[1] Sau Bira, rîu.

jeni mari şi păduri pe laturile lui mare. Despre aceeaşi parte este rîul Ira, care vine despre răsărit din cîmpie şi cade în Orkon : este larg ca de treizeci stînjeni, curge printre păduri şi e departe de rîul Bura ca şase verste ; în acesta curg pîraiele Tola şi Sara. La dreapta rîului Selenga este rîul Orkon, destul de mare, care vine de departe din cîmpii şi cade în Selenga, avînd păduri multe pe lîngă el. De la cetatea Selingsk pînă la gura rîului Orkon e cale de două zile. În Selenga mai cad multe alte rîuri şi pîraie, încă necunoscute, fiindcă mungalii nu lasă pe cazaci să meargă mai departe decît cinci zile, ca să nu afle obîrşiile rîului Selenga. Cu toate aceste se ştie că de la cetatea Selengski, mergînd două săptămîni pe uscat, ajungi la o baltă mare, numită Kosogor, din care curge un mare pîrîu în Selenga, şi se crede că de acolo se naşte Selenga şi alte mari pîraie care vin din bălţi. Balta aceea se zice că mungalii perekoţevaţi abia pot s-o ocolească în trei luni ; se mai zice că împrejurul ei sînt locuri de cultură, iar în apele sale mult peşte. E probabil că prin această baltă se va găsi drum mai de-a dreptul spre împărăţia Kitaiei. Rîul Selenga fiind foarte mare, în susul lui pot pluti pînă departe corăbii mari. Este însă şi un alt drum prin cîmpie, care merge de la Irkuţk pe rîul Irkuţk în sus, unde acuma cazacii din Irkuţk zidesc o cetăţuie nouă pentru ca să aducă la supunere şi robie pe mulţi aborigeni ; acel drum merge împrejurul kultukului Baikalului, apoi pe cîmpie, şi cade departe în sus în Selenga, unde locuieşte Ţirois-Sain-hanul şi alţi mulţi mungali, care se duc pe drumul acesta cînd nu se pot duce pe mare din cauza furtunilor, dincolo de Baikal. Acuma fiindcă nu departe de Marea Baikalska încep izvoarele marelui rîu Lena, cuvine-se să-l descriem pe scurt şi pe acesta ; căci

în toată împărăţia Siberiei sînt patru rîuri principale, mari şi renumite: Obi, Ienisei, Lena şi Amurul.

Descrierea rîului Lena

Rîul Lena[1] îşi ia naştere din piatra Baikalska. Aproape de obîrşiile ei este cetatea Verholenski. Pe acolo trece rîul spre nord şi se măreşte cu multele pîraie ce dau în el; căci de la cetatea Ieniseisk în sus pe rîul Ienisei, pe Tungusk şi Ilim, pînă la cetatea Ilim, este cale de şase săptămîni. Iar de la cetatea Ilimsk pe volok pînă la închinăciune (?)[2] şi pe rîul Muka este cale de două zile. Iar de la închinăciune[3], în jos pe rîul Muka, şi Kupa, şi Konta, şi Lena, pe alături cu gura rîului Kirengu, pînă la Tuţuia, şi Vitimu, şi Elekmu, pînă la cetatea Iakuţk, iarăşi prin rîul Lena, pînă la mare, trei săptămîni. De la cetatea Iakuţk pînă la rîul Aldana, la trecătoare, pe uscat este cale de o săptămînă, iar de la trecătoare pînă la adăpostul de iarnă de la Verhoianska, este cale de patru săptămîni. După aceasta, rîul Iana. De la Verhoianska pînă la adăpostul de la Zasiverska este cale de trei zile. Lîngă aceasta este rîul Laihirka. De la Zasiverska pînă la adăpostul de iarnă Alazeiska este cale de patru săptămîni. Lîngă acesta este pîrîul Alazeisk; iar de aice la rîul Kalim, pînă la adăpostul mediu, cale de o săptămînă. De la adăpostul mediu, pînă la cel de sus, calea cu narturi (?) este de trei săptămîni. La

---

[1] Baddeley reia traducerea textului.

[2] În Baddeley este vorba de o capelă.

[3] Cuvîntul *proskýnima* din text nu înseamnează decît închinăciune. Fi-va oare nume de localitate sau de gîrlă? Nu se ştie (Sion).

aceste adăpoaste depun jurăminte ostaşii pentru dările împărăteşti. Pe rîurile ce sînt pe lîngă adăpoaste ruşii umblă cu trăsuri, neguţitorii pe mare; iar la mare, de la cetatea Iakuţk, pe rîul Lena. Din jos de Iakuţk cade în rîul Lena despre stînga rîul Viliu.

De la gura rîului Viliu, mergînd pe el în sus trei săptămîni, cade în el despre dreapta rîul Barka; iar din sus de rîul acesta ca o săptămînă, despre malul stîng al rîului Viliu, este foc, care primăvara la debordarea apelor se acoperă de nu se cunoaşte, iar după ce apele se trag, focul reapare ca mai-nainte. Flacăra acestui foc nu se vede, iar de se pune un lemn în el, se arde şi se preface în cărbune. Din sus de focul acesta, pe rîul Viliu, în sus, la distanţă de două zile, cade gîrla Rosolnaia, de la care mai la vale apa clocoteşte ieşind din pămînt şi se varsă în această gîrlă. În locul acela care se cheamă Kliuţi, adecă cheie, apa face spume ca zăpada şi din ea se adună sare, fiind foarte sărată, pînă într-atîta, că, dacă cade pe ceva, sfîrîie ca focul; iar la gust este foarte plăcută şi nu supără pe om.

Pe rîul Lena în sus, pe lîngă rîul Olekma, alături cu gura rîului Niuţka, pînă la gura rîului Tungurka, calea pe vase uşoare este de şase săptămîni; apoi tot în sus, pînă la Daursk-volok, cale de o săptămînă. La volok, lîngă rîul Tughiru este făcută pentru pază o cetăţuie numită Tughirsk. De la această cetăţuie, tîrîndu-se [1] pe stînci şi pe lîngă rîul Urka în jos pînă la rîul Amur, pînă la cetăţuia Lapkaeva-Daursk, e cale de zece zile; iar prin tîrîre calea este foarte anevoioasă. Această cetăţuie Lapkaeva se numeşte şi cetatea Alpeginskoe, fiindcă în anii trecuţi tot pe drumul acesta, prin

---

[1] Apa fiind mică, doscianikurile (vasele, bărcile) se tîrau cu funii tot aşa ca şi de-a lungul volokului.

această tîrîre, a venit Cernigovski şi a făcut cetatea Alpenginskoi ; şi numai rîul Lena este între rîurile cele mari ale Siberiei care se stăpînesc de oamenii marelui domn, de la obîrşiile lui pînă la mare. Iar obîrşiile rîurilor Irtici, Obi, Ienisei, Amurul şi Selenga, toate se stăpînesc de neamuri străine. Pe lîngă rîul Lena era odată strîmtorare de hrană ; acuma însă lipsă nu este, căci locurile locuindu-se de mulţi ruşi, aceştia au făcut multe semănături şi trimit bucate la cetatea Iakuţk şi mai departe. Pămîntul care este între rîurile Lena şi Amur este foarte mare şi larg ; un deal mare este între ele, şi acest deal începe de la Baikal, merge pînă la mare şi intră chiar în mare departe ; şi nimeni nu poate să-l ocolească nici pe uscat, nici pe mare. Acesta este acrotiriul mării, care de geografi se numeşte Caninu, iar de ai noştri, Obaţia [1]. De la acest deal purced toate pîraiele, curgînd pe de o parte unele în Amur, iar pe partea cealaltă în Lena; şi aicea, pe dealul acesta şi pe văile apelor sale, se prăsesc samurii cei mai buni din toată Siberia, numiţi lenskaia, daurskaia, sabaţia sau odinţoi, care se găsesc în mare număr. Prăsirea lor este favorizată de aceea că locurile sînt neumblate şi necunoscute, mai ales împrejurul mării. Pe acolo locuiesc mulţime de popoare de limbi diferite, din care unele se servă şi cu praştii, lucru ce nicăiri aiurea nu se vede. Samurul este un animal foarte minunat şi plodicios, care nicăiri nu se prăseşte decît în ţările nordice, în Siberia. Mai cu seamă pe lîngă mare, unde sînt locurile geroase, se nasc cei mai frumoşi ; iar unde sînt cîmpii şi locuri calde sînt netrebnici. Ei se fată cîte cinci şi cîte şase. Animalul este drăgălaş şi luxos ; frumuseţea pielei lui

[1] Sobaţkaia (Capul Cîinelui) după Baddeley.

începe o dată cu zăpada; după ce se duce zăpada, părul i se schimbă. Aceasta este zodia pe care elinii cei vechi și latinii o numeau blana de aur *(toison d'or)*. Pentru pielea aceasta argonauții eleni umblau pe Marea Neagră și în sus pe rîuri ca s-o caute, precum scriu istoricii. Atît de ploditor este acest mic animal, că este ca un izvor nesecat. De aceea am scris atît de mult despre samuri, fiindcă cei mai buni pe lîngă Lena se nasc. [1]

La cetatea Selingskoi ne-am dus la 2 octombrie; și mergînd spre cetate printre mai multe iurturi de mungali ne-au întîlnit cîteva cete armate, cîte cinci și cîte zece, și ne-au întrebat unde ne ducem, căci se temeau de soldați. Le-am spus că ne ducem la cetatea împărătească ca să ne gătim a merge la Kitaia cu deputațiune, și dacă are cineva de vînzare cal sau cămilă, să le aducă la cetate. Ei au zis: „Nu credem, căci niciodată oameni așa înarmați și cu panțiri n-am văzut". Ei ne-au însoțit la cetate, unde am stat pînă la 4 octombrie. Atuncea, văzînd că mungalii nu aduc la cetate vite, am trimis soldați împărătești ca să cumpere pe la mungalii depărtați, oriunde vor găsi. Iar eu m-am întors îndărăpt în aceeași zi la zaimkă, însă nu pe drumul pe care ne-am dus la cetate, ci pe altul.

La 7 octombrie am venit la zaimkă. De acolo am trecut caii, cămilele și lucrurile dincolo de rîul Selenga. Acolo la Salasa am locuit pînă la 3 noiembrie. Soldații împărătești, întorcîndu-se din Mungalia cu caii și cu cămilele, ne-au spus că au zăbovit fiindcă au trebuit să se ducă la locuri depărtate, pînă la Cikbenov — taișa pentru vite, pe care le-au cumpărat foarte scumpe: cîte 20—25 ruble și

[1] De aici Baddeley reproduce fragmente dintr-o scrisoare către țar, care a fost scrisă în Nercinsk la 19 decembrie.

mai bine cămila, iar caii cîte 7, 9 și 10 ruble și mai mult.

În ziua de 4 noiembrie ne-am făcut preparativele de călătorie, pregătind și sarcinile pentru cămile.

La 5 noiembrie am plecat de la cetate și am trecut două protoce. Apoi trecînd rîul de ceea parte la stînga, am găsit drumul foarte rău, dealuri și stînci mari. Cu toate acestea ne-am dus ca opt verste și ne-am oprit pe malul rîului Selenga într-o livede, unde am petrecut noaptea.

La 6 noiembrie ne-am dus pe aproape de rîu, tot pe din sus de stîncă, și am trecut rîul Itanța, și am mers ca șapte verste printre livezi. Apoi voind să trecem cealaltă stîncă de lîngă malul gîrlei, n-am putut cu nici un chip, căci apa era mare și sloii de gheață mari. Ne-am întors înapoi și am stat în livede pînă la 8 noiembrie așteptînd să scadă apa. În timpul acesta, am trimis oameni ca să observe cum am putea trece acele stînci și n-au găsit loc. Atuncea ne-am decis să trecem rîul. Am gonit înaintea noastră niște tauri, care, abia ajungînd pînă la mijloc, au fost luați de apă. Văzînd dar că nu putem trece cu sarcinile, ne-am înturnat : taurii, pe cîțiva i-am tîrît înapoi, iar cîțiva s-au înecat. În timpul acesta au venit de la Nercinsk niște cazaci cu scrisori de la Pavel Sulghin, prin care ne recomanda să ne ducem la Kitaia pe la dauri, pe unde ne vor pregăti care.

La 9 noiembrie am trecut dincolo de rîu și, după ce am înconjurat stîncile acele mari, am trecut iarăși dincolo de apă și am mers vro douăzeci verste prin livezi, pe Selenga în sus, și ne-am culcat la gura rîului Uda.

Noiembrie în 10. Am mers pe lîngă rîul Uda, pe malul stîng, trecînd prin smîrcuri și cîmpii, și după

ce am trecut o gîrlă mică, ne-am culcat din jos de rîul Uda, de la conac la douăzeci și cinci verste.

Noiembrie în 11. Ne-am dus tot pe lîngă rîu, prin livezi și cîmpii și ne-am culcat lîngă același rîu, de la conac la unsprezece verste. De acolo am trimis cazaci de Nercinsk la cetate ca să vestească că venim la cetatea Nercinskoi și ca să pregătească care, cămile și cai pentru mergere. La acest conac au venit patru oameni mungoriți și au spus că au auzit împușcături și de aceea au venit. După ce i-am tratat cu băutură, i-am lăsat. Apoi de la acest conac pînă la cetatea Nercinsk oameni de altă limbă n-am mai văzut.

Noiembrie în 12. Ne-am dus pe lîngă rîu, de la conac treizeci și cinci verste, și ne-am culcat. La locul acela cade în rîul Uda o gîrlă, numită Turba, care vine din munți stîncoși.

Noiembrie în 13. Ne-am dus tot pe rîul acela cincizeci și cinci verste și ne-am culcat. La locul acela este un cîmp larg ca de trei verste, iar după cîmp dealuri cu păduri diverse, iar locul este foarte bun și sare multă, încît mai bun loc de hrană ca pe lîngă rîul Uda nici că se mai poate dori. Lîngă acest rîu este cu putință de a se construi cetate și vase și locuri de semănături să se cultive.

Noiembrie în 14. Am mers tot pe lîngă acest rîu și am trecut rîul Onuhta, care cade în Uda, și ne-am culcat lîngă acest rîu, de la conac patruzeci și cinci verste.

Noiembrie în 15. Ne-am dus tot pe lîngă rîu ca patruzeci verste și ne-am culcat.

Noiembrie în 16. Ne-am dus înainte pînă la amiazăzi. Apoi, lăsînd rîul la dreapta, am apucat la stînga. Rîul Uda curge pe sub deal; pe marginile lui cazacii vînează samuri, și acuma la gura lui sînt adăpoaste de iarnă pentru cazaci. Ne-am culcat lîngă

gîrlă, unde am găsit lemne multe, de la conac cincizeci şi cinci verste.

Noiembrie în 17. Am mers peste cîmpii şi dealuri mici şi am venit la gîrla Pogromnaia, care se numeşte astfel fiindcă aice au fulgerat pe mungalii nesupuşi în anul 7173 [1], cazacii daurski şi narginski, Danzoul, din cetatea Bazinsk. Mungalii aceia se numesc tombunuţi, făceau mari supărări oamenilor împărăteşti şi erau vro trei mii ; dar după ce au fost învinşi la Pogrom s-au risipit departe şi acuma şed pe lîngă rîul Onon, în cîmp, de la gîrlă patruzeci de verste.

Noiembrie în 18. Am mers printre păduri, dealuri şi cîmpii, de la conac patruzeci şi cinci verste şi am venit la bălţile Erarinska şi am dormit lîngă balta Eravna, departe de cetate opt verste. Din sus de balta aceasta cu patru verste este marea baltă Ikum. Împrejurul bălţii Eramna sînt încă două bălţi mari, avînd fiecare un cercuit de douăzeci verste şi mai bine. În ele sînt ştiuci mari şi alte multe feluri de peşti. Ele se numesc : Erevinska Mare, Erevinska de Mijloc şi Erevinska Mică. Din ele curg şi gîrle, care se varsă în rîul Vitim, pe lîngă ale căruia maluri deluroase se vînează samurii cei mai buni din toată Siberia. Iar rîul Vitim cade în marele fluviu Lena. Cu vase nu se poate pluti pe el pînă la gîrle, fiindcă sînt multe cataracte. Rîul Lena cade în marea îngheţată a oceanului ; dar despre acest rîu vom descrie la locul său.

Noiembrie în 19. Am venit la noua cetate Eravinskoi, iar carvanul [2] l-am trimis drept pe drum pînă la gîrlă, de la cetate, distanţă de treisprezece verste, unde s-a culcat. Cetatea Eravinskoi nu este

---

[1] 1665.

[2] Cuvîntul tătaresc, care, de bună seamă, corespunde cu vorbele rhirvan sau caravană (Sion).

de mult făcută, ci numai de cînd au învins pe tumbunuți pentru paza locuitorilor supuși: sînt făcute însă numai turnurile și vro șase case. Militari sînt ca cincisprezece. Cetatea este situată între păduri și bălți, la loc frumos, și poate cu timpul se vor face și locuri de cultură împrejurul ei. A ieșit înaintea noastră, la zece verste departe, comandantul cetății și militari ca cincisprezece, cu flamure, însoțiți și de vro zece tunguși, care ne-au luat și ne-au dus în cetate, unde am vizitat locuințele lor. Cu timpul cetatea aceasta are să se facă mare, fiindcă este într-un loc unde pot să locuiască mulți oameni. De la cetatea Eravinskoi pînă la cetatea Irghensk este cale de o zi.

La 20 noiembrie. Ne-am dus peste cîmpii, livezi și păduri treizeci și cinci verste, și am stat de am mas lîngă un rîuleț.

Noiembrie în 21. Ne-a întîmpinat cazacul din Tobolsk ce fusese trimis de la zaimka Selingska la cetatea Nerginskoi, pentru pregătirea podvezilor și a călăuzilor. El era însoțit de zece oameni pentru pază. De la cetatea Telebinsk ne-a întîmpinat un fiu de boier daur, care avea pe lîngă sine cincisprezece oameni cu flamure și vro zece tunguși. Și am mas la bălțile mici, de la gîrlă patruzeci și opt verste.

Noiembrie în 22. Am mers tot prin păduri pînă la Gorohova, de la bălți patruzeci și patru verste. Primăvara în locurile acele se fac mari noroaie, iar iarna calea este pentru trăsuri de la cetatea Eravinsk pînă la cetatea Telebinsk; și acolo am mas lîngă baltă. De la balta Gorohova pînă la cetatea Telebinsk sînt zece verste.

Noiembrie în 23. Am plecat prin păduri și livezi. În această zi am sosit la cetatea Telebinskoi și am stat departe de ea ca jumătate verstă în

Solouțah (?)[1]. În cetate ne-am dus pe la amiazăzi. Aceasta stă de la vale de balta Telemba, pe mal. În cetate este o capelă și treisprezece case de cazaci, al căror număr se urcă la treizeci. Cetatea are și două tunuri, unul de aramă și unul de fier ; ea este mititică. Împrejurul ei locuitorii tunguși sînt supuși la dare, ca două sute la număr și mai bine ; impozitul lor este cîte cinci samuri de cap, pentru care au și zăloage date la cetate. Acolo se vinde pînea cîte jumătate rublă, adecă cetfertul de grîu.[2]

Noiembrie în 24. Am plecat de la cetatea Telebinsk pe la amiazăzi, și la trei verste departe am trecut rîulețul Konda, după care ne-am dus peste niște dealuri mari și am mas lîngă un rîuleț, la douăzeci verste de la Telebinsk.

Noiembrie în 25. Am mers peste dealuri mari și păduri, apoi pe cîmpia Cista, și am venit la un rîuleț limpede unde am rămas, la treizeci și cinci verste de la conac. Iar rîulețul Cista curge din munții stîncoși și cade în rîul Ingoda.

Noiembrie în 26. Ne-am dus tot peste păduri și dealuri pe care sînt bolovani mari și am mas de la rîul Cista la douăzeci și cinci verste.

Noiembrie în 27. Am călătorit peste munți și dealuri înalte și am mas lîngă un rîuleț, la douăzeci și opt verste de la Koza.

Noiembrie în 28. Ne-am dus tot pe locuri deluroase și cîmpii, și ne-am oprit la o baltă, după ce am trecut gîrla Kurgin, de la conac verste cincisprezece.

Noiembrie în 29. Am călătorit peste dealuri și peste munți, și am mas lîngă un deal, la douăzeci verste de la conac.

---

[1] După Baddeley, saline.

[2] După Baddeley, o rublă și jumătate pudul.

Noiembrie în 30. Am călătorit peste dealuri de cîmpie și livezi, pînă la gîrla Tolota. De aice pînă la cetatea Nerginsk nu sînt nici dealuri, nici păduri. Am mas acolo după ce am făcut cale de treizeci și cinci verste peste dealuri și livezi. Gîrla Tolota cade în r[îul] Ingoda.

Decembrie întîi. Am plecat de la Tolota trecînd peste cîmpii și am ieșit la rîul Ingoda, pe care, trecîndu-l, ne-am oprit ca să mînem, după ce am făcut patruzeci verste.

Decembrie 2. Am călătorit pe rîul Ingoda peste cîmpie și am stat drept [pe] o insulă a rîului Silka: se numește astfel rîul, fiindcă Ingoda cade în rîul Onon; iar Onon vine din cîmpia mungalică, pe unde șed mungali; și acel loc se cheamă Silka, care va să zică împreunare, fiindcă acolo se întîlnesc două gîrle; iar la gura acestor gîrle a fost o cetățuie numită Silkoi; de la aceasta a luat numele rîul. De la Ingoda pînă unde am stat am făcut treizeci și cinci verste.

Decembrie 3. Pe lîngă rîul Silka am călătorit peste cîmpii și livezi și am trecut gîrla Ciornokopka, care se numește astfel fiindcă lîngă ea sînt niște pietre mari de moară lucrate, după care se vede că odată au locuit acolo kitaiți. Lăsînd rîul Silka la dreapta, am apucat spre stînga, trecînd peste dealuri pleșuve și livezi; apoi am venit la rîul Nelgi [1], unde am mas, la cincizeci și cinci verste de conac. De aice pînă la cetatea Nerginsk sînt șase verste. Dar despre rîurile Ingoda, Orkon și Silka se va vorbi mai la vale, la descrierea marelui rîu Amur.

Decembrie în 4. Am trecut prin livezi pînă dincolo de rîul Nargin. De la cetatea Narginsk au ieșit de ne-au întîmpinat soldații cazaci cu armele lor și

---

[1] Nerha.

cu două flamure, care, cînd ne-am apropiat, și-au aruncat puștile. Pe timpul acela erau în cetate mulți tunguși și brațci. Cetatea stă pe malul stîng al rîului Narginsk pe loc plan. De la vale de ea cade rîul Narginsk în rîul Silka. În cetate este o biserică a Sfintei Înălțări, vro șasezeci case de locuitori cazaci și cu două sute soldați, afară de vînători.

Decembrie în 9. [1] Am plecat de la cetatea Narginsk și am mas lîngă rîul Silka, de la cetate la două sute de verste; și îndată ce am plecat de acolo, am trecut rîul Silka, dincolo, fiindcă apa nu era mare.

Decembrie în 20. Ne-am dus tot pe lîngă rîul Silka, care curge spre nord, și, lăsîndu-l la stînga, am apucat pe o gîrlă care cade în Silka, și de la gura gîrlei acesteia am apucat la dreapta spre răsărit prin livezi și păduri, iar seara ne-am culcat lîngă această gîrlă, care de la conac vine la douăzeci și cinci verste. Lîngă această gîrlă, este probabil că se vor face locuri de cultură, fiindcă în multe locuri sînt păduri de mesteacăni. De la cetatea Narginsk mai este un drum mai drept peste dealuri către rîul Uda; dar pe drumul acela se merge cu cai ușori, iar nu cu corovalium, fiind dealuri înalte și locul mocirlos.

Decembrie în 21. Ne-am dus tot pe lîngă gîrla aceea puțin, apoi, lăsînd obîrșiile ei de-a stînga, am apucat spre dreapta peste dealuri și păduri și am ieșit la obîrșiile unei alte gîrle, iar de acolo iar la cîmpie. Am trecut rîul Unda, pe care, lăsîndu-l, am ieșit peste cîmp la o altă gîrlă, care cade în Unda, de la conac treizeci și cinci verste, și acolo ne-am culcat. Este drum și pe lîngă rîul Unda, însă numai pe jos, căci drumul de trăsură este foarte rău, și

[1] În Baddeley este 19 decembrie.

cu greu merge chervanul. Rîul Unda nu este mare, purcede din munții stîncoși și cade în rîul Onon. Pe lîngă acest rîu trăiesc mungali.

Decembrie în 22. Am mers pe lîngă acest rîu pe cîmpie pînă la amiazăzi și, lăsînd gîrla la dreapta, am mers cîtva peste deal și apoi iarăși am venit la Unda și ne-am culcat în cîmp, pe o insulă a rîului, de la conac patruzeci și cinci verste. La locul acesta de amîndouă părțile rîului Unda și pe dealuri sînt mari...[1]

Decembrie în 23. Am mers tot pe lîngă rîul Unda pînă pe la amiazăzi și, lăsînd obîrșiile lui la dreapta, am apucat la stînga pe lîngă aceasta și gîrlă, de la conac treizeci și opt verste, și am dormit într-o livede. Pe dealurile acele era puțină ninsoare, iar drumul bun pentru trăsuri.

Decembrie în 24. Am mers puțin peste dealuri și păduri, și am ieșit la un rîu numit Gaitusmuran, pe lîngă care am mers iarăși puțin și apoi ne-am culcat, de la conac treizeci și cinci verste.

Decembrie în 25. Ne-am dus pe lîngă rîul Gaitimura și am stat la locul ce se cheamă Kliuți (Cheie), de la conac douăzeci verste. Rîul Gaitimura și obîrșiile lui au rămas la dreapta. Rîul acesta este mare, iar pe laturile lui trăiesc mungali și tunguși.

Decembrie în 26. Am trecut peste un deal mic și am ieșit la Kliuți, la obîrșiile gîrlei Biurța, de la Gaitimura la douăzeci și nouă verste, după care am mers iarăși pe cîmpie. Pe lîngă gîrla Biurța lemne sînt foarte puține, numai tufăriș mic, și acela uscat. Am avut ninsoare, ger și mîncare proastă, fiindcă lîngă gîrla aceasta fusese tabără și merindele se stricase. Am mers pe gîrlă pînă la marele rîu

---

[1] Lacună. Probabil că lipsește cuvîntul *dasi*, ad[ică] păduri (Sion).

Arguna, şi de acolo ne-am dus peste cîmpii şi peste dealuri pleşuve.

Decembrie în 27.[1] Am mers tot pe cîmpie pe lîngă gîrla Biurza, în care cad multe alte rîulețe de pe laturile ei. Mai la vale de aceste sînt peste tot locul cîmpii şi dealuri pleşuve ; numai pe lîngă gîrlă este o pădure mică de sălcii verzi. Gîrla îngheață pînă la pămînt. De la conac pînă aice, patruzeci şi cinci verste.

Decembrie în 28. Am trecut dincolo gîrla Biurza, am lăsat-o la stînga, şi am apucat peste cîmpie, prin mijlocul unui deal pleşuv, lăsîndu-ne către rîul Argun. Gîrla Biurza cade pe o gură în Argun, nu departe de locul unde am venit. N-am mers însă pe lîngă ea, fiindcă drumul merge la stînga departe, ci am venit şi am stat lîngă Argun pe o insulă despărțită prin o protocă de mal. De la conac am făcut treizeci verste.

Decembrie în 29. Am stat lîngă rîul Argun toată ziua, ca să se odihnească vitele, ca să le mai adăpostim şi să le nutrim, fiindcă atît caii, cît şi cămilele stătuse şi ologise, încît a trebuit să le facem papuci de papură. Lemne n-am avut decît de salcie uscată ; altfel de copaci nu erau ; apă şi hrană însă destulă.

Descrierea Dalaiei[2] şi a rîului Argun

Numele rîului Argun este barbar ca şi ale celorlalte rîuri din Siberia : precum Angara își ia naştere din Baikal, şi acesta vine din marele lac Da-

---

[1] Baddeley afirmă că aci este o notă marginală a spătarului ; în aceasta spune că peste stepă nu era nici un drum în afară de urmele nomazilor.

[2] Dalai-nor. Lacul Dalai.

laia ; cursul lui este despre sud la nord, fiindcă și Dalaia este spre sud. El are foarte lungă întindere, așa că nimeni încă n-a calculat lungimea lui de la gură pînă la începutul lui din Dalaia. S-au încercat în anii trecuți niște cazaci să-l parcurgă, dar n-au putut să meargă pînă în capăt, fiindcă au isprăvit merindele și au trebuit să se întoarne îndărăpt. Acest rîu este foarte mare și adînc, larg și lung, încît pot să plutească pe dînsul vase cît de mari și de tot felul ; apele lui se zice că conțin pește mult, ca toate rîurile care vin din bălțile cele mari. Păduri pe lîngă dînsul nu există, decît mici crînguri de sălcii : mai departe însă de maluri sînt dealuri înalte coperite cu păduri de tot felul de lemne, din care s-ar putea face și cetate și orice fel de corăbii ; mai în sus însă sînt dealuri goale fără păduri. Dalaia, după limba indigenilor aborigeni, însemnează mare. Cu toate că ai noștri (adecă rușii) n-au putut să cunoască bine acest mare rîu, totuși în fiecare an cazaci daurski și nerginski, călătorind pentru comerț, au aflat că lacul acesta este foarte mare, așa că de la un mal nu se vede la celălalt nici cu ocheanul, pre cînd la Baikal se vede de la un mal la altul. Indigenii care locuiesc pe lîngă el spun că nici un an întreg nu poate cineva cu trăsura să-l ocolească. Acest lac se întîlnește cu Oceanul cel Mare ca și Baikalul. Din el purcede rîul Argun, care cade în Amur și apoi împreună în ocean. Păduri împrejurul lacului nu sînt, fără numai munți înalți goi. Împrejurul lui locuiesc taișale de mungali, fiindcă sînt locuri de unde se extrage sare și producte pentru nutriment. Într-o margine a Dalaiei locuiesc mungali supuși ai Kitaiei, care lucrează pămîntul și produc tot felul de bucate. De acolo începe împărăția Kitaiei, și se zice că de la locul acela pînă la împărăție ar fi cale de patru săptămîni ; dar dru-

mul acela se vede că nu e regulat, fiindcă oamenii noştri ne-au spus că nimeni nu s-a dus pe drumul acela. În lacul Dalaidei cad multe rîuri mari şi mici, care noi nu ştim cum se cheamă şi de unde purced ; numai indigenii cunosc aceasta. De la Dalaia cale de o zi este o cetate mare de piatră, cu tot felul de clădiri şi case în ea, zidite de piatră şi solide, care se zice că au părăsit-o locuitorii toţi în timpul unei epidemii de ciumă ; din cauza aceea şi pînă astăzi nu cutează nime să se ducă în ea, ci numai de departe o privesc ; unii zic că din cauza războiului s-a pustiit. Adîncimea Dalaidei se vede că este foarte mare, căci se vînează în ea tot felul de peşti mari şi mici, chiar şi balene, care, după spusa indigenilor, umblă primăvara ca nişte corăbii mari pe lac, stîrnind valuri mari şi vijelii ; de aceea indigenii nici cutează să se depărteze mult de la mal, mai ales că nici au vase mari, iar mici foarte puţine. De la cetatea Narginsk pînă la Dalaida, cu vase uşoare se poate merge în cinci sau şase zile. Vom lăsa însă lacul Dalaiei, fiindcă numai atîta ştim despre el, şi ne vom întoarce la călătoria noastră pe Argun.

Decembrie în 30. De la insula Argunsk am trecut Argunul pe gheaţă ; am mai trecut un deal din cîmpie şi am ieşit la un mic rîu numit Habur. Pe cînd mergeam, s-a întors ertaulul nostru şi ne-a spus că se văd în cîmp turme de cai şi de vite. Am trimis soldaţi ca să întrebe ; ei însă s-au oprit pe o insulă a rîului de mai sus, unde erau sălcii multe. Peste noapte au venit cazacii trimişi şi au adus un tungus, spunînd că au găsit vro zece iurturi de păgîni, care îndată ce i-au văzut şi-au luat copiii şi au fugit, fără să se opună cu armele ; cu toate aceste au prins pe unul, care, la întrebările ce i s-au făcut, a răspuns că el este tungus de neam

tătar, din populaţiunea supusă marelui domn, şi că ai săi locuiesc în cetatea Narginsk, unde şi el voieşte să se ducă. I-am cerut cai pentru podvoade, şi cai, şi vite, ca să cumpărăm ; el a răspuns că ai săi sînt puţini, dar că aproape de ei, pe rîul Ganu, sînt mai mulţi tunguşi namiaskinski care au multe vite şi nu plătesc dare nimănui ; el se va duce la dînşii pentru ca să nu se sperie şi să fugă, iar noi să trimitem pe cineva din partea noastră ca să se înţeleagă despre aceasta. Deci am trimis cu el pe pedestraşul nostru tungus (căci de la cetatea Narginsk luasem ca pedestraş pe tungusul kargaginsk supus al kitaiţilor [1], carele, fiindcă ucisese un om la o nuntă, fugise la cetatea Narginsk, şi fără un asemene om nu puteam călători) şi i-am ordonat să le spuie că noi ştim greşeala lor, că de multe ori s-au revoltat în contra marelui domn, de au ucis şi oameni, dar că noi nu venim cu război, ci trecem trimişi de marele domn, din partea împărăteştii sale măriri, către hanul Kitaiei ; de aceea să ne trimită ei podvoade şi lufan, adecă proviziuni de gură îndestule, pe care noi le vom cumpăra, iară ei să nu aibă nici o grije. În aceeaşi noapte, gratificîndu-l cu bani şi cu băutură, i-am dat drumul împreună cu tungusul nostru pedestraş ca să se ducă la namiaskinski. De la rîul Argun pînă la Gabur am făcut douăzeci verste, şi am mas.

Decembrie în 31. Părăsind rîul Gabur, după cale de trei verste am ajuns la un alt pîrîu, care se cheamă Terbula, trecînd prin cîmpii ; iar pe valea pîrîului acestuia sînt mari păduri. Trecînd dincolo de pîrîu, am dat peste o cîmpie ; în cale, la dreapta rîului Gana, este o cetăţuie de pămînt cu turnuri, iar înlăuntrul acestei cetăţui o altă cetăţuie tot de

[1] Acesta, prin intrigi, era gata să stîrnească un conflict între ruşi şi chinezi, înainte de a ajunge la Peking.

pămînt, avînd patru porți largi de trecere; se zice că este zidită de kitaiți și că pe cîmpia aceea sînt patru cetățui ca aceasta, însă pustii. Mergînd de acolo pe un deal de cîmpie, ne-am lăsat spre rîul Gana. Prin toate dealurile și pădurile ne pîndeau tungușii namiaskinski înarmați cu toroipane și cu arcuri, și cînd ne vedeau își rădicau iurturile și fugeau cu turmele lor departe, risipindu-se pe cîmpii. Noi cu chirvanul am mers în ordine și cu atențiune: căci chirvanul pe cîmpie de departe se vede foarte mare, iar escorta noastră pare a avea o mie de oameni și mai bine. Ne-am dus încet pînă la rîul Gana douăzeci și cinci verste, după care ne-am oprit la loc tare [1]; apoi am trimis la dînșii în cîmp oameni ca să le vorbească; ei însă n-au voit să stea de vorbă cu noi, ci au fugit. În ziua aceea au venit la tabără tungusul nostru pedestru și tungusul de ieri, și un al treilea, care ne-au spus că au vorbit cu tungușii namiaskinski ca să nu se teamă, după cum le spusesem eu; ei însă n-au crezut, ci stau sub arme; și în adevăr îi vedeam cum stau pe dealuri înarmați și ne pîndeau. Atunci am trimis la ei pe tungusul nostru pedestraș ca să stea la dînșii ca ostatec, pînă vor veni ei la noi. Ei însă s-au întors să ne spuie că pe dînșii nu-i cred, ci să trimitem la ei ca ostateci din cazacii noștri. Ne-am conformat cu cererea lor și, după ce cazacii ce am trimis au rămas acolo, au venit din ei trei inși care ne-au spus că să nu ne supărăm dacă nu ne-au crezut, fiindcă ei se știu greșiți către marele domn; că ei s-au hotărît de multe ori să dea tribut marelui domn, că au și dat, și că tot pentru tribut au crezut că vine oastea asupra lor, și de aceea au fugit cu femeile și cu copiii lor; acuma însă văzînd că mergem cu ambasadă,

[1] O poziție întărită, pentru eventuală apărare.

avînd chirvan cu cămile şi cu marfă, ne cred; dar deocamdată cer să-i lăsăm să se ducă la ai lor mai curînd, căci le tremură femeile şi copiii de frică în cîmp, şi a doua zi vor reveni. Atuncea i-am lăsat pe ei, şi ei pe cazacii noştri, spuindu-ne că oameni înarmaţi cu arcuri sînt nu departe de noi în bărci, iar femeile şi copiii sînt mai departe fiindcă toată noaptea au fugit. A doua zi au venit la conacul nostru oameni mai buni, care ne-au adus pentru mîncare un miel mare, spuind iarăşi că se ştiu vinovaţi către împăratul; şi că dacă marele domn va porunci să li se ierte greşeala, vor face ce le va porunci ambasadorul. Atuncea ambasadorul le-a spus că marele domn are milă de supuşii săi, că-i va ierta, precum ei înşişi au văzut; căci de ieri era să-i ierte împreună cu femeile şi copiii lor; că marele domn şi acum îi iartă, numai de acum înainte să nu mai greşească; acuma însă le cere cîteva podvoade şi merinde, prin urmare să aducă de vînzare cai, vite şi alte lucruri. Ei au promis că vor veni, dar s-au rugat să nu plecăm de la locul acela.

Ianuarie întîi. Ne-am dus pe lîngă rîul acesta ca opt verste, apoi ne-am oprit pentru nutrimente. A doua zi au venit ţăranii namiaskinski cu un chirvan, ca să vază unde am conăcit; au schimbat cîţiva cai cu ai noştri şi au plecat la iurturile lor. În de seară au venit la conac bătrînii tuturor tunguşilor ca încredinţare de ostateci, şi au adus iarăşi un miel de mîncare, şi au zis că să mai aşteptăm, căci vor veni cu podvoade şi cu cai; după aceasta s-au culcat în corabie, ca şase oameni.

Ianuarie în 2. Am mai mers pe lîngă rîul Gana pentru proviziuni, şi au venit iarăşi alţi namiaskinski să ne spuie ca să mai aşteptăm şi acolo. Am umblat însă zece verste şi ne-am culcat.

Ianuarie în 3. Am stat în acelaşi loc, unde au venit vro douăzeci de ţărani din fruntaşii namiaskinskilor, aducînd dar ambasadorului un cal. Acesta însă nu l-a primit, ci le-a spus ca să dea podvoade cîte vor putea, iar cu soldaţii să facă schimb. sau să le vînză cai, cămile şi orice alte lucruri vor avea nevoie ; totodată i-a cinstit cu rachiu, cu vin şi cu tutun. După aceasta ei au schimbat şi au vîndut soldaţilor ca douăzeci cai, iar cămile n-au putut schimba ; cît despre podvoade au zis că a doua zi vor aduce cîte vor putea aduna ; iar impozit nu cutează a da la cetatea Narginsk, de frica taişalei mungalilor, Dainku, care le zice ca lui să-i plătească scă dări, iar nu marelui domn. Atuncea ambasadorul le-a spus că de nu vor plăti tribut marelui domn, nu numai că el va porunci ca să se facă cercetare şi să se împlinească dările, dar va pune la dare şi pe însuşi Dainku-taişa, care aşa a mai făcut şi cu ţăranii braţci, dar n-a putut să le ajute la nimica, căci nu se poate ca namiaskinskii să trăiască liberi de capul lor între hotarele marelui domn şi ale Kitaiei, pe unde lucrurile trebuie limpezite. Ei atuncea au promis că de acum înainte vor fi supuşi marelui domn pentru eternitate, şi astfel s-au întors la iurturile lor, ca să aducă podvoade înspre seară sau a doua zi dimineaţă.

Ianuarie în 4. Am aşteptat pînă la prînz fără să vedem pe namiaskinski, ceea ce ne-a convins că ei şi-au rîs de noi, iar podvoade nu ne-au adus, şi că sînt nişte hoţi cum nu mai sînt alţii între tunguşi. Aceştia sînt ca două sute bărbaţi ; s-au încuscrit cu mungalii şi locuiesc părţile acelea liberi, fără a da nici un tribut nimănui. În anul trecut s-au dus asupra lor cazaci de la Narginsk ca vro trei sute, dar din cauza multelor ploi neputînd trece rîul Argun, s-au înapoiat. Numai namiaskinskii aceştia

fac piedică în călătoria de la Siberia spre împărăţia Kitaiei, de nu pot merge ambasade şi oştiri. Ei mai înainte locuiau în cetatea Barbaginskoi şi în alte locuri, dar făceau multe hoţii şi omoruri asupra soldaţilor, încît s-au făcut multe expediţiuni asupra lor, de aceea s-au tot retras pînă pe lîngă rîul Argun, unde trăiesc de capul lor, liberi. Văzînd dar că ei nu vin pînă la amiazăzi, am plecat peste cîmpie, lăsînd rîul Gana la stînga. Acest rîu nu este mic de tot, are păduri pe laturile lui şi cade în rîul Argun. Am umblat ziua întreagă pînă ce către seară am ajuns la Kliucei (la chei) şi acolo am mas fără de lemne. De la rîul Gana pînă acolo am făcut ca treizeci verste. În ziua aceea am abandonat în cîmp două cămile împărăteşti care căzuseră şi, neputîndu-se rădica, s-au pierdut. Asemenea am abandonat încă o cămilă lîngă pîrîul Haburu la tungusul Erenkal, fiul lui Kulovo, care se revoltase ; am mai abandonat şi mulţi cai ajunşi la neputinţă de a urma drumul.

Ianuarie în 5. Văzînd că mulţi cai şi cămile nu mai pot merge şi că de la Ignat Milovanov (care fusese trimis la împărăţia Kitaiei ca anunţător) nu vine nici un raport, am ales un fiu de boier de la Tobolsk, numit Nepripasov, trei oameni din soldaţi, pe tungusul pedestraş şi un interpret, şi i-am trimis înainte cu doi cai, cu poruncă ca să meargă cu mare stăruinţă şi să puie semne pe unde se vor duce, fiindcă nu aveam alt călăuz afară de acela pe care l-am dat cu dînsul : iar după ce vor ajunge la Kargagin, unde sînt kitaiţi, să spuie că ne ducem cu mare grabă, dar că ne-au căzut cămilele şi caii, şi că de la dînşii aşteptăm să ne trimită înainte podvoade cît mai curînd ; iar răspunsul ce vor căpăta să ni-l trimită cu doi cazaci înainte. Le-am mai poruncit să meargă curînd şi către voievozii

Naunski, cărora să le spuie că marele domn împărat și cneaz Alexie Mihailovici, stăpînitorul întregei mari, mici și albei Rusii, trimite ambasador către domnul lor pe măria-sa Bogdan[1], pentru însemnatele trebuințe ale împărăției cu mare urgență ; și că pentru aceasta a trimis către dînșii mai de demult pe Ignat Milovanov, de la care pînă acum nu s-a primit nici o știre. Pentru aceasta dar, am trimis ca să le spuie să trimeată cît mai curînd podvoadele trebuincioase, proviziuni de îndestulare și călăuzi, căci caii și cămilele ce am avut au căzut cu totul.

După ce i-am pornit pe aceștia, am urmat drumul de-a lungul unui deal, pe care este o plopiște neagră, și apoi peste cîmp douăzeci de verste, după care ne-am oprit la pîrîul numit Mirghel, pe lîngă care sînt păduri de sălcii mici. În pîrîul acesta se varsă un izvor, care toată iarna nu îngheață și are mult pește.

La acel izvor am făcut aghiasmă mare în ziua de 6 ianuarie, după care am urmat drumul peste deal și cîmp, încet-încet, după urmele și semnele lăsate de oamenii pe care i-am trimis înainte, ca șaptesprezece verste ; apoi ne-am oprit la Kluceah, subt picioarele dealului, unde este o pădure neagră de sălcii.

Ianuarie în 7. Am mers tot pe deal ca douăzeci de verste și găsind într-un loc urmele unde au mas trimișii noștri înainte lîngă un pîrîu numit Kanikal, acolo ne-am oprit și noi, cu toate că nu am găsit decît o pădurice de sălcii mici și verzi unde ne-am culcat.[2]

---

[1] În Baddeley textul este : *„la maiestatea-sa bogdihan"* ; *poate fi* vorba deci de o greșeală a copistului, ori de o greșeală de traducere a lui Sion, ori de o greșeală de tipar.

[2] În Baddeley există mai multe amănunte referitoare la această dată și, în plus, însemnări și pentru 8 și 9 ianuarie.

Ianuarie în 10. Ne-am dus pe valea pîrîului Zaduna, douăzeci și cinci de verste, după care ne-am oprit la un loc unde am găsit lemne îndestul și urme de căruțe kitaicești, care sînt cu două roate și le numesc unobițnie.

Ianuarie în 11. Am lăsat pîrîul Zaduna la dreapta și, apucînd pe un deal de cîmpie, ne-am lăsat la pîrîul Unera. Acest pîrîu cade în Zaduna și pe laturile lui sînt păduri îndestule ca și pe Zaduna. Am călătorit douăzeci și cinci de verste și ne-am oprit pentru ca să mînem într-un loc unde cu trei seri înainte petrecuseră ai noștri.

Ianuarie în 12. Am mers pe valea pîrîului Unera pînă la amiazi. Apoi, lăsînd acest pîrîu la dreapta, am trecut un alt pîrîu, numit Uluța, care se varsă tot în Unera, și am mers tot pe dreapta lui, trecînd prin păduri de sălcii și de alte soiuri de lemne, care sînt pe dealurile acelea. Zăpadă nu era. După ce am făcut treizeci și cinci de verste, ne-am oprit ca să mînem.

Ianuarie în 13. Am mers tot pe lîngă pîrîul Uluța pînă la obîrșiile lui ca douăsprezece verste. Mergînd de la obîrșiile lui spre un deal unde se face hotar între împărăția kitaiților și a Siberiei, ne-am întîlnit cu oamenii pe care-i trimisesem însoțiți de cîțiva kitaiți. Despre această călătorie, despre întîlnirea aceasta și despre vorbele ce s-au schimbat se va scrie la locul său, în cartea despre Kitaia. Aici terminăm călătoria noastră prin imperiul Siberiei, căci aicea este marginea și sfîrșitul, la obîrșiile pîrîului Ulucea, sub dealul kitaicesc numit Tartarganginsk, care aparține Siberiei, urîndu-i spor și întindere pînă la marginile pămîntului, amin ! Slavă ție, Dumnezeule !

DOCUMENTUL DE STAT AL SOLIEI LUI NICOLAE SPĂTARU ÎN CHINA (1675—1676)

SCRISOAREA SPĂTARULUI CĂTRE ȚARUL ALEXEI MIHAILOVICI, TRIMISĂ DIN SATELE DE PE NAUN, CU FIUL BOIERULUI DAUR IGNATI MILOVANOVICI, ÎN 17 APRILIE 1676

Măria-ta, țar și cneaz Alexei Mihailovici, sînt supusul tău preaplecat Nicolae. Ți-am scris din orașul Nercinsk, ție, împăratului celui mare, în anul 7184[1] în ziua de 19 decembrie, că eu, supusul tău, am pornit spre împărăția chinezească, către rîurile Argun și Naun, unde locuiesc voievozii chinezi, care în anii trecuți au trimis măriei-tale o scrisoare din orașul Nercinsk. De la Nercinsk am mers zece zile pînă la rîul Argun prin locuri împădurite, prin stepe și peste ape, dar oameni cu locuințe statornice sau nomazi nu am întîlnit pînă la rîul acesta. Gerurile și troienele au fost mari. Rîul Argun, un rîu mare, izvorăște din lacul Dalaia, se varsă în rîul Silka, și împreună cu el formează marele fluviu Amur. De-a lungul rîului Argun se înalță un lanț de munți neîmpăduriți, însă pe mal, lîngă apă, sînt tufișuri de răchită. Se spune că în josul rîului s-ar afla un codru întins din ai cărui copaci se pot construi forturi și corăbii. A doua zi, după ce am trecut Argunul, am găsit urmele unor

[1] 1676. De aici pînă la sfîrșit urmează textul tradus după transcrierea făcută și publicată de Arseniev în *Vestnik Arheologhii i Istorii*, vol. XVII, S.-Petersburg, 1906, a *Documentului de stat* scris de N. Milescu.

nomazi de pe malul rîului Gan. Am trimis să iscodească ce fel de oameni sînt. Văzînd că rușii au ajuns la iurtele lor, au încercat să fugă și să pună mîna pe arme, deoarece ei sînt de neam tungus, din Namiasinsk, din aceia care de multe ori te-au trădat, mărite împărat, și mulți slujitori ți-au omorît. Ei au fugit din marea ta împărăție și trăiesc prin locurile acestea de multă vreme, neplătind iasak nimănui. De multe ori cazacii măriei-tale au pornit asupra lor, dar nu au făcut nici o ispravă. Cînd am aflat despre ei, am trimis o călăuză tungusă, care era surugiu la mine, să le spună că nu vin cu război, ci că sînt trimis de tine, mărite împărat, cu o solie la hanul chinezilor. De îndată ce ne-au văzut cămilele și caravana noastră, au înțeles că nu sîntem războinici și au venit la mine, mi-au dăruit un cal și nutreț și au vîndut slujitorilor tăi cam vreo douăzeci de cai, făgăduind ca în viitor să-ți plătească ție, mărite împărat, bir și să ți se supună ca în trecut, cu toate că acești fugari din Namiasinsk sînt mari tîlhari și nu dau iasak nimănui, trăind după bunul lor plac. De aceea nu știu dacă vor plăti sau nu. Lăsînd în urmă rîul Gan, am mers prin stepă vreme de trei zile. Și văzînd că de la Ignati Milovanov, pe care l-am trimis înainte la voievozii chinezi de la graniță, nu am nici o veste, iar caii și cămilele au pierit în număr mare din pricina gerului și a mîncării proaste, am trimis din nou spre cetățile chinezești de graniță pe fiul unui boier din Tobolsk, cu cinci cazaci, ca să vestească sosirea mea și să vorbească despre podvezi. Eu am mers pe îndelete în urma lor, de la Argun pînă la rîul Kailar, opt zile. Și în apropierea Kailarului am întîlnit cîțiva barguți, care au venit la mine și mi-au spus că cel mai însemnat om din neamul lor a fost luat și dus la Moscova, apoi sur-

ghiunit în orașul Arhanghelsk, iar dacă tu, mărite împărat, te vei milostivi de acești oameni, ei ți se vor supune și îți vor plăti iasak. Neamul lor este numeros și rătăcesc prin apropierea rîului Kailar, care nu este prea mare, dar e navigabil și se varsă în Argun. De-a lungul lui sînt numeroase păduri de tot felul. De la rîul Kailar am mers timp de cinci zile trecînd peste alte ape mici și prin stepă pînă la lanțul de munți de la granița Chinei. În ziua de 13 ianuarie înainte de a ajunge la munți, m-a întîmpinat cazacul din Nercinsk pe care îl trimisesem înaintea mea ; împreună cu el au venit șapte sotnici kargacini, supuși chinezi, cu șaizeci de slujitori. Ei au adus șaizeci de cai de povară, m-au salutat foarte cuviincios și mi-au spus să nu mă mir că n-au venit mai repede, deoarece nu i-au crezut pe oamenii mei cînd le-au spus că eram cu o ambasadă, ci socoteau că venim la ei cu gînduri de război, fiindcă nu demult Ignati [Milovanov] sosise la voievozii lor pe un alt drum, prin cetatea Albazin, și le-a spus că eu voi veni abia în primăvară, și ei vedeau că am ajuns acolo chiar în timpul iernii. Din această pricină deveniseră bănuitori și nu au adunat mai repede căruțele trebuitoare ; cînd însă vom ajunge la ulusurile lor, acolo se vor găsi și căruțe, și cai, și hrană, și ne vom întîlni cu voievozii lor. Eu le-am spus că tu, mărite împărat, dorești pace și prietenie neștirbită cu împăratul lor. Ei au fost foarte bucuroși de aceasta. Le-am dat să bea și să mănînce cît au vrut, în numele măriei-tale, și apoi am călătorit din locul acela împreună, cale de cinci zile, ei însoțindu-mă pînă la rîul Ialu pe malurile căruia își aveau locuințele. Acolo eram așteptat de doi cazaci : unul din Albazin, care sosise cu Ignati, și celălalt dintre cazacii pe care îi trimisesem eu mai înainte. Ei mi-au spus că Ignati Milo-

vanov, care sosise prin Albazin la Naun de cinci săptămîni, fusese bine primit de voievozii de acolo. Mangutei, voievodul Naunului, care altă dată fusese la Nercinsk cu scrisoarea hanului chinez, l-a luat cu el pe Ignati şi, împreună cu trei cazaci, au pornit spre oraşul de scaun ca să-mi vestească sosirea, deoarece ei se gîndeau că fără a fi însoţit şi călăuzit de oamenii lor nu mi-ar fi cu putinţă să călătoresc de la Nercinsk pînă la Naun, drumul fiind primejdios, mai ales pe vreme de iarnă. De aceea porniseră la împărăţie să ceară dezlegare să ia de la Naun oameni mulţi şi să mă întîmpine la Nercinsk. Cînd au aflat de la trimişii mei că şi ajunsesem la hotarul unde locuiau torgacinii, au rămas uimiţi şi, adunînd repede o sută douăzeci şi şase de care cu boi, nutreţ şi cai, le trimiseseră cu nişte sotnici [ce aveau poruncă] să mă întîmpine grabnic.

La 21 ianuarie au venit la mine nişte sotnici de la Naun şi mi-au adus carne de porc pentru hrana oamenilor, o sută treizeci de care cu două roţi trase de boi şi şaizeci de cai. Din aceste care am oprit o sută douăzeci, pe care le-am încărcat cu mare chibzuială. Sotnicii neau spus că în curînd ne vor întîmpina voievozii şi orice lipsă am avea ne-o vor împlini. În ziua următoare voievozii de pe Naun ne-au trimis încă şaizeci de cai, din care am oprit doar cincizeci, pentru că [acum] aveam mai mulţi decît ne trebuiau.

La 23 ianuarie a venit voievodul Naunului însoţit de copiii unui alt voievod mai bătrîn şi de mulţi [alţi] oameni de frunte, cam două sute, care au descălecat ceva mai departe de caravană. Şi eu, mărite împărat, văzînd curtenia lor faţă de oamenii tăi, i-am întîmpinat în apropierea taberei şi i-am poftit în cortul meu, întrebîndu-i de sănătatea împăratului lor şi de a lor, iar ei s-au interesat de

sănătatea măriei-tale și de felul cum călătorisem pînă aici. Mi-au spus că nu mă așteptau înainte de venirea primăverii, după cum îi înștiințase Ignati Milovanov, și de aceea nu pregătiseră din vreme care și nutreț, ceea ce însă să nu le luăm în nume de rău. Ei socoteau că voievodul lor și Ignati se vor întoarce curînd de la împărăție și cu ei vor veni mandarini de seamă și atunci totul avea să fie bine. După aceea m-au întrebat dacă avem vreo scrisoare de la tine, mare împărat, către stăpînul lor, ca și scrisoarea pe care ți-a trimis-o acesta și, în sfîrșit, dacă aducem daruri. M-au mai întrebat și multe altele : dacă vin cu pace sau cu război. Eu le-am răspuns că despre scrisorile tale, mărite împărat, sau cele ale împăratului lor, ori darurile și alte treburi ale țării nu li se cade lor să întrebe, căci despre aceste lucruri se va ști totul atunci cînd voi ajunge la Kambalîk[1] în fața împăratului lor ; lor li se cade să știe numai că, fiind megieși cu împărăția ta, tu, mărite împărat, dorești pace și bună vecinătate. Prin urmare ei să-mi rostuiască podvezile și hrana pentru a porni cît mai repede spre împăratul lor, din care [grabă] se va vedea cu cîtă nerăbdare aștepta împăratul lor solia măriei-tale. S-au bucurat mult auzind că măria-ta dorește pace și au spus : „Nimic nu-i mai bun pe lume decît pacea, și cînd împărații trăiesc în pace, atunci și oamenii de rînd, supușii lor, trăiesc în fericire și belșug". În ce privește celelalte treburi au spus că nu este timpul potrivit să le discutăm aici, ci cînd vom ajunge la așezările de pe Naun și în prezența marelui lor voievod, atunci le vom putea lămuri. După asta ne-au adus ca hrană carne de porc, păsat și vin fierbinte, cinstindu-i pe slujitorii măriei-tale.

---

[1] Orașul Împărătesc, cum e numit încă de Marco Polo.

Iar eu le-am dat căpeteniilor lor votcă și celorlalți vin. După aceea s-au întors la tabăra lor, care era așezată nu departe de a noastră, și în ziua următoare am călătorit împreună la cealaltă așezare, căci ei mă întîmpinaseră cale de trei zile de la Naun.

În ziua a treia, 26 ianuarie, nu departe de așezările de pe Naun, m-au întîmpinat voievodul cel bătrîn, împreună cu mulți alți chinezi de frunte și vreo cinci sute de oșteni. Au descălecat la oarecare depărtare și au lăsat armele jos, iar eu, înaintînd spre ei, am descălecat de asemenea și ne-am salutat. M-au însoțit în sat pînă la locuință și au zăbovit afară pînă am rînduit vistieria măriei-tale, apoi au venit la mine voievozii și mulți alți oameni de seamă ai lor, care mi-au spus că mi-au dat toată cinstea pe care au putut să mi-o dea, deoarece au auzit că pe lume nu se află alți doi împărați atît de mari ca al lor și al nostru. Au adăugat că eu aveam la mine scrisoarea măriei-tale, sau pe aceea a împăratului lor, bogdihanul, și ei nu cinsteau nimic mai mult decît scrisorile împăraților. Erau foarte bucuroși că ne vedeau cu solia din partea măriei-tale și credeau că în viitor între cei doi împărați vor domni prietenia și dragostea, spre marele folos al celor două împărății. Mi-au spus să nu-i învinuiesc că nu mi-au trimis caii în întîmpinare la Nercinsk și nu m-au condus, fiindcă înțeleseseră greșit de la Ignati Milovanov sau de la tălmaciul lui care nu le spusese clar că eu sosesc de la Nercinsk iarna și nu primăvara. De aceea l-au trimis pe Ignati la împărăție cu unul din voievozii lor să vestească sosirea noastră, deoarece la ei era obiceiul ca să se trimită de la împărăție mandarini mari întru întîmpinare spre a ni se da toată cinstea și îndestularea pînă la orașul împărătesc. Ei aveau poruncă de la

împăratul lor ca voievozii de la graniță să îi cerceteze pe toți străinii, fie sol, fie orice, de unde veneau, unde mergeau, cu ce treburi, prietenești sau dușmănoase, și pentru fiecare lucru să se intereseze îndeaproape și doar după ce vor ști totul să îndrăznească să le dea hrană și mijloace de călătorie. Le-am răspuns că măria-ta, dorind să păstrezi prietenie trainică și dragoste cu bogdihanul lor, m-ai trimis la împăratul lor, dar pentru ce anume se va ști cînd cu voia Domnului voi ajunge în fața lui ; și mai mult decît atît, lor nu li se cade să știe. S-au sfădit cu mine mai mult de o oră, dorind să afle totul, dar văzînd că nu pot să scoată nimic de la mine începură din nou să întrebe dacă am sau nu o scrisoare de la măria-ta, cu ce treburi eram însărcinat, dacă aduc sau nu vreun dar, și ce fel. În alte privințe m-au lăsat în voia mea, deoarece înțelegeau că dacă n-aș fi fost trimisul măriei-tale, n-aș fi avut față de ei dîrzenie și nu le-aș fi vorbit cu atîta cutezanță, nici n-aș fi fost însoțit de atîția oameni de ranguri diferite și adăugară că, așa cum eu îndeplineam cu sfințenie poruncile măriei-tale, tot așa și ei trebuiau să asculte poruncile împăratului lor, atît în fața poporului lor, cît și în fața tuturor funcționarilor și căpeteniilor care îi însoțeau. Dacă doream să fiu primit ca un oaspete drag și să am din belșug hrană pentru toți slujitorii măriei-tale, dacă voiam să fiu bine găzduit în toate satele lor, iar cămilele și caii să fie dați pe la case pentru nutreț, nu trebuia decît să le arăt scrisoarea stăpînului lor, scrisoare pe care ei înșiși o trimiseseră către măria-ta prin Nercinsk cu cîțiva ani mai înainte, și despre care auziseră de la cazaci, înainte de sosirea mea, că o aveam la mine. Și dacă este așa, și le-o voi arăta-o, și ei o vor recunoaște, atunci îmi vor da toată cinstea și numai văzînd această scrisoare vor fi îndreptățiți în

fața împăratului lor și în fața poporului lor de orice cheltuială ce le-aș fi prilejuit-o. Mai mult, mi-au spus că pînă la împărăție sînt multe căpetenii de trupe speciale de rang mai mare decît ei și care nu le datorau ascultare, dar care auzind că la mine este scrisoarea împăratului lor, îndată, fără să aștepte poruncă de la împărăție, vor rîndui locuri de popas, hrană și căruțe de schimb, astfel încît aș merge fără nici o întîrziere spre împărăție. Dar dacă ei nu vor ști nimic despre scrisoarea împăratului lor, atunci chiar dacă ar avea poruncă, nu se vor grăbi să adune mijloacele de transport, pentru că așa sînt oamenii din stepă. Și pe deasupra vorbiră mereu foarte tare.

Văzînd cît de mare le este încăpățînarea și că nu pot altfel să-mi urmez drumul, le-am arătat scrisoarea împăratului lor, așezată într-o cutie învelită cu atlas galben, pe care am ridicat-o cu respect deasupra capului, și toți cei de față au căzut în genunchi cu mare spaimă, atingînd-o cu capul, așa precum fac preoții noștri cu sfintele daruri. Și cînd o văzură, o și recunoscură, fără să o mai citească, spunînd că erau încredințați mai presus de orice că le-am spus adevărul și că într-adevăr sînt trimis de măria-ta ! În viitor ni se va da întreaga cinste și prețuire. Îndată am pus la loc scrisoarea cu tot respectul (aveam la mine patru scrisori chinezești, dar lor le-am arătat numai una), și ei au și poruncit să se împartă vitele noastre pe la săteni pentru a le hrăni, iar slujitorilor măriei-tale să li se dea drept hrană cîte doi boi pe zi, iar păsat cît le trebuie, precum și lemne de foc. Ne-au spus că aceeași hrană vom primi pînă ce vor sosi de la împărăție mandarinii cu Mangutei și Ignati. După aceea, tot ce vom dori ni se va da îndată. Și drept pază mi-au dat zece oameni ca să ne apere de oricare din supușii

lor, ce ne-ar fi putut fi răuvoitori, iar pe unul dintre aceştia voievodul l-a trimis înainte pentru a pregăti locurile de popas. Mi-au mai spus să aleg din ceata noastră un om de încredere şi un tălmaci, care să însoţească pe trimişii lor care vor pleca neîntîrziat la împărăţie spre a vesti sosirea noastră la Naun, pentru că şi acolo se credea că vom sosi în primăvară, aşa cum anunţase Ignati. Aceştia pot să ajungă în oraşul de scaun în douăsprezece zile sau chiar mai puţin şi îndată ce vor auzi de sosirea mea vor şi trimite în grabă mare oameni care să ne ducă acolo. Eu am ales pe fiul unui boier din Tobolsk, ştiutor de carte, căruia i-am dat îndrumări să întrebe despre tot ce trebuia să ştim, şi pe tălmaciul din Selenghinsk. La 27 ianuarie ei au plecat cu voievodul din Naun, care a pornit înainte cu oamenii săi pentru a pregăti popasurile împreună cu fruntaşii mongolilor. Au ajuns de mult, deoarece fiul de boier mi-a scris de acolo că au pornit înapoi îndată, iar scrisoarea mi-a trimis-o prin voievodul din Naun, cel ce plecase mai înainte spre a rîndui popasurile. Şi voievodul acesta de îndată ce s-a întors la Naun a venit la mine împreună cu toţi ceilalţi fruntaşi ai lor şi mi-au spus că voievozii mongoli i-au trimis îndată mai departe pe oamenii noştri şi că porunciseră să se pregătească în grabă locurile de popas. Ei credeau că înainte de terminarea acestor pregătiri se vor înapoia din oraşul împărătesc şi Mangutei împreună cu Ignati, căci se împlineau tocmai patruzeci şi cinci de zile de cînd părăsiseră Naunul. Dar mongolii sînt nomazi, şi acum în timpul iernii rătăcesc departe şi trebuia timp pînă cînd să îi adune, dar cînd vor fi gata, ne vor da de veste.

Şi voievozii cu toate că locuiesc în alt sat, cam la trei verste depărtare, unde nu sînt decît chinezi,

vin totuși adesea la noi, purtîndu-se cu multă curtenie, și ne spun să nu avem nici o grijă, fiindcă deși va trebui să se zăbovească puțin, de îndată ce drumul se va rîndui, vom călători mai repede decît dacă vom porni și locurile de popas vor fi nerînduite și am rămîne peste noapte în plină stepă, ceea ce ar însemna o mare necinste pentru împăratul lor și o rușine pentru ei. Eu le dau întotdeauna votcă, iar celorlalti oamenı, vin. Ei îmi trimit tot felul de legume chinezești și ceea ce mai au, pentru că nu demult au sosit niște negustori cu mărfuri din orașul împărătesc, care le-au spus că bogdihanul a cucerit un oraș de la nicanți și altele le asediază. Or nicanții sînt poporul vechi chinez și de aceea atît în orașul împărătesc, cît și aici, manciurienii sărbătoresc [victoria] în cîntece și bătăi de tobe și oamenii aduc jertfe idolilor. În mijlocul lor ne simțim într-o altă lume. În afară de asta, și ei sărbătoresc, asemenea turcilor, începutul anului în luna martie, și nu numai atît, ci și toate datinele lor sînt asiatice și turcești ; casele și felul cum stau la masă, băutura, hrana și îmbrăcămintea, în afară de pălării și de faptul că la ei nu este obiceiul să se ascundă femeile. În vorbire sînt cuviincioși și în îmbrăcăminte simpli ; totuși sub modestia lor se ascunde o mare mîndrie, deoarece ei spun că pe lume nu se află oameni mai buni ca ei și că obiceiurile lor sînt mai presus decît ale tuturor celorlalți oameni. Aici în sate se găsesc mulți nicanți [chinezi] în robie la chinezi [manciurieni] și ei îi spun tălmaciului meu, care cunoaște atît limba chineză, cît și pe cea a nicanților, că manciurienii mint cînd se laudă că i-au cucerit, mai ales că aceștia au fost bătuți de două ori de către nicanți, cînd în împărăție au rămas doar femeile și copiii, fiindcă toți bărbații au pierit. Din această pricină bogdihanul a trimis vorbă

la mongoli să adune oaste și numai Dumnezeu poate ști pe cine să credem, pînă cînd, tot cu ajutorul lui, vom ajunge în orașul împărătesc.

Venind o dată voievozii la mine, mi-au spus că stăpînul lor, atunci cînd a trimis scrisoarea către tine, mărite împărat, prin Nercinsk, i-a dat lui Danilo Arșinski multe și felurite daruri de preț, și acum întreabă dacă și tu, mărite împărat, le-ai trimis daruri. Eu le-am spus că trimiți daruri numai celor de o seamă cu tine, care sînt cîrmuitorii lumii, și că nici n-ai avut știre de așa ceva, măria-ta, deoarece, dacă ai fi știut, mi-ai fi poruncit să îi dăruiesc cu cinste. N-au mai spus nimic, totuși le-am dat cîteva daruri mărunte din partea ta, dar lăcomia lor, stăpîne, este foarte mare, întocmai ca a turcilor. Cît despre scrisoarea pe care a scris-o bogdihanul către măria-ta și pe care a trimis-o prin Nercinsk, cea pe care le-am arătat-o acum, grămăticul lor, cu care m-am împrietenit după ce i-am dat daruri, mi-a spus că a fost scrisă în două limbi : în chineză și în mongolă, pentru o mai lesnicioasă înțelegere, dar că este scrisă fără toate titlurile măriei-tale și începe numai cu atît : „Bogdihanul, Țarului alb sănătate". Și după aceea scrie că măria-ta să binevoiască a-l preda pe unul dintre supușii tăi, Gantimur, tungus de neam, care a pribegit de la ei în cetatea Nercinsk. Acest Gantimur, ce acum se află în Nercinsk, este un om în vîrstă și a fost la mine cînd am trecut pe acolo, spunîndu-mi că el știe ce ți-a scris bogdihanul despre el, iar cînd vom ajunge la orașul împărătesc știe că se va vorbi cu stăruință despre el, dar chiar dacă tu, mărite împărat, vei dori să-l predai, el nu va ajunge viu în China și însuși se va omorî, pentru că și el, și străbunii lui s-au născut în [ținutul] Nercea. I-am spus să nu se teamă, deoarece măria-ta nu-l vei

preda. Gantimur este cel mai bun dintre toți tungușii tributari măriei-tale, bărbat de o mare vitejie, parc-ar fi un uriaș. El are nouă neveste și mai mult de treizeci de copii, și toți, în afară de fete, sînt înarmați. Neamul lui numără mai mult de trei sute de oameni, avînd platoșe, chivăre și lănci. După cîte am auzit, manciurienii îl cer pe Gantimur, deoarece știu că el și neamul lui sînt foarte războinici și că locuiesc în vecinătatea cetății Nercinsk și se tem ca ei să nu se înțeleagă cu slujitorii măriei-tale și să pornească cu război împotriva lor, pentru că Gantimur a trăit prin ținuturile acelea și le cunoaște bine. Voievozii mi-au mai spus că bogdihanul ți-a scris, mărite împărat, în scrisoarea aceea, despre Gantimur, întrebîndu-te dacă îl predai sau nu. Le-am răspuns că măria-ta ai în împărăția Siberiei o sută de mii de slujitori asemenea lui Gantimur, și că voievozii de la graniță se îngrijesc de ei după porunca măriei-tale, și nu măria-ta ; dar în ce privește cuprinsul scrisorii, măria-ta nu-l cunoști și nici despre Gantimur nu știi. Eu le-am dat un răspuns în legătură cu Gantimur, că în toată lumea legea tuturor popoarelor sună astfel : acel împărat care stăpînește un ținut, în care trăiește un neam din care se trage un om și strămoșii lui, acel împărat stăpînește și peste acel om și neamul lui, iar Gantimur și strămoșii săi s-au născut lîngă rîul Nercea, unde stăpînești tu de multă vreme și de aceea este limpede că Gantimur îți este supus măriei-tale și nu bogdihanului. La aceasta n-au mai putut da nici un răspuns. Au spus doar că se vor purta discuții cînd voi fi în orașul împărătesc cu sfetnicii din apropierea bogdihanului. Apoi s-au plîns de cazacii din Albazin care, nu demult, au luat de la un oarecare cneaz tungus, Petrușka, drept iasak cincizeci de samuri. Și pentru aceasta le-am răspuns, la fel ca

și pentru Gantimur, că Petrușka a locuit pe rîul Lena, unde se și născuse. El făcuse multe jafuri și omoruri printre supușii măriei-tale și se adăpostise la ei pe malul rîului Zeia, iar acum cazacii din Albazin îl găsiseră și l-au supus din nou măriei-tale, luîndu-i bir după obișnuință. Ei spuseră că au scris și despre asta la împărăție și acolo se va hotărî, numai că, au adăugat, nu se cade ca între doi mari împărați să se iște neînțelegere din pricina unor astfel de tîlhari.

Prin părțile acestea vremea este caldă și pămîntul roditor. Rîul Naun este la fel de mare ca Nipru și pe malul lui sînt multe așezări omenești. Naunul se varsă în rîul Singal [Sungari] și apoi amîndouă în Amur. De la Albazin poți ajunge în zece zile la rîul Gan, mergînd prin ținuturi nelocuite. De aici [mergînd timp de] șase zile ajungi la cele dintîi așezări chinezești, presărate de-a lungul întregului drum. Și rîul Gan se varsă tot în Naun. Peste toate aceste sate de pe rîurile Gan și Naun și peste satele targacinilor stăpînesc voievozii băștinași. Se spune că dincolo de ei locuiesc mongolii, și mai departe de aceștia sînt sate pînă la marele zid chinezesc și chiar pînă în orașul împărătesc, iar călătoria ține treizeci de zile mergînd domol, iar dacă se merge călare, douăsprezece zile, și peste tot se află stații de poștă pentru schimbarea animalelor. Cu mine sînt acei slujitori ai măriei-tale pe care i-am luat din Moscova, de la Tobolsk, din Eniseisk, din Selenga, din Nercinsk și Albazin în număr de o sută cincizeci de oameni, pentru că unii merg să facă negustorie cu simbria anuală dată de măria-ta [adică mărfurile date în loc de salariu], alții să zidească biserici și mănăstiri. Toți oamenii sînt aleși și îmbrăcați cum se cuvine. Am luat cu mine atîția pentru că prin stepă nu se poate călători cu mai

puţini oameni, dar şi pentru cinstea şi înălţarea numelui măriei-tale. Despre expediţia celor din Albazin pe care au pornit-o împotriva celor de aici voievozii nu au îndrăznit să-mi vorbească acum, pentru că în anul trecut un sotnic care trăia într-un sat de pe malul rîului Gan a făcut o jalbă către măria-ta, pe care a dat-o cazacilor din Albazin, rugîndu-i ca ei să pornească înarmaţi împotriva satului şi să îl ia pe el împreună cu o sută de oameni la Albazin şi va fi în veci supus măriei-tale. Anul trecut au sosit în preajma satului vreo trei sute de cazaci, şi sotnicul i-a întîmpinat, le-a adus hrană, i-a rugat să îl aştepte şi a plecat înapoi, a pustiit satul şi a fugit spre Naun. Cazacii, văzîndu-i vicleşugul, s-au întors [acasă] şi n-au pricinuit nimănui nici un rău. Înainte de sosirea mea, voievozii de aici le-au spus cazacilor din Albazin să nu îmi pomenească nimic despre această întîmplare, pentru că se temeau de pedeapsa bogdihanului. Eu, văzînd că ei nu deschid vorba despre cele arătate, la rîndu-mi am păstrat tăcere. Cazacii din Albazin te slujesc doar pe măria-ta cu cea mai mare credinţă şi cu multă tragere de inimă şi jură s-o facă pînă la moarte, însă între ei şi Pavel Şulghin s-a iscat o neînţelegere deoarece nu l-au primit pe un oarecare cazac din Tobolsk trimis de acesta să le fie căpetenie, fiindcă el voia să facă în cetate o cîrciumă şi alte lucruri nedemne. Cazacii l-au rugat pe voievod să le dea drept căpetenie pe unul din cazacii dauri mai în vîrstă, şi voievodul n-a vrut ; de aici, neînţelegerile au început, dar facă-se după voia măriei-tale. Acum sub fericita stăpînire a măriei-tale la Albazin cresc grîne din belşug şi de-a lungul rîului Amur se întind pămînturi bune de agricultură, îndestulătoare pentru multe mii de oameni. Dar şi mai jos de Albazin spre Singal şi

de-a lungul altor rîuri sînt ţinuturi roditoare şi încîntătoare cu care se va face însă aşa cum va fi dorinţa măriei-tale.

În luna februarie voievozii de pe Naun au venit la mine în cîteva rînduri să-mi spună că ei, ştiind ce fel de oameni locuiesc între ţinuturile lor şi oraşul împărătesc, nu cutezau să mă trimită mai departe pînă cînd poruncile nu soseau de la împărăţie, şi dacă aş pleca fără voia şi fără omul împăratului, aş fi întîmpinat mare lipsă de hrană, de mijloace de transport şi aş fi fost jefuit spre ruşinea mea şi necinstea împăratului lor, iar ei ar fi pedepsiţi cu moartea dacă fără să aştepte m-ar lăsa să plec şi nu s-ar îngriji de mine. Şi cu toate că am vorbit şi le-am spus în toate felurile că părăsisem în stepă cai şi cămile ca să mă grăbesc spre împlinirea poruncii măriei-tale şi credeam că o dată ajuns aici nu voi întîmpina nici o zăbavă şi mă vor trimite îndată la împărăţie, n-am putut să-i înduplec, şi ei mă ţinură multă vreme pe loc. Mi se răspundea mereu: „Dumnezeu să-l pedepsească pe tălmaciul lui Ignati că nu ne-a spus limpede şi ne-a minţit, pricinuindu-ţi această zăbavă. Altfel n-aţi fi pierdut nici o zi, şi caii şi cămilele voastre nu s-ar fi prăpădit în stepă, pentru că aţi fi fost întîmpinaţi la Nercinsk cu mijloace de transport." Din cămilele care au fost cumpărate de Gavril Romanov, cincisprezece, în afară de trei cămile pe care le-am cumpărat ca să purtăm vistieria măriei-tale, ne-au murit jumătate pînă cînd am ajuns la Naun din pricina gerului şi a hranei proaste. Tot astfel au pierit mulţi cai şi cămile de-ale slujitorilor măriei-tale, totuşi voievozii localnici au primit de la noi spre a hrăni prin sate o sută de cămile şi două sute de cai [pînă la întoarcerea noastră].

Împlinind porunca măriei-tale de a purcede la drum cu grabă, am ajuns [aici] iarna și dacă totul ar fi fost pregătit dinainte s-ar fi putut ajunge chiar într-o jumătate de an. E mai ușor de călătorit iarna, deoarece toate rîurile și mlaștinile îngheață și pe nicăieri nu mai este drumul prost ; cu vremea se poate găsi și un drum mai scurt și mai lesnicios decît acesta, dar tot începutul este greu.

În ziua de 18 februarie au venit la mine voievozii împreună cu un olăcar, care fusese trimis din orașul împărătesc, și mi-au spus că mandarinul care se află în drum de la Pejin[1] împreună cu Mangutei și cu Ignati vor sosi în scurtă vreme să se întîlnească cu mine. Pe el îl trimiseseră mai înainte să rînduiască iamurile de popas, hrana și mijloacele de transport. Într-adevăr, în ziua de 18 februarie a sosit fiul boierului din Tobolsk, pe care îl trimisesem la Pejin împreună cu tălmaciul, sotnicul trimis de voievozi la Kambalîk, împreună cu Ignati Milovanov, și mi-au spus că s-au întîlnit cu boierul Mangutei și cu Ignati cam la patru zile înainte de a ajunge la Kambalîk [Pejin] și că au fost trimiși înapoi poruncindu-li-se să-mi spună să nu-mi fac nici o grijă pentru că și ei vor sosi în cinci sau șase zile. Ignati a adăugat că mandarinii primiseră de la bogdihan poruncă să ne iasă în întîmpinare. Plecase împreună cu aceștia din Kambalîk, iar ei îl trimiseseră înainte să vestească sosirea lor neîntîrziată. Tot ceea ce a făcut Ignati și a discutat la Pejin a însemnat în raportul misiunii sale pe care îl trimit măriei-tale o dată cu această scrisoare.

La 26 februarie au sosit la Naun din capitala împărăției chineze, de la bogdihan, marele mandarin askaniama, împreună cu un zargucei [secretar] și

---

[1] Folosim peste tot denumirea orașului Pekin, așa cum o scrie N. Milescu, corespunzător pronunției de atunci.

doi grămătici de la departamentul soliilor. Şi înainte de sosirea lor, voievozii de pe Naun mi-au spus că ar fi cuviincios din partea mea să ies în întîmpinarea unui demnitar atît de mare, deoarece el este dintre sfetnicii cei mai apropiaţi ai împăratului şi poartă porunca măriei-sale, bogdihanului. Eu am răspuns că la toate popoarele solul este cel întîmpinat şi nu cel care iese înainte să primească, bineînţeles doar dacă nu este chiar cîrmuitorul către care este trimis. Însă am trimis doi feciori de boieri să se ducă să-l întîmpine şi să-l întrebe de sănătate. Din partea lui askaniama au venit la mine doi oameni să mă întrebe de sănătate. În aceeaşi zi a sosit şi el în acelaşi sat în care poposisem şi a fost găzduit într-o casă apropiată de a mea. Şi a venit la mine bătrînul voievod, cel mai însemnat de pe Naun, împreună cu Mangutei, voievodul cel tînăr, care fusese mai înainte la Nercinsk şi acum mersese cu Ignaţi la Pejin, înapoindu-se de acolo cu mandarinul, şi mi-au spus ca şi cum ar fi pornit din partea lor, că s-ar fi cuvenit ca eu să vin să-l întîmpin pe askaniama, şi dacă nu am făcut-o, totuşi acum se cuvenea să îl vizitez la locuinţa lui spre a vorbi despre treburile celor doi mari împăraţi, pentru că el nu se simţea bine cu sănătatea ; pe drum fugărise un iepure şi căzuse de pe cal ; se lovise la un picior şi nu putea umbla. Eu le-am răspuns că observasem cum mandarinul sosise într-un car, totuşi la ei este obiceiul să fie purtaţi în lectică şi ar putea să vină în felul acesta, deoarece nu locuieşte departe.

De aici au început [multe discuţii] mai întîi din partea lor, şi mai ales a lui Mangutei, căci el fusese la Nercinsk de două ori cu astfel de treburi, şi s-au dus şi au venit de multe ori, şi-au întrebat [dacă nu vreau să mă duc] şi văzînd pînă la urmă că am refuzat, s-au înapoiat [la askaniama].

La 27 februarie au sosit din nou aceiaşi voievozi şi un grămătic de-al lor, nu cel care fusese altădată, şi m-au încredinţat că au poruncă aspră de la bogdihan să nu vină mandarinul în locuinţa mea, ci să mă cheme la el şi să mă cerceteze în totul cu de-amănuntul. Eu m-am împotrivit mult şi le-am spus că astfel de lucruri arătau neprietenie faţă de măria-ta, şi s-au întors de multe ori la mandarin ca să-l întrebe, dar văzînd că nu se pot aştepta la mai mult, au venit din nou cu o altă propunere. Ziceau că mandarinul înţelege că eu mă feream să calc poruncile măriei-tale şi că de aceea nu mă duc la el şi din aceeaşi pricină, ferindu-se şi el să nu calce poruncile stăpînului său dacă ar veni la mine, îmi va trimite pe ajutorul său cu care să rînduiesc toate treburile. Am răspuns că doar dacă ar veni el însuşi la mine am vorbi despre tot, dar ajutorului său nu i-aş spune nimic, pentru că el [askaniama] este trimis la mine şi nu altcineva. Văzînd că este respinsă şi această propunere, voievozii s-au întors la askaniama, dar au venit din nou cam după un ceas şi mi-au spus că mandarinul îmi trimite un ultimatum şi, dacă nu mă duc la el, va scrie bogdihanului că nu eram mai puţin încăpăţînat de cum a fost altă dată şi Feodor Baikov şi din aceasta nu va ieşi nimic bun. Ultimatumul era următorul: La jumătate distanţă între reşedinţa lui şi a mea se găsea o casă goală, şi în această casă la o anumită dată să ne ducem fiecare dintre noi de la propria lui locuinţă şi să ne întîlnim şi să stăm de vorbă despre toate treburile. Această a treia casă ar fi aşadar un fel de cancelarie, şi astfel s-ar respecta cinstea aleasă a celor doi mari împăraţi. Opunîndu-mă, i-am răspuns că tocmai în cea de-a treia casă nu mă voi duce, în cea pe care doresc ei s-o considere cancelarie, chiar dacă ar fi poruncit împăratul lor,

căci nu se cădea s-o fac înainte de a preda bogdihanului scrisoarea măriei-tale şi a împlini solia mea după datină, aşa cum se obişnuia la toate popoarele. Şi multe le-am mai spus cu hotărîre şi au sporovăit cu mine [dacă accept] vreme îndelungată şi apoi au plecat.

La 28 februarie [askaniama] a trimis doar să se intereseze de sănătatea mea şi de aceea şi eu am rugat pe cîţiva feciori de boieri să meargă să-l întrebe de sănătate. După aceea mi-a dăruit multe dulciuri şi legume chinezeşti, iar eu i-am dat altele, pe care nu le cunoşteau, fiindcă nu se aflau pe la ei, şi le-a primit cu bucurie. La 29 februarie a venit un om care m-a întrebat dacă am vreo unsoare şi vreun leac pentru piciorul betegit [al askaniamei], şi eu i-am trimis diferite unsori şi un plasture pe care le-a pus pe picior spre marea sa uşurare. De asemenea i-am dăruit cîteva [ulcioare cu] probe din toate băuturile noastre şi spirt, iar el s-a mirat că nu le cunoştea şi că le-am adus atîta drum dintr-o ţară aşa de îndepărtată. În schimb am primit ceai, pere şi altele.

La 1 martie au venit din nou voievozii şi slujbaşii spunîndu-mi că au găsit altă cale prin care să păzim deopotrivă cinstea celor doi împăraţi şi anume să îmi ridic cortul într-un loc deschis, unde doresc, în stepă sau oriunde, şi după aceea mandarinul va veni acolo de îndată ce îl voi pofti. I-am întrebat de ce nu putea veni în casa în care locuiesc, deşi este a măritului său împărat, şi putea să vină în cortul care este proprietatea mea ! Ei mi-au răspuns că nu poate intra în casa pe care o locuiesc de teamă să nu calce porunca măritului bogdihan, dar într-un cort care este aşezat pe un loc deschis, unde nu locuia nimeni, poate veni. Despre acest lucru s-a vorbit multă vreme şi m-am împotrivit

şi acestei propuneri. Ei au plecat la mandarin şi îndată s-au întors spre a-mi spune că au făcut numeroase încercări de înţelegere, însă eu mă împotrivisem. Acum să găsesc eu o nouă dezlegare şi să îi înştiinţez, dar eu le-am răspuns că cel mai bun lucru ar fi să plecăm împreună din sat spre împărăţie şi, ajungînd la primul popas, mandarinul putea veni la mine în cort şi să începem discuţiile. Îmi răspunseră că el nu putea porni spre oraşul împărătesc înainte de a şti, de aceea se şi codeau, dacă nu am din partea măriei-tale vreo scrisoare ameninţătoare pentru măria-sa împăratul, iar el să-şi piardă capul. Astfel a mai trecut o zi. În ziua de 2 martie mandarinul a trimis să mă înştiinţeze că el a pus să se ridice un cort departe în stepă şi că trebuia să plecăm călare din sat, eu dintr-o parte, el din cealaltă, şi acolo vor fi două scaune şi o masă la care vom putea vorbi despre toate. M-am împotrivit din nou, şi trimişii au plecat, dar s-au întors îndată cu altă propunere: să pornim din satul acela călare în alt sat unde se găseau case încăpătoare cu uşi largi pe care puteam intra amîndoi în acelaşi timp şi astfel cinstea celor doi împăraţi ar fi apărată ; şi dacă nu eram de acord nici de data aceasta, mandarinul va pleca într-un sat îndepărtat şi de acolo va înştiinţa prin scrisoare pe împăratul său despre cîte propuneri făcuse, pe care eu nu le-am primit, şi atunci să hotărască bogdihanul ce e de făcut. Între noi a fost încă multă tocmeală, care nu poate fi cuprinsă în această scrisoare, fiind prea mult de spus. Văzîndu-le încăpăţinarea şi trufia şi că timpul trecea şi că oamenii lor sînt bănuitori şi nu o singură dată ne-au spus că n-am primit nici una din propunerile lor, pentru că s-ar putea să am din partea măriei-tale vreo ameninţare sau o scrisoare neprietenească pentru împă-

ratul lor, m-am sfătuit cu oamenii măriei-tale care mă însoțesc, după ce am așteptat pînă la 6 martie, și chiar cînd au venit voievozii și mi-au spus că askaniama pleacă spre alt sat de unde vrea să își trimită ajutorul la măritul bogdihan să raporteze totul, eu le-am spus că nu am vrut să primesc nici una din propunerile lor, dar că oamenii măriei-tale m-au rugat să primesc pentru a nu mai întîrzia și că tot ce cer de la mandarin este o scrisoare scrisă de mîna sa în limba lor, chinezească, în care să spună că orice sol care ar veni la măria-ta va face același lucru cînd tu vei trimite oameni să-l întîmpine. Am cerut să fie așezat cortul acolo unde voi alege eu, și în cort să intru cel dintîi și după aceea să vină mandarinul cînd îl voi pofti. Voievozii s-au dus la askaniama, care a scris scrisoarea și mi-a trimis-o să o citesc dacă doream, scrisoare pe care urma să mi-o dea el însuși în cort. În aceeași zi am poruncit să fie ridicat cortul nu departe de locuința mea și, însoțit de slujitorii măriei-tale, am intrat în cort ; după puțină vreme a sosit și mandarinul, purtat pe un scaun, a intrat înăuntru și m-a salutat. Cea dintîi vorbă a lui a fost că bogdihanul auzise că țarul alb al rușilor mă trimisese cu o solie la el și de aceea înălțatul bogdihan îi dăduse cele mai aspre porunci ca să ia de la mine scrisoarea măriei-tale, să o desfacă și să citească ce scrie în ea, să cerceteze orice lucru îndeaproape și apoi să aducă de îndată la cunoștința măriei-sale [bogdihanului]. Iar dacă eu nu vreau să dau scrisoarea măriei-tale și să-i răspund la unele întrebări, atunci trebuie să se poarte cu mine ca și cu Feodor Baikov. Și multe a mai spus cu mare trufie, dar eu i-am spus că măria-sa bogdihanul avea deplină putere, însă îi dăduse oare și lui o împuternicire scrisă [să se poarte astfel], căci în toate țările este

obiceiul ca cei care erau trimiși să-i întîmpine pe soli să aibă unele scrisori adeveritoare că ei nu vorbesc în numele lor, ci în numele stăpînilor lor. Mandarinul a răspuns că la ei nu este un astfel de obicei să se dea scrisoare, ci numai li se rosteau poruncile. Așa cum au văzut chiar și slujitorii măriei-tale, el avea slujba la departamentul soliilor, ca și mai înainte și acum, și de aceea îl trimiseseră să cerceteze totul îndeaproape. Iar eu am început să le spun că: „Marele împărat țar și mare duce, Alexei Mihailovici, stăpîn absolut al întregii Rusii, mare, mică și albă, este asemănător unui soare pe lume și asemenea soarelui, care prin natura sa este o binecuvîntare pentru toți, răspîndind lumină și bunătate, mai ales lunii și stelelor, atrăgînd de la ele tot ce este bun, la fel și măria-sa împărătească, țarul, revarsă asupra supușilor săi toată dragostea și binecuvîntarea, iar către marii împărați, care sînt în lume asemenea stelelor celor mari și alese de pe cer, răspîndește ca o adevărată lumină dragoste și prietenie și toate gîndurile bune și primește de la ei la fel prietenie și dragoste. Toate noroadele socotesc acest lucru mai prețios decît orice, fiindcă ce pot dori oamenii mai mult pe lume decît să trăiască în pace, prietenie și dragoste ? Și dacă marele împărat are legături de prietenie și dragoste nu numai cu marii stăpînitori din vecinătatea granițelor, care sînt mulți în jurul împărăției sale, dar și cu alții mai îndepărtați, dorește de asemenea să trăiască în pace, prietenie și dragoste și cu marele împărat, bogdihanul, care îi este vecin. De aceea a trimis o solie către înălțimea-sa cu toată dragostea și prietenia [în anii care au trecut], însă bogdihanul a arătat acelui sol neprietenie și el s-a întors acasă fără nici un răspuns. De atunci măria-sa, țarul, a încetat să mai caute prietenia înălțimii-sale bogdihanul. Acum

cîțiva ani înălțimea-sa te-a trimis pe domnia-ta aici în satele de pe Naun, și din porunca stăpînului domniei-tale ai trimis trei fruntași de ai voștri cu o scrisoare la Nercinsk pentru Danilo Arșinski, în care scria, și oamenii au adeverit prin viu grai, că înălțimea-sa bogdihanul dorește să înceapă cu măria-sa țarul legături de prietenie și dragoste, de aceea el [Danilo] să-i rețină pe acești trei oameni la Nercinsk drept ostateci și să trimită trei oameni de ai lui la înălțatul bogdihan, care dorea să trimită prin ei o scrisoare măritului țar. Danilo, știind că măritul țar voiește să trăiască în prietenie cu toți împărații vecini, deși nu primise nici o poruncă [împărătească], totuși trimise zece cazaci de ai săi, împreună cu oamenii voștri, fără să păstreze ostatecii, încrezîndu-se în vorbele voastre. Sosind aici, domnia-ta i-ai luat în grabă și i-ai dus bogdihanului, unde li s-au dat oarecare cinste și daruri, fiind înfățișați însuși bogdihanului, și acesta a spus că dorește prietenie și dragoste cu marele țar și a scris o scrisoare către măria-sa prin ei. Și chiar domnia-ta i-ai însoțit de la orașul împărătesc pînă în acest sat, iar de aici i-ai trimis pînă la Nercinsk însoțiți de voievodul Mangutei. De la Nercinsk scrisoarea a fost adusă marelui țar de aceiași cazaci, care au raportat despre tot, dar deși țarul a dorit mult să știe ce era scris în scrisoarea bogdihanului, totuși, necunoscînd limba voastră, n-a putut afla. Văzînd însă scrisoarea, s-a gîndit că un împărat așa de slăvit nu poate să scrie nimic împotriva dragostei și prieteniei. Și pentru a cinsti pe înălțatul bogdihan, m-a trimis pe mine, supusul său, pentru a-i dovedi toată prietenia și dragostea, nădăjduind că voi fi primit de înălțimea-sa bogdihanul cu mare cinste. Acum însă eu văd că domnia-ta îmi vorbești cu dușmănie și cu trufie, ceea ce nu se obișnuiește nicăieri în

lume, și că vrei să-mi iei scrisoarea împărătească la întîlnirea noastră și [că vrei s-]o deschizi, ceea ce este fără îndoială o silnicie. Dar măria-sa țarul mi-a dat ca însoțitori atîția slujitori de ai săi, pentru ca, dacă cineva ar încerca să folosească forța, noi toți să îi apărăm scrisorile împărătești pînă la moarte. Dacă domnia-ta dorești să o iei cu sila, avînd rang de stat, atunci noi toți mai bine murim aici decît să fim osîndiți la moarte de măritul țar pentru că nu am știut păzi cinstea numelui său. Pe mine măritul țar m-a trimis la înălțatul bogdihan, și nu la domnia-ta, aici, în satele de pe Naun." Cînd mandarinul a văzut cu cîtă dîrzenie mă împotrivesc, a început să spună atunci că ceea ce i-am amintit despre trimiterea sa la Nercinsk, despre scrisoarea bogdihanului, era adevărat. Nu putea să nu recunoască că lucrurile începuseră astfel, dar toate trecuseră acum, căci se înțelesese cu Danilo Arșinski ca măria-sa, țarul, să răspundă bogdihanului în termen de trei ani și acest termen se împlinise de mult, deoarece se scurseseră șase ani de atunci. Totuși, bogdihanul îi poruncise să întrebe răspicat ce răspuns este de la măria-ta în scrisoarea lui în privința lui Gantimur, despre care întrebase dacă îl predai sau nu îl predai. Eu le-am spus că răspunsul măriei-tale la scrisoarea lor întîrziase pentru că de la Nercinsk pînă la Moscova e cale lungă și, mai ales, pentru că nu s-a putut tălmăci scrisoarea hanului și multă vreme au fost căutați oameni în stare să o tălmăcească, dar nimeni nu putuse. Totuși, deși nu o înțeleseseră, după cele spuse de cazaci, măritul țar bănuia că de la un astfel de împărat megieș nu poate să fie scris altceva în scrisoare decît prietenie și dragoste, cum li s-a spus cazacilor și prin viu grai. Nu era obiceiul marelui țar să trimită îndărăt scrisorile împăraților vecini. Totuși,

dacă acum a trimis prin mine această scrisoare, şi mi-a poruncit să o păzesc cu aceeaşi cinste ca şi pe scrisoarea măriei-sale, mi-a dat-o pentru a fi tălmăcită în limba rusă şi apoi să i-o aduc înapoi pentru ca măria-sa ţarul să afle ce scrie bogdihanul şi ce doreşte. Askaniama răspunse că nu poate crede cineva că marele ţar nu ştia cele scrise în scrisoare, pentru că cazacii din Nercinsk au fost chemaţi în faţa bogdihanului, şi el însuşi le-a spus că scrisese despre Gantimur în scrisoarea lui şi din porunca lui de mai multe ori s-a vorbit despre aceasta şi apoi el însuşi le-a amintit, iar cînd i-a adus în satele de aici, le-a repetat de mai multe ori spusele bogdihanului. Trimiţînd pe voievodul Mangutei să-i însoţească pînă la Nercinsk, i-a poruncit să tălmăcească scrisoarea, şi Mangutei i-a tălmăcit-o de două ori lui Danilo Arşinski în limba rusă, arătînd şi prin viu grai că scrie despre Gantimur. Scrisoarea de aceea fusese scrisă în două limbi, în chineză şi în mongolă, pentru că ei ştiau că de la Tobolsk pînă în China călătoresc împreună cu ruşii, buharanii şi calmucii, şi pentru a le fi posibil să tălmăcească scrisoarea în limba mongolă, care în scris seamănă cu cea calmucă, putea să le-o dea lor. Chiar şi cazacii care au fost la bogdihan erau în număr de zece şi dacă unul din ei nu raportase ceea ce i se spusese, altul ar fi făcut-o, şi de aceea nu poate nimeni să creadă că marele ţar nu ştia ce cuprindea scrisoarea. Mai mult, dintre acei zece cazaci care fuseseră la Pejin, acum se aflau aicea cinci, cu Ignati, şi nu puteau tăgădui ce li se spusese despre Gantimur. Din această situaţie am ieşit răspunzînd că eu eram încredinţat că li se poruncise cazacilor să raporteze măritului ţar despre Gantimur, însă ei nu făcuseră acest lucru pentru că Danilo îndată ce solii ajunseseră la el îi mînase îna-

poi și, luînd scrisoarea bogdihanului, a trimis-o îndată mai departe și a arătat ce solie trimisese la bogdihan și ce scrisoare primise. „Marele țar a fost foarte mînios pentru că el a trimis soli fără nici o poruncă unui atît de mare împărat și a primit o scrisoare în numele lui fără să ceară oameni care să înțeleagă limba chineză și să-i trimită la măria-sa țarul. În scrisoare nu se știe ce scrie și dacă se păzea cinstea împărătească sau nu. Văzînd [Arșinski] că împăratul este foarte supărat pe el, poruncise oamenilor prin care a trimis scrisoarea să îi raporteze țarului doar că bogdihanul dorește prietenie și dragoste și statornicirea legăturilor comerciale, mărturisind că același lucru scria și în scrisoare, adăugînd că [aceasta] fusese întărit și prin viu grai. Iar despre Gantimur n-au spus nimic, fiindcă știau că acesta este un supus al măritului țar. Dacă ar fi raportat ceea ce îl ruga bogdihanul pe marele țar despre Gantimur, mînia țarului împotriva lui ar fi fost cu mult mai mare. De aceea despre aceasta n-au pomenit nimic nici cazacii. Acum cînd marele țar a binevoit să mă trimită aici, Danilo a fost chemat la Moscova și chiar eu l-am cercetat din porunca țarului îndeaproape, înainte de a pleca, despre dorințele bogdihanului, despre cuprinsul scrisorii și despre cele ce au fost spuse cazacilor. El a răspuns că atît în scrisoare, cît și prin viu grai se arătase că bogdihanul dorește de la măritul țar prietenie, dragoste și negoț între cele două împărății și, în afară de asta, mai mult nu mi-a spus." Mandarinul, zîmbind, mi-a răspuns : „Pare a fi adevărat, totuși nu este de crezut fiindcă ceea ce cazacii n-au cutezat să-i spună împăratului i-ar fi spus-o sfetnicii săi". Eu i-am spus că el nu ne crede, fiindcă gîndește că măria-sa țarul știe de fapt despre Gantimur că este supus bogdihanului și că se purta nedrept, că nu

voia să-l predea și de aceea susținea că nu știe nimic despre el. „Cu cît se părăsește mai curînd acest gînd, cu atît ar fi mai bine, pentru că doar cei care se tem unul de celălalt se îndeletnicesc cu minciuni și înșelăciuni, pe cînd marele țar în afară de Dumnezeu nu se teme de nimeni altul în lume. Și dacă bogdihanul cuteza să scrie țarului despre Gantimur că este supusul său, la fel și marele împărat ar fi îndrăznit să-i răspundă bogdihanului despre Gantimur, pentru că acesta fără îndoială era supusul măriei-sale. Eu am spus adevărul, iar Danilo va fi aspru pedepsit pentru că a ascuns adevărul măritului țar. Cît despre Gantimur, țarul avea în împărăția Siberiei nenumărați astfel de supuși care plătesc iasakul și sînt cunoscuți de voievozii care îl strîng după rînduială. Măritul țar însă nu le știe nici măcar numele.“ Askaniama răspunse că pentru a vorbi adevărat, bogdihanul ceruse cazaci din cetatea Nercinsk nu atît din pricina lui Gantimur, fiindcă nu se cade ca niște mari cîrmuitori să discute din pricina unor oameni de rînd. „Cazacii fuseseră chemați mai ales pentru a se ști ce fel de oameni trăiesc în Albazin, în Nercinsk și în Selenghinsk, ca și în celelalte forturi, dacă sînt oamenii măritului țar sau nu, pentru că noi știam că supușii marelui țar erau aceia care veneau de la Tobolsk prin deșert și pe care îi numim ruși. După aceea a fost scrisă scrisoarea. Noi credeam că oamenii de aici, care trăiesc acum în jurul cetăților și au trăit și mai înainte, sînt un alt popor și nu supuși ai înălțatului țar și îi numim cu alt nume, luci, care înseamnă bandă de hoți. Acum însă după sosirea domniei-tale vedem că într-adevăr sînt supușii măriei-sale țarului și în viitor îi vom crede.“ Mandarinul mi-a cerut din nou să desfac scrisoarea măriei-tale și să i-o dau ca să vadă ce cuprinde, zicînd că

şi atunci cînd voi fi în oraşul împărătesc nu o va primi bogdihanul însuşi. Scrisorile trebuiau să fie predate la cancelarie, unde vor fi tălmăcite, şi conţinutul lor va fi adus la cunoştinţă împăratului. Avea poruncă să afle dacă, atunci cînd voi ajunge la bogdihan, voi da scrisoarea la cancelarie, ori asemenea lui Baikov mă voi încăpăţîna. Eu i-am răspuns că scrisoarea măritului ţar nu numai că nu i-o voi da să o desfacă, dar nici măcar să o vadă, deoarece aş fi pedepsit cu moartea. „În privinţa lui Baikov nu putem să-l pomenim, deoarece solia de faţă este cu totul deosebită. Atuncea totul pornise de la înălţatul ţar, iar acum venea din partea bogdihanului şi după cum marele ţar îi arată bogdihanului în totul prietenie şi dragoste şi deosebit respect, eu cred că şi bogdihanul din partea lui nu vrea cu nimic să-l mîhnească pe măritul ţar, ci, dimpotrivă, dorea să-i arate aceeaşi dragoste şi prietenie. Aşa cum toţi marii împăraţi obişnuiesc să-i primească pe soli ei înşişi, mai ales pe cei ai împăraţilor vecini şi prieteni, eu cred că la fel se vor petrece lucrurile şi acum : voi fi dus în faţa înălţatului bogdihan, după cum şi la noi s-ar face tot aşa dacă acesta şi-ar trimite soli către măritul ţar." El mi-a răspuns că din prietenie mi-a vorbit despre obiceiul lor [la primirea solilor] şi din nou mă ruga să-i dau voie să vadă măcar cum este pecetea de pe scrisoarea măriei-sale ţarului. M-am împotrivit spunîndu-i că nu pot face aşa ceva, la care el îmi spuse că dacă nu arăt scrisoarea măritului ţar să-i spun cel puţin ce scrie în ea : „fiindcă dacă ar fi vreo ameninţare sau vreo vorbă jignitoare, este poruncă să te trimit pe domnia-ta înapoi şi să nu te mai duc în oraşul împărătesc". I-am cerut să spună adevărul : „Domnia-ta ai poruncă să ne duci la împărăţie şi ne vei duce acolo la bogdihan, ori ba ?"

El a răspuns că avea poruncă să ne ducă la Pejin, însă după ce s-ar fi încredințat că în scrisoare nu scrie nimic supărător și după ce ar vedea darurile împăratului. Atunci ar fi trimis pe cineva înainte să-l vestească pe bogdihan, iar noi după aceea am călători liniștiți. Eu i-am spus că nici în scrisoare, nici în vorbele măriei-tale nu se găsea nimic altceva decît prietenie și dorința de a statornici legături de dragoste și prietenie între vecini, din care ar fi avut de cîștigat atît cei doi împărați, cît și țările lor. „În ce privește darurile, deși bogdihanul nu-i trimisese nimic măritului țar, totuși, măria-sa pentru a-și arăta marea prietenie și dragoste a trimis ce credea că va fi pe placul bogdihanului și ceea ce se găsea mai bun în împărăția sa. Măritul țar știa că într-o împărăție atît de mare ca a bogdihanului se aflau de toate, totuși în semn de prietenie era obiceiul ca marii stăpînitori să își trimită unul altuia daruri din cele mai plăcute." Mandarinul mi-a răspuns că vorbele mele sînt foarte frumoase, însă ar vrea ca să fie la fel de adevărate. Mă roagă însă ca eu să-i dau scris în rusește tot ceea ce i-am spus, și această scrisoare el o va da secretarului său și grămăticilor de la cancelarie pentru a o tălmăci în limba lor și împreună, scrisoarea și traducerea, o vor trimite bogdihanului. Atunci se va dovedi buna lui credință și solia mea va fi adeverită. Eu i-am spus că ceea ce i-am comunicat prin viu grai voi repeta și la împărăție întocmai, dar scrisoare n-am să-i dau, pentru că printre ei sînt trădători ruși care ar fi tălmăcit această scrisoare în chip mincinos, deoarece ei doresc să semene vrajbă și dușmănie între cei doi împărați, dar ceea ce am spus eu mandarinul poate să scrie în felul său și să trimită bogdihanului. Și cînd voi fi la Pejin, dacă voi spune altceva decît se găsește în scrisoare sau în cele

spuse prin grai în afară de prietenie și dragoste, atunci să nu mai fiu crezut cu nimic. El mi-a răspuns că mă crede, însă va fi pedepsit de bogdihan că nu a cercetat scrisoarea și n-a luat-o și nu a văzut ce daruri s-au adus. I-am spus că în privința darurilor nu e nici o taină, el însuși putea să vadă șoimii, iar celelalte mai mult blănuri erau. Mi-a spus că la ei se găsesc puțini șoimi, totuși bogdihanul chiar acum are unul în întregime alb ; celelalte daruri nu vrea să le vadă, însă a vorbit despre ele pentru a putea scrie totul bogdihanului. Apoi mi-a dat hîrtie scrisă cu mîna sa în care se spunea că dacă vor veni soli de ai lor la măria-ta, să fie primiți așa cum am fost și eu. Despărțindu-ne, am părăsit cortul și el a plecat la locuința sa, eu la a mea. Îndată după aceea i-a trimis la mine pe ajutorul său și pe grămătic, care au scris în limba lor ceea ce am spus : că în scrisoarea măriei-tale nu este nimic altceva în afară de prietenie și dragoste. Iarăși m-au rugat să scriu aceasta în rusește, dar eu m-am împotrivit încă o dată cu hotărîre. A doua zi a sosit la locuința mea askaniama împreună cu secretarul său [zarguceiul] și cu grămăticii, începînd să spună că nu numai că nu le dădeam scrisoarea, dar nici măcar nu-i lăsam să se uite la ea. „Nici nu vrei să scrii în rusește ceea ce ai spus prin viu grai, de aceea nu putem crede cele auzite, pentru că voi sînteți nestatornici, așa cum a fost și cu Baikov și cu alți negutători ai voștri care au venit la noi, și chiar în anii trecuți, una au vorbit și alta au făcut, mai ales că acum un an în luna martie, tocmai cînd domnia-ta porneai spre noi de la măria-sa țarul cu solia, cazacii din Albazin, supușii măriei-sale, au năvălit cu trei sute de războinici în așezările noastre de la graniță și au vrut să ia prizonieri și să jefuiască. Ca să spunem adevărul,

oamenii noştri de baştină s-au înspăimîntat foarte tare pentru că nu erau în număr mare, dar sotnicul nostru i-a păcălit spunîndu-le să-i îngăduie să-şi aducă soţia şi copiii şi pe ceilalţi supuşi şi vor merge singuri cu cazacii, dar a dat fuga şi i-a înştiinţat pe voievozi. Cînd cazacii au văzut că oamenii din ţinut se adunau şi că sotnicul îi înşelase, îndată s-au întors şi nu au făcut nimic. În afară de asta, după ce aţi părăsit Nercinskul, îndreptîndu-vă încoace, aceiaşi cazaci din Albazin au pornit spre Amur şi spre rîul Zeia şi pe toţi birnicii noştri şi oamenii în stare de muncă (vînători, pescari, agricultori, mici meseriaşi) pe care i-au întîlnit i-au înspăimîntat şi le-au spus : «Avem poruncă de la marele ţar să construim cetăţi pe Amur şi pe alte rîuri peste tot, de aceea iasakul să ni-l plătiţi nouă, şi dacă nu ni-l daţi, vă nimicim cu totul». Şi ei s-au speriat şi le-au dat birul. Dar în afară de asta în fiecare zi cazacii le fac multe necazuri supuşilor noştri, însă din partea oamenilor noştri nu sîntem vinovaţi cu nici o faptă rea. După plecarea lui Ignati, voievozii de aicea au trimis să-l înştiinţeze pe bogdihan că în timp ce Ignati a spus că solia vine cu prietenie, cazacii încă se mai hărţuie, şi oare solia nu aduce veste de război, nu cere bir bogdihanului ori nu rosteşte alte ameninţări ? De aceea bogdihanul m-a trimis pe mine în grabă şi mi-a poruncit să cercetez îndeaproape pentru ce mergeţi la el, fiindcă nu mai avem încredere în voi ; şi ce fel de prietenie poate fi cînd pe de o parte conduci o solie, iar pe de alta te războieşti ; ce fel de comerţ se poate face cînd este război ? Negreşit că ori cazacii de aici sînt tîlhari şi nu sînt supuşii măritului ţar, ori domnia-ta te porţi faţă de noi cu viclenie şi înşelăciune. Şi cîtă vreme nu va fi linişte la hotare, nici nu poate fi vorba de prietenie şi de dragoste între cei doi mari împăraţi. Noi

îi răbdăm din respect pentru măria-sa țarul, dar am putea ușor să-i nimicim. Noi știm cîți oameni sînt în cetățile voastre de aici, și în urmă cu cîțiva ani cînd ne-am războit pe Amur, ne-au văzut și-au cunoscut tunurile noastre și corăbiile și i-am nimicit." Și mi-a spus multe alte vorbe mînioase. Eu am adăugat că, în ce-l privește pe Baikov, dacă a fost nestatornic sau nu, asta a fost de mult și nu e potrivit să ne-o amintim și să ne sfădim din cauza lui. În ce-i privește pe negutători, ei își văd de negoțul lor și nu îndrăznesc să se amestece în treburile împărăției.

„În privința cazacilor din Albazin însă cele ce povestești nu sînt chiar așa de adevărate. Cînd am ajuns la Nercinsk, ei au venit la mine și mi-au spus totul : tributarii țarului, care locuiesc între Nercinsk și Albazin, au fugit anul trecut, și ei i-au urmărit îndeaproape, pentru că de asta sînt ei aici, să-i păzească pe aceștia. Însă urmele lor i-au dus în apropierea satelor voastre, apoi [urmele lor] se întorceau în jos pe Amur și cazacii urmărindu-i i-a descoperit și i-a adus înapoi, dar pe oamenii voștri nu i-a păgubit cu nimic. Ceea ce spui în legătură cu birul, că oamenii noștri l-au luat de la ei și i-au înspăimîntat, nici asta nu este așa, pentru că tungușii de pe Lena au ucis și au jefuit mulți cazaci pe acolo și au fugit apoi aici pe malul rîului Zeia. Acum cazacii din Albazin i-au găsit și, în loc să-i nimicească pentru tîlhării, nu le-a luat decît birul în valoare de șaizeci de blănuri de samur și, potrivit obiceiului, au stabilit acolo o tabără de iarnă. De la birnicii voștri însă nu au luat nimic." El răspunse că înțelege că nici măria-ta, nici eu nu conoaștem adevărul asupra acestor întîmplări. Dar dacă nu-l credeam, aicea sînt cazacii din Albazin care au fost cu Ignati și puteam să-i întreb în taină dacă

este adevărat și să mă conving că totul se petrecuse întocmai și el nu m-a mințit cu nimic. „Cazacii nu au jefuit pe nimeni pentru că n-au avut timp; ai noștri se adunaseră pînă la vreo mie de oameni." I-am răspuns: „Dumnezeu știe că măria-sa, țarul, nu are nici un fel de gînd de război, ori de vrăjmășie în afară de prietenie și dragoste. Doar bandiții încep războiul prin surprindere, fără veste. Obiceiul marelui țar este că dacă vreunul din domnii megieși se poartă cu strîmbătate și îi dau pricină de supărare, mai întîi îi trimite o solie și îi arată nedreptatea săvîrșită și numai dacă nu se înțeleg pornește război." Și drept pildă i-am povestit cum tu, mărite împărat, i-ai declarat război sultanului turcesc în anii care au trecut [vestindu-l], prin Vasile Daudov, și multe discuții au fost între noi. El a rîs din nou și mi-a spus că atunci cînd cazacii fac negoț cu supușii lor, îi poftesc ca oaspeți, îi cinstesc cum se cuvine, apoi îi leagă zdravăn și le ia toți samurii pe care îi au; mai mult încă, îi bat și le spun: Dați-ne și pe ceilalți pe care i-ați ascuns. „Așa sînt bunii voștri cazaci, ca ei alții nu se află pe lume." Eu am răspuns că pentru a se lămuri astfel de treburi, dacă Dumnezeu va da ca solia să se sfîrșească cu rezultate bune, măria-ta vei trimite peste ei o căpetenie care îi va pedepsi aspru fără să mai aștepte poruncile măriei-tale. „Și de aici înainte oamenii voștri nu vor avea nici un fel de supărare. La fel și din partea bogdihanului va fi trimisă la graniță o căpetenie care să-i împiedice pe oamenii voștri să se sfădească, astfel că din partea celor doi împărați, căpeteniile să aibă depline puteri și fără să aștepte poruncile celor doi împărați, făcătorii de rele vor fi pedepsiți și hotarul va fi liniștit și astfel în viitor nu se vor mai isca neînțelegeri."

Askaniama răspunse că nimic n-ar fi mai de preț decît asta, dar deocamdată nu este o astfel de stare „și nici pace nu va fi mai ales din pricina voastră, pentru că Moscova e departe, iar bogdihanul se află în apropiere". Am spus că nu este nici o greutate și ea se poate lămuri, numai să dea Dumnezeu ca la temelia discuțiilor să fie prietenie și dragoste între amîndoi împărații ; restul va urma de la sine. El răspunse : „Sîntem bucuroși să auzim că va fi prietenie, numai dacă n-ar fi pricină de gîlceavă din partea voastră, cît despre noi, pricină de neînțelegere cum n-a fost înainte nici acum nu va fi". După ce l-am îmbiat cu votcă și cu altele, el a plecat spre locuința lui.

În ziua de 5 martie a venit la mine iarăși și m-a rugat din nou să îi arăt scrisoarea măriei-tale, ori să-i dau eu o copie în rusește. În ce-l privește pe Gantimur și pe cazaci spunea aceleași lucruri, iar eu i-am dat aceleași răspunsuri. Și nu numai el venea la mine, ci pe de altă parte își trimitea secretarul și voievozii și grămăticii care veneau mereu și toți repetau aceleași lucruri. Și făceau toate acestea spre încercarea mea, ca să se convingă că spusele sînt aceleași, sau se deosebesc, pentru a mă prinde în vorbă cu vreo fățărnicie, dar aveam mare grijă fiindcă îi știam foarte bănuitori. Eu deși am trimis pe rînd și pe curtenii din Moscova și pe feciorii de boieri la mandarin pentru a discuta aceleași lucruri, eu însumi n-am intrat în casa lui cu toate că nu o singură dată a încercat prin voievozi să mă atragă la el. În ziua de 7 martie iarăși a venit la mine împreună cu secretarul său și cu grămăticii și din nou a început să vorbească, și să vorbească [tot] despre aceleași lucruri. Eu i-am spus că nu voi mai discuta despre acestea și nu-i voi mai răspunde, „căci m-au întrebat de o mie de

ori și le-am răspuns mereu, ceea ce nu voi mai face, pentru că mă doare și inima, și capul, văzînd că ei mă bănuiesc de înșelătorie și că vrem să-i viclenim. Dar eu nu numai lui, ci și la Selenga, și mongolilor și peste tot pe drum am spus că mergem cu o solie la bogdihan și ducem prietenie și dragoste și nimic altceva n-am spus și nici nu voi spune." El răspunse că mongolii și cazacii din Selenghinsk trăiau în pace, dar că cei de aici [cazacii] sînt foarte bătăioși și nu sînt de loc pașnici. De asemenea mai zise că nu are rost să mă supăr că mă întreabă mereu despre aceleași lucruri pentru că treburile împăraților cereau să fie cercetate îndeaproape și fără grabă și lui i-a dat bogdihanul poruncă să cîntărească cu grijă toate vorbele mele. După cum eu păzesc cu străşnicie porunca măriei-tale, tot așa și el îndeplinește poruncile împăratului său și dorește să trimită cît mai curînd pe tovarășul său și pe grămătici în orașul împărătesc, dar nu știe ce să-i scrie bogdihanului, deoarece nu numai că nu citise scrisoarea măriei-tale, dar nici n-o zărise. Cît despre Gantimur nu avea vreun răspuns și nici darurile nu le văzuseră. Eu i-am spus că scrisoarea nu pot să i-o dau, însă prin viu grai i-am vorbit despre toate. Mărturie scrisă nu i-am dat însă, și cu toate că el mă crede aici în tot ceea ce spun, se temea că la împărăție nu voi fi crezut și el va fi oropsit de stăpînul său. Scrisoarea măriei-tale eu doresc să o predau însuși bogdihanului, sau o voi da la cancelarie ? Ori, așa cum a făcut și Baikov, nu vreau să le spun nimic dinainte. Dar la ei este un obicei ca scrisorile să fie primite la cancelarie, citite și după aceea înfățișate bogdihanului cu multă smerenie. Am întrebat : „Ce este mai de cinste, scrisoarea ori solul ?" El mi-a răspuns că scrisoarea împăraților era mai de preț

decît solii, de aceea fără documente nici ceea ce spune solul nu este crezut. Eu i-am spus: „De ce atunci în fața împăratului îl duceți pe sol pentru a se închina, iar scrisoarea înălțatului țar care dă rang soliei nu o duceți în fața împăratului?" La acestea el nu a putut să răspundă altceva, doar mi-a spus că la ei aceasta era o veche tradiție. Baikov la fel, nu numai că nu a dat scrisoarea, dar nici nu vrusese să se ploconească în fața împăratului și ei au o carte asupra purtării lui Baikov. I-am spus că obiceiul de a se înclina solii drept salut de la un împărat către alt împărat este la toate popoarele, dar a folosi forța și a-i necinsti nu se cuvine nici cînd vin cu prietenie și cu treburi plăcute, nici cînd vestesc pricini de dușmănie. Cinstea solului trebuie să fie respectată, căci solul ceea ce spune nu este de la el, ci de la stăpînul său. El a zis că totul este adevărat și că cinstea solilor o respectă cu strictețe, însă fiecare țară își are obiceiurile sale și nici un împărat nu putea să poruncească altuia. L-am întrebat dacă acum își mai trimite înainte tovarășul la bogdihan și noi vom veni pe îndelete în urma lui, sau dacă vom pleca toți împreună. El mi-a spus că peste douăzeci de zile va veni răspunsul bogdihanului cu tovarășul lui; și cînd acesta se va întoarce din orașul împărătesc, peste tot se vor rîndui locurile de popas, dar pînă acum nimic nu se făcuse. Au trimis numai să întrebe. Am stăruit [arătînd] că în vorbele mele nu poate găsi nici un șiretlic sau neadevăr, dar el este foarte nestatornic pentru că ceea ce făgăduise de mai multe ori și anume că îl va trimite pe tovarășul său înainte, iar noi vom porni în urma sa, astăzi zice că nu putea s-o facă. Așa că nici eu nu îl mai cred. Răspunse că într-adevăr era vinovat față de mine și dacă vreau [pot] să apuc un cio-

mag și să-l izbesc în cap, zicîndu-mi încă : „Batjocorește-mă cum dorești !" I-am spus că nici nu mă pot gîndi la așa ceva, dar, ori să ne ducă în orașul împărătesc, ori să ne dea înapoi cămilele și caii și ne vom întoarce în țara noastră unde vom aștepta îngăduință, pentru că marele țar ne-a poruncit să călătorim cu cea mai mare grabă. Askaniama răspunse : „Știu că măritul țar a poruncit ca să călătorești cu cea mai mare iuțeală, fiindcă am tălmăcirea ukazurilor primite de Ignati și, citindu-le, am văzut însemnat în trei locuri că solul trebuie să meargă cu mare iuțeală. Însă eu nu cutez să te las să pleci nici înapoi, nici înainte fără poruncă ; iar dacă vrei să te înapoiezi, mă voi agăța de piciorul domniei-tale și voi merge cu domnia-ta și nu te voi părăsi nici o clipă", și a mai spus multe, fiind foarte rușinat că l-am prins cu fățărnicie și în alte lucruri, fiindcă înainte de asta făgăduise să-mi predea pe iakuții birnici ai măriei-tale, care fuseseră prinși de oamenii săi în timp ce erau la vînătoare. Doi fuseseră duși în orașul împărătesc și trimiși înapoi ; alți douăzeci de oameni împreună cu soțiile și copiii erau ținuți în satele de aici. Și astăzi s-a împotrivit din nou să mi-i dea, spunînd că nu poate s-o facă fără poruncă ; dar cînd voi fi primit de bogdihan, atunci bineînțeles că se va da poruncă împărătească și mi-i vor preda. Văzînd că nu-mi este cu putință să îl hotărăsc a pleca spre orașul împărătesc, i-am spus să-l trimită fără întîrziere pe tovarășul său înainte și să-i poruncească să călătorească cu mare grabă atît la dus, cît și la întors. Îmi răspunse că într-a douăzecea zi va fi cu siguranță înapoi și bineînțeles va aduce porunca să pornim de îndată spre împărăție. Acolo erau primiți în orașul împărătesc tot felul de oameni și negutători, dar noi care venim de la un așa de

mare și vestit împărat și încă cu misiune de prietenie cum să nu fim duși ; și se întoarse la cortul său.

Zilele acestea ei le-au petrecut scriind ziua și noaptea toate cele vorbite. În ziua de 9 martie la miezul nopții tovarășul său diacul și mai-marele peste grămătici, împreună cu cîțiva oameni, au pornit spre bogdihan. Înainte de a pleca, diacul și mai-marele grămăticilor m-au întrebat cîți oameni aveam cu mine, de cînd am plecat de la măria-ta și cît am făcut de la Nercinsk și m-au întrebat multe altele în legătură cu fiecare lucru pentru a le spune bogdihanului. Eu le-am răspuns deschis la toate întrebările și, după ce le-am dat niște daruri, au plecat.

Askaniama și cu mine trăim în prietenie și el îmi trimite în dar pește bieluga [morun] și alte soiuri ce se găsesc pe la ei. Adesea pentru a mă întreba de sănătate îl trimite pe voievod, iar eu de asemenea mă interesez de el și trăim de atunci în prietenie și bună tovărășie. Slujitorii măriei-tale au în fiecare zi hrană îndestulătoare și țăranilor băștinași nu le fac nici un fel de supărare. Toți sînt mulțumiți că între cei doi împărați domnește pacea și prietenia. În privința tălmacilor și a tălmăcirii scrisorii măriei-tale și a mesajului, mandarinul mi-a spus că la ei se află mulți nemți [străini] care cunosc și limba chineză, și pe cea rusă, sînt foarte învățați, știind și alte limbi. Unul din ei șade tot timpul în preajma bogdihanului, care ține foarte mult la el, fiindcă cercetează stelele. Ei sînt de religie creștină și, după cum am priceput din cele ce spunea, sînt iezuiți și dintre aceștia nemți catolici. Și dacă acolo s-ar afla iezuiți și alți străini, care să știe limba chineză, atunci îmi va fi lesne să vorbesc cu ei despre treburile măriei-tale pentru că

deşi de la Tobolsk, de la Selenghinsk şi de la Nercinsk am luat cei mai buni tălmaci, totuşi cu greu mă pot înţelege cu mandarinul în discuţiile dintre noi. Tălmacii aceştia sînt şi inculţi, şi nepricepuţi ; aşa că nu-i pot folosi pentru treburile măriei-tale. Askaniama însă este un om înţelept şi învăţat, ştiind multe limbi orientale, aşa că ne înţelegem bine, dar mai mult din ghicite decît cu ajutorul tălmacilor. El mi-a spus că în oraşul împărătesc se află un tălmaci învăţat şi înţelept care va putea să tălmăcească documentele şi scrisorile ambilor mari stăpînitori, pe cînd aici, cu toate că nu s-a vorbit între noi despre treburi însemnate, totuşi a trebuit să le spunem de cîte trei ori pentru că nu ne înţelegeam din cauza nepriceperii tălmaciului, ale cărui vorbe erau neclare sau mai multe decît trebuiau [încîlcite]. Şi fiind, mărite împărat, în satele de pe malul Naunului, în ziua de 15 martie a venit la mine un supus de al tău din Selenghinsk, [cunoscut ca] tălmaci pentru limbile bogdoiţilor [mongoli] şi ale nicanţilor [chinezi], care acum cîţiva ani a fost cu Gavril Romanov ca tălmaci în China. Fiind nican de neamul lui, a devenit supusul măriei-tale cu treizeci de ani în urmă, cînd a fost războiul de pe Amur cu chinezii, s-a botezat şi te-a slujit pe măria-ta la Moscova, la Tobolsk şi în alte oraşe din Siberia, pretutindeni cu credinţă şi nu s-a făcut vinovat de trădare. Şi de aceea, precum şi din lipsă de tălmaci, l-am luat [cu mine] din Selenghinsk cu toate că aveam în slujbă un altul pentru treburile oficiale, dar acela înţelegea foarte puţin limba rusă. Tălmaciul din Selenghinsk mi-a spus plin de teamă că auzise chiar el de la grămăticul chinez şi de la slujitorii mandarinului că au trimis la taişii mongoli să îşi adune oştenii şi să pornească pe neaşteptate asupra noastră, să ne

omoare pe toţi şi să ne jefuiască, pentru că noi veneam la ei cu gînd de înşelăciune şi ca nişte iscoade în împărăţia lor, iar în urma noastră vine o armată cu care vrem să le cucerim ţara. Eu nici nu am dat crezare celor auzite şi l-am întrebat de mai multe ori cu asprime, dar el mi-a spus mereu acelaşi lucru. Totuşi eu nu am destăinuit nimic nici mandarinului, nici slujitorilor măriei-tale, iar lui i-am poruncit cu străşnicie să nu spună nimănui, pentru a nu provoca vreo neînţelegere între oamenii noştri şi ai lor. Însă am început să-l îmbii cu dibăcie pe mandarin, mai mult ca înainte, cu prietenie şi cu daruri, prefăcîndu-mă că nu ştiam şi nu auzisem nimic, fiindcă mi-era teamă să nu cad în cursă şi mandarinul să nu-l fi pus pe tălmaci anume să-mi spună cele arătate pentru a vedea ce voi face, ştiind că din astfel de vorbe, fie ele şi mincinoase, s-au iscat de multe ori războaie mari.

După cîteva zile, pe cînd prăznuiam marea sărbătoare a sfintei învieri (pe care să dea Domnul ca măria-ta şi întregul palat şi oastea să o prăznuiască cu fericire vreme îndelungată), după obiceiul creştinesc i-am trimis mandarinului nişte ouă încondeiate şi alte multe lucruri, căci îşi trimisese oamenii să privească de departe toate datinile noastre creştineşti. Şi a înţeles din toată rînduiala şi după purtare că sîntem o solie şi nu o armată şi că prăznuim sărbătoarea aşa cum se cuvine, fără nici o primejduire, la fel cum o facem şi în împărăţia măriei-tale. Eu anume poruncisem astfel, pentru a îndepărta din inima lor orice bănuială asupra noastră. Şi în această sfîntă zi oamenii mei s-au dus cu daruri la el şi au fost primiţi cu multă curtenie şi mandarinul i-a spus unui tălmaci care era de serviciu atunci că ştie o taină pe care vrea să mi-o împărtăşească el însuşi, deoarece nu era cu

putință să mi-o facă cunoscută prin altcineva; după ce a așteptat trei zile de dragul marii noastre sărbători, acum dorea să vină la mine și să-mi spună totul. În ziua de 28 martie a venit el însuși la mine însoțit de un grămătic din cei care-l însoțiseră din China. Scoțîndu-i afară din casă pe toți și rămînînd doar cu mine, cu grămăticul, cu tălmaciul și cu unul din secretarii mei, a început să-mi spună că el a crezut tot ceea ce îi spusesem eu și nu s-a îndoit de nimic. La fel scrisese și bogdihanului prin tovarășul lui, gîndindu-se că mai bine va fi și mai drept ca între cei doi mari împărați să se statornicească legături de prietenie și dragoste veșnică și de aceea să se trimită poruncă de la împărăție ca să fim aduși degrabă și cu mare cinste, ceea ce nădăjduia că se va întîmpla în scurtă vreme. Cel care începuse această treabă, trimițînd măriei-tale scrisoarea împăratului său, era el și acum mai ales se străduia să ducă totul la o fericită încheiere. Se găseau însă anumiți oameni răuvoitori care tulburau lucrurile cu zvonuri mincinoase și doreau prin vicleniile lor să ne învrăjbească, deși el nu credea nimic din toate acestea. Se temea însă ca aceste vorbe să nu ajungă la urechile oamenilor de rînd din aceste locuri, care nu știau să facă deosebire între adevăr și minciună, între bine și rău. Acum cîtăva vreme auzise niște vorbe și dorise să mi le spună, dar s-a reținut de dragul praznicului și judecînd că omul acela nu va cuteza să răspîndească asemenea spuse mincinoase. Cum văzuse însă că vorbele se înmulțesc și că omul nu încetează îndată, din prietenie a venit să-mi împărtășească totul. Eu i-am răspuns că înălțimea-sa bogdihanul l-a ales și l-a așezat în cancelaria solilor și că îl trimite în întîmpinarea tuturor solilor care vin la el, fiindcă este un om priceput în astfel de treburi și cu judecata lumi-

nată, apoi l-am rugat să-mi spună cine este omul acela şi ce vorbise. Mandarinul mi-a răspuns că între oamenii mei am un tălmaci de neam nicant, care a fost şi anul trecut în China cu Gavril Romanov. Fiindu-i cunoscut, l-a rugat în multe rînduri să îl primească [în slujbă] ca tălmaci, dar el n-a vrut, fiindcă, aşa cum văzuse anul trecut, era un om trîndav şi dedat la rele. Cînd a înţeles acest lucru [tălmaciul din Selenghinsk] a încetat să se roage, dar a început să se împrietenească cu slujitorii săi şi cu grămăticii şi să spună nu numai unuia că: „Cei care au venit la voi cu solia şi au căciulile roşii nu caută prietenie şi dragoste, ci ţintesc împărăţia şi capetele voastre. Ei vin la voi ca şi cînd ar avea o solie ca să vă amăgească, dar în urma lor aşteaptă o sută de mii de ostaşi într-un loc hotărît, şi cînd se va da semnalul de cel de aicea, îndată vor sosi şi vă vor măcelări, şi vă vor jefui. Şi flintele celor de aici sînt toate pregătite şi împărţite la oamenii care vor năvăli să vă omoare." Şi multe asemenea vorbe nesocotite şi neadevărate le-a spus slujbaşilor săi şi grămăticilor, însă mandarinul le-a poruncit acestora ca de aci înainte să nu mai vorbească cu omul din Selenghinsk şi nimeni să nu rostească cele auzite deoarece erau minciuni, lucruri neadevărate. El nu voise să-mi spună nici mie nimic despre asta, însă cînd a văzut că zvonurile se răspîndesc, a venit el însuşi să-mi aducă acestea la cunoştinţă şi să mă sfătuiască să-l pedepsesc pe tălmaci pentru a-l opri pe viitor să împrăştie asemenea scorniturі. Eu am trimis îndată după tălmaci să-l aducă înaintea noastră şi, stînd de faţă, să-i dovedesc drept mincinoase spusele sale în privinţa oştilor şi ce mi-a spus mie despre mongoli. În faţa mandarinului l-am întrebat dacă sînt adevărate cele de mai sus sau nu, şi el mi-a răs-

puns că vorbise așa pentru a vedea ce voi răspunde la asta. L-am întrebat iarăși dacă totul pornise de la el, sau l-a îndemnat cineva? El mi-a răspuns că a vorbit de la sine și că dorea să îți facă măriei-tale un serviciu. Pe askaniama l-am întrebat după aceea cînd a vorbit tălmaciul cu grămăticii și cu ceilalți. Acesta mi-a răspuns că a doua zi după plecarea trimișilor lui spre orașul împărătesc. Atunci i-am spus și eu că în aceeași zi tălmaciul venise la mine și mi-a mărturisit că auzise de la grămătici și de la oamenii mandarinului că fusese trimis [un om] la taișii mongolilor ca să vină cu oameni asupra noastră să ne omoare și să ne prade, dar nu l-am luat în seamă și n-am pus preț pe vorbele lui, căci nu s-a mai pomenit nicăieri în lume să se omoare un sol fără nici o pricină. Cînd a auzit, mandarinul a rîs mult și mi-a spus că n-a mai pomenit asemenea șiretenie ca în aceeași vreme să ne sperie și să ne înșele și pe noi, și pe ei. Apoi l-a întrebat [pe tălmaci] de unde a auzit despre mongoli și el i-a răspuns că i-au spus-o grămăticii și oamenii lui. Askaniama mi-a spus atunci că dacă n-aș fi fost înțelept și l-aș fi crezut și m-aș fi pregătit de apărare împotriva mongolilor, iar ei m-ar fi văzut că mă pregătesc, ar fi crezut pe bună dreptate că oștile noastre ne urmau așa cum li s-a spus și astfel am fi dat de necaz și ar fi început și o gîlceavă fără rost. Mai zise că așa ceva nu s-ar fi putut întîmpla nici în gînd, deoarece cînd Feodor Baikov a fost la ei în solie, pe Amur era război între ei și ruși, și totuși lui Baikov nu i-au făcut nimic, și dacă nu s-ar fi încăpățînat, ar fi primit toată cinstirea și mulțumirea. Nici acum nu se putea gîndi la așa ceva, căci n-aveau de ce să ne facă vreo vătămare, și pe deasupra, pentru a-mi demonstra cu o pildă, smulse un fir de păr din șuba de

samur şi zise : „Dacă v-am omorî pe toţi cei o sută cincizeci de oameni, pentru ţarul alb paguba ar fi tot atîta cît este firul acesta pentru şuba mea ; dar noi dorim prietenie şi nu război. Dacă însă ar fi între noi război şi domnia-ta ai veni cu solie, n-ai fi supus la nici o silnicie ca şi acum, deoarece bogdihanul ţine la bunul său nume şi doreşte prietenie cu toată lumea..." Şi multe altele asemănătoare. I-am răspuns că era un om înţelept pentru că n-a dat crezare ticălosului aceluia. Şi asta o puteau vedea singuri, căci cum s-ar fi putut hrăni oştile noastre şi caii şi unde s-ar fi putut ascunde, căci era vreme de iarnă. „Cu vicleşug şi fără veste atacă doar tîlharii, însă marii împăraţi mai înainte îşi vestesc pricinile războaielor şi după aceea se bat..." Askaniama a spus că este adevărat şi că bogdihanul se purta în acelaşi chip şi că anii trecuţi el trimisese o scrisoare către tine, mărite împărat, în care întreba dacă sînt supuşii măriei-tale cazacii dauri, ori dacă sînt nişte tîlhari liberi, luci, care se luptaseră mai înainte pe Amur cu ei ; şi acum aşteptau de la măria-ta un răspuns. Dacă n-ar fi venit o solie către bogdihan, care să treacă pe la ei, şi nu le-ar fi arătat că aceia [cazacii din Nercinsk] sînt supuşii măriei-tale, i-ar fi nimicit ca şi altă dată pe Amur. I-am răspuns că odinioară cazacii s-au dus pe malul Amurului fără porunca măriei-tale, după bunul lor plac, şi de aceea măria-ta n-ai trimis bogdihanului nici scrisori, nici solii, nici înştiinţare de război. Acum însă cetăţile daure sînt întemeiate în urma poruncii măriei-tale, nu pentru a păgubi pe supuşii bogdihanului, ci numai pentru a-i apăra pe localnicii care plătesc iasak. Mandarinul adeveri spusele mele că aşa a fost, căci atunci pe Amur mulţi dintre cazacii care înţelegeau limba au mărturisit că ei începuseră războiul pe Amur fără să

aibă poruncă de la măritul ţar. În ce-i priveşte pe cazacii dauri, Seitkul [Ablin] şi alţi buharani şi tătari, care străbat deşertul de la Tobolsk în China pentru a face negoţ, au spus la fel că aceia se află în Dauria fără să aibă îngăduinţă de la ţar. Ei nu i-au crezut însă şi pentru bună încredinţare au trimis în anii care au trecut scrisoarea către măria-ta şi acum cu venirea mea se adevereşte fără putinţă de îndoială că în urma poruncii măriei-tale locuiesc în Dauria cazacii. În ce-l priveşte pe ticălosul acela de tălmaci [din Selenghinsk], care spusese asemenea vorbe, am vrut să-l osîndesc la moarte, după cum merita, fiindcă a încercat să învrăjbească doi mari împăraţi şi ţările lor. Mandarinul a spus că şi la ei pentru asemenea vină se pedepseşte tot cu moartea, dar că ar fi mai bine să nu-l ucid aici în ţinuturile lor, ci să-i dau altă pedeapsă şi să-l trimit în împărăţia măriei-tale. Astfel, el [mandarinul] nu va fi necinstit în faţa oamenilor lui, ori ai noştri, care nu-l vor putea socoti pricina morţii tălmaciului. Dar să fie cum porunceşte măria-ta. După ce am mai vorbit, i-am făcut un dar şi askaniama a plecat la locuinţa sa. În ce-l priveşte pe tîlhar, l-am supus la cazne grele de mai multe ori pentru a mărturisi cine îl îndemnase şi de ce scornise asemenea minciuni. El a mărturisit acelaşi lucru în timpul chinurilor, că fiind beat le-a spus acele vorbe chinezilor şi i-a speriat cu războiul, fiindcă odinioară l-au bătut, şi n-a mai mărturisit nimic altceva. De aceea l-am pedepsit cu pedeapsa neguştorească [1], şi l-am dat pe mîna lui Ignati şi a cazacilor care se întorceau la Albazin şi Nercinsk, să îl întemniţeze la Nercinsk pînă la înapoierea mea, ca altădată să nu mai umble cu vorbe mincinoase. To-

---

[1] L-au biciuit.

tuşi, ţarule, între bogdoiţi şi nicanţi este o duşmănie înnăscută, asemenea celei dintre polonezi şi cerchezi, şi de aceea bogdoiţii [manciurienii] nu-l iubeau pe tălmaci[ul din Selenghinsk] fiindcă era nicant din naştere şi legase prietenie cu slujitorii lor nicanţi.[1] Acum este un război crîncen între bogdoiţi şi nicanţi şi îşi poartă ură de moarte unii altora ; chiar cînd venea mandarinul încoace din oraşul împărătesc, l-au întrebat pe fiul de boier pe care îl trimisesem dacă tălmaciul nicant care a fost anul trecut cu Gavril Romanov este cu solia, şi din acea clipă şi noi toţi, şi cei care mă însoţeau am fost bănuiţi de ei. I-am spus mandarinului că încă de atunci am vrut să-l trimit pe tălmaci la Albazin, însă mă temusem ca ei să nu creadă că l-am îndepărtat pentru ca eu să le pot arăta prietenie, şi în inima noastră să fie duşmănie. Mandarinul mi-a spus că m-am purtat cu înţelepciune că nu l-am îndepărtat, şi dacă l-aş fi trimis, şi ei bineînţeles că ar fi gîndit aşa. La 29 martie, în ziua următoare [askaniama] m-a poftit să mergem la plimbare pe malul rîului Naun ca să pescuim şi să vînăm iepuri. M-am dus împreună cu el şi am prins mult peşte şi mulţi iepuri. Aici pe Naun se pescuieşte bielugă din cea mai mare, care vine din ocean pe rîul Amur, şi alte soiuri de peşte de mare. Iarăşi m-a rugat mandarinul să nu îl osîndesc aici la moarte pe tălmaci şi i-am răspuns că îl voi trimite la Nercinsk, unde va fi pedepsit după porunca măriei-tale. În ziua de 2 aprilie, askaniama a plecat din sat cam la vreo douăzeci de verste mai departe, spre a-l întîmpina pe tovarăşul său, deoarece ei au obiceiul cînd aşteaptă vreo poruncă de la împăratul lor să

---

[1] Purtarea tălmaciului se explică prin faptul că, urîndu-i pe bogdoiţi, cuceritorii manciurieni ai Chinei, nădăjduia să-i păgubească prin zădărnicirea soliei ţarului.

nu stea pe loc, ci să-i iasă în întîmpinare. Cu mine a rămas unul din voievozi ca să nu-mi fie urît în timpul cît era plecat. În ziua de 8 aprilie a venit la mine voievodul Mangutei şi m-a întrebat dacă lăsasem în urmă nişte oameni şi dacă îi aşteptam sau nu. Am bănuit că pune această întrebare anume fiindcă văzuse poate pe cîţiva din oamenii mei apropiindu-se dinspre deşert, şi se temea să nu avem gînduri de război. I-am răspuns că nu a rămas nici un om în urma mea, dar se putea să sosească aducătorul vreunei porunci de la măria-sa ţarul, ori sosesc oamenii pe care eu i-am trimis în cetăţile iakuţilor după colţi de morsă [1]. (Să ştie măria-ta că pentru înălţatul bogdihan colţii de morsă sînt foarte preţioşi numai dacă sînt mari, dar la Moscova, cînd am fost trimişi în solie, din vistieria măriei-tale ni s-au dat unii foarte mici şi de aceea am mînat pe fiul unui boier la iakuţi ca să cumpere alţii mai mari, pe care şi mandarinul i-a văzut aici şi s-a minunat.) Fiul de boier sosit astăzi a fost trimis de cei din Nercinsk aşa cum le spusesem eu şi nu aşteptam pe nimeni altcineva. Şi el, Mangutei, mi-a spus că a trimis în întîmpinarea celor ce veneau mai mulţi oameni de ai lui şi că atunci cînd îi va întîlni îl vor înştiinţa pe mandarinul lor şi voi fi anunţat. În ziua de 10 aprilie din partea voievodului au venit la mine de mai multe ori să întrebe stăruitor „ce ruşi vin în urma domniei-tale", deoarece oamenii săi erau foarte neliniştiţi şi se temeau să nu fie război. Le-am spus din nou că alţi oameni nu aşteptam şi mi-am întărit vorbele, căci am observat că oamenii lor erau foarte tulburaţi şi se adunau. În ziua de 12 aprilie, mandarinul mi-a trimis un grămătic de la cancelaria soliilor, însoţit de fiul unui boier de pe Lena şi de un tungus din

[1] În text este scris fildeş de peşte.

Nercinsk, din neamul lui Gantimur, și mi-au spus că din partea măriei-tale de la Moscova a fost trimisă pentru mine în anul trecut, 7183 [1], de la departamentul siberian o lădiță cu medicamente prin niște oșteni călări. Hatmanul din Tobolsk, împreună cu aducătorii, l-a trimis pe fiul de boier să mă ajungă înainte de a sosi la împărăția chineză. Cînd au ajuns la Nercinsk nu m-au găsit. Tot atunci au sosit la Nercinsk din Iakuțk și cei cu colții de morsă, iar Pavel Sulghin i-a trimis mai departe și, deoarece erau puțini, le-a dat însoțitori cincisprezece cazaci și o călăuză tungusă. Mergînd în urma mea pe același drum pe care am călătorit și eu, n-au întîlnit nici un om pînă la granița chineză în afară de niște țărani namiazini, care i-au reținut cinci zile și i-ar fi omorît și jefuit dacă nu i-ar fi oprit căpetenia lor și nu le-ar fi spus că solul se va întoarce curînd pe acolo și atunci ei unde se vor ascunde? Le-au dat hrană și care, i-au lăsat să plece și le-au spus că atunci cînd se va înapoia solul, prin el vor plăti iasakul și se vor supune măriei-tale, țarului. Cînd au sosit la granița împărăției chineze, oamenii din Kargacin au vrut să fugă din fața lor și să-și vestească voievodul, dar ei i-au oprit cu sila și le-au spus că sînt oameni pașnici și că vin din partea măriei-tale către mine, supusul tău, cu treburi pașnice și să trimită mai departe pe fiul boierului din Lena și pe călăuza tungusă după mine. Atunci i-au luat și i-au dus în fața voievodului, și acesta i-a trimis mai departe la mine. Cînd au fost în fața voievodului, acesta l-a cercetat îndeaproape pe călăuza tungusă despre oști, dacă sosesc soldați pentru sol și dacă se află vreun oștean la Nercinsk. Călăuza jură, după legea sa, că nici nu a auzit de așa ceva. Voievodul i-a spus că după asta îl crede în totul,

---

[1] 1675

dar că îl întrebase pentru ca supuşii lui să audă toate acestea de la tungus şi să se liniştească. La aceeaşi dată am trimis la voievod un grămătic şi un tălmaci să-l întrebe de ce este atît de bănuitor că vin ostaşi şi de ce nu mă crede, iar pe oamenii măriei-tale îi aduce întîi la el şi nu îi trimite la mine, căci eu însumi i-aş fi mînat la el. Acum s-a încredinţat de cele ce i-am spus, că ei vin de la măria-ta cu leacuri şi cu colţi de morsă. Fiind foarte ruşinat, mi-a spus că bănuiala nu începuse de la el, ci de la oamenii de rînd de pe hotar, supuşii lor, care nu cunosc obiceiul; totuşi, mărite ţar, nu i-a reţinut nici o oră şi el i-a trimis de-a dreptul la mine. În ziua de 13 aprilie askanama[1] s-a întors în satul în care locuiam eu, a venit în locuinţa mea şi foarte îndatoritor şi prietenos m-a vestit că înălţimea-sa bogdihanul, dorind să statornicească legături de prietenie şi de dragoste cu măria-ta, a trimis poruncă prin tovarăşul meu să mă ia împreună cu cei o sută cincizeci de slujitori ai măriei-tale şi să ne ducă în oraşul împărătesc cu mare cinste şi grabă şi să se pregătească locuri de popas de-a lungul drumului să nu mai fie pricină de zăbavă. Tovarăşul său însă s-a îmbolnăvit şi rămăsese cale de o zi şi jumătate de sat, totuşi trimisese porunca bogdihanului să ne aducă acolo, însă vom mai sta aici pînă cînd pe cer se va înălţa luna plină. Ziua aceea fericită va fi la data de 17 aprilie cînd în sfîrşit vom porni. O dată ajunşi în oraşul împărătesc, mi se vor da toate onorurile spre mulţumirea noastră. În timp ce vorbeam, mi-a spus că de la Nercinsk la Pejin este şi un alt drum mai scurt ce poate fi străbătut în aproape treizeci de zile dacă ne grăbeam. Drumul de aici merge ocolit, însă cei care

[1] În textul rus uneori este scris askaniama, alteori askanama.

cunosc locurile pe la lacul Dalai [Nor] ajung de la Nercinsk la satele [de la graniță] în opt zile pe o cale mai scurtă și lipsită de primejdii. A mai zăbovit încă la mine, vorbind despre tot felul de lucruri pînă cînd au sosit oamenii măriei-tale, care au fost trimiși cu leacurile și cu colții de morsă. L-am chemat, am adus lădița cu leacuri pe care am desfăcut-o și i-am arătat colții de morsă. El s-a minunat tare că sticlele cu doctorii au ajuns întregi din locuri atît de îndepărtate. Eu i-am spus, arătîndu-i leacurile și colții: „Iată oștile noastre despre care ați vorbit fără încetare“, iar el s-a rușinat tare, dar mi-a răspuns că stăruia cu întrebările nu din pricina lui, ci pentru ca oamenii de rînd să se convingă și să nu se înspăimînte. Mă rugă apoi să aleg un leac și să-l trimit printr-un om al meu, care îl vindecase și pe el cînd fusese bolnav, la tovarășul său suferind, acolo unde se oprise, pentru a-i ușura chinurile, fiindcă îi era foarte rău. Indată am ales unul din cele mai bune leacuri și l-am trimis la secretarul său. Pentru paza cailor și a cămilelor am hotărît să las puțini oameni aici pentru că la împărăție plecam toți cu carele, unde puteam ajunge peste douăzeci și opt de zile. În ziua de 14 aprilie a venit grămăticul care fusese la Pejin și mi-a spus același lucru cu askaniama. În orașul împărătesc zăboviseră șapte zile, deoarece în cancelaria soliilor în lipsa lui askaniama, care era plecat, n-a fost nimeni să-i aducă la cunoștință înălțatului bogdihan. De aceea treburile au fost trecute unei alte cancelarii și de aici întîrzierea. Eram însă așteptați la Pejin și vom fi primiți cu cinste. În ziua de 15 aprilie, au sosit aici din cetatea Albazin de pe Naun cinci cazaci să afle cum mergeau treburile soliei, cum se desfășurau lucrurile și de asemenea să facă un pic de negoț. Mi-au spus că la Albazin

s-au pregătit două doscianikuri să plece pe Amur și pe Zeia pentru a strînge birul. Le-am poruncit cazacilor, scriind și la fort, ca birnicilor kitai să nu le facă nici o pagubă și să nu le ia birul și să nu pornească vreo expediție în locurile acelea pînă cînd va da Dumnezeu și solia va fi dusă la capăt, căci nu trecea nici o zi în care mandarinul și voievozii să nu se plîngă de relele făptuite de cazacii din Albazin. Și pentru că acum la granițele chineze am zăbovit cam mult și atîtea vorbe au fost schimbate între mine și chinezi, pe care nu-mi este cu putință să le scriu în această carte, de aceea trimit în grabă scrisoarea prin fiul boierului din Nercinsk, Ignati Milovanov, cu tălmaciul, cu grămăticul și cu însoțitorii săi, pe care i-am trimis înaintea mea la împărăția chineză să-mi vestească sosirea. Acest Ignati, care de la început a văzut cum a fost trimisă scrisoarea bogdihanului către măria-ta și a fost aici lîngă mine pînă la îngăduirea plecării mele, poate povesti măriei-tale despre tot ce a auzit și a văzut din cele ce s-au petrecut aici. [1] Ceea ce am scris mai sus eu, supusul tău, despre el, adică ce mi-au spus voievozii că Milovanov nechibzuit i-a înștiințat de sosirea mea în timpul primăverii, și nu iarna, și de aceea s-a iscat neînțelegerea, au fost născocite de ei pentru a mă întîrzia aici pînă la venirea mandarinului. Cînd însă acesta a sosit de la Pejin, mi-au spus că bogdihanul era foarte bucuros și de aceea l-au învinuit pe el [Milovanov] de întîrziere. Pentru a nu uita, am trimis și raportul lui Ignati și i-am poruncit să predea scrisoarea la cancelaria solilor boierului Artemon Sergheevici Matveev, sau mai marilor grămătici Grigori Bogdanov, Ivan Eustasiev,

---

[1] Încrederea spătarului în Ignati Milovanov a fost o amăgire, deoarece acesta a fost unul din acuzatorii principali în procesul care i s-a înscenat la întoarcerea din China.

Vasili Babinin, Emelian Ukrainţov. Către măria-ta am scris o scrisoare cifrată [1] despre cele ce am auzit în taină pe malul rîului Naun şi nu îndrăznesc să scriu clar în scrisoare, ca nu cumva chinezii să prindă scrisoarea pe drum şi de aici ei să devină bănuitori, căci la ei este un trădător rus care înţelege şi scrierea rusească, şi pe cea chineză. [2]

În timpul cît am stat pe malul rîului Naun, am văzut cum chinezii nu primeau blănurile proaste de samur care nu erau căutate şi n-au nici un fel de preţ. De la Moscova însă din vistieria măriei-tale au fost trimise hanului chinez drept daruri blăni de samur dintre care chiar cele mai bune au fost preţuite doar la treizeci şi cinci de ruble sorokul [patruzeci de bucăţi]. De aceea solul i-a chemat pe boierii curteni din Moscova, pe feciorii de boieri, pe slujbaşi şi doi negustori cărora le-a spus să schimbe cît puteau mai mulţi samuri din vistieria împărătească şi să dea în locul lor fiecare după puterea lui alţii mai frumoşi, pentru a strînge astfel cîteva blănuri frumoase pentru daruri. Au răspuns că fiecare om va da după puterea sa, de dragul măriei-tale, fără nici un fel de schimb, aşa că boierii curteni din Moscova şi feciorii de boieri au dat cîte doi sau trei, la fel şi slujbaşii, iar negustorii Ivan Samoilov, fosta căpetenie a vămii din Eniseisk, şi gostul Evstatie Filatov [negustor], fruntaş încăruntit, care se alăturaseră soliei, unul la Selenghinsk, şi altul la graniţa chineză, au dăruit tot de dragul măriei-tale fără nici un schimb cîte patruzeci de samuri ; şi

---

[1] În V. P. Potemkin, *Istoria diplomaţiei*, Bucureşti, 1946, se spune că scrierea cifrată era folosită în scrisorile cu caracter secret cu cel puţin un secol mai înainte.

[2] În textul englezesc al lui J. F. Baddeley se spune că aici se termină scrisoarea lui Milescu pe care a trimis-o ţarului din satele de pe rîul Naun. Faptul nu este însemnat în *Stateini spisok*, de unde se reia acum raportul.

aceste două sorokuri prețuiau fiecare cîte șaizeci de ruble, dar samurii erau *v kostkah*[1]. De la curteni, de la fiii de boieri și de la slujitorii din Tobolsk, din Selenghinsk și din Nercinsk s-au strîns trei sorokuri și douăzeci și șase de samuri [o sută patruzeci și șase] *v kostkah* și *v parah*[2]. Prima legătură de patruzeci de pielicele a celor din Nercinsk valora o sută douăzeci de ruble, a doua, optzeci de ruble, iar a treia, șaizeci de ruble. Aceste cinci șube [două sute de samuri] au fost pregătite ca daruri pentru bogdihan, iar cinci șube din vistieria țarului și douăzeci și șase de samuri rămași au fost pregătiți pentru treburile soliei spre a fi dăruite în împărăția chineză, iar cei ce le-au primit să fie scriși în cartea de cheltuieli.

Era în ziua de 18 februarie anul 7184[3] cînd a sosit din capitala chineză fiul boierului daur din Nercinsk, Ignati Milovanov, aici pe malul Naunului. El fusese trimis înainte în anul 7183[4] de la Eniseisk la voievozii din orașele de graniță chinezești să-i vestească de venirea unei solii din împărăția măriei-tale către înălțimea-sa bogdihanul. În raportul său, Ignati a arătat că a plecat din fortul Nercinsk către așezările de graniță chinezești în ziua de 19 noiembrie prin fortul Albazin și de aici pînă la cel dintîi sat de pe Naun a mers pînă în 14 decembrie. Aici voievozii l-au ținut pe Ignati o săptămînă în care nu l-au lăsat să meargă nici înapoi, nici înainte, și după aceea i-a luat Mangutei, care fusese la Nercinsk în

---

[1] În textul lui Baddeley e menționat: calitate inferioară. Credem însă că erau indicați în felul acesta samurii de culoare neuniformă, cu dungi. În limba romînă există expresia „în coaste", care este, credem, tradusă ad-literam în slavonește de Milescu.

[2] *Ibidem*, calitate superioară. La fel, credem că este vorba de blănuri împerecheate, adică de aceeași culoare, mărime etc.

[3] 1676.

[4] 1675.

trecut, și i-a dus la Pejin, pînă unde au călătorit cincisprezece zile. Cînd au ajuns în orașul împărătesc i s-a dat o locuință în care să stea împreună cu tălmacii, însă l-au ținut îndeaproape sub pază și nu l-au lăsat să iasă nicăieri. Poruncile primite de la Pavel Sulghin în cetatea Nercinsk i le-au smuls cu sila și le-au tălmăcit niște fugari ruși care de multă vreme locuiesc acolo. Tălmăcirea s-a făcut chiar în fața hanului, care l-a întrebat despre solie, despre scrisoarea măritului țar și despre daruri, dar Ignati le-a răspuns că nu știe nimic despre astea. Solul îl trimisese înainte doar să-i anunțe venirea și să se îngrijească de mijloacele de călătorie. Cînd va ajunge el însuși în orașul împărătesc, va vorbi despre toate. Lui Ignati i s-a dat hrană îndestulătoare, dar din locuință nu l-au lăsat să plece nicăieri, deși i-a rugat de multe ori și la cancelarie ca să-i dea voie să iasă în oraș să tîrguiască prin apropiere și să cumpere ce avea nevoie. Ei i-au răspuns că bogdihanul a dat poruncă să nu fie lăsat să meargă nicăieri pînă cînd Ignati nu va pleca. Cît a stat acolo n-a venit nimeni la el în afară de un buharan, negustor din orașul Tara, care sosise în China cu mai bine de patru ani în urmă și nu cuteza să plece înapoi pentru că între taișii calmuci, care locuiau de-a lungul drumului spre Tobolsk, începuse războiul și nu se terminase încă. [1] În privința negoțului cu blănuri, a spus că trebu-rile mergeau foarte prost pentru că vremurile erau tulburi, iar caravanele buharanilor și tătarilor care vin în China de la Tobolsk nu sosiseră încă din

---

[1] Prinții calmuci, taișii, după cum arată J. F. Baddeley, erau Galdan și Ocirtu. Drumul de caravane despre care se vorbește aici este același despre care a vorbit Milescu la începutul cărții. El făcea legătura între Tobolsk și Pejin peste deșertul unde locuiau calmucii

pricina războiului şi nu se ştia dacă vor sosi sau nu, căci războiul poate dura.

Pe Ignati l-au ţinut la Pejin patru săptămîni, amînîndu-i plecarea de la o zi la alta, apoi l-au chemat la cancelarie şi i-au spus că bogdihanul trimitea în întîmpinarea soliei un mandarin însoţit de un secretar, căruia îi dăduse porunci depline pentru toate, iar el să se înapoieze cu acest mandarin la sol. Le-au dat lui şi celor trei cazaci cîteva daruri neînsemnate şi i-au trimis înapoi. Acum, de cînd părăsiseră oraşul împărătesc, trecuseră trei săptămîni. Marele mandarin, pe care l-au recunoscut cazacii care fuseseră mai înainte în China, este de la cancelaria unde se primesc toţi străinii, iar tovarăşul său de asemenea este funcţionarul cancelariei şi au cu ei şi doi grămătici. Cînd au venit împreună din Kambalîk, peste tot pe drum mandarinului i s-a arătat cel mai mare respect. El este acela care a trimis mai înainte scrisoarea către măria-ta. Venind dinspre capitală, s-au întîlnit cu fiul de boier şi cu tălmaciul pe care eu îi trimisesem de aici din sat. Mandarinul i-a întors înapoi şi nu i-a lăsat să ajungă la Pejin, ci i-au trimis înaintea lui împreună cu Ignati şi cu Ivan, tălmaciul, la Naun ca să anunţe că ei vin cu mare grabă. Solul nu trebuia să se îngrijoreze de nimic, deoarece îndată ce soseau va fi foarte mulţumit ; căci fără ei nimeni nu îndrăznea să facă ceva. Şi ei vor ajunge aici la cinci zile după sosirea lui Milovanov.

În anul 7184 [1] în ziua de 17 aprilie [2] în satul chinezesc Pacigorsk de pe malul marelui rîu Naun, mandarinul bogdihanului chinez, askaniama, împreună cu tovarăşul său, după porunca măritului bogdihan,

---

[1] 1676.

[2] De aici începe de fapt documentul de stat *Stateini spisok* (*Cartea curţii imperiale din China*, IV, foile 91-115, mai departe defect).

au trimis la sol şi l-au anunţat că ziua aceea era fericită pentru ei şi să se pregătească cu toţi oamenii săi să pornească spre oraşul împărătesc Pejin, care este oraşul de capitală a bogdihanilor kitaiţi şi care se numeşte în limba tătară, calmucă şi rusă Kambalîk, ceea ce înseamnă cetatea hanilor. Pentru poveri ne-au trimis o sută de care cu cîte două roţi şi de asemenea un cal pentru fiecare om. Solul a luat cu el o sută cincizeci de oameni, iar la Naun au rămas doisprezece cazaci pentru supravegherea cailor şi a cămilelor. Cămilele au fost mînate la păşunile sărate, iar caii împărţiţi pe la săteni. Askaniama a dat poruncă voievozilor de pe Naun să le dea hrană acestor oameni pînă cînd ne vom înapoia de la împărăţie. De asemenea la Naun au rămas şi cei patru cazaci din Albazin care veniseră să se intereseze de sol şi doreau să se înapoieze curînd la Albazin, cincisprezece zile depărtare de acel sat. În aceeaşi zi l-am trimis cu o scrisoare către măria-ta ţarul pe Ignati Milovanov, prin cetatea Albazin. Cu el au plecat şi cinci cazaci din Albazin cu care am trimis pe ticălosul de tălmaci la Nercinsk, despre care am scris mai sus că a vrut să bage zîzanie. N-au apucat de-a dreptul spre Nercinsk pentru că le era teamă. Lui Ignati Milovanov şi tovarăşilor săi le-am dat poruncă să meargă spre Moscova cu cea mai mare grabă, şi despre mijloace de călătorie şi trimiterea lui mai departe am scris voievozilor din cetăţi.

În aceeaşi zi, înainte de amiază, din satul acesta, solul a pornit cu toţi slujitorii măriei-sale ţarului, împreună cu askaniama şi însoţiţi de toţi voievozii de pe Naun şi alţi mulţi chinezi de seamă. Am mers împreună pînă aproape de satul voievozilor, nu departe de rîul Naun. Înainte de a ajunge în sat, bătrînul voievod le-a ieşit în întîmpinare şi i-a pof-

tit ca oaspeţi pe sol şi pe askaniama. Solul însă s-a scuzat, dar askaniama a primit şi i-a spus solului să călătorească pe îndelete pînă la locul de popas. I-a dat solului un om de al său să-l însoţească şi a spus că îl va urma îndată. De la satul voievodului pînă la cătun nu sînt mai mult de trei verste, iar pe lîngă acest cătun am trecut un rîu mocirlos. De aici pînă la satul Krasnoie sînt şapte verste. Şi aici rîul Naun se apropie. Trecînd de satul Krasnoie am mers pe lîngă Naun. Şi călătorind spre partea stîngă, lîngă sat, se află ruina unei cetăţi. Iar mai sus de această cetate năruită, lîngă rîul Naun se înalţă un mal rîpos mare şi înalt. De la satul Krasnoie pînă la un [alt] sat micuţ am mers şase verste şi de la acesta pînă la satul Hundu, două verste, şi nu departe de sat se află de asemenea o cetate de pămînt năruită. De la satul Hundu am mers cam o verstă şi ne-am oprit să înnoptăm pe un braţ lăturalnic al Naunului [1] pe care se afla şi satul Pacegorsk. Şi de la Pacegorsk pînă la locul de popas am călătorit cinci verste prin locuri întinse de stepă unde nu era nici un fel de pădure. În noaptea aceea solul a dormit în cortul lui de călătorie, iar askaniama a dormit în satul Hundu.

În 18 aprilie am mers cam două verste de-a lungul Naunului pe locuri întinse de cîmpie şi am trecut printr-un vad pietros un rîuleţ care izvorăşte din munţi şi se varsă în Naun. Lîngă acest rîuleţ se află un cătun mic, şi mai sus încă unul. Mai jos am mers printr-un pîrîiaş şi apoi printr-un sat micuţ, de la cătun la şapte verste depărtare. Aici se sfîrşeşte stăpînirea voievozilor de pe Naun şi începe a unui taişa mongol, care este van al bogdi-

---

[1] Stan 1, 24 verste. Toate indicaţiile *stan* (loc de popas) şi *iam* (loc de popas şi de schimbare a mijloacelor de transport) aparţin lui N. Milescu, care le-a notat pe marginea manuscrisului.

hanului ; iar vani se numesc mandarinii cei mari, ca şi fraţii hanului ; şi nepoţii acestuia se numesc tot vani. Pînă la zidul cel înalt chinezesc, peste toţi mongolii stăpînesc prin ereditate patruzeci şi doi de vani şi taişi. Voievozii de la Naun stăpînesc peste torgacini şi peste cei care trăiesc pe rîul Gan şi Naun şi peste toţi daurii şi giucerii care merg la vînătoare de samuri. Aceştia vin în timpul iernii pe rîul Amur şi pe Zeia şi vînează împreună cu oamenii noştri, iar bogdihanului îi dau în fiecare an cele mai frumoase blănuri [se înţelege, de samur].

Fiind la patru verste de la satul arătat mai sus, am trecut rîul Ial, acelaşi pe malul căruia am pornit din Nercinsk spre Naun prin munţii Torgacini prin care am trecut. Nu departe de acolo rîul se varsă în Naun. Pînă la Ial trăiesc daurii, iar dincolo de el încep ţinuturile mongolilor. Pe malurile rîului Ial nu sînt păduri, doar nişte tufişuri de salcie, ca şi pe rîul Naun. În schimb se întîlnesc dune înalte de nisip. Aci locuieşte taişa mongol şi din locul ăsta am călătorit prin stepa întinsă cam opt verste şi am trecut peste rîul Ulga, care se varsă în Naun. De acolo am mers încă zece verste şi am ajuns la rîul cel mare, Soli, şi de la Naun pînă aici locurile sînt bune de agricultură. Rîurile acestea curg dinspre apus spre răsărit şi se varsă în Naun, dar Naunul curge dinspre miazănoapte-răsărit spre miazăzi-apus pînă se întîlneşte cu Ialu şi de la gura lui se întoarce puţin către miazăzi. Drumul nostru însă în aceste două zile a mers înspre apus. Între rîurile acestea se află stepe întinse, sînt însă şi locuri mocirloase. Lîngă rîu este un sat mongol, unde pe două bărci au construit un pod plutitor şi au trecut poverile, iar caii au trecut înotînd. Şi trecînd rîul, am mers cam două verste şi jumătate pînă

la alt cătun așezat pe malul rîului Soli. Soli se varsă în Naun pentru că drumul s-a întors spre miazănoapte. Askaniama i-a spus solului că mai este un drum și pe cealaltă parte a Naunului, prin ținuturi locuite, însă drumul nu este de-a dreptul, ci mai ocolit cu trei zile. De aceea mergem pe calea aceasta, fiindcă este mai de-a dreptul. La locul de popas[1] am schimbat carele țăranilor dauri și ni s-au dat cai și care de către taișii mongoli, atîtea cîte am avut nevoie. Pe partea dreaptă a rîului în dreptul cătunului, cam la opt verste, se află un oraș vechi de piatră, pustiu, odinioară al mongolilor. Dintre cereale, mongolii seamănă doar mei, deși prin locurile acestea poate rodi orice.

În 19 aprilie am mers către miazăzi și miazăzi-apus prin cîmpii întinse, roditoare, și am lăsat în urmă multe lacuri, în jurul cărora trăiesc și duc viață nomadă mongolii. Pe partea dreaptă curge de sub munte, spre miazăzi-apus, rîul Tula, pe care l-am trecut prin vad la zece verste depărtare de la popas. Pe malul celălalt am întîlnit satul Dzandan, iar la stînga de acesta locuiește Darkhan-lama al mongolilor. În sat se află marea lor mănăstire Labin. Satul este așezat lîngă lacuri și în preajma lui forfotesc mulți mongoli nomazi. Ei îi arată mare cinste lui lama, ploconindu-i-se pînă la pămînt cu șapte metanii, parc-ar fi Dumnezeu. De la mănăstirea Labin pînă la rîul Tula sînt două verste. La acel Darkhan-lama a zăcut tovarășul lui askaniama care, venind de la împărăție, s-a îmbolnăvit înainte de a ajunge pe malul Naunului. Tovarășul lui askaniama este zargucei, ceea ce la noi însemnează diac. Și fiind încă la Naun, askaniama l-a rugat pe sol să trimită înainte un om cu leacuri, și solul a tri-

---

[1] Stan 2, iam 1, 32 verste.

mis un om și un tălmaci și le-a poruncit să aștepte acolo sosirea lui. Ajungînd acolo oamenii noștri, Darkhan-lama le-a spus multe și între altele că este foarte fericit că a dat Dumnezeu ca între cei doi mari împărați să fie pace. Numai că anul trecut cazacii din Albazin au venit cu război și ei s-au speriat foarte rău pentru că așteptau răspuns la scrisoarea bogdihanului și în locul lui au auzit că începe războiul. Acum însă sînt foarte mulțumiți și nădăjduiesc ca prin solia de acum să se întemeieze o pace de nezdruncinat. Și lama, care este un om înțelept și cunoscător a multe leacuri, ne-a mai spus multe altele. Omul nostru i-a dat bolnavului leacurile și pînă la sosirea noastră a dat Dumnezeu și s-a însănătoșit. Askaniama a cerut îngăduința de la sol să meargă la Darkhan-lama pentru a-și vedea tovarășul și pentru a-l lua cu el, iar solul a trimis împreună cu el un grămătic și un tălmaci ca să îl întrebe de sănătate. Și askaniama a plecat și l-a adus pe zargucei într-o telegă. Solul și-a continuat drumul pînă la următorul loc de popas. Trecînd dincolo de satul Lubino, pe partea dreaptă se află marele lac Sara-Nor [1] în care se spune că se găsesc scoici mari cît o farfurie albă și în aceste scoici se găsesc mărgăritare [2]. În jurul lacului sînt multe iurte de mongoli. De la satul Labino și pînă la acest lac sînt zece verste și de aici am mai mers încă trei și am poposit lîngă un lac mic. Aici era un iam și am schimbat mijloacele de transport. [3] La toate popasurile erau pregătite din vreme pentru solie cîte patru corturi de pîslă. Askaniama de asemenea sta într-o iurtă asemănătoare. Solului i

---

[1] Adică Lacul Galben (nota Arseniev).

[2] Askaniama a spus că bogdihanul are asemenea mărgăritare care strălucesc în timpul nopții (nota N. Milescu).

[3] Stan 3, iam 2, 35 verste.

se dădea drept hrană cîte un berbec pe zi, iar slujitorilor lui cîte doi bouleni și puțin păsat, însă slujitorii vînau pe lacuri multe gîște și rațe sălbatice, trimițînd vînat din belșug în fiecare zi lui askaniama, tovarășilor lui și altora. Pe aici caii și boii sînt piperniciți și jumătate din oameni mergeau pe jos ; o mare parte din boi rămăseseră pe drum. Askaniama i-a spus solului că în lacurile acelea și în Naun sînt scoici în care uneori se găsesc atîtea mărgăritare, încît luminează în timpul nopții. Aici am poposit la un iam pe malul unui lac.

În ziua de 20 aprilie am pornit de la iam cu askaniama, împreună, mergînd prin stepă pînă la un rîuleț mocirlos, care curge de la miazănoapte spre miazăzi, dincolo de care se întinde o stepă întinsă, uscată, cu locuri bune pentru agricultură și cu multe saline, fără dealuri și cu iarbă din loc în loc. Toată ziua am mers spre miazăzi și apus. Rîulețul se varsă în Korghei. Am întîlnit niște mlaștini nu prea mari, dar păduri nu erau de loc. Mergînd prin stepă am ajuns la o fîntînă unde era iamul pregătit și am înnoptat.[1] Zilele acestea am călătorit pe îndelete pînă la amiază și uneori ne-am oprit chiar o zi întreagă.

În 21 aprilie am călătorit doar peste stepe uscate pline cu prundiș, iar către amiază am întîlnit niște munți înalți pe partea dreaptă și noi am luat-o la stînga. Pe înălțimile acestea erau păduri de ulmi, cele dintîi întîlnite de la Naun. Pînă la iam am călătorit patruzeci de verste și pe partea stîngă am văzut o veche cetate năruită. De acolo am mai mers două verste și am ajuns la rîul Korghei. Acest rîu Korghei este foarte repede, are o albie pietroasă și apa limpede. Deși este mare, rîul poate fi trecut,

[1] Stan 4, iam 3, 8 verste

dar vadul este adînc și carele a trebuit să le ținem cu mîinile ca să nu le poarte curentul. El curge din munți prin stepe de la miazănoapte către miazăzi și se varsă în Naun. Aici Naunul vine către miazănoapte, iar Korgheiul dinspre apus, și cînd se unesc, își îndreaptă cursul spre răsărit. Din locul acela unindu-se rîul Korghei cu Naunul, își pierd numele și îl schimbă în marele rîu Songar, în limba chineză, iar în rusă, Singal, care cotește către miazănoapte și se varsă în marele Amur. De la unirea Singalului cu Amurul pînă la mare rîul se numește în limba chineză Kten Tung. Amurul curge spre răsărit și se varsă în Oceanul de Răsărit, de-a lungul malurilor căruia se poate ajunge pînă la rîurile care vin din China. Pe țărmul mării trăiesc oameni, și în jurul Amurului de amîndouă părțile se înalță munți falnici împăduriți. Dar despre Amur am scris în mod deosebit de la izvor pînă la gurile din mare [1] : deci să ne întoarcem acum la călătoria noastră. Rîul Korghei, pe care rușii noștri îl numesc Korga, se zice că se varsă lîngă un oraș chinez cu metereze de pămînt. Mai departe, de-a lungul Singalului, de asemenea se spune că sînt ridicate cetăți din vremea cînd pe Amur și pe Singal a fost războiul cu cazacii și că în aceste cetăți pe care le-au luat de la cazaci se află vase și corăbii cu tunuri pentru apărarea împotriva rușilor. În locul acesta se află orașul de baștină al bogdihanului, Singhian. De aici au pornit copiii lui și au cucerit împărăția chineză, dar despre aceste întîmplări stă scris în *Cartea tătărască* [2].

De la Korghei am mers patru verste și am ajuns la rîulețul Tav, care curge de la miazănoapte către

---

[1] Descrierea marelui rîu Amur, care desparte pe locuitorii ruși de chinezi în *Descrierea Chinei*, probabil capitolul 59.

[2] *De Bello Tartarico* a lui Martini, tradusă de N. Milescu.

miazăzi și se varsă în Korghei. Pe malul rîulețului se află un sat mongol și în apropierea acestuia ne-am oprit și am schimbat carele și animalele.[1] La marginea satului erau multe iurte de nomazi și de ale localnicilor. Din locul acesta a început să se vorbească limba chineză și locuitorii sînt foarte îndatoritori. Colibele lor sînt făcute din pămînt ca și ale daurilor. Lîngă satul acesta am înnoptat. Mongolii de aici plătesc bir fără să murmure, dar cei care trăiesc dincolo de Korghei cîteodată se împotrivesc, alteori nu.

În 22 aprilie am pornit de la rîul Tav printr-o stepă uscată și întinsă, mergînd spre miazăzi și apus, și am zărit pe partea dreaptă în depărtare niște munți înalți, acoperiți de păduri de stejari. De la iam am mers treizeci și opt de verste și ne-am oprit să înnoptăm lîngă niște fîntîni aproape de o tabără de nomazi cu multe corturi în jurul izvoarelor. Aici nu am schimbat carele de povară.[2]

În 23 aprilie am mers prin stepă cincisprezece verste și am ajuns la niște izvoare unde am poposit de amiază și am schimbat carele și vitele de povară.[3] După aceea am trecut printre coline nisipoase, pe care creșteau pomi mici. Am ajuns la rîulețul Koli, care curge din munți dinspre miazănoapte-apus către miazăzi prin stepă, pentru a se ascunde sub pămînt și apoi să iasă iarăși ca să se verse în rîul Korghei. Apa lui însă este tulbure. În apropierea rîulețului sînt multe iurte mongole. Aici pe malul rîulețului ne-am oprit și am înnoptat.[4]

În 24 aprilie am rămas toată ziua pe malul rîului pentru că mulți boi și cai obosiseră și nu aveam

[1] Stan 5, iam 4, 47 verste
[2] Stan 6, 38 verste.
[3] Iam 5.
[4] Stan 7, 45 verste.

altii să-i schimbăm. Am rămas ca să se odihnească vitele. Chinezii de aici ne-au spus că de la satele de pe Naun pînă la rîulețul Koli este mai mult de a treia parte din drum și de la rîuleț pînă la Pejin au rămas două părți mai mici.

În 25 aprilie am călătorit de la rîulețul Koli pînă la amiază, între miazăzi și miazăzi-apus, tot prin stepe uscate și nisipoase. Pe partea dreaptă munții și dealurile înalte veneau pînă aproape, iar pe înălțimi se vedeau păduri de stejari și ulmi. Dincolo de ele spinarea munților înalți care vin dinspre torgacini era acoperită cu păduri de brazi. Am ajuns la iam, am schimbat carele și vitele și am înnoptat pentru că apă nu se găsea pînă departe la iamul următor.[1] Dar unde am înnoptat erau niște lăculețe și bălți. Am trecut pe lîngă multe iurte de-ale mongolilor. Pe partea stîngă sta taișa care stăpînea peste toți mongolii aceștia. El este trimis de hanul chinez și are rangul de van.

În 26 aprilie am pornit de la iam spre miazăzi-apus printr-o stepă uscată și nisipoasă, care avea înălțimi mici pe care creșteau pădurici de ulmi. Printre dealuri sînt locuri sărate. Am mers pînă la amiază. Dinspre dreapta ne-a apărut înainte un pinten înalt de piatră. Se spune că pe el trăiesc șerpi mari care mușcă vitele. De aceea nomazii nu rătăcesc în preajma lui. Am ajuns la niște lacuri unde era așezat iamul și am schimbat carele. Am înnoptat.[2] Lacurile sînt mari, însă apa lor este sărată.

În 27 aprilie am mers prin stepă către apus și miazăzi-apus. Stepa era uscată, nisipoasă și acoperită cu dune. Nisipul era galben. La amiază am ajuns la o fîntînă. Ne-am oprit pentru a hrăni

---

[1] Stan 8, iam 6, 26 verste.

[2] Stan 9, iam 7, 38 verste.

vitele. De la această fîntînă am călătorit tot peste cîmpia întinsă și nisipoasă. Nu ajunsesem încă la locul de popas și dinspre dreapta ne-a întîmpinat un masiv înalt de stîncă din lanțul de munți pe care nu erau păduri, și care se întorcea spre apus pînă departe. După aceea am ajuns la rîulețul Siniugoliu, care curge dinspre apus la răsărit de-a lungul stepei spre rîul Korghei. Apa lui este limpede și lîngă rîulețul acesta am înnoptat și am schimbat carele și vitele de povară. [1]

În 28 aprilie am rămas pe malul rîului întreaga zi pentru că în noaptea trecută vreo zece cai și catîri dintre cei mai buni ai lui askaniama s-au speriat și au fugit în stepă. El a trimis pe grămătic la sol pentru a-l anunța că în ziua aceea rămîn pe loc. Mînă oameni peste tot în stepă să caute caii și cu mare greutate i-au găsit departe, însă a venit și el în aceeași zi pe înserate înapoi la popas.

29 aprilie. Am călătorit între miazăzi-apus și miazăzi ; stepa era nisipoasă și acoperită de dune și cu albii de rîuri fără apă. Pe drum piciorul se afunda în nisip un sfert pînă la genunchi. Am mers trei verste și am ajuns într-o pădurice în care creșteau vișini, iar printre aceștia viță de vie sălbatică și piersici sălbatici. Mai crește și un alt copac pe ale cărui ramuri atîrnau niște păstăi ca cele de mazăre ; ele se fierb în loc de ceai. Cresc și mulți alți copaci necunoscuți nouă. Am ajuns la iam și am schimbat carele. [2] În apropiere erau numeroase iurte mongole. Pe aici își duce viața nomadă un van care stăpînește peste toate așezările acelea de băștinași.

Toată ziua de 30 aprilie am călătorit peste stepă uscată și întinsă înspre miazăzi-apus. Trei verste

---

[1] Stan 10, iam 8, 45 verste.

[2] Stan 11, iam 9, 46 verste.

n-am întîlnit copaci și pe urmă au început dealurile. Încă de dimineață zăriserăm departe, spre dreapta, spinări de dealuri înalte, care abia se puteau vedea. La amiază am ajuns la rîul Saramur, adică Amurul Galben. Este numit astfel pentru că apa lui este tulbure. El izvorăște din marele lanț de munți, curge printre stînci și, ieșind dinspre miazănoapte-apus, curge în stepă spre răsărit. În preajma lui se află coline pe care cresc sălcii. Rîul l-am trecut prin vad, dar fundul era mîlos. Aici pe malul rîului am făcut popasul de amiază. Din locul acesta natura a început să fie mai veselă. După-amiază am călătorit de la Saramur peste cîmpii împădurite cu pini mărunți și mesteceni. Către seară am sosit la alt rîu, Lohan, unde lîngă maluri se găseau corturi de-ale mongolilor. Rîul Lohan este mai mic decît Saramurul. Nu departe de locul în care am poposit la amiază Lohanul se varsă în Saramur [1] și apoi, adunînd împreună mai multe rîuri, curge în regiunea Leoa Tung după ce pătrunde prin marele zid în China. De aici se varsă în mare, iar în limba chineză rîul se numește Leoanho, adică rîul din țara Leoatung. Mongolii însă nu pot să-i spună astfel și îl numesc Lohan. Pe acest rîu actualii bogdoiți tătari au pătruns prin marele zid în timpul iernii cînd a înghețat apa și au cucerit ținutul Leoa Tung și de aici împărăția chineză. În jurul locului unde am poposit se găseau niște lacuri mici cu izvoare proprii, adînci, și în care askaniama a spus că s-ar putea găsi cu siguranță mărgăritare, dar solul nu l-a crezut și a poruncit unor slujitori de ai săi să se scufunde în apă și să caute scoici. Au scos multe, însă n-au găsit decît într-una un mărgăritar mic, în celelalte încă nu crescuseră. Astfel

[1] De-a lungul acestui rîu se poate ajunge în China fără nici o greutate (nota lui N. Milescu).

de lacuri sînt multe, dar chinezii nu știu cum să caute scoicile și cum să se scufunde sub apă. De-a lungul rîului Saramur mai este un drum mai ocolit, care însă după cîteva zile iarăși se întîlnește cu drumul pe care am mers noi.

De la rîul Naun pînă la Saramur se socotește că ar fi jumătate din drumul pînă în China. De la Saramur rămîne cealaltă jumătate, dar se spune că de aici, mergînd de-a lungul rîului pînă la malul mării din provincia Leoa Tung, cu pas întins, se fac șapte zile. Noi ne-am oprit pentru popasul de noapte pe malul celălalt al rîului Lohan, dincolo de iurtele mongolilor, și am schimbat și carele, și vitele de povară.[1]

În dimineața zilei de 1 mai am trecut rîul Lohan prin vad și am călătorit către apus și miazăzi-apus, iar pe malul rîului erau multe corturi de nomazi mongoli. În preajma Lohanului stepa se îngustează, avînd pe amîndouă părțile dealuri nisipoase golașe. Nisipul din cîmpie este alb, iar de-a lungul malului cresc sălcii, ulmi și alte soiuri de copaci. Pe partea stîngă a rîului Lohan am trecut pe lîngă un lac mic în care se găsesc multe scoici cu perle și broaște țestoase mari a căror carne chinezii o mănîncă. Nomazii din preajma rîului se vedea că au fost aduși pentru ca noi să credem că ținutul este locuit. Rîul Lohan izvorăște chiar de sub spinarea muntoasă pe care este zidul cel mare. Noi am călătorit în susul rîului pe lîngă zid și în aceeași zi ne-am oprit pe malul apei, am poposit pentru noapte și am schimbat carele.[2]

În ziua de 2 mai am călătorit de-a lungul Lohanului, care se îndreaptă puțin spre nord și apoi cotește către miazăzi-apus. Noi am mers dinspre

---

[1] Stan 12, iam 10, 52 verste.

[2] Stan 13, iam 11, 28 verste.

miazănoapte spre miazăzi, peste dealuri nisipoase, înalte, cu pante adînci, fără nici un copac, doar nisip alb, în care caii își afundau picioarele pînă la jumătate. Printre dealuri creșteau ulmi pitici și mălini. De-a lungul rîului se întindea un mal înalt de pămînt roșu cam două verste și jumătate. Din locul acesta rîul o ia către dreapta. Noi am mers printre dealuri pînă la o fîntînă unde am poposit de amiază și apoi am călătorit prin aceste locuri nisipoase coborîndu-ne spre rîul Lohan, unde ne-am oprit, am schimbat carele și am înnoptat. [1] Lîngă locul unde am poposit era o veche cetate cu ziduri de pămînt. De partea cealaltă a Lohanului, în fața cetății, se ridicau niște dealuri înalte ca niște stînci de piatră. Pe aici se găseau multe broaște țestoase și nenumărate găinușe de India [fazani] sălbatice.

3 mai. Cam o verstă de la iam am călătorit pe loc întins, apoi peste dealuri, iar rîul a rămas în partea dreaptă. Pe malurile apei se înălțau dealuri înalte, pietroase. Apoi am călătorit iarăși prin stepă și, ajungînd din nou la rîu, pe care l-am trecut, am poposit de amiază. Mai departe am urcat un deal pe care se afla un oraș vechi cu întărituri de pămînt și de piatră și cu turnuri de asemenea de piatră. Se știe că în oraș și în împrejurimi au fost mulți locuitori. Askaniama a spus că orașul a fost întemeiat cu șase sute de ani mai înainte, dar că a fost părăsit cam de cincizeci. În oraș au locuit tali. În el se aflau statui de piatră ce reprezentau lei, șerpi și broaște țestoase. Spre miazănoapte se află un șir mare de munți, dar nu se pot vedea păduri pentru că sînt la mare depărtare. Trecînd de orașul acela am mers prin stepa întinsă. Apoi

[1] Stan 14, iam 12, 45 verste.

am ajuns din nou pe malul rîului, am poposit pentru noapte, dar n-am schimbat carele de povară.[1]

În ziua de 4 mai am plecat de la iam spre apus-miazăzi-apus tot de-a lungul rîului prin stepă întinsă. Am trecut pe lîngă un oraș mare și vechi. În preajma rîului poposeau mulți mongoli nomazi. Stepa era uscată, munții înalți, de piatră, stîncoși, cu puțini copaci. Am ajuns în ținuturile locuite de primii supuși chinezi. Colibele lor semănau cu cele ale daurilor, erau de pămînt, se vedea că nu locuiau prin locurile acestea de mult, poate de vreo zece ani, ca și daurii, pentru că iurtele lor sînt ca și noi. Aici am poposit de amiază. Și iarăși am mers peste șes, ne-am oprit pe malul rîului, am făcut popasul de noapte, am schimbat carele și am stat împreună cu askaniama.[2]

În ziua de 5 mai am pornit peste șes pe lîngă rîu cam trei verste de unde Lohanul o apucă spre stînga. Aici sînt multe ulusuri de-ale mongolilor. Pînă la amiază am călătorit spre miazăzi-apus, iar după-amiază între miazăzi-apus și miazăzi[3]; am poposit de amiază. Călătorind puțin mai încolo de satul în care ne oprisem, deodată în cale ne-au răsărit două chipuri omenești cioplite în piatră. Askaniama a spus că erau făcute de chinezi. Unul din ei era înveșmîntat ca un filozof, iar celălalt ca un viteaz legendar. Statuile au fost ridicate spre aducere-aminte, iar lîngă ele erau cioplite tot în piatră două broaște țestoase. De aici înainte drumul ne-a dus peste șesuri și printre dealuri. Am trecut peste o gîrlă pe malul căreia erau multe iurte. Colibele însă erau noi, și pe ambele maluri și în preaj-

---

[1] Stan 15, 40 verste.

[2] Stan 16, iam 12 [repetă numărul 12], 40 verste.

[3] Aici am trecut pe lîngă o cetate cu întărituri de pămînt și de piatră, acum năruită (nota lui N. Milescu).

ma drumului se vedeau multe așezări vechi ruinate. Pe acestea se vedeau săpați cu mare pricepere și măiestrie lei și șerpi. De la gîrla aceasta am călătorit opt verste și am ajuns la un sat întins, bogat și nou. Din satul acesta ne-a întîmpinat un om tînăr respectuos și i-a dăruit solului un berbec și vin, spunînd că dăruiește berbecul în sănătatea celor doi mari împărați. Ajungînd în sat, de-o parte și de alta, am văzut munți înalți, unii acoperiți cu păduri mari, iar alții golași. În ziua aceea askaniama l-a rugat pe sol să le dea voie oamenilor săi să cînte cîntecul *Dunăre, Dunăre,* pe care îl auzise mai înainte. Solul a îngăduit oamenilor săi să-l cînte, după care askaniama i-a pus să cînte pe cei doi grămătici ai săi pe limba chineză. Noi ne-am oprit dincolo de sat și ne-am pregătit tabăra de noapte, dar carele nu le-am schimbat. [1]

În ziua de 6 mai am plecat din satul acela cu arături întinse și uscate. Am trecut pe lîngă multe așezări statornice. După ce am mers 10 verste, am poposit de amiază pe malul gîrlei pentru că la askaniama venise un van și acesta [askaniama] l-a rugat pe sol să poposească. Pe partea stîngă se află un oraș mongol cu case de piatră, numit în limba chineză Tabin-cin, iar în mijlocul lui se înalță ca o clopotniță un turn înalt de piatră în care se află altarul idolilor. Lîngă turn se află mulți zei cu chipuri de bărbați și femei. În împrejurimile orașului și în el locuiesc mulți oameni. Toată ziua am călătorit spre miazăzi-apus, iar spre miazănoapte am întîlnit doar stînci de piatră golașe, însă către miazăzi se întinde iar stepa. Peste oraș și peste sat stăpînește un van. Călătorind, am trecut cîteva gîrle. Înainte de a ajunge la locul de popas pe o parte a

[1] Stan 17, 50 verste.

drumului am întîlnit un stîlp înalt de piatră. Chinezii îl numesc „Stîlpul fericirii". Pe aici sînt multe sate. Lîngă locul de popas era un fel de mănăstire în care se aflau idoli cu diferite chipuri. Acolo ne-am oprit, am făcut popasul pentru noapte și am schimbat carele.[1]

În ziua de 7 mai am mers pe lîngă Lohan pe șes. Pe partea dreaptă am întîlnit un oraș mare cu case de pămînt, cu ziduri și cu turnuri păstrate întregi. În oraș nu locuiește nimeni și doar în jurul lui se află vreo zece case locuite. Pe acolo curge un rîușor ce vine dinspre munți. Noi am călătorit spre miazăzi-apus de-a lungul rîului Lohan. Am trecut de marele șir de munți împăduriți, care se întind din ținutul torgacinilor spre miazăzi pînă la mare. Am mers încă puțin și rîul Lohan a cotit spre stînga față de izvorul său și noi ne-am continuat drumul pe malul unui rîuleț de-a dreptul spre apus. De acolo ne-am îndreptat spre locul de popas și am înnoptat pe malul acestui rîuleț.[2] Seara, askaniama a trimis la sol rugîndu-l să poruncească oamenilor săi să slobozească cîte trei focuri din flinte pentru că pe acolo sînt mulți cai ai vanilor de la împărăție, cît și de-ai noștri, și mișună mulți tigri și pantere. Aceștia nu atacă numai caii, ci și oamenii. Solul a poruncit să tragă fiecare de trei ori și de aici s-a iscat un vuiet mare printre stîncile munților.

În ziua de 8 mai am călătorit printre munți, iar rîulețul Korkot a rămas în partea dreaptă. Trecînd munții am ajuns în cîmpie pînă la un rîu mic, pe a cărui vale am mers iarăși printre munți. Aceștia erau un lanț foarte mare și încep de la mare, mergînd pînă departe spre apus. Pe spinarea acestui munte se ridică marele zid chinezesc. Masivul

---

[1] Stan 18, iam 13, 45 verste.

[2] Stan 19, 35 verste.

se numește în limba chineză Alin. Am mers puțin de-a lungul apei, am poposit pentru amiază și apoi ne-am continuat călătoria tot pe malul lui prin ținuturi împădurite. Lăsînd rîul pe partea dreaptă, am mers printre munți și am ajuns la rîulețul Ciaganuta pe care l-am trecut. Ne-am oprit într-un sat cu opt colibe, unde se hotărîse locul de iam. De aici drumul nostru a fost de-a dreptul spre miazăzi-apus. Lîngă satul acela se găsește o cetate cu ziduri înalte de pămînt, părăsită, care se numește Ciagankoto, adică orașul alb. Pe malul gîrlei ne-am oprit să înnoptăm și am schimbat carele și celelalte.[1]

În ziua de 9 mai am călătorit spre apus cam șapte verste de la satul cu opt colibe, prin cîmpie și printre munți nu prea înalți. Apoi am străbătut munți înalți cu trecători înguste ; drumul era acoperit cu prundiș. Rîul care curgea pe lîngă sat a fost lăsat spre stînga. Și printre acești munți înalți și de nestrăbătut am mers cam opt verste, ajungînd apoi la același rîu pe care l-am trecut de vreo șase ori prin vad, deoarece singurul drum era acesta de pe malul lui. Am mers după aceea încă patru verste și am făcut popasul de amiază la poalele munților. Pe munții aceia și pe repezișurile stîncoase, prin crăpături, creșteau mulți pomi : meri, peri și viță de vie și alte multe soiuri necunoscute de noi. De asemenea în apa rîului și în izvoarele de sub stînci se găseau peștișori și mulți raci. De acolo am mers apoi pe locuri întinse cam cinci verste și am trecut iarăși rîulețul. Am ajuns într-o poiană. Aici se înalță o kumirniță de piatră a locuitorilor chinezi, în care se găsesc feluriți zei de-ai lor, unii sculptați, iar alții pictați. În mijlocul acestora este așezat marele idol, care parcă ține globul pămîn-

---

[1] Stan 20, iam 14, 35 verste.

tesc în mînă, cu un stăpînitor al lumii, și se numește Fe sau Fo. Despre acestea însă vom scrie într-o carte deosebită despre China.[1] De la iam pînă la templu este jumătate din drumul pînă la marele zid. De la templul acela iarăși am trecut peste rîuleț și am sosit într-un *sat chinezesc*[2] unde, pe marginea apei, dincolo de sat, am făcut popasul de noapte, dar nu am schimbat carele. *Prin munții aceia sînt diferiți idoli,* iar în stîncă se găsesc *peșteri* în care au trăit pustnici de ai lor. În acel sat trăiesc supușii direcți ai bogdihanului chinez, deoarece în timpul verii de aici se aduc toate legumele pentru masa bogdihanului. Satul este împrejmuit cu valuri de pămînt, pentru că în munți trăiesc mulți tigri și pantere care mănîncă o mulțime de vite și de oameni și askaniama a trimis la sol cu rugămintea să se tragă cu toate armele. Solul a poruncit către seară să se slobozească foc din toate armele.

În ziua de 10 mai am călătorit cam o verstă și jumătate *peste șes* și am ajuns la un *templu* în care se găseau *idoli* asemănători. Templul era construit din piatră și acoperit cu țiglă. De la templul acesta rîul cotește spre dreapta, dar noi am mers *peste un munte mare și înalt în care drumul era cioplit în piatră.* De la muntele acesta am călătorit prin strîmtori pe un drum neted cam șapte verste. Pe partea stîngă este săpată în munte o *peșteră* în care sînt așezați idoli chinezești, iar drumul ce duce la ei este cioplit tot cu ciocanele. *Iarăși am ajuns în munți* unde cresc feluriți pomi roditori. Cum am sosit pe *creasta muntelui,* askaniama i-a arătat solu-

---

[1] De aici putem deduce că în momentul în care scria Spătaru aceste rînduri, capitolul respectiv din *Descrierea Chinei* era ori conceput, ori terminat.

[2] Sublinierile aparțin textului original.

lui *marele zid.* El înconjoară de la marea de răsărit toate ţinuturile împărăţiei chineze mergînd fără întrerupere o mie cinci sute de verste şi este clădit pe deasupra culmilor de munte şi pe deasupra stîncilor înalte şi peste prăpastii. Turnurile sînt întregi, cam la o sută de sajeni unul. Zidul este clădit astfel : la temelie sînt aşezaţi în rînduri bolovani mari de granit necioplit, cenuşii, şi deasupra cărămizi. Înălţimea zidului este de patru sajeni, iar lăţimea de doi. Prin unele locuri pe munţi însă s-a năruit. Dar despre zidul acesta chinezii spun lăudîndu-se că, atunci cînd s-a clădit, în munţi n-a mai rămas nici o piatră, pe şesuri n-a mai rămas nisip şi în rîuri n-a mai rămas apă, iar în păduri nici un copac. Dar despre el, cum s-a clădit, cînd şi cît este de mare voi scrie în cartea despre *Descrierea împărăţiei chineze.*

Din creasta muntelui am mai mers puţin şi ne-am oprit de amiază. Apoi de aici am străbătut zece verste şi am ajuns *între munţi* şi apoi prin şes în faţa *unui zid mai mic,* înalt cam de doi stînjeni, *care se înalţă din munte în munte, înaintea marelui zid.* Aici între zidul cel mic şi cel mare am oprit carele şi am poposit. Pe partea dreaptă, puţin mai încolo, se află o cetate de piatră năruită. După aceea este un sat locuit. Solului i s-au adus cai şi care de schimb ; iar carele erau trase de măgari, boi şi cai. Caii [de călărie] erau dintre cei mai buni. Îndată ce ne-am pregătit, am pornit spre marele zid, către porţi. Acolo este *prima poartă.* Deasupra porţilor se ridică turnuri mari. În faţa porţilor stătea voievodul oraşului şi îi număra pe toţi oamenii care treceau, deoarece ei au obiceiul să numere şi să scrie nu numai oamenii, ci şi toate armele, pentru ca atunci cînd se întorc să nu se strecoare mai mulţi oameni sau arme. Dar nu numai la porţile aces-

tea se înregistrează, ci la toate celelalte porţi ale marelui zid. Askaniama a spus că de la poarta prin care am trecut noi pînă la drumul care vine dinspre Selenga e cale de opt zile, iar pînă la cel care vine de la Tobolsk şapte zile, pentru că marele zid are mai multe porţi de trecere. Am trecut prin prima poartă, care era largă de patru stînjeni. Aici se găseau străjeri şi am mai mers cam doisprezece stînjeni şi am ajuns la un alt zid cu o poartă asemănătoare. Trecînd prin această poartă, îndată ne-au ieşit în cale al treilea zid şi a treia poartă. Toate porţile şi turnurile sînt foarte solide. Cel de al treilea zid este cel mai gros dintre toate şi toate trei porţile au fost făcute într-o trecătoare stîncoasă, lată cam de opt stînjeni, avînd pe amîndouă părţile piscuri de piatră înalte. Porţile turnurilor sînt ferecate. În dosul celei de a treia porţi sînt cîteva locuinţe, construite anume pentru oştenii străjilor. Aici se află o cancelarie în care solul s-a întîlnit cu askaniama şi cu voievodul, care l-au ospătat în numele bogdihanului. După aceea ambasadorul şi askaniama au încălecat şi au pornit spre *oraşul de hotar*, care se află la o jumătate de verstă departe de poartă. Acesta se numeşte *Sin-fen-kul*. Marelui zid în limba chineză i se spune Djasi, iar în limbile calmucă şi mongolă *Kalgan*. De la poarta prin care am trecut, zidul iarăşi se întinde pe culmea muntelui în amîndouă părţile. În drum către cetatea de hotar am trecut pe lîngă temple zugrăvite în culori vii şi în care se aflau idoli mulţi. Tot aici era un clopot greu de vreo treizeci de puduri şi totul părea a fi făcut în felul turcesc. Ajungînd la oraşul de graniţă împreună cu askaniama şi voievodul, ei au intrat în oraş pe partea din stînga, iar noi prin cea din dreapta. Oraşul are împrejmuire de piatră clădită la fel cu marele zid : la temelie

bolovani de granit necioplíţi [şi deasupra acestora cărămizi], iar înălţimea este cam de cinci stînjeni. Venind dinspre marele zid prin poartă am intrat în oraş de la miazănoapte spre miazăzi. În cetate şi în împrejurimi locuiesc nenumăraţi oameni. Amplasamente de tunuri n-am văzut nicăieri. În oraşul acesta se face un negoţ viu şi se vînd tot felul de bucate. Aici am fost găzduiţi într-o ogradă mare în care să încăpem toţi. În oraş însă oamenilor noştri nu li s-a dat voie să meargă. Askaniama i-a trimis ambasadorului doi porci ca adaos de hrană, cîteva găini, orez şi tarasun. Acest tarasun este o băutură de a lor, pe care o fac din boabe de orez şi seamănă cu romaneia noastră. Am petrecut noaptea în oraş, iar la porţile curţii şi la carele de povară au fost puse străji chinezeşti.

În ziua de 11 mai am plecat din oraşul de graniţă printre aceiaşi munţi pleşuvi, cotind-o spre apus, şi am mers şase verste. Am ajuns la un oraş înconjurat cu ziduri de piatră cu o populaţie numeroasă înăuntru şi în împrejurimi. Cît poate vedea omul cu ochii peste tot erau sate şi oraşe, şi oriunde erau sate se vedeau sumedenie de pomi roditori. De la oraşul acesta am mers şapte verste şi am ajuns la marele rîu *Liung*. În locul acela au aşezat peste apă un pod sprijinit pe bărci mari. Rîul curge dinspre apus[1] spre miazăzi şi apoi se varsă în mare. Apa lui este tulbure ; pe el am văzut corăbii mari, prinse una de alta cu scînduri între ele, asemenea săniilor. De aici înainte am mers printre povîrnişuri mari de piatră. Spinarea muntelui pe care e clădit marele zid se vedea în apropierea noastră pe partea dreaptă. De la rîu am mers trei verste. Askaniama a călătorit tot timpul alături de

[1] În textul original în notă : dinspre nord.

sol. De cînd sosise din orașul împărătesc, peste tot de-a lungul întregului drum în fața lui askaniama erau purtate două fanioane împodobite cu cozi de cal. Aceste fanioane arătau rangul lui. Cînd ne aflam printre mongoli, aceştia i se ploconeau lui askaniama unii de cîte trei ori, iar alții, care erau taişi mari, o singură dată. Cînd am ajuns în împărăție [1], pentru a-i arăta cinstire, oamenii de rînd descălecau de pe cai. În aceeași zi, în timp ce mergeam, askaniama a spus că ne vom întîlni cu un mare van ce venea din partea bogdihanului și de aceea, ambasadorul, și el, askaniama, cînd se vor întîlni, să descalece de pe cai și să se ploconească în fața scrisorilor hanului, deoarece vanul era trimis de bogdihan cu misiune înaltă la mongoli. La ei era obiceiul ca orice om care se întîlnește cu el să se ploconească în fața scrisorilor hanului. Ambasadorul a spus că dacă vanul acesta ar fi fost trimis de bogdihan către el cu ceva treburi, atunci ar fi descălecat în fața lui, dar dacă el trece cu alte treburi ale bogdihanului şi ambasadorul n-are nici un fel de legătură cu el, atunci va merge mai departe pe marginea drumului. Despre asta s-a discutat mult, și cînd a văzut askaniama că solul se opune la toate cele spuse de el, a rămas în urmă. Ambasadorul a mers mai departe pe o margine a drumului. Îndată s-au întîlnit cu vanul înaintea căruia erau purtate cîte șapte steaguri mici, galbene, pe amîndouă părțile drumului. În urma stegulețelor mergea un om care purta scrisoarea hanului, așezată pe un postament galben, care era fixat pe spinarea acelui om. Un alt om ținea o umbrelă galbenă deasupra scrisorii. Mult în urma scrisorii veneau vanul și însoțitorii. Cînd askaniama a văzut de de-

[1] Adică după ce au trecut de zidul chinezesc, în interior.

parte scrisoarea, a descălecat şi i s-a ploconit după obiceiul lor, în genunchi. Cînd scrisoarea a trecut, askaniama a încălecat iarăşi, s-a salutat cu vanul şi iarăşi s-a apropiat de ambasador, călătorind împreună zece verste pînă cînd au ajuns într-un sat chinezesc care avea multe mănăstiri în care trăiau labii lor chinezi. Peste tot locurile erau cultivate; [am văzut] arături, grădini. De asemenea pe dealurile înalte se vedeau temple mari, zugrăvite. La amiază am sosit *într-un oraş mare cu clădiri de piatră*[1] şi se vedea că în jurul oraşului a fost cîndva o fortăreață mare, dar acum era toată ruinată, totuşi zidurile oraşului erau [încă] foarte puternice. Lîngă oraşul acela am poposit de amiază. De la zidul cel mare ni se dăduse drept hrană în loc de boi cîte cinci porci, iar solul a primit găini, gîşte, vin şi tarasun. Acolo lîngă oraşul cel mare se înalță *o mănăstire însemnată* a credinței lor; împrejmuirea ei este zugrăvită. În fața porții se află doi oameni cioplıți în piatră, care țin cu mîna cîte un cal mare înşeuat, zugrăvit în tot felul de culori. Intrînd în curte pe partea dreaptă, se vede un clopot mare aşezat pe stîlpi şi pe partea cealaltă o tobă ca o butie, avînd la amîndouă capetele membrane întinse. În mijlocul ogrăzii se înălța marea lor mănăstire, în centrul căreia era un idol uriaş care semăna cu un împărat, cu o coroană pe cap; fața îi era zugrăvită cu multe culori, hainele sînt de atlas de mătase vişinie înflorat, şi acest idol mare şi gras parcă sta jos. În jurul lui era un fel de cort cu perdelele ridicate, ochii îi erau strălucitori ca nişte pietre prețioase, dar au o privire înfricoşătoare. În fața lui era aşezată o masă, pe care se găseau nişte sfeşnice mari, înalte, şi o

---

[1] Sublinierile sînt în textul original.

cupă de argint, în care se pune tămîie. Tot în față atîrna un felinar. De o parte și de alta, ceva mai departe, sînt doi idoli a căror față este zugrăvită cu culoare albă ; iar pe partea stîngă se află un copac plin de flori și cu frunzele felurit colorate. Tot acolo atîrnă pe perete un paloș mare de fier. Pe peretele din dreapta atîrnă un arc mare și ...iar pe pereți atîrnă... necunoscuți ca și cînd ar fi... pe o parte pe... și bătălii mari, ca și cînd ar fi expediția lui Alexandru.[1] Pe un deal, înspre partea dreaptă a orașului, se înalță un templu. Askaniama a spus că templul a costat trei sute de mii [?], deoarece postamentul pe care șade idolul este făcut dintr-o piatră prețioasă. Ne-am oprit în oraș și am poposit de amiază și [apoi] iarăși am pornit printre munții stîncoși. Drumul este nisipos, cu prundiș mult și cu puțină apă, aceasta aflîndu-se doar în locurile unde țîșneau izvoarele care curgeau o verstă pentru a intra din nou în pămînt. Am ieșit în stepă și munții au rămas în urmă, spre dreapta. Marele zid încă putea fi văzut. Seara am ajuns într-un *oraș mare înconjurat cu zid de piatră* și intrînd prin porți în jurul zidului am văzut un șanț, iar zidurile orașului și turnurile... la temelie piatră necioplită... foarte puternice și înalte... poarta și cel dintîi... un tun de fier cam de doi arșini și jumătate, iar poarta era ferecată. De strajă erau oșteni cu arcuri mari și cu toroipane uriașe. În oraș se aflau prăvălii mari cu tot felul de legume și mîncăruri. Tot în oraș și în împrejurimile lui erau multe temple lîngă care atîrnau clopote mari. Idolii stau acolo ca și cînd ar fi fost vii și vopsiți în felurite culori și poleiți cu aur. Rușii au intrat în temple și au privit fără nici o oprelişte. Într-unul din ma-

---

[1] Punctele marchează lipsa unor cuvinte din textul original.

rile temple din oraş se află un idol aşezat pe un postament mai ridicat, aurit în întregime. În faţa lui sînt de o parte şi de alta doi luptători călări, unul cu un arc, iar altul cu o suliţă. Fiecare vrea să-l omoare pe celălalt. Pe pereţi sînt zugrăviţi nişte şerpi mari. În oraş sînt ogrăzi întinse, înconjurate de ziduri de piatră, şi în interiorul curţilor sînt zece sau mai multe case. În toate oraşele pe uliţe şi în curţi se află poduri din piatră cioplită. În oraşul arătat mai sus am poposit pentru noapte şi am schimbat carele.[1] Pînă la oraşul în care am poposit de amiază am călătorit cincisprezece verste. Încă de pe drum, askaniama i-a spus ambasadorului că îndată ce sosesc în capitală trebuie să predea scrisoarea marelui ţar sfetnicilor apropiaţi ai hanului. „Cînd vei da scrisoarea ţarului şi după ce va fi tălmăcită, o vom înmîna hanului. După aceea te va primi în curînd şi pe domnia-ta pentru închinăciune." Ambasadorul i-a răspuns : „În nici o ţară din lume nu se vede aşa ceva, ca scrisoarea măriei-sale ţarului să fie dată sfetnicilor şi după aceea să fie dus ambasadorul în faţa hanului. Dacă înălţimea-sa hanul doreşte prietenie şi dragoste cu măritul ţar, să primească el însuşi scrisoarea măritului ţar." Askaniama i-a spus că la ei nu se cunoaşte un astfel de obicei ca hanul să primească scrisorile chiar el. Şi mergînd pe drum askaniama şi solul s-au sfădit vreme îndelungată. De asemenea askaniama i-a spus că despre asta au vorbit şi pe Naun, şi că ei au [spus despre] acest obicei. Solul a răspuns : „Dacă domnia-ta mi-ai fi spus-o în felul acesta la Naun eu nu aş fi venit în oraşul împărătesc". Askaniama zise şi el : „Dacă n-o faci, la fel ca şi

[1] Stan 23, iam 16, 39 verste.

Baikov te vei întoarce". Solul răspunse: „Cum va fi voia Domnului, astfel se va face". Despre aceste lucruri se va spune mai mult în istorisirea cum a fost în orașul de scaun.[1]

În ziua de 12 mai am mers două verste în afara orașului și am trecut peste un rîu mic, pe un pod de piatră, care are pe fiecare parte cîte un parmaclîc tot de piatră și deasupra fiecărui stîlp sînt cioplite capete de lei. De la podul acesta am mers șapte verste și am ajuns într-un *sat mare* în care era un templu unde se găseau mulți idoli. Apoi am traversat mai multe sate și am trecut pe lîngă multe posturi de strajă. Și mai înainte trecusem pe lîngă multe [posturi de strajă], fără s-o știm. După spusele lui askaniama posturile erau așezate din pricina tîlharilor. Între un post de strajă și altul sînt cam zece verste, însă verste rusești numai trei, pentru că versta chinezească are doar trei sute de sajeni. În posturile de pază sînt niște tunuri de fier mai mici de un arșin. Unde se așezase un post de strajă se ridicase și un fel de turn nu prea mare, nou. Dincolo de sat am mers șase verste și am ajuns la un *tîrgușor*[2]. Trecînd pe lîngă tîrg ne-am oprit lîngă un templu și am poposit de amiază, apoi, mergînd prin oraș, am văzut clădiri mici, tot așa cum sînt de altfel și templele. Am mers treisprezece verste de la acest tîrg și am ajuns într-un oraș mare înconjurat cu zid de piatră, clădit în același chip ca și celelalte orașe. În el erau multe prăvălii și multe temple. De asemenea avea și foarte mulți locuitori. Orașul era înconjurat de apă. Marele zid, încă de la amiază, ră-

---

[1] O dovadă că textul documentului a fost redactat din nou după ce N. Milescu a plecat din China înapoi.

[2] După Baddeley este vorba de Si-min-ciuan, 24 verste de la Tun-hua.

măsese înspre dreapta. De pe drum zidul și [chiar] turnurile lui se vedeau cum merg fără întrerupere peste munții înalți. De o parte și de alta a drumului erau multe dealuri, însă fără copaci. Cătunele și satele din preajma drumului erau numeroase, așezate și pe o parte, și pe alta. Ogoarele arate erau atît de multe, încît din pricina lor și a fînețelor coapte nicăieri nu se putea da drumul vitelor. În orașul acesta am rămas și am înnoptat; am schimbat carele.[1] Astăzi askaniama l-a trimis pe zargucei în orașul împărătesc pentru a vesti că ambasadorul a trecut zidul. Drumul nostru a fost pînă la amiază spre apus, iar după-amiază am mers de la apus spre apus-miazăzi.

13 mai. Am plecat din oraș și am făcut mai mult de cincisprezece verste pînă la amiază peste locuri de șes, unde am întîlnit foarte multe sate. Am ajuns într-un *sat mare* și ne-am oprit la o mănăstire lîngă templu. În mănăstirea aceea se aflau mulți idoli ce semănau între ei. Înaintea celui mai mare era așezată o candelă în care ardea ulei zi și noapte fără încetare. În față pe masă sînt niște scîndurele pe care sînt zugrăvite multe feluri de legume și fructe. Bătrînii umblă în haine negre și nu mănîncă carne. Chiliile lor sînt în curtea mănăstirii și oamenii sînt foarte respectuoși. Ei l-au poftit pe ambasador la ceai. În mănăstirea aceea am poposit de amiază și apoi am plecat. Am mers trei verste și am ajuns într-un *sat mare,* lung cam de o verstă. De acolo am călătorit treisprezece verste și am ajuns la rîul Sanlo, pe care l-am trecut peste un pod. Rîul curge printre munți de la miazănoapte-apus către miazăzi. Pe el pluteau două corăbii mici de transport. Apa rîului este albăstruie și nu are vaduri. Am trecut pe lîngă atît de multe

---

[1] Stan 24. iam 17, 38 verste.

sate, încît dacă te-ai fi oprit să privești în jur ai fi văzut într-un singur loc mai multe de cincizeci. În toate satele și cătunele sînt temple, iar cele care se află în cătune parcă ar fi bisericuțe de ale noastre. De la rîu am mers două verste și am ajuns *într-un oraș nu așa de mare,* ale cărui ziduri erau năruite în multe locuri. Ne-am oprit dincolo de oraș, unde creșteau felurite legume, viță de vie, mere și pere. Grînele erau mei și orez, și o altă plantă roșie a cărei tulpină creștea înaltă de un stînjen și jumătate, doi, sau mai mult, groasă ca o prăjină ; iar pentru că lemnele la ei erau foarte scumpe, în locul lor folosesc paiele. Mai rodește și orzul, și grîul. În mai seamănă o altă sămînță, care crește ca pirul, și care cum se coace e fiartă în cazane mari, și scot din ea zahăr. Drumul nostru s-a îndreptat între apus și miazăzi-apus. Munții cei mari se mai zăreau spre apus și spre miazănoapte. Lîngă orașul acesta am poposit și am înnoptat, dar nu am schimbat carele.[1] În acest oraș este și un turn înalt asemenea unei clopotnițe, pe care l-au clădit cu nouă caturi.

14 mai. Am mers cincisprezece verste de la oraș peste cîmpie și am trecut prin multe sate mari și mici. Am ajuns la un *sat întins* în care este un templu mare cît o mănăstire. În altarul templului e așezat un idol uriaș ; asemenea unui împărat, are coroană pe cap, fața albă, iar pe barbă avea lipite în trei locuri fire lungi de păr negru. Înălțimea lui e mare. Straiele lui sînt de mătase galbenă, mîinile nu i se văd fiind ascunse în faldurile de mătase, haina semănînd cu veșmintele preoțești. În fața lui stau doi copii care țin în mînă un fel de prapure pe care sînt zugrăviți balauri înari-

---

[1] Stan 25, 40 verste.

pați și totul este poleit cu aur. În jurul lui este așezat un fel de cort din scînduri, în față este o masă, iar pe ea, o candelă în care arde necontenit ulei. De o parte și de alta sînt doi idoli mari pe care îi numesc crai legendari : unul negru, iar celălalt alb ; cel negru ține în mîini un buzdugan, iar cel alb o bardă mare de fier, grea de opt puduri. Și alte multe chipuri stau împrejur. Pe marele idol îl numesc Dumnezeu, el fiind cel care primește sufletele oamenilor. În spatele templului mare se găsește un altul mai mic, în mijlocul căruia este un postament acoperit cu un cort brodat cu aur și împodobit cu tot felul de culori, în care se află mai mulți idoli. Amîndouă templele au pereții zugrăviți. Lîngă templele acestea am poposit de amiază. Apoi am plecat, am mers șapte verste și am ajuns la *rîul Pe*, care curge dinspre miazănoapte și apus spre miazăzi. Acolo am ajuns la un *oraș mare*[1] înconjurat cu zid de piatră. Am trecut rîul peste un pod de lemn făcut pe bărci. Pe rîu plutesc numeroase bărci. Ni s-a spus că rîul acesta se varsă în Marea de Răsărit. *La gura acestui rîu* este orașul chinezesc Tenghin[2]. Prin orașul acesta sosesc cu corăbiile nemți, olandezi și mulți alții. Pînă la gurile din mare se poate merge cu corăbiile chiar pînă în orașul Tung despre care am scris mai sus. În orașul acesta am poposit și am petrecut noaptea.[3] Orașul era înconjurat de două ziduri : primul zid pe o parte era zidit cu cărămidă, iar pe cealaltă parte doar de pămînt și era înconjurat de un șanț. Celălalt zid, dinspre oraș, era tot numai din cărămidă, foarte gros și cu turnuri mari. În fiecare

---

[1] În textul original, în notă, *Tung*.

[2] După Baddeley este vorba de Tung-cion, 14 verste dincolo de Ian-țiao.

[3] Stan 26, iam 18, 30 verste.

turn sînt două porți căptușite cu fier. În fața porților sînt așezate cîte două tunuri. Mărimea lor [calibrul] este de un sfert de arșin, ghiulelele au o greutate de jumătate de grivenki. În oraș se găsește un turn foarte înalt, construit cu unsprezece caturi, locuințe și prăvălii nenumărate ; numeroase temple în care sînt idoli zugrăviți în toate culorile, auriți și bătuți cu pietre prețioase. În orașul acesta nimănui nu i s-a dat voie să iasă din curte. Drumul nostru ne-a dus întreaga zi în direcția apus și miazăzi. În orașul acesta am schimbat și carele...

În ziua de 15 mai am mers cam două verste de la oraș și am trecut peste un canal pe un pod de piatră. Ni s-a spus că acel canal este săpat chiar din apropierea orașului împărătesc, Pejin, și că în el nu se găsește mîl. Pe acest canal vin plutind către orașul de scaun corăbii încărcate cu bucate. Am mers mai departe și am trecut pe lîngă sate și mănăstiri, iar în preajma drumului erau gospodării. Pe amîndouă părțile creșteau arbori înalți cale de zece verste fără întrerupere pînă la Pejin. De-a lungul întregului drum, lîngă mănăstiri, în sate, sînt săpate fîntîni mari, împrejmuite cu piatră. La fîntîni se află jgheaburi cioplite tot în piatră ca niște lăzi mari. La fîntîni sînt puși oameni care să dea apă oricărui trecător. De acolo am trecut pe lîngă multe morminte ale oamenilor de seamă chinezi. Ele erau făcute din piatră. Ei nu-și îngroapă morții în interiorul orașului Pejin. Întreaga zi drumul ne-a fost între apus și miazănoapte. De la Naun pînă la Pejin am făcut douăzeci și nouă de zile, dar mergînd pe îndelete din pricina carelor trase de boi. De la Naun pînă la zid am călătorit douăzeci și patru de zile. De la zid pînă la Pejin am mers cinci zile, iar distanța este de patru sute de verste (de-ale lor), dar o sută treizeci și trei de-ale noastre.

Chiar la amiază am ajuns în orașul împărătesc *Pejin*. Am intrat în oraș pe poarta de la miază-noapte. Aici este primul zid făcut din pămînt. El are turnuri de piatră, însă nu prea înalte. De jur împrejur este un șanț. Cum am trecut acest val de pămînt ne-a întîmpinat zarguceiul, însoțitorul lui askaniama, care ne-a condus într-o parte a drumului și s-a oprit lîngă un șopron. Ambasadorul și askaniama au fost serviți cu ceai. De asemenea ne-au dat ceai și fiii lui askaniama. După ce am poposit puțin, am pornit și am ajuns la al doilea zid mare, la un sfert de verstă de la prima întăritură de pămînt. Zidul acesta este înalt și puternic, poate mai înalt decît cetatea Kremlinului, și e făcut astfel : la temelie sînt așezate pietre de granit necioplite, deasupra cărora, de amîndouă părțile, este un zid de cărămidă, iar în mijloc s-a pus pămînt. De aceea pe deasupra zidului se umblă cu cai și cu care. Turnurile cu zidul au aceeași înălțime. Cînd am ajuns la zidul de piatră, am trecut prin două porți mari. Dincolo de prima poartă se vede un turn mare și înalt, foarte rezistent. În acest turn sînt niște terase pe care pot sta la un loc cam o mie de oameni. Între prima poartă și cea de a doua pot fi cam patruzeci de stînjeni. Partea din afară a porților este ferecată cu fier. În fața porților sînt așezate cîte două tunuri de fier nu prea mari. Deasupra porților sînt făcute niște foișoare pentru luptă. Împrejurul acestui zid este un șanț în care curge o apă tulbure. La poartă sînt așezați cîte opt oameni de strajă cu arcuri și platoșe. De la poartă am mers cam o verstă pe o uliță mare printre prăvălii. Aici, în mijlocul orașului, se ridică Cetatea Roșie, al cărei zid e tot atît de înalt cît al Kitai Gorodului din cetatea împărătească a Mos-

covei. Aici locuieşte bogdihanul chinezilor. Se vedea că altădată zidul a fost zugrăvit în felurite culori. În apropiere se află multe prăvălii şi bazare. Prin mijlocul uliţelor sînt aşezate poduri de piatră. De la poarta marelui oraş am mers pînă la locuinţa în care am fost găzduiţi cam trei verste şi mai mult. Dar despre oraşul Pejin, despre mărimea şi frumuseţea lui, ca şi despre Cetatea Roşie a bogdihanului, vom vorbi pe larg în cartea *Descrierea împărăţiei chineze*. Solul a fost adus la o locuinţă aproape de zidul oraşului, în care fuseseră găzduiţi şi alţi soli. Întîi olandezii care au fost în timpul lui Baikov, ca şi alţii ca ei înainte cu zece ani; portughezii şi alţi soli au fost aşezaţi tot aici. Curtea este mare şi înconjurată cu un zid de piatră înalt de doi stînjeni şi jumătate, dar clădirile sînt vechi şi ruinate în bună parte. În ograda solilor sînt nişte foişoare de piatră lipite cu pămînt, acoperişurile sînt din ţiglă. În încăperi tavanele sînt din scînduri şi în interior nu se văd legături de fier. De asemenea, în curtea soliei nu sînt nici grădini şi nici un fel de alte buruieni, totul e asemenea unei închisori. Şi îndată ce ne-au aşezat în ograda solilor, s-au rînduit şi străji puternice... (Foile 116—130 sînt deteriorate în manuscris.) [1]

„...să se pronunţe, şi el va fi pedepsit de stăpînul său, iar domnia-ta ţi-ai pierdut toată truda şi te vei întoarce înapoi fără nici un rezultat, ca şi Baikov."

Solul îi răspunse: „Noi ştim ce fel de stăpînitori sînt dalai-lama şi taişii calmuci, buharani, mongoli, pentru că sîntem vecini. De asemenea îi cu-

---

[1] Nota lui Arseniev în textul rus. In ediţia Baddeley este adăugat un fragment din manuscrisul K. D., cap. VII.

noaștem și pe portughezi, și pe olandezi, și dacă pe toți stăpînii acestora pe care i-ai pomenit împreună cu statele lor din care au venit la voi și altădată soli i-ai aduna la un loc și dacă ai pune alături încă alte multe [împărății], n-ai putea să faci o asemenea împărăție mare ca aceea pe care marele nostru stăpîn, din mila lui Dumnezeu, înălțatul țar o stăpînește cu puteri depline. Este cu atît mai neprietenos din partea bogdihanului să asemuiască scrisoarea și solia măriei-sale țarului cu acelea ale portughezilor, ale olandezilor și ale altora. Chiar dacă ar fi venit la bogdihan soli din partea cezarului romanilor sau a sultanului turcilor, pe care chinezii îi numesc hunchiari, și despre ei se poate spune că sînt din întîmplare mari împărați ai lumii, totuși nici aceia nu pot fi primiți ca solul marelui țar, pentru că măritul nostru țar este vecin cu împărăția voastră și obișnuiește să respecte vecinătatea, fiindcă nu este îngăduit ca un vecin față de celălalt să nu fie binevoitor. În afară de asta, înălțatul bogdihan l-a poftit pe măria-sa țarul să lege prietenie și dragoste prin scrisoarea lui de anii trecuți pe care însuți domnia-ta o știi, căci totul prin domnia-ta s-a început, și dacă această scrisoare n-ar fi fost trimisă măritului țar, nici el nu ar fi trimis solia, pentru că începuse să înțeleagă de la Feodor Baikov cît de trufașe sînt obiceiurile voastre și cum priviți voi în mod jignitor soliile, cum se vede, și potrivnic obiceiului tuturor popoarelor care primesc solii cu cinste; și în nici o împărăție nu s-a pomenit să se poruncească acestora [solilor]. Chiar dacă bogdihanul se socotește pe sine mai mare decît toți ceilalți împărați, totuși pentru prietenia și dragostea arătată de înălțatul țar, ar putea să primească scrisoarea măriei-sale adusă de mine, chiar din mîna mea. Noi nu cerem nimic altceva decît ceea ce toți împărații au

făcut de la începutul lumii și prin aceasta nu numai că nu-l necinstim pe înălțatul bogdihan, ci mai ales i se slăvește numele, căci, văzîndu-se cum pe față potrivit obiceiului mergem prin oraș cu scrisoarea și cu darurile din partea măritului țar la înălțimea-sa bogdihanul, îndată prietenii lui se vor bucura, iar dușmanii se vor înspăimînta văzînd cu cîtă cinste vine o solie de la un atît de mare împărat vecin, la înălțatul bogdihan, în semn de prietenie și cu multe daruri. Știm prea bine că aveți și prieteni, și dușmani. Cît despre cele ce ne spui domnia-ta să fim pregătiți în trei zile, eu sînt gata să discutăm despre treburile măritului țar cu domnia-ta, dar nu să duc scrisoarea lui la cancelarie ; și nu de aceea am cerut un termen, ca să mă pregătesc să merg la cancelarie, iar dacă este vorba să mă duceți în fața hanului, eu sînt gata chiar acum. Dar este foarte de mirare și oricine se întreabă de ce voi ați născocit ca în fața hanului să-i aduceți pe soli, iar scrisorile împăraților nu." Askaniama a răspuns : „Nu trebuie să te minunezi că noi aducem în fața împăratului pe soli și scrisorile nu le prezentăm, pentru că obiceiul acesta noi îl avem din vechime și astăzi îl păzim cu străşnicie fiindcă, în vremurile trecute, dintr-o împărăție oarecare a venit un sol ce aducea daruri foarte multe, ca și cuvinte de mare prietenie și dragoste, tot așa cum aduci și domnia-ta acum, iar hanul nostru de atunci s-a bucurat mult și a dat poruncă îndată ca solul cu scrisoarea împăratului său și darurile să fie aduși înaintea lui. Fiind adus în fața hanului, trimisul a înmînat scrisoarea, dar cînd au citit-o, erau scrise necuviințe mari la adresa hanului, la fel și solul a rostit cuvinte de ocară în fața hanului și astfel din timpul acela a rămas în împărăția chineză rînduială ca întîi să se ia scrisorile oricărui împărat și să fie citite și să se vadă

ce scrie în ele, şi după ce se face astfel este adus chiar solul în fața hanului. Scrisorile însă nu se aduc. Obiceiul acesta astăzi nu poate fi schimbat nici de hanul însuşi ; totuşi de dragul prieteniei şi pentru cinstirea măritului țar, bogdihanul a dat poruncă, trecînd peste obicei, ca cei doi sfetnici mari, kolai, ai săi să primească scrisoarea măriei-sale țarului, dar nici să nu te gîndeşti că domnia-ta vei înmîna scrisoarea măritului han. Şi Baikov a stat aici şapte luni şi avea cu el daruri însemnate, iar tot timpul s-a vorbit numai despre felul în care să fie dată scrisoarea şi totuşi n-a izbutit nimic şi s-a întors înapoi. Lui Feodor Baikov nu i s-a făcut însă o asemenea cinste pe care dorim să i-o facem domniei-tale, deoarece cei doi kolai nu primesc scrisorile de la nici un fel de sol aşa cum şi altădată cînd au fost solii din partea portughezilor şi a olandezilor scrisorile lor au fost luate de slujbaşi ai cancelariei. Dacă bogdihanul astăzi le-ar primi chiar de la domnia-ta, atunci toți stăpînitorii vecini ar înceta să-l mai numească han pe bogdihan, fiindcă împotriva vechilor obiceiuri, a primit el însuşi scrisoarea măritului țar şi astfel de aici s-ar aduce bogdihanului o mare ruşine."

Solul arătă că aşa cum bogdihanul îşi păzeşte bunul său nume şi nu vrea să încalce vechiul obicei, spunînd că, dacă ar primi scrisoarea măritului țar, el însuşi s-ar înjosi, tot astfel onoarea țarului nostru ar fi mult ştirbită ca şi faima sa, pentru că măritul țar a trimis cu atîta prietenie un sol şi daruri, iar bogdihanul, ca şi cînd nu i-ar păsa de prietenia țarului, socotind că i s-ar cuveni acest lucru ca din partea unuia mai mic decît el, nu binevoieşte să primească el însuşi scrisoarea măritului țar aşa cum este obiceiul în toate împărățiile lumii. Ar fi mult mai mare necinstea pentru măritul țar dacă

nu i-ar primi scrisoarea decît pentru bogdihan dacă ar primi-o el însuşi. „În ce-i priveşte pe ceilalţi regi, care şi-au trimis aici la voi soliile, nici unul nu se poate asemui cu marele nostru ţar şi nu pot să întrebe de ce mi se dă mai multă cinste mie, soliei ţarului, deoarece fiecare se cunoaşte pe sine cum este. Cît despre cele ce s-au spus că în timpurile vechi un sol oarecare i-a făcut necinste hanului nu trebuie să vă îndoiţi de noi, fiindcă ceea ce am spus domniei-tale cu vorbe la rîul Naun în timpul călătoriei e şi aici, în scrisoarea măritului ţar: nimic altceva în afară de prietenie şi dragoste, şi nu ne-a dat alte porunci prin grai în afară de cele arătate. Mă mir însă de ce atunci pe malul Naunului cînd m-ai anunţat că ai porunci depline de la bogdihan nu ne-ai spus pe faţă ce se va întîmpla la Pejin, că scrisoarea măritului ţar n-o va primi însuşi hanul, ci că va fi primită la cancelarie. Dacă mi-ai fi vorbit astfel că măritului meu ţar nu i s-ar da nici un fel de cinstire, nicidecum n-aş fi plecat." Askaniama a răspuns: „Nu se poate tăgădui că n-am spus, dar porunca bogdihanului a fost ca să iscodesc din vorbele domniei-tale şi din scrisorile măritului ţar şi dacă ar fi fost vreo ameninţare sau vorbe necuviincioase, domniei-tale să-i poruncesc îndată să plece înapoi, iar eu să adun o armată cît voi putea de mare şi să pornesc împotriva Nercinskului şi Albazinului, pe care să le spulber din temelie, pentru că noi ştim cîţi oameni locuiesc în ele. Mai mult, eu ţi-am spus şi mai înainte, dacă domnia-ta nu duci scrisorile ţarului la cancelarie, vei pleca înapoi ca şi Baikov."

Solul i-a răspuns că ceea ce i-a pomenit despre distrugerea cetăţilor s-au convins ei înşişi cînd au asediat cetatea Kumarsk! „Noi nu ne lăudăm cu războiul şi nici de luptă nu ne temem; marele nostru

țar nu vrea război și sfadă, ci dorește să fie între el și înălțatul bogdihan legături de prietenie și dragoste. De aceea m-a trimis pe mine și dacă măria-sa țarul mi-ar fi poruncit să vă declar război, eu v-aș fi spus-o de mult. Cît despre cele arătate de domnia-ta și anume că voi pleca înapoi, asta este după voința bogdihanului, și dacă mi-ai fi mărturisit toate acestea pe malul Naunului, eu în nici un chip n-aș fi venit pînă aici. Cît despre faptul că Nercinskul și Albazinul au oșteni puțini, sînt atîția pentru că nu este nevoie de mai mulți. Dacă ar fi nevoie, măritul țar are o mare mulțime de luptători care într-un an pot să umple tot ținutul Amurului. Să-mi răspundă numai askaniama în mod hotărît: dorește înălțimea-sa hanul să întrețină legături de prietenie și dragoste cu înălțimea-sa țarul, sau nu?"

Askaniama a zis: „Dacă măritul țar dorește să trăiască în pace și prietenie cu înălțatul bogdihan, atunci și măria-sa bogdihanul dorește să statornicească legături de prietenie și dragoste cu marele țar, dar dacă măria-sa țarul nu dorește prietenie și dragoste și în gîndul lui este altceva, și înălțatul bogdihan va face la fel".

Solul a răspuns: „Să fie așa cum a spus domnia-ta și eu mărturisesc în fața lui Dumnezeu că din partea înălțatului țar nu are alt gînd în afară de prietenie și dragoste. Pentru ca să se întemeieze legături de dragoste și prietenie veșnice între cei doi mari împărați, măritul țar m-a trimis pe mine să-i spun înălțatului bogdihan și nu vă cer ca înălțimea-sa să primească el însuși scrisorile țarului pentru a-i aduce astfel o înjosire înălțatului han, ci pentru ca atunci cînd vor veni la înălțatul țar soli din partea măritului han, îndată țarul să poruncească să-i aducă înaintea sa și să îi întrebe de sănătatea bogdihanului. De aceea mi-a poruncit

să observ tot ce se petrece și să-i aduc la cunoștință măritului țar, pentru ca el să se poarte la fel ca și înălțatul bogdihan. Dar dacă voi nu credeți, eu sînt gata să vă dau în scris că înălțatul țar va face la fel și va primi el însuși scrisoarea și va întreba despre sănătatea bogdihanului. Și dacă nu veți face așa, atunci și țarul va porunci ca solului vostru să i se dea aceeași cinstire."

Askaniama spuse că dacă s-ar trimite de către înălțatul han un sol către măritul țar, sau către altcineva, oricît de mare, el în țara necunoscută se va purta așa cum i se va arăta: unde i se va porunci să meargă, ori să stea, va sta, și ce i se va spune să facă aceea va face, dar să poruncească el nu se poate, pentru că fiecare țară își are obiceiul său, iar la ei această tradiție s-a întărit într-atîta, încît în nici un fel nu poate fi încălcată. „Dar destul s-a vorbit despre asta. Trebuie dată scrisoarea înălțatului țar, și dacă nu o dai, atunci te-ai ostenit degeaba, ca și Baikov."

Solul a răspuns că marele bogdihan după voia sa poate să îl țină aici, sau să îl trimită înapoi, sau chiar să îi ia cu sila scrisoarea înălțatului țar dacă va voi, dar el de bunăvoie scrisoarea măriei-sale țarului nu o dă la cancelarie.

Askaniama a răspuns: „Din aceste două lucruri unul se va întîmpla curînd, dacă nu dai scrisoarea țarului atîta vreme cît vorbim prietenește" și apoi s-a îndepărtat de ambasador.

În aceeași zi la amiază a venit la ambasador primul mandarin care conducea cancelaria solilor, alihamba, împreună cu askaniama, și au adus cu ei un bătrîn catolic din ordinul iezuiților, care se numea Ferdinand Verbiest, de neamul lui neamț din țara Nederlandei, care este sub stăpînirea regelui Spa-

niei. El a fost de cincisprezece ani trimis de mai-marele său din Roma în China, unde trăiesc mulţi iezuiţi din ordinul său şi de multă vreme îşi au bisericile lor în numeroase oraşe şi au convertit mulţi chinezi la credinţa catolică. Mai înainte Verbiest a trăit în ţinutul de miazăzi al împărăţiei chineze. Pe atunci, printre marii mandarini din preajma hanului, se bucura de multă cinste alt iezuit, Adam Schall, care venise în China încă de cînd stăpîneau hanii nicanţi, care pentru marea lui învăţătură îl cinsteau în mod deosebit. Cînd a cucerit China bunicul bogdihanului de astăzi şi a auzit de el, l-a preţuit la fel, numindu-l înalt dregător. Funcţia lui era aceasta: hanul chinez are o dregătorie mare, în care se învaţă astrologia, adică citirea în stele, pentru că acolo se scriu calendarele şi prevestirile asupra vremii pe care le împart în toată împărăţia chineză, se cercetează eclipsele de soare şi de lună. Acolo se toarnă şi tunuri şi se născocesc tot felul de alte lucruri. Adam Schall a murit de cîtăva vreme şi pe patul de moarte hanul l-a întrebat cine poate să fie pus în locul lui. Aşa s-a făcut că a poruncit să fie adus Ferdinand Verbiest, să-l ia pe lîngă dînsul. Hanul l-a chemat în faţa lui şi l-a aşezat în locul lui Adam Schall, dar pentru că nu cunoştea încă limba bogdoită [mongolă] i-a trimis un tînăr din curtenii săi şi l-a învăţat. Rangul lui Verbiest se numeşte în limba chineză alihahava, poartă haine bogdoite, însă nu îşi rade barba. În afară de el mai sînt în oraşul de scaun Pejin încă patru iezuiţi şi două biserici bogat împodobite. Şi cînd Verbiest a sosit în faţa ambasadorului şi au schimbat saluturi, solul l-a cunoscut după înfăţişare şi a început a-i vorbi în latineşte, întrebîndu-l dacă nu era din ordinul iezuiţilor şi dacă este de multă vreme acolo. Şi pentru

că Verbiest i-a răspuns tot în latinește, au fost foarte bucuroși că se puteau înțelege unul cu celălalt. Mandarinii chinezi l-au întrebat pe iezuit dacă ambasadorul a putut să vorbească cu el și acesta a răspuns că vorbește foarte bine și despre orice. L-au întrebat apoi și pe ambasador dacă îi place de acest tălmaci și dacă poate să se înțeleagă cu el pe deplin. Ambasadorul a fost recunoscător bogdihanului că i-a trimis un astfel de om, care nu numai că va putea să tălmăcească cuvînt cu cuvînt cele discutate prin viu grai, dar și scrisorile și titlurile celor doi mari împărați le va putea de asemenea tălmăci cuvînt cu cuvînt. Mandarinii i-au poruncit iezuitului să îl întrebe de la început pe ambasador din ce motive măria-sa țarul a binevoit să trimită un sol la înaltul bogdihan.

Solul a răspuns, cum îi spusese și lui askaniama mai înainte, pe Naun, că măria-sa țarul trăiește în prietenie și dragoste, fără nici un fel de constrîngere, nu numai cu acei mari stăpînitori, care se află în număr mare, în jurul statului său, dar și cu aceia care se găsesc la mari depărtări. Acest obicei îl au toți marii monarhi nu de altceva, ci pentru slava lor. De aceea măritul țar a binevoit să trimită bogdihanului într-o solie pe Feodor Baikov, dorind încă de atunci să pună temei unor legături de prietenie și dragoste, așa cum avea și cu stăpînitorii apropiați din vecinătate și cu alți împărați pentru ca de aici să înceapă și să crească slava amînduror împăraților și-a împărățiilor lor. „Totuși nu înțelegem de ce înălțatul bogdihan a primit solia în chip neprietenos și aceasta s-a întors fără roade. Văzînd măria-sa țarul că bogdihanul întîmpină fără bunăvoință soliile lui, nu a mai trimis alți soli. Acum cinci ani, bogdihanul l-a trimis pe askaniama la rîul Naun și după porunca lui

[askaniama] a venit în fortăreața de graniță a împărăției înaltului țar, Nercinsk, la hatmanul Danilo Arșinski să ceară cîțiva slujbași pentru a începe tratativele, iar el [askaniama] i-a dat niște oameni ca ostateci în fortăreață. Danilo nu i-a reținut ca ostateci, ci i-a trimis împreună cu cazacii săi la Naun. Askaniama i-a luat pe cazaci cu el și i-a adus în grabă, aici la Pejin, unde i-a înfățișat înălțatului bogdihan. Bogdihanul a făgăduit prin mijlocirea lor să lege prietenie și dragoste cu măria-sa țarul, arătînd că dorește ca între cele două împărății să înceapă să se facă negoț. Mai mult decît atît, a trimis din partea sa o scrisoare țarului în care spunea aceleași lucruri și, dînd cazacilor cîteva daruri, aceștia, însoțiți de askaniama, au plecat către Naun și de acolo la Nercinsk. Danilo Arșinski i-a trimis pe acești cazaci împreună cu scrisoarea la măritul țar și ei i-au spus toate acestea măriei-sale. Dar deși măritul țar dorea foarte mult să știe în ce fel i se adresează în scris înălțatul bogdihan și ce dorește, totuși, din pricina necunoașterii limbii voastre mongole, țarul nu a putut să știe, ci a înțeles numai că slăvitul împărat, înălțatul bogdihan, ca vecin, nu poate să dorească altceva în afară de legături de dragoste și prietenie. Mai mult, în afara scrisorii pe care a trimis-o prin cazaci, lor le vorbise prietenos, și înălțatul țar s-a gîndit că și în scrisoare bogdihanul îi scrie cu toată curtenia și dragostea așa cum se obișnuiește la marii monarhi ai lumii. Cazacii au fost întrebați de ce n-au adus cu ei un chinez care să poată tălmăci în fața măritului țar scrisoarea bogdihanului. Cazacii au răspuns că mandarinii chinezi le-au spus că ar fi fost o lipsă de respect să ia cu ei un astfel de om, pentru că scrisoarea trimisă era doar un semn de dragoste, care să dovedească la Moscova că au fost în

fața bogdihanului, iar în scrisoare în afară de prietenie, de dragoste și legături neîntrerupte nu scrie nimic altceva. Și văzînd măritul țar că din partea înălțatului bogdihan se încep legăturile de prietenie și de dragoste, m-a trimis pe mine, supusul său, la înălțatul bogdihan, și cu toate că nu știuse în ce fel i se adresase în scrisoare bogdihanul, totuși măritul țar a scris scrisoarea sa către înălțatul bogdihan după felul cum obișnuiesc să își scrie marii monarhi între ei, cu cel mai mare respect, cu prietenie și cu dragoste. Măritul țar își exprimase marele respect și prietenia către bogdihan, trimițîndu-i și daruri plăcute, dintre cele mai bune, care se produc în împărăția sa și care a socotit că-i vor face plăcere înaltului bogdihan. Din aceste pricini a trimis țarul bogdihanului solie, pentru a trăi în legături veșnice de prietenie și dragoste ca și cu alți domnitori, fără gînduri ascunse de silnicie și pentru a crește numele bun al celor doi împărați și al împărățiilor lor. Acestea sînt motivele pentru care măritul țar a trimis solia aceasta către înălțatul bogdihan, lucru care a pornit din partea voastră și nu dintr-a noastră."

Și de data aceasta a răspuns tot askaniama, iar alihamba a tăcut. El a spus că : „Pe de o parte lucrurile au început de la noi, dar pe de alta și din partea țarului, pentru că Danilo nu numai o dată a trimis la noi pentru a începe negoț și este de prisos să se mai discute cine începuse, pentru că această treabă este bună, indiferent dacă a început sau de la voi, sau de la noi. Înălțatul bogdihan se înclină cu prietenie și cu dragoste și din admirație pentru înălțatul țar i-a trimis la tine pe cei mai apropiați sfetnici care sînt puțini la cancelaria soliilor și se ocupă de primirea soliilor tuturor statelor străine, în timp ce alți soli sînt întîmpinați de dregători mărunți ai cancelariei. De aceea, astăzi de

dimineață te-au invitat pe domnia-ta la cancelaria solilor să duci scrisoarea țarului și acolo să o predai celor mai înalți mandarini kolai ai noștri, care ar fi primit scrisoarea cu cea mai mare cinste; toți ceilalți soli veniți sînt primiți și discută cu micii dregători, diacii, și tot aceștia iau și scrisorile. Astfel bogdihanul credea că cinstea înălțatului țar nu este știrbită cîtuși de puțin, mai ales că a poruncit ca scrisoarea să fie primită de niște oameni atît de sus-puși, lucru care mai înainte niciodată nu s-a întîmplat la noi. În ce privește ca bogdihanul însuși să primească scrisoarea țarului, aceasta nu se poate, pentru că ei au un obicei vechi, împămîntenit, și nici hanul însuși nu-l poate schimba. Cărțile împărătești sînt luate mai întîi și cercetate de ei ca să vadă ce este scris în ele, apoi sînt duși solii în fața hanului, unde s-ar putea să fie întrebați despre sănătatea stăpînului lor."

Solul a răspuns: „Și la discuțiile cu solii olandezi au fost aceiași mandarini de la cancelaria solilor, pentru că eu am la mine cartea soliei olandeze [1]. Este de mare mirare însă ca solii să fie duși în fața hanului și scrisorile lor nu. V-aș întreba dacă este mai demnă de cinstire cartea măritului țar, sau eu, trimisul său?" Ei au răspuns că scrisoarea este cu mult mai demnă de cinste, pentru că de ea depinde și solia. Solul i-a întrebat: „Dacă scrisoarea este mai demnă de cinste, de ce nu duceți scrisoarea în fața hanului și mă duceți pe mine, un sol?" Ei au răspuns că sînt mai multe pricini: întîi, vechiul lor obicei, al doilea, fiindcă asta ar micșora respectul pentru cinstea bogdihanului, al treilea, că nu cred ce spune solul prin viu grai, pînă cînd nu citesc

[1] Pînă la această dată cunoaștem ediția lui J. Nieuhoff, tipărită în limba franceză la Leyda, în anul 1665, și versiunea ei englezească, tipărită în 1669 la Londra.

scrisoarea şi nu se conving că este scrisă cu respect şi că poate fi adusă la cunoştinţa bogdihanului. Şi s-a discutat îndelung despre aceasta. „Dacă nu vei da scrisoarea ţarului la cancelarie potrivit obiceiului nostru, pleci ca şi Baikov, fără să faci vreo treabă ; şi am auzit de la oamenii voştri despre Baikov că a fost condamnat la moarte de către înălţatul ţar fiindcă nu a predat scrisoarea la cancelarie."

Solul a răspuns că cine i-a spus despre Baikov a minţit fiindcă Baikov a murit de moarte bună multă vreme după solie. „El s-a purtat aşa cum i s-a poruncit şi eu de aceea mă port astfel pentru că aşa mi-a poruncit măritul ţar şi pentru că el dă porunci, şi noi le ascultăm, iar din cele poruncite de el nimic nu putem schimba cu de la noi putere." Ei au spus că de asemenea li s-au dat porunci : „Numai că puţini soli trimitem noi în solie şi te credem pe domnia-ta că te porţi potrivit poruncii stăpînului domniei-tale, dar ceea ce spui prin viu grai nu credem întru totul pînă cînd nu vedem ce este scris în scrisoare şi după aceea vom putea crede spusele domniei-tale." Solul a răspuns : „Ceea ce scrie în scrisoare ţi-am spus şi la Naun domniei-tale, askaniama, şi ai scris şi înălţatului bogdihan." Askaniama a zis că atunci i-am spus foarte pe scurt : „Acum însă dacă ne dai scrisoarea şi o înţelegem, atunci îndată îi vom aduce la cunoştinţă bogdihanului şi va fi după porunca lui." Ambasadorul a răspuns : „Măritul ţar a auzit încă din timpul cînd a fost trimis Feodor Baikov că obiceiurile voastre sînt foarte aspre şi de aceea a încetat să mai trimită scrisori şi soli, dar cînd a văzut scrisoarea înălţatului bogdihan, a nădăjduit că nu ne veţi mai primi după obiceiurile dinainte şi de aceea mi-a poruncit mie ca în numele măriei-sale să îl rog pe înaltul bogdihan să primească el însuşi scrisoarea

prietenoasă şi darurile ţarului, aşa cum se obişnuieşte în toată lumea de către toţi împăraţii creştini şi musulmani. Măria-sa ţarul se va purta la fel cu solii înaltului han. Dacă însă bogdihanul bănuieşte că în scrisoarea ţarului ar putea fi scrise şi pecetluite unele ameninţări şi vorbe de ocară, iar eu aş vrea să vă înşel prin spusele mele, atunci ţarul mi-a spus că pot să dau în scris ceea ce este spus în scrisoare, pentru că ţarul este un monarh respectat şi întotdeauna se poartă cu dreptate. Nu numai în scrisoarea lui, dar şi în gîndul lui nu este nimic altceva decît prietenie şi dragoste. În vorbele mele rostite la Naun, în timpul călătoriei şi aici nu a fost altceva şi nici nu va fi în afară de prietenie şi dragoste, fără nici un fel de viclenie, aşa cum Dumnezeu o ştie şi vremea o va dovedi." Ei m-au rugat să nu-i învinovăţesc pentru că mi-au arătat adevărul ; obiceiul privitor la predarea scrisorilor ei îl au din vechime şi însuşi hanul nu poate să îl schimbe. Ei au auzit că şi în alte ţări se respectă îndeaproape obiceiurile, aşa după cum au auzit că în faţa măritului ţar nimeni nu se închină cu capul acoperit, fiindcă ar fi socotit drept ocară, ori în faţa bogdihanului, ferească Dumnezeu să i se întîmple cuiva asemenea mare necinste ca să se închine cu capul neacoperit. Totuşi, dacă s-ar trimite de la ei soli către înălţatul ţar, aceştia s-ar purta cum le-ar porunci el şi n-ar încerca să statornicească obiceiuri noi.

Solul le răspunse atunci că ţarii şi monarhii nu se conduc după obiceiuri, ci ei hotărăsc obiceiurile şi multe le schimbă de dragul prieteniei pentru alţi monarhi [1], şi nu numai dintr-un obicei oraşe şi state se întrec în solii pentru legături de pace şi de prie-

---

[1] Pe monarhi şi pe împăraţi, kitaiţii îi numesc corum (nota lui N. Milescu).

tenie. Acum, măria-sa țarul dorește ca înălțatul bogdihan pentru că a mărturisit dragoste și prietenie să nu se poarte față de el cum s-a purtat cu portughezii și olandezii, deoarece aceia față de țar sînt foarte mici stăpînitori, ci să facă așa cum au făcut cezarul Romei și alți regi creștini, ca și sultanul turcilor și șahul Persiei, care primesc ei înșiși scrisorile țarului. Acesta nu-i cere înălțatului bogdihan să hotărască un obicei nou, ci să facă numai ce se obișnuiește de la începutul lumii între toți monarhii și noroadele, care primesc ei înșiși scrisorile unii de la alții. Aceasta o fac pentru a fi siguri că nu se săvîrșește vreo viclenie în scrisori sau în solii. „Dacă nu primește scrisorile înălțatului țar însuși bogdihanul, scrisori prin care este îndreptățită solia mea, ce cinste vor avea amîndoi împărații, pentru că atunci cînd vor fi trimiși soli la măria-sa țarul din partea bogdihanului și ei vor fi primiți și cinstiți în același fel ? Cît despre cele ce ați spus în legătură cu acoperirea capului, că în fața țarului toți se descoperă, asta nu e tocmai așa, pentru că solii creștini își scot pălăriile nu numai în fața unui astfel de monarh mare, ci și unii în fața altora, dar turcii și persanii se înclină cu capul acoperit după obiceiul lor și țarul nu silește pe nimeni în nici un fel să calce datina țării sale. Astfel, fiecare se poartă așa cum știe și așa se și închină." Ei au spus că după ce solul va da scrisoarea țarului, bogdihanul va porunci să fie adus înaintea lui, unde vor fi de față și toți mandarinii săi și astfel va putea să-și împlinească solia cu toată cinstea și s-ar putea ca însuși bogdihanul să-l întrebe despre sănătatea măriei-sale țarului „și vei fi cinstit cu totul". Solul răspunse că mai bine ar cinsti scrisoarea țarului decît pe trimisul său, deoarece scrisoarea cuprinde chiar cuvintele adevărate ale măriei-sale, ca și pe-

cetea lui şi a întregii împărăţii ruseşti şi prin ea se îndreptăţeşte şi se cinsteşte solia. Ei au început iarăşi faţă de cele spuse să se sfădească, că aşa ceva nu se poate face, şi după aceea cerură o copie a scrisorii ţarului ca să vadă dacă nu este vreo ameninţare, vreun cuvînt de ocară, şi i-au spus iezuitului să scrie în limba latină ce îi spune solul. Şi fiind ei la sol, a sosit la ei un tînăr trimis de han, unul dintre curtenii lui de frunte; şi cînd l-au văzut, îndată s-au ridicat, iar iezuitul, privind pe scrisoare ca şi cînd ar fi citit-o, i-a spus solului că acest om este primul favorit al hanului care îl trimisese să vadă dacă iezuitul şi solul pot să se înţeleagă într-adevăr unul cu altul. Solul însă trebuia să se prefacă că nu ştie cine este cel sosit, pentru că ei nu doreau să fie recunoscut. După aceea favoritul bogdihanului l-a întrebat pe iezuit ce limbă vorbeşte cu ambasadorul şi dacă rusul o folosea cu uşurinţă, iar iezuitul i-a spus că ambasadorul vorbeşte foarte frumos, iar limba este cea latinească şi această limbă chiar cei mai înţelepţi, dacă n-o învaţă, nu pot s-o vorbească. Askaniama îi scrise pe o bucată de hîrtie spre aducere-aminte, pentru ca sosind în faţa hanului să nu uite cuvîntul „latineşte". Mai întrebă de ce se întîrzie şi cum merge treaba, apoi a luat însemnarea şi a plecat cu grabă la han. După ce au tălmăcit şi au scris copia scrisorii, au plecat şi ei sus la han şi au spus că ne vor înştiinţa despre cele ce a poruncit [bogdihanul]. Solul i-a cinstit cu vodcă pe toţi, apoi la plecare i-a condus. În timpul discuţiilor iezuitul i-a spus solului că este fericit să-l slujească pe înălţatul ţar în toate treburile de dragul credinţei creştine. El ştia că bogdihanul va întreba despre toate, mai ales despre titlurile ţarului şi despre împărăţia Rusiei, dacă este atît de mare cît [se vede] pe hartă. [I-a spus]

cît îi părea de rău însă că a venit o solie de la un atît de slăvit stăpînitor, deoarece chinezii erau niște barbari și nu dau nici un fel de cinste solilor, dovadă cum au făcut și în trecut cu olandezii și portughezii. Darurile pe care le aduc alții ei le consideră și le scriu drept tribut, iar în scrisorile lor răspund ca un stăpîn slugii sale și scriu multe alte vorbe de ocară despre care va spune altă dată. Chinezii susțin că toți oamenii din lume văd cu un singur ochi și numai ei văd cu amîndoi și l-a pus pe sol să jure în fața icoanei că nimănui nu va spune cele auzite, nici nu va scrie, pînă cînd nu va fi dincolo de granițele Chinei, deoarece ei [iezuiții] sînt străini și trebuie să sufere mult pentru credința lui Christos și chiar acuma sînt sub bănuială. A spus apoi că-i va trimite solului o carte latinească în care va vedea ce scrie el despre chinezi și despre obiceiurile lor cînd primesc soliile. Apoi iezuitul a plecat împreună cu ceilalți dregători.

În ziua de 20 mai au venit la sol askaniama și zarguceiul și l-au întrebat de sănătate. Acesta i-a întrebat la rîndul său dacă sînt sănătoși și le-a spus că în zilele trecute cînd a venit askaniama împreună cu alihamba și cu iezuitul, luaseră copia scrisorii țarului; au tălmăcit-o în limba chineză și i-au adus-o la cunoștință bogdihanului, sau nu?

Askaniama a răspuns că a fost tălmăcită în limba bogdoită [mongolă], însă n-au trimis raportul bogdihanului pentru că „credeau și nu credeau copia și cu toate că în ea era scris totul foarte frumos și cu multă considerație, totuși pînă cînd nu va fi dată scrisoarea țarului dregătorilor de la cancelarie și pînă cînd nu vor vedea pecețiile nu puteau să creadă în nici un fel, iar în fața hanului nu va fi dus, și după cum părul de pe cap a crescut și a încăruntit, fără să-l pot schimba, tot astfel și obi-

ceiul nu poate fi schimbat de dragul măriei-sale țarului ; însă cei doi sfetnici, care vor primi scrisoarea, sînt cei mai apropiați sfetnici ai bogdihanului, parcă ar fi cei doi umeri ai corpului, iar bogdihanul capul."

Trimisul le-a răspuns că bogdihanul pentru prietenia țarului trebuie să primească el însuși scrisoarea acestuia și atunci vor vedea toți că în scrisoarea țarului este același lucru pe care l-au spus și în copie „pentru că scrisoarea țarului care este scrisă tot în limba latină are și pecetea țarului și cred că va fi citită de același iezuit și toți vor vedea atunci că n-am umblat cu nici o minciună sau viclenie ; dar dacă s-ar găsi altceva în scrisoare și n-a fost scris de mine, atunci bogdihanul să-mi facă ceea ce va crede, însă vor fi uimite toate popoarele de purtarea voastră, că aduceți în fața bogdihanului solul și nu scrisoarea care îl cinstește".

Askaniama a spus că de aceea duc scrisorile înaintea solilor la cancelarie, pentru că dacă și solii, și scrisorile vor fi aduse în același timp în fața hanului și dacă s-ar găsi scrisă vreo vorbă nelalocul ei, atunci și solul va primi de la bogdihan o pedeapsă cumplită. Cînd însă scrisorile sînt duse la cancelarie, chiar dacă este ceva neplăcut în ele, atunci solul este trimis înapoi fără să își îndeplinească solia, fără să fie pedepsit.

Solul i-a răspuns că după cum a auzit, bogdihanul nu primește el însuși scrisorile nici unui alt împărat pentru că nu vrea să fie așezat pe aceeași treaptă cu cei de la care sînt trimise scrisorile. Chiar dacă ar fi așa, de la măritul țar ar putea să o primească de pe aceeași treaptă, așa cum o făceau toți marii împărați creștini și musulmani ; ei au hărți și pot să privească cît de mare este împărăția țarului și cît este a bogdihanului.

Askaniama a răspuns: „Știm și noi că împărăția țarului este foarte mare și nu din pricina egalității nu primește bogdihanul scrisoarea, ci din cauza vechiului obicei și de aceea n-ați căpătat încă răspuns, pentru că nu este ușor să se răspundă repede; sfetnicii chibzuiesc asupra scrisorii, și cînd vor avea un răspuns, îndată va veni alihamba împreună cu iezuitul și ți-l vor spune".

Solul răspunse: „Toți împărații și monarhii au obiceiul ca solii să nu-și rostească solia ce li s-a încredințat doar prin viu grai și pentru mai bună adeverire aduc și scrisori cu aceleași cuvinte. De asemenea și sfetnicii dau răspunsuri tot în scris. Eu sînt gata acum să dau în scris vorbă cu vorbă cele spuse din partea țarului, pentru că eu nu vorbesc în numele meu, ci potrivit poruncii măriei-sale. Și dacă bogdihanul va face o primire plină de dragoste acestei solii, țarul cu atît mai mult va face o primire asemănătoare soliei venite din partea bogdihanului. Dar dacă nu mă credeți, fie că bogdihanul voiește să mă rețină aici, fie că vrea să-mi ia fără voia mea scrisoarea măriei-sale, faceți așa cum binevoiți, sînt doar în împărăția voastră!"

Askaniama a răspuns că bogdihanul nu va porunci asta și nici altceva din cele ce-a spus solul mai înainte, însă va fi împotriva oricărei schimbări a tradiției și chiar dacă s-ar putea să se scrie pe hîrtie discuțiile dintre ei „deși noi nu avem un astfel de obicei, ar fi foarte greu fiindcă limba noastră voi n-o înțelegeți și nici noi pe a voastră". Cînd era la Naun uitase să întrebe lămurit dacă solul va da scrisoarea țarului la cancelarie sau dacă ține s-o înmîneze înălțatului han ca și Baikov[1] și nu am luat

---

[1] În textul rus este o greșeală. În loc de Baikov este scris *boikov* — cu vioiciune, cu însuflețire, ceea ce, deși nu schimbă sensul, nu reproduce totuși exact situația (p. 234).

un răspuns clar de la domnia-ta. Cînd l-a trimis de la Naun pe zargucei în orașul împărătesc, i-ar fi scris bogdihanului, și acesta i-ar fi dat poruncă dacă să fie adus la împărat sau să fie trimis înapoi. Totuși, ei nu-l învinuiesc că este atît de dîrz, pentru că fiecare om este dator să împlinească poruncile stăpînului său.

Solul a răspuns că ei înșiși puteau să vadă cîtă prietenie se arăta din partea țarului, pentru că la simpla scrisoare pe care bogdihanul a trimis-o, din partea măriei-sale țarului au fost trimise și daruri bogate ; și de aceea ei să-i răspundă curînd, oricare ar fi hotărîrea bogdihanului.

Askaniama a răspuns că nu îi interesează darurile de loc căci și Baikov a adus daruri bogate, dar ei nici nu le-au privit, cît despre răspuns, cînd va fi, atunci el însuși îl va da, și a plecat. Din ziua aceea a fost pusă strajă puternică și porțile au fost zăvorîte, iar străjile vindeau mîncarea cu preț îndoit. [1]

În ziua de 22 mai a venit la ambasador askaniama împreună cu iezuitul alihahava și i-au spus ca și mai înainte că sfetnicii se adunaseră la sfat, dar că se temuseră să vorbească bogdihanului pentru că „pe domnia-ta, solule, nu te credem întru totul și cererea domniei-tale este împotriva datinei străvechi. Totuși sfetnicii au dat poruncă să mai vorbim încă despre lucrurile acestea, pentru că începutul a pornit mai degrabă de la voi decît de la noi. Anii trecuți în timp ce erau aici Feodor Baikov, Seit-Kul, Tarutin și alții, cazacii băteau ținutul din preajma Amurului și ne prădau supușii. Și atunci l-am întrebat pe Baikov și i-am vorbit despre cazacii aceia că se războiesc în timp ce ei vin cu o

---

[1] După Baddeley este vorba de alimente suplimentare, peste rația zilnică acordată de curtea chineză.

solie şi ne-au răspuns că acei cazaci sînt doar nişte tîlhari care se bat, fără nici o poruncă din partea ţarului. Chinezii i-au numit atuncea luci, adică banditi, şi din porunca bogdihanului am pornit împotriva lor pe uscat şi pe apă, nimicindu-i pe toţi tîlharii cu forţe care au fost trimise de aici. Dar după aceea Gantimur, supusul hanului, a fugit împreună cu tribul său la Nercinsk. Cînd a auzit bogdihanul că tîlharii aceia s-au aşezat la Nercinsk, pe rîul Silka, i-a poruncit lui askaniama, care era doar zargucei, să ia şase mii de ostaşi şi zece tunuri şi să se ducă în expediţie împotriva acestor luci. Nagai-Timur şi-a adunat şase mii de oşteni, a luat zece tunuri şi a pornit din oraşul împărătesc spre Naun, iar de acolo la Nercinsk. Înaintea lui a trimis la Nercinsk un ţăran daur de-al lui Gantimur ca să spioneze cu cîţi oameni a fugit, dar Gantimur l-a prins pe acest ţăran şi l-a trimis la cancelaria lui Danilo Arşinski, care împreună cu Gantimur i-au spus ţăranului că ei nu sînt tîlhari, ci sînt supuşii măriei-sale ţarului alb şi după porunca lui au construit două cetăţi la Nercinsk şi la Albazin şi că măria-sa doreşte să trăiască în prietenie şi dragoste cu înălţatul bogdihan, pentru ca între cele două state să se poată face negoţ. Şi aşa pe ţăran l-au trimis înapoi şi m-a găsit cu oastea pe rîul Unda, la două zile depărtare de Nercinsk. Şi cînd am auzit că aceia nu sînt tîlhari, ci supuşi ai ţarului alb, şi l-au trimis înapoi pe ţăran cu vorbe de prietenie, îndată am trimis şi l-am înştiinţat pe bogdihan că este mai bine să ne purtăm cu prietenie cu aceşti oameni decît să ne războim, fiindcă ei mi-au spus că sînt supuşii ţarului alb şi locuiesc aici după porunca lui, nu sînt nişte tîlhari de rînd şi nu se vor mai purta tîlhăreşte ca înainte. Bogdihanul i-a poruncit lui askaniama să trimită la Nercinsk şi să aducă de acolo nişte cazaci, fiindcă doreşte să îi

scrie țarului o scrisoare pentru a cere lămuriri depline. Așa că de la Nercinsk au trimis zece cazaci, pe care askaniama, luîndu-i cu el, i-a înfățișat bogdihanului și acesta a scris o scrisoare țarului nu numai despre Gantimur, ci mai ales ca să lămurească pe deplin ce fel de oameni trăiesc pe acolo și cărui împărat îi sînt supuși. În afară de toate astea, cei care au venit după Baikov să facă comerț în China, Seit-Kul și Tarutin și alții au spus că au cerut voie să vină în orașul de scaun să facă negoț și că au scrisori de la țar. După aceea însă cînd li s-a îngăduit să intre în orașul împărătesc s-a dovedit că ei nu aveau nici o scrisoare și că ne-au înșelat. De aceea acum nici pe domnia-ta nu te credem pînă cînd nu vedem scrisoarea adevărată a țarului, ca nu cumva să ne înșeli și domnia-ta, cum au făcut-o negutătorii."

Solul le-a răspuns că despre trimișii de la Nercinsk s-a vorbit prea mult la Naun, pe drum și aici, cum s-a început, și de aceea nu este folositor a se vorbi mereu despre acestea; în ce privește spusele negutătorilor, prin asemenea oameni țarul niciodată nu își trimite scrisorile care privesc treburile împărăției, însă lor li se dă bilete de trecere de la dregătorii din Tobolsk pentru a călători fără greutăți, spre a adeveri din ce împărăție vin.

Askaniama a răspuns că știu și ei că țarul nu-și trimite scrisorile cu negutătorii și că nu le aveau cu ei „dar acum nici pe domnia-ta nu te putem crede, ca să nu ne înșeli ca și negutătorii. Că în copia scrisorii pe care am luat-o de la domnia-ta, noi vedem că ceea ce scrie este foarte frumos și înclinat spre prietenie și dragoste, numai că ne temem ca în dosul pecetei să nu fie scris ceva rău și urît."

Solul l-a întrebat atunci pe askaniama: „Bogdihanul ţi-a poruncit să-mi spui vorbele astea, sau sfetnicii săi?"

Askaniama a răspuns că porunca o primise de la sfetnici „pentru că ei nu îndrăznesc să aducă la cunoştinţa bogdihanului cele ce spui domnia-ta, care ceri să primească el însuşi scrisoarea ţarului, din pricina obiceiului atît de vechi şi de înrădăcinat, încît însuşi bogdihanul nu poate să-l calce. De aceea încă de la început bogdihanul a dat poruncă celor mai înalţi sfetnici să o primească la cancelarie, cinste nemaiauzită, deoarece aceştia niciodată n-au mai primit scrisorile vreunui sol."

Solul a spus: „Dacă în viitor bogdihanul l-ar ruga ceva pe măria-sa ţarul fie prin soli, fie prin scrisoare, cum ar putea fi înclinat măria-sa să împlinească cererea bogdihanului dacă azi bogdihanul nu primeşte cele cerute de mine în numele ţarului?"

Askaniama a răspuns că nu e nici o rugăminte pe care bogdihanul să o facă ţarului. Solul i-a răspuns că însuşi askaniama a spus mai înainte că a trimis şi a luat cazaci de la Nercinsk şi prin ei bogdihanul a scris o scrisoare măritului ţar în care el însuşi a scris şi l-a cerut pe tungusul Gantimur. Şi astfel s-ar mai putea întîmpla şi alte asemenea lucruri pe care bogdihanul ca vecin să le ceară măriei-sale ţarului.

Askaniama a spus că în ce-l priveşte pe Gantimur, despre care a pomenit, întîmplarea nu este însemnată, şi scrisoarea a fost trimisă nu atît pentru Gantimur, cît pentru a şti cine este stăpînul oamenilor acelora şi cum va fi primită scrisoarea bogdihanului.

Solul zise: „Dacă astăzi spui că este o treabă neînsemnată, de ce atunci pe Naun şi pe drum ai vorbit atît şi m-ai întrebat stăruitor dacă am poruncă

să-l predau pe Gantimur, deoarece bogdihanul avusese multe pagube de la el. Ţarul, cu toate că nu înţelesese ce era scris în scrisoare, totuşi din mare bunăvoinţă m-a trimis pe mine cu misiune de prietenie, de dragoste şi cu daruri, dar bogdihanul se arată răuvoitor faţă de ţar, pentru că mă sileşte să predau scrisoarea ţarului la cancelarie, faptă prin care s-ar aduce o ştirbire numelui înălţatului ţar şi cinstei lui în faţa împăraţilor din toată lumea."

Askaniama a spus că de bună seamă bogdihanul doreşte prietenie cu ţarul, de aceea a poruncit, trecînd peste obicei, sfetnicilor săi cei mai apropiaţi să primească scrisoarea la cancelarie, iar lui, askaniama, i-a poruncit să deschidă porţile cele mari ale cancelariei, care nu s-au deschis pentru nici un alt sol şi asemenea cinste încă nu s-a pomenit nu numai pentru alţii, dar nici lui Feodor Baikov nu i s-a făcut, pentru că se dase poruncă ca scrisorile să le ia zarguceiul. Astăzi din prietenie şi dragoste pentru ţar, bogdihanul, în chip cu totul neobişnuit, şi în afara obiceiului, a dat poruncă să primească scrisoarea cei mai apropiaţi sfetnici ai săi şi cei mai cinstiţi mandarini.

Iezuitul însă printre vorbe a strecurat că askaniama minte cînd spune că bogdihanului nu i s-a spus nimic, fiindcă de trei ori fuseseră pînă acum în faţa bogdihanului şi i-au raportat, iar acesta a poruncit să cerceteze în cărţile vechi dacă hanii dinaintea lui au primit sau nu scrisorile chiar de la soli, şi bogdihanul este înclinat să facă acest lucru, numai că sfetnicii se încăpăţînează împotriva oricărei încălcări a vechiului obicei ca nu cumva cîrmuitorii învecinaţi să nu înceapă să spună că au făcut-o pentru ca ţarul să nu pornească război. În afară de asta nu au încredere în copia scrisorii, fiindcă ştiu că ei au scris în scrisoarea lor cu bună-ştiinţă ca

de la stăpîn la supus și de aceea se tem ca în scrisoarea țarului să nu fie vreo amenințare.

Solul îi spuse lui askaniama că atunci cînd măria-sa țarul trimite altora solii și dacă cîrmuitorul unei țări poruncește să primească cineva din apropierea lui scrisoarea țarului, atunci așa ceva se socotește ca o mare necinste. Așa și bogdihanul dacă ar fi primit prin cei din apropierea lui scrisorile de la cezarul Romei sau de la alți stăpînitori ai unor împărății mari asemănătoare, atunci nu aș mai spune nimic. Dar vorbind despre niște domnitori așa de mici, care toți la un loc nu pot sta alături de marele țar și nu merită nici să-i compari cu el, ar fi ca și cînd askaniama și-ar trimite slujitorii cu o scrisoare și cu daruri la sol, iar acesta ar porunci celor din jur să îi întîmpine și nu i-ar aduce înaintea lui, [askaniama atunci] s-ar simți foarte jignit. Cu atît mai mult țarul va fi jignit și [prietenia] o va schimba în dușmănie.

Askaniama a răspuns că trimisul a vorbit adevărat și că solul este bun, că știe el că măria-sa țarul este slăvit, însă obiceiul lor este vechi și de aceea ei nu pot să îl înlăture, fiindcă slava bogdihanului s-ar micșora în fața tuturor supușilor, care ar spune că ei au încălcat obiceiul nu de dragul prieteniei țarului, ci de teama de război ; însă de dragul prieteniei [totuși] l-a schimbat, fiindcă scrisoarea o vor primi sfetnicii săi cei mai apropiați, și, cum ei nu-l învinuiesc pe sol că apără cu tărie cinstea stăpînului său, tot așa nici solul să nu-i învinuiască pe ei că se țin dîrzi pentru slava împăratului lor și pentru păstrarea obiceiului.

Solul i-a răspuns lui askaniama : „Cînd a fost Feodor Baikov în China, bogdihanul, văzînd atunci că el nu predă scrisoarea țarului la cancelarie, a poruncit să fie primită chiar de fratele său". Și solul

a adăugat: „Dacă înaltul bogdihan binevoiește să primească el însuși scrisoarea măritului țar, asta ar fi mai bine și mai de cinste, dar dacă nu vrea el însuși, să poruncească fratelui său să o primească în numele lui". Și astfel, ambasadorul face această înlesnire, iar ei să-l încunoștințeze pe bogdihan.

Askaniama a răspuns că Baikov a scris minciuni, fiindcă în timpul lui era împărat Ksun-Hi-Han, tatăl hanului de astăzi, și acela n-a avut frați. Hanul de astăzi, fiul aceluia, are un frate, numai că mai mari în rang decît el sînt kolaii. „Iar la Baikov în afară de zargucei [diac] nimeni nu s-a dus; chiar eu, askaniama, eram printre zargucei atunci și nu i s-a dat nici pe jumătate cinste cît domniei-tale. Nici în cărți nu s-a găsit să se dea atîta cinste unui sol ca domniei-tale."

Veniseră devreme și au vorbit pînă cînd au obosit. S-au odihnit puțin și iarăși a început să spună askaniama că el fusese înălțat la rangul de askaniama înainte de sosirea noastră, dar învestirea a primit-o a cincea zi după ce am sosit și veșmintele pe care le purta îi arătau rangul pentru că pe piept și pe spate era brodat cîte un cocor de aur în țesătură de fir și s-a jurat în fața solului că el să nu creadă că se ține așa de dîrz pentru han fiindcă a primit acest rang nou de la el, ci pentru că ei s-au gîndit de multe ori și au chibzuit că nu puteau să calce obiceiul. „Totuși să nu îți închipui că ți se va face vreo silnicie, la noi niciodată nu s-a întîmplat așa ceva. Ne vom bizui pe bunăvoința domnieitale și mandarinii noștri au spus că dacă tu nădăjduiești ca noi să ne închinăm Dumnezeului tău întruchipat, iar pe zeul Fu să-l părăsim, tradiția noastră este așa de puternic statornicită, că așa cum nu se poate renunța la Dumnezeu și la credință, nici obiceiul nu poate să fie înlăturat."

Trimisul a spus că nu se poate da un astfel de exemplu pentru că credința lor este schimbătoare. Mulți se împotrivesc împăratului și părintelui lor și nu vor să calce pe urma lor; dar obiceiurile se deosebesc de credință, deoarece obiceiul privește timpurile și apoi se schimbă, și mai ales împărații nu trăiesc după obiceiuri, ci fac ei obiceiuri pentru alții. Mai bine ar fi dacă askaniama și iezuitul le-ar arăta sfetnicilor [cele vorbite pînă acum] pe față și fără ascunzișuri așa cum vorbește el, pentru ca ei să chibzuiască cum în primele zile solul a cerut ca bogdihanul să primească el însuși scrisoarea, iar acum el accepta ca scrisoarea să fie primită de fratele hanului. De la ei însă nu s-a făcut nimic, ca și prima oară. Și drept pildă le-a spus că dacă un arc se îndoaie doar la un capăt și la celălalt nu, se strică [1], dar dacă amîndouă capetele se îndoaie cu încetul, atunci săgeata zboară drept și arcul nu se strică. Tot așa și cu darurile, ele trebuie duse în fața bogdihanului împreună cu scrisoarea; pentru că ei obișnuiesc să le ducă înaintea scrisorii în taină, la fel ca și darurile lui Baikov.

Ei au spus că darurile nu sînt o treabă însemnată, trebuia mai întîi să se hotărască cu scrisorile. „Darurile nu au unde să dispară, numai că domnia-ta acum supune-te celor spuse de mine și dă scrisoarea țarului la cancelarie sfetnicilor și cînd se va vedea că scrisoarea țarului nu se deosebește cu nimic de copie, atunci și bogdihanul din prietenie și dragoste ar putea să primească el însuși scrisorile și solii așa cum dorește înălțimea-sa țarul."

Solul a spus că în viitor orice răspuns vor să dea să fie în scris, și el de asemenea va așterne totul pe hîrtie și va fi mai bine așa decît să umble cu vorbe goale. Țarul nu trimisese acum la bogdihan

---

[1] În textul slavon este chiar zicătoarea populară.

avînd vreo nevoie, ci numai pentru slava numelui său şi dacă n-ar fi trimis scrisoare [bogdihanul], nici ţarul n-ar fi trimis de fel o solie. Dar de ce askaniama nu îi spusese lămurit la Naun că scrisoarea i-o vor lua la cancelarie şi nu în faţa bogdihanului ?

Askaniama a răspuns că nu avea poruncă pentru asta şi că din prietenie i-a vorbit, ca să nu facă la fel ca Baikov. „Noi ştim ce scrie ţarul bogdihanului, însă se prea poate ca titlul lui să nu fie scris aşa cum se cuvine şi domnia-ta ştii că ţarul ţi-a dat poruncă să faci după voia noastră, dar te împotriveşti."

Solul a spus: „În ce priveşte titlul nu numai că l-a scris, dar şi prin viu grai mi-a poruncit hotărît să stabilesc titlurile amînduror împăraţilor, aşa cum să-şi scrie în viitor unul altuia, încît să fie păstrată deopotrivă cinstea lor. Dacă ţarul ar fi scris că a poruncit solului său să se poarte după obiceiul vostru în totul, atunci nici eu nu aş avea nimic de spus ; dar una este să scrii despre titluri şi alta despre obiceiuri."

Iezuitul a spus printre discuţii că a auzit, fără îndoială, că ei nu vor să îşi calce datina, iar despre copia scrisorii pe care am dat-o a spus că am făcut bine, fiindcă atunci cînd bogdihanul scrie cuiva o scrisoare, niciodată nu o arată solului, ci o dă pecetluită. „Acum şi ei vor fi nevoiţi să-ţi dea domniei-tale o copie."

Askaniama rămase timp îndelungat fără să facă nimic, aşteptînd ca solul să rostească vreo vorbă. În cele din urmă a întrebat ce să le mai spună sfetnicilor. Solul i-a răspuns: „Nimic altceva în afară de cele ce s-au scris mai sus". Şi a plecat.

În 26 mai a venit askaniama împreună cu iezuitul şi cu un zargucei, începînd să spună că în 22 mai

au fost la sol şi tot ce au vorbit cu el au raportat sfetnicilor, şi aceştia i-au dat poruncă să-i spună : „Domnia-ta ai fost trimis încoace de ţar pentru a nesocoti vechile noastre obiceiuri şi să faci altele noi, ceea ce niciodată nu s-a întîmplat".

Solul a spus că atunci cînd ţarul a scris din partea lui cu dragoste şi cu prietenie bogdihanului nu este îngăduit sfetnicilor să numească cererile sale drept o încălcare a obiceiului lor. Cînd bogdihanul a trimis scrisoarea fără tălmăcire, fără sol, fără daruri, măritul ţar nu a spus că bogdihanul împotriva obiceiului tuturor stăpînitorilor nu şi-a trimis nici tălmaci, nici sol, nici daruri şi la scrisoarea lui a trimis un răspuns înţelept şi o solie cu daruri şi cinstire către bogdihan. El se gîndea că aşa cum soarele loveşte într-un perete cu strălucirea lui şi apoi acesta strălucirea o trimite înapoi, tot aşa se va întîmpla şi cu scrisoarea plină de dragoste a măriei-sale ţarului.

Askaniama a spus : „Am auzit că la ruşi este obiceiul ca niciodată să nu se închine cineva în faţa ţarului cu capul acoperit şi că acest obicei nu se poate schimba, la fel şi al nostru".

Solul i-a răspuns că ce-a auzit nu este adevărat, fiindcă solii creştini într-adevăr salută cu capul descoperit, dar turcii şi persanii, toţi, după datina lor, rămîn cu capul acoperit şi ţarul nu cere nimănui să-şi părăsească obiceiul său, ci fiecare să i se închine aşa cum s-ar închina stăpînului lor.

Askaniama zise că bogdihanul nu vrea să primească el însuşi scrisoarea ţarului deoarece acum de-abia s-a început prietenia, dar cînd se va desăvîrşi totul şi între cei doi împăraţi va fi o puternică prietenie şi dragoste, atunci bogdihanul ar putea, la altă solie, să primească el însuşi scrisoarea ţarului.

Dar ambasadorul i-a răspuns : „Intotdeauna au fost legături de prietenie între cei doi stăpînitori și prietenia a început cînd a fost trimis Feodor Baikov din partea țarului cu dragoste și gînduri bune și cu toate că nu l-a primit, totuși țarul a dorit să întemeieze legături de prietenie și să se facă negoț, iar cazacilor de la graniță le-a poruncit să trăiască în prietenie cu supușii voștri. Asta e prima dovadă de prietenie. A doua a fost atunci cînd domnia-ta ai fost la Naun și ai trimis prin cazaci scrisoarea bogdihanului către țar, și cu toate că țarul nu știa ce cuprinde scrisoarea bogdihanului, totuși a primit-o cu toată cinstea cuvenită. A treia dovadă de prietenie este aceea a trimiterii mele ca sol cu scrisori și daruri din partea țarului și cu scrisoarea [de mai înainte] a bogdihanului. Toate astea din partea măriei-sale țarului, care prin viu grai ca și prin scris ori în inimă, are gînduri de prietenie și le va avea. Însă se poate ca din partea voastră să fie vreo bănuială, dar din partea noastră nu este nici una și de aceea bogdihanul știe că răspunde la dragostea și prietenia țarului primind el însuși scrisoarea."

Askaniama a spus : „Înălțatul țar poate te-a ales anume pe domnia-ta și te-a trimis să vorbești cu noi, pentru că noi vorbim totul pe față și oamenii noștri nu pot să dea alte înțelesuri treburilor fiindcă noi în astfel de lucruri sîntem nedibaci și neînvățați".

Solul a răspuns că el este cel mai umil om al înălțatului țar, însă lucrurile vorbesc de la sine. „Dacă măria-sa țarul ar cere prin mine bogdihanului ceva neobișnuit în întreaga lume, atunci bogdihanul ar putea să nu primească. Dar lucrul acesta și modul de a primi scrisorile este unul la toți împărații. La fel va fi primit și solul bogdihanului, iar din partea înălțatului țar i se va da aceeași cinste."

Askaniama a răspuns: „Dacă țarul ar fi dat un răspuns în legătură cu Gantimur, atunci s-ar fi putut vorbi. Dar dacă domnia-ta ai spus că limba chineză nu o cunoaște nimeni la voi, totuși cazacii care au fost aici și li s-a spus de o mie de ori prin viu grai că bogdihanul îl cere pe Gantimur și că dacă nu-l dați, nu poate ieși nimic bun din asta, cum de ei nu v-au spus și de ce?"

Ambasadorul i-a amintit că și pe rîul Naun i-a spus cele de mai sus și anume că „măria-sa țarul nici din scrisoarea bogdihanului, nici din spuse n-a auzit de Gantimur și de aceea a trimis cu mine și scrisoarea bogdihanului". [1]

Askaniama întrebă: „De ce n-a scris țarul în scrisoarea lui că dorea ca să fie primită de bogdihanul însuși, tot așa cum scrisese privitor la titluri și la alte lucruri? Poate că atunci s-ar fi ajuns la înțelegere, pe cînd așa, fiindcă totul atîrnă doar de cuvîntul domniei-tale, nu putem crede pe deplin ceea ce spui."

Solul arătă atunci că nu era obiceiul ca împărații să pomenească despre toate lucrurile în scrisorile lor. De pildă, nu se spunea nimic cu privire la daruri. Titlul însă era un lucru de mare însemnătate, strîns legat de cinstirea cîrmuitorului, și nu putea fi lăsat la o parte. De aceea se vorbea de el. Dacă însă nu vor să-l creadă în legătură cu asta, desigur că nu-i vor da crezare nici în privința altor treburi asupra cărora țarul își rostise prin viu grai porunca să fie cercetate cu cea mai mare grijă.

Askaniama răspunse că îndată ce se va preda scrisoarea, vor crede orice aș spune.

Solul adăugă că țarul auzise despre bogdihan că era un stăpîn atotputernic și că domnea după voie.

---

[1] De aici lipsește o pagină din microfilmul cu textul rusesc și pe care o reproducem după versiunea Baddeley.

Știa că obiceiul bogdihanului era să nu primească el însuși scrisorile, dar credea că avînd putere deplină putea să calce tradiția de dragul prieteniei.

Askaniama recunoscu puterea nemărginită a hanului și că putea face orice voia, că nimeni nu îndrăznea să i se împotrivească, dar obiceiul nu-l putea schimba pentru a nu știrbi faima stăpînitorilor Chinei care din vremuri străvechi erau printre ceilalți cîrmuitori ca niște dumnezei pe pămînt. La datină nu se putea renunța.

Solul zise : „S-a vorbit destul, multe zile în șir, și văd că nu lăsați la o parte grija ca nu cumva cei doi stăpînitori să fie socotiți deopotrivă. Nici eu nu cutez a mă îndepărta de poruncile primite pentru că aș fi aspru pedepsit de măria-sa țarul. Dacă un lucru de rînd, legat de obicei, este mai însemnat și mai vrednic de cinste pentru bogdihan decît prietenia țarului, iar el se împotrivește să primească solia așa cum obișnuiesc toți ceilalți cîrmuitori, spuneți-i cel puțin să îngăduie oamenilor noștri să iasă în oraș și să-și cumpere ce vor, deoarece toate zilele acestea au trăit ca într-o închisoare cu porțile zăvorîte. Deși v-ați sfădit cu Baikov privitor la predarea scrisorii țarului, oamenii lui au avut voie să meargă și să tîrguiască nestînjeniți, pe cînd oamenilor mei nu li se îngăduie nici măcar să privească dincolo de porți. Și altădată negutătorii noștri și străinii au fost de asemenea slobozi."

Askaniama răspunse : „Negutătorilor li se va îngădui să vină în curtea voastră și tot ce ați adus cu voi se poate vinde într-o zi. Cumpărarea și vînzarea nu vor fi stînjenite [1] și nimeni nu va avea vreo supărare. Dar vi s-a oprit ieșirea pe poartă pentru că nu dați scrisoarea țarului. Nu este un obicei, dar nu putem aduna sfatul ca să discutăm despre un

[1] Reluăm traducerea după textul original, p. 243.

lucru atît de puțin însemnat cum e negutătoria, și să se vorbească hanului. Dar dacă se ivește ceva însemnat, atunci poate să-i spună și despre asta."

Solul a răspuns că nu e un lucru neînsemnat pentru noi că nu eram liberi, ci stăm încuiați, și nu ni se îngăduie să cumpărăm ceea ce trebuie pentru hrană și a întrebat de ce nu se dă un răspuns mai repede, înainte de toate. Askaniama a spus că în nici un chip nu se va da îngăduința de a ieși în oraș, dar va face un raport despre asta cînd își va face timp.

Iezuitul iarăși s-a uitat pe hartă și, ca și cînd ar fi citit, i-a spus solului că ei anume nu îi dădeau un răspuns pentru ca el să li se supună ; nu demult a fost să toarne un tun[1] fiind de față hanul, care l-a luat deoparte și l-a întrebat în taină „despre domnia-ta și despre discuții și despre altele ce au vorbit cu domnia-ta, și din vorbele lui am înțeles că este înclinat să te primească pe domnia-ta chiar el, însă niște sfetnici nu prea însemnați ai sfatului au porniri trufașe." Hanul însă, cu toate că este tînăr, are douăzeci și trei de ani, s-a dovedit înclinat spre lucruri bune ; totuși kolaii aceia care de fapt guvernează sînt îngrozitor de mîndri și încăpățînați. Apoi au plecat.

În ziua de 27 mai a venit askaniama singur fără iezuit, fără zargucei, fără grămătici și l-a rugat pe sol să îi trimită afară pe toți slujitorii lui și să îl oprească doar pe tălmaciul de limba mongolă. Cînd au ieșit toți a început să se jure pe dumnezeul lui, pe soție și pe copii că pentru dragostea pe care o are pentru sol și din prietenie venise să îi spună doar lui, pentru că el, askaniama, să nu își piardă slujba și că, dacă va putea, va hotărî cu sfetnicii

[1] Turnarea tunurilor cădea în sarcina Departamentului Astrologic, al cărui demnitar era iezuitul cu rang de alihahava.

„ca bogdihanul să dea poruncă să te aducă pe domnia-ta nu la cancelarie, ci în cetatea lui, în palatele hanului, unde se adună de obicei marele sfat. Hanul va fi într-un loc anumit şi va asculta, dar nimeni nu va putea să-l vadă, iar acolo va fi de faţă tot sfatul şi mandarinii cei mai apropiaţi ai hanului, care te vor primi pe domnia-ta cu cinste."

Ambasadorul a spus: „Va fi hanul acolo pe locul său, ori nu va fi? Mai bine ar fi dacă hanul ar sta de faţă chiar din depărtare, însă pe tronul lui, şi astfel cinstea măriei-sale ţarului, deşi nu în totul, ar fi oarecum păstrată. Şi aşa cum s-a spus, dacă doreşte ca prietenia să se înjghebe între cei doi mari împăraţi, Dumnezeu îi va fi de ajutor în asta, iar cei doi stăpînitori îi vor da veşnică cinstire."

Askaniama a spus că era peste putinţă ca hanul să fie de faţă şi vorbele despre asta sînt zadarnice, dar acest mijloc pe care l-a născocit el niciodată solul să nu îl spună nimănui, căci din această pricină el nu adusese nici pe iezuit, nici pe zargucei, pentru ca discuţia lor să rămînă în taină. Nici el însuşi nu ştie bine dacă cele gîndite se pot înfăptui sau nu.

Solul a înţeles că askaniama se purta cu viclenie, şi pentru că în acelaşi timp se simţea bolnav, l-a rugat să vină în ziua următoare, şi el va mai chibzui şi vor mai discuta. Dar ceea ce au vorbit îi fusese poruncit de han să spună. Şi au plecat.

În zilele acestea a fost o arşiţă mare şi oamenii soliei din pricina asta şi-a apei proaste jumătate s-au îmbolnăvit; poarta a fost tot timpul zăvorîtă şi nimănui nu i s-a îngăduit nici măcar să privească afară. Cele ale gurii străjile le-au vîndut cu preţ întreit; străjile erau slugile mandarinilor.

În 28 mai a sosit un grămătic al askaniamei, care l-a întrebat pe ambasador despre sănătate, spunîndu-i să nu se întristeze că askaniama n-a venit el

însuşi, fiindcă este bolnav şi nu a fost nici la cancelarie, dar în ziua următoare va veni negreşit.

30 mai. A venit askaniama singur şi a spus că nu sosise mai devreme, deoarece a fost bolnav, de asemenea a fost şi o ploaie mare şi de aceea să nu i-o ia în nume de rău. Dumnezeu îi sta mărturie că nu numai el, ci şi bogdihanul înclină să arate ţarului toată prietenia şi să primească cu dragoste solia, fiindcă este un împărat foarte binevoitor, numai că sînt cîţiva dintre mandarini care se împotrivesc cu străşnicie să nu se calce vechiul obicei şi să se aducă necinste împăratului; dacă se purtau aşa, n-o făceau din rea-voinţă, ci pentru că nu cunoşteau obiceiurile altor împărăţii. De asemenea, despre înălţatul ţar credeau că este un domnitor obişnuit şi ei nu ştiau cît este de slăvit. Însă el fiind doritor ca între cei doi mari stăpînitori să fie prietenie şi ca să nu irosească străduinţele amîndurora [a spătarului şi a lui askaniama], de aceea nu s-a dus să spună sfatului cele cerute de sol în legătură cu neguţătoria şi alte lucruri despre care am vorbit, fiindcă dacă le-ar fi spus, aceiaşi mandarini ar fi început să zică că s-ar putea să fi venit doar pentru asta şi alte asemenea lucruri neplăcute. El, askaniama, îl lăudase pe ambasador în faţa hanului şi a celor din sfat, ca pe un om înţelept, iar în zilele acestea zăboviseră asupra multor cărţi şi au căutat în multe cărţi ca să găsească modul de primire al scrisorii, dar în zadar, pentru că şi de la dalai-lama, care la noi este cinstit ca un dumnezeu, scrisorile sînt aduse la cancelarie. El însă, askaniama, născocise ceva ce nu se făcuse cu nici un alt sol, aşa cum îi spusese şi mai înainte, dar nu ştia dacă încăpăţînaţii aceia vor primi sau nu ca în locul acela din palatul hanului unde se adună marele sfat, iar mai sus se află tronul hanului, acolo în faţa lui să se stabilească un

loc anume acoperit cu mătase galbenă şi împrejur să fie adunaţi toţi mandarinii. „În faţa acestui loc vor fi cei doi sfetnici apropiaţi şi astfel domnia-ta vei merge spre ei şi le vei preda scrisoarea şi vei aştepta singur în locul acela, iar cei doi kolai o vor duce hanului, care nu va fi departe. Dacă cei doi kolai te vor întreba despre sănătate, le vei răspunde, dar dacă nu te vor întreba, te vei întoarce îndată la locuinţă. Ei nu te vor întreba nimic despre lucrurile obişnuite, deoarece toate treburile celor doi împăraţi le-a avut în grijă el, askaniama, căruia i s-a poruncit să le cerceteze, să le discute şi să le îndeplinească."

Solul i-a spus că foarte bine face că doreşte prietenia şi dragostea între cei doi mari stăpînitori şi ar fi foarte bucuros ca însuşi hanul să fie de faţă, căci astfel s-ar arăta prietenie desăvîrşită faţă de măria-sa ţarul „şi dacă aşa cum ai spus, hanul va sta în apropiere, ca totuşi ambasadorul să-l poată vedea pe el şi pe cei doi kolai care vor duce scrisoarea înălţatului ţar acolo şi o vor prezenta hanului, atunci pot socoti că stăpînului meu, marelui ţar, i s-a dat cinstea cuvenită".

Askaniama a zis că el nu îndrăzneşte să-i spună hanului, fiindcă ce a născocit el s-ar împlini foarte greu, dar s-a jurat să îşi pună gîndul în aplicare şi a spus : „Trimite mîine un grămătic la străjile de la poartă să le spună să mă cheme pe mine şi pe iezuit, ca să vorbim despre toate acestea şi cum s-ar putea să facem şi să comunicăm mai departe".

Ambasadorul a întrebat : „Bogdihanul are vreun frate mai mare sau mai mic ?" Şi askaniama a răspuns că are şi unul mai mare, şi unul mai mic. De asemenea, l-a întrebat ce crede : va trimite bogdihanul o solie ţarului, sau nu ? Şi el a răspuns că în

afară de han despre asta nimeni nu ştie, dar s-ar putea să se audă ceva după predarea scrisorilor.

Cît despre toate spusele lui askaniama că ar fi fost născocite de el, erau minciuni, fiindcă avusese poruncă de la bogdihan să le discute.

În poruncile scrise ale ţarului în mai multe locuri se spunea că el, Nicolae, să vorbească cu sfetnicii hanului şi cu multă stăruinţă să ceară ca în acelaşi timp cu scrisoarea să fie predate şi darurile măriei-sale ţarului în prezenţa hanului şi, dacă după multe discuţii mandarinii îi vor spune că nu se poate într-adevăr, atunci ambasadorul să predea toate trei scrisorile în care era scris despre solii, să predea şi darurile, însă solul nu trebuia să se închine în faţa sfetnicilor hanului.

De aceea cînd au venit în ziua următoare la ambasador askaniama şi iezuitul şi a înţeles [ambasadorul] din vorbele lor că refuză [să împlinească cele discutate], îndată a deschis vorba aşa cum este scris mai departe.

31 mai. Askaniama a venit împreună cu iezuitul şi cu zarguceiul. Iezuitul a spus că askaniama l-a luat deoparte în curte şi i-a spus că el ar fi fericit dacă lucrurile s-ar face „aşa cum doreşti domnia-ta, solul măritului ţar, însă în nici un fel nu se poate, fiindcă toţi sfetnicii se împotrivesc şi nu ştiu cît de mare împărat este ţarul". Chiar şi iezuitul întrebase pe mulţi dintre sfetnici dacă se poate face aşa ceva şi ei au răspuns că nu în nici un chip „şi este de mirare ceea ce vor să facă acum, fiindcă ei sînt trufaşi, şi faptul că doresc să calce obiceiul nu s-a întîmplat niciodată faţă de nici un sol. De aceea azi am venit la domnia-ta ca să vorbim şi să găsim calea prin care amîndoi împăraţii să facă o înţelegere pe care în viitor să o întărească, iar prietenia şi dragostea să crească, fiindcă ei sînt oameni tru-

fași și îndărătnici." Solul răspunse că din partea țarului de la început a stăruit ca însuși hanul să-i primească scrisoarea. „Cum se știe, nu numai o dată v-ați împotrivit la cele ce am spus, zicîndu-mi că nu credeți, fiindcă s-ar putea să fie vreo amenințare în scrisoarea pecetluită a țarului. Ați cerut o copie, pe care eu v-am dat-o, totuși nu mi-ați dat crezare. A doua oară am propus că dacă însuși hanul nu primește scrisoarea să poruncească celor mai apropiați sfetnici să ia scrisoarea țarului în fața sa, dar voi v-ați împotrivit și la asta, spunîndu-mi că aceasta ar fi o necinstire a numelui bogdihanului. În felul acesta s-ar înțelege că bogdihanul își prețuiește mai mult obiceiurile decît prietenia țarului. De aceea acum vă fac o ultimă propunere, dat fiind că am auzit că în palatul bogdihanului sînt multe locuri de onoare în care se adună sfatul vostru și că este un astfel de loc nu departe de tronul hanului și dacă însuși hanul va binevoi să se arate, cu atît mai mult va fi din partea lui un răspuns la cinstea înălțatului țar. Dar dacă nu binevoiește să se arate pe față, deși ar fi îndărătul unui paravan sau după o perdea, să se facă un semn ca eu să știu că și bogdihanul se află undeva în apropiere. Eu am cu mine din partea înălțatului țar trei scrisori în trei limbi deosebite pentru ca să fie înțelese de voi. Eu voi veni cu una din scrisorile țarului, pe care veți dori voi s-o aveți, și această scrisoare o voi da nu kolailor, ci fratelui mai mare sau mai mic al bogdihanului, fără nici un fel de cuvîntare și fără a mă închina. De față vor fi kolaii și toți sfetnicii, iar fratele hanului îndată ce va fi luat scrisoarea de la mine o va duce fără zăbavă acolo unde, după dovezi sigure, voi ști că este hanul. Altceva nu voi mai spune decît că darurile din partea țarului trebuie date împreună cu scrisoarea.

Celelalte două scrisori vor rămîne la mine pînă cînd voi fi dus în fața hanului și i le voi înfățișa atunci. Astfel va fi și după dorința voastră și după a mea, deși nu se face întocmai."

Și ei au răspuns că pot să spună mai departe cele cerute de sol, dar mai bine ar fi ca toate trei scrisorile să le aducă odată pentru că în timpul cît va fi în fața hanului în nici un fel nu vor putea fi primite. Și despre asta va fi iarăși sfadă, căci ce fel de treabă e asta, ba să fie dată înainte, ba să fie dată după? Hanul în nici un caz nu le primește el însuși, dar în ce privește primirea de către frații hanului, nici despre asta nu poate să spună mai departe pentru că la ei sînt mai mari în rang kolaii decît acesta, fiindcă kolaii conduc întreaga împărăție, iar frații hanului trăiesc [fără nici o obligație] doar pentru ei.

Ambasadorul a spus: „Înțeleg eu și singur, kolaii conduc, însă frații hanului și copiii sînt de sînge împărătesc și ei sînt urmașii hanului, nu kolaii. Și deoarece înălțatul țar din veacuri îndepărtate se trage din strămoși cu sînge împărătesc, se cade ca scrisoarea lui să o primească tot cei deopotrivă cu el. Și aceasta să fie spusă, fiindcă cererea este dreaptă. De asemenea, să se dea în scris că atunci cînd vor trimite soli la măria-sa țarul, să facă și ei la fel fără discuție. În afară de asta să mi se dea în scris tot ce a spus mai înainte askaniama, pentru că atunci cînd înaintea țarului vor veni solii să poruncească să îi aducă și să le ia scrisorile asemenea bogdihanului, iar bogdihanul să scrie în scrisoarea lui către înălțatul țar: «Solul vostru a stăruit cu dîrzenie multă vreme ca scrisoarea măriei-voastre să fie primită în fața mea, dar pentru că obiceiul nostru vechi se împotrivește, pentru cele ce s-au întîmplat acum să nu vă mîniați. Pe viitor,

cînd prietenia va crește, atunci poate le voi primi eu însumi.» Și asta mă va ajuta să mă dezvinovățesc în fața măritului țar."

Askaniama a spus despre soliile lor care vor fi trimise țarului: „Deoarece am vorbit, pot s-o și scriu că li se va porunci să urmeze același obicei. Și faptul că domnia-ta ai fost dîrz, poate să scrie bogdihanul, dar să spună în scrisoare că pe solul ce va veni în viitor îl va primi însuși hanul, asta nici în gînd nu este cu putință. Totuși, voi spune mai departe vorbă cu vorbă toate cererile domniei-tale și atunci se va lua o hotărîre." Apoi din partea lui a întrebat: „Dacă sfetnicii vor fi dat răspuns pentru toate cele ce voiești domnia-ta și m-ar întreba în cele din urmă: l-ai iscodit pe sol dacă după predarea scrisorii cînd va fi condus pentru închinăciune în fața hanului, el se va închina după obiceiul nostru înălțimii-sale sau nu?" Solul i-a răspuns că mai întîi trebuie o singură treabă să o cerceteze și să lămurească și apoi să înceapă alta. După ce se va hotărî cu predarea scrisorii, atunci nu numai despre închinare, dar și despre alte multe lucruri ar putea să vorbească. „Dacă ei primesc ca scrisoarea să fie înmînată hanului, atunci și acum sînt gata să vorbesc despre închinăciune." Askaniama i-a răspuns: „Dacă sfetnicii ar fi aflat că domnia-ta nu ai de gînd să te închini hanului după obiceiul nostru, atunci nu te-ar mai fi primit în cetatea bogdihanului cu scrisorile și ți-ar fi refuzat toate cererile, fiindcă la noi în această închinăciune se cuprinde cinstirea stăpînului nostru". Și iezuitul întări din partea lui cele spuse.

Solul le-a spus că niciodată n-a auzit că în treburile marilor împărați să se înceapă un alt lucru pînă cînd primul nu s-a sfîrșit. Îndată ce va ști ce fel de cinste se va da scrisorii țarului și se va

încheia cu această treabă: „atunci putem vorbi despre închinăciune şi despre alte lucruri care vor urma în viitor". Despre astea au vorbit mult împreună cu însufleţire şi mi-au cerut stăruitor un răspuns, dar nu le-am dat. I-am întrebat: „Se pare că vreţi să ne faceţi prin silnicie să ne supunem în totul obiceiului vostru şi nu numai atît, dar porţile sînt zăvorîte de-atîtea zile, încît nu putem merge şi cumpăra cele trebuitoare bolnavilor noştri, iar răspunsurile le amînaţi de pe o zi pe alta pentru ca nouă să ni se urască."

Askaniama a răspuns că în privinţa deschiderii porţilor nu cutează să vorbească „pentru că hanul a dat în legătură cu asta poruncile cele mai aspre, ca pînă cînd nu dai scrisorile ţarului, poarta să fie zăvorîtă cu lacăte. Trebuie să te aştepţi la mînia lui, dar un răspuns vei avea curînd pentru toate." Şi a plecat.

1 iunie. A fost o furtună cumplită, cu un vînt puternic şi tunete, iar trăsnetele veneau ca focul. Multe dughene au fost răsturnate şi orice alte lucruri mici întîlnite de furtună au fost ridicate în văzduh şi s-a făcut de la pămînt şi pînă la nori un vîrtej şi a mers pe lîngă zidul oraşului, în apropierea locului unde era găzduit solul, ducîndu-se atît de departe pînă cînd nu l-am mai văzut. Chinezii au spus că astfel de furtuni nu bîntuie numai pe uscat, ci adesea şi pe mare şi multe corăbii se pierd din pricina lor. Cît timp am stat la Pejin n-am văzut incendii, pentru că toate gospodăriile lor sînt învelite cu olane smălţuite.

2 iunie. Au venit askaniama şi iezuitul şi cu zarguceiul şi mi-au spus că le-a adus la cunoştinţă sfetnicilor tot ce am vorbit mai înainte, cum solul măritului ţar a propus ca în locul acela unde va preda scrisoarea măriei-sale, să se poată face un

semn că hanul este prezent şi să poată vedea cum i se duce scrisoarea ţarului. „De asemenea le-am spus şi că vrei să dai acum o singură scrisoare, iar celelalte două mai tîrziu, cînd va fi închinăciunea; ei s-au împotrivit şi au spus că toate trei scrisorile trebuie predate o dată pentru o mai bună înţelegere. La fel şi despre propunerea de a primi scrisorile fratele hanului, este cu neputinţă, pentru că el nu se interesează de treburile împărăţiei, dar vor fi primite de kolai. Cît despre faptul că bogdihanul să scrie ţarului despre cele propuse de domnia-ta, la fel e fără putinţă, fiindcă noi scriem potrivit altui obicei. De asemenea mi-au poruncit să te întreb pe domnia-ta iarăşi despre închinăciune şi trebuie să înveţi să te ploconeşti înainte de a fi dus în faţa hanului. Au vorbit şi despre daruri, că vor fi date mai înaintea scrisorilor, fiindcă noi avem obiceiul să nu amestecăm darurile cu scrisorile, şi mi-au poruncit ca solul să le dea un răspuns lămurit despre toate acestea."

Solul i-a spus că după toate acestea vede cum bogdihanul nu binevoieşte să-şi arate prietenia sa faţă de înălţatul ţar. Dacă în semn de prietenie ar fi primit el scrisorile ţarului, şi asta depinde de voia hanului, atunci şi scrisorile, toate trei, pe care le cer pentru mai bună înţelegere poate să le predea. În ce priveşte spusele kolailor că ei sînt mai mari în rang decît fratele hanului, şi despre asta să fie cum vrea bogdihanul, dar în ceea ce priveşte închinăciunea, răspunsul rămîne acelaşi: pînă cînd nu va vedea ce fel de cinstire se va arăta scrisorii măritului ţar şi nu i se va răspunde la asta şi în ceea ce priveşte darurile, nu le dă înaintea scrisorilor, ci împreună cu ele, aşa cum se ştie. Şi aceasta va fi o cinstire pentru amîndoi împăraţii. „Cît despre a lua darurile înainte, am auzit şi în timpul călă-

toriei și aici că poporul vostru le numesc bir și eu m-am certat cu acești oameni asupra celor ce spun, fiindcă măritul nostru țar primește bir de la multe state, dar el nu plătește nimănui."

Ei au răspuns că s-au înțeles între ei despre toate lucrurile, numai despre închinăciune să li se dea răspuns pentru că se stăruie mult asupra ei. Cît despre daruri, le va spune și îl va vesti cînd și cum le va duce. Ceea ce vorbește poporul despre bir o spune din neștiință și nu trebuie să pună nici un preț pe asta.

Solul stărui că nu este timpul să vorbească mai înainte despre închinăciune; dacă darurile nu vor fi duse împreună cu scrisoarea măriei-sale țarului, el nu le va înmîna. S-a mai vorbit mult despre asta și iarăși au plecat.

În ziua de 4 iunie a venit askaniama împreună cu iezuitul și cu zarguceiul și a spus că bogdihanul dorind să cinstească pe înălțatul țar mai mult decît pe toți domnitorii și mai mult...[1] solii, care mai înainte... și de aceea a poruncit să se pregătească... un loc pe care va fi... și sfetnicii; „iar mîine în primul ceas al dimineții vor fi trimiși cai și vor lua toate darurile măritului țar pe niște mese mici, care vor fi purtate înaintea domniei-tale de oamenii domniei-tale, sau de ai noștri, cum vei dori. După aceea vor fi duse cele trei scrisori ale țarului după obiceiul vostru așa cum se obișnuiește la voi. Cînd vei ajunge în cetate, acolo va fi pregătit un loc în fața tronului hanului unde vei așeza scrisorile împărătești, darurile de asemenea vor fi în apropiere. În locul acela va sta și va primi scrisorile cel dintîi kolai, care este cîrmuitorul întregii împărății chineze și pe deasupra nepot al hanului.

---

[1] Peste tot unde sînt puncte, cuvintele lipsesc din textul original (pp. 249-250).

După ce vei da scrisorile înălţatului ţar şi darurile, nu vei vorbi nimic, apoi te vei întoarce la locuinţa domniei-tale. Numai că noi avem un obicei : înaintea palatului hanului este un stîlp de piatră pe care e scris numele hanului, şi cînd ajunge în faţa lui [chiar] fratele hanului, sau vreun mandarin, trebuie să descalece de pe cal şi să meargă pe jos... ceea ce noi avem din vechime ca..."

Ambasadorul a spus că el... şi deoarece înălţatul bogdihan... dacă a găsit că este mai bine astfel, ca... înălţatului ţar... prin kolai decît prin fratele său, să o primească. În ce priveşte descălecatul în faţa stîlpului, dacă este un vechi obicei şi dacă n-au făcut astfel anume de dragul de a-l duce pe jos, va descăleca. Despre daruri este mai nimerit să fie purtate pe mese decît în mînă şi asta este o treabă bună, numai să se trimită în aceeaşi zi cu mesele şi cai pentru ambasador şi pentru curtenii ce-l însoţeau.

Iezuitul l-a întrebat pe askaniama dacă poate să trimită prin slujitorii lui nişte fructe proaspete ambasadorului, şi askaniama i-a răspuns că nu îndrăzneşte să-i îngăduie fiindcă este poruncă aspră din partea hanului ca în curtea solului să nu pătrundă nimeni şi nici din curte să iasă pînă cînd nu va fi dată poruncă.

În ziua de 13 iunie a venit la ambasador zarguceiul cu un ceas înainte de a se lumina de ziuă şi i-a spus să-şi trimită oamenii cu darurile sale şi cele ale curtenilor, grămăticilor şi fiilor de boieri. Darurile au fost duse în acelaşi loc unde fuseseră şi cele ale măriei-sale ţarului şi cînd au ajuns acolo, în acelaşi timp au sosit în faţa acestora alihamba şi sfetnicii hanului, care au luat din partea solului înaintea celorlalte [daruri] caii. După cai au luat cîteva daruri din partea solului şi curtenilor şi ce-au

mai ales, iar oamenilor le-a poruncit să aştepte pînă cînd le vor cerceta pe toate. Dacă unele daruri au să-i placă hanului, pe acelea le va primi, dar dacă unele din cele pe care le-au luat nu vor fi vrednice de măria-sa, le vor da îndărăt, pentru că samurii şi vulpile fiilor de boieri nu erau de preţ. Au aşteptat astfel pînă la amiază, după care au venit mandarinii şi-au spus că bogdihanul voia să înapoieze dintre vulpi şi dintre samuri ce nu-i era pe plac, dar a poruncit să fie păstrate totuşi fiindcă veneau dintr-o ţară atît de îndepărtată şi nu a vrut înălţatul bogdihan să-i întristeze.

Cei de faţă au văzut darurile cum au fost înfăţişate bogdihanului, după obiceiul lor. Sfetnicii aveau nişte saci mari galbeni, iar la saci nişte tăbliţe de lemn tot galbene, pe care scriau la rînd darurile, cîte unul pe fiecare tăbliţă. Şi privind la aceste tăbliţe de lemn au dus la han darurile pe rînd şi apoi au pecetluit tăbliţele pe saci. Despre cai au spus că i-au încălecat, i-au privit şi i-au oprit. Fiind acolo, a trecut prin faţa lor fratele mai mare al hanului şi înaintea lui se ducea de căpăstru un cal ; caii lor sînt mici. Fratele hanului este încă tînăr, cam de treizeci de ani, şi numai el poate să vină călare pînă la această poartă şi apoi merge pe jos. Acest frate mai mare al hanului este căpetenia sfatului ţării, însă numai cu numele, deoarece kolaiul care a primit scrisoarea ţarului face ce-i place. Prin bunăvoinţa Domnului, a fost ales ca împărat al chinezilor al doilea fiu al decedatului han Ksun-Hi, bogdihanul de acum, al cărui nume este Kan-Hi. După obiceì orice han după urcarea pe tron ia numele de bogdihan. Cel dintîi han chinez din această dinastie a fost tatăl lui. Kan-Hi are şi un frate mai mic şi amîndoi fraţii se bucură de mare cinste, dar în treburile ţării nu se amestecă cu nimic. Şi încă de pe

acum este hotărît ca urmaşul hanului după moartea acestuia să fie fiul său. După aceea oamenii noştri au fost trimişi înapoi din cetatea hanului şi cu ei a sosit şi zarguceiul, care venise după daruri, şi i-a spus solului că a dat Dumnezeu şi toate au fost primite sus nevătămate şi s-au minunat că au fost aduse aşa întregi dintr-o ţară atît de îndepărtată. Hanul ar fi vrut să înapoieze din vulpi şi din samuri, fiindcă unele blănuri erau nefolositoare. Totuşi pentru măria-sa ţarul şi pentru că erau veniţi dintr-o ţară atît de îndepărtată nu a vrut să-i mîhnească şi a poruncit să fie primite toate. Zarguceiul a mai spus că se va duce în curînd să îl întrebe pe han cînd va binevoi să fie adus solul în faţa lui şi ce mai porunceşte. Atunci zarguceiul va veni să-l înştiinţeze, deoarece această treabă îi revine lui la cancelarie şi nu lui askaniama.

În ziua de 14 iunie a venit la ambasador iezuitul alihahava şi i-a spus că încă de ieri a venit la el spalnicul trimis de bogdihan, pe care adesea îl trimite la el bogdihanul, şi i-a spus că bogdihanului i-au făcut mare plăcere unele daruri de la ambasador, curteni şi ale altora şi i-a poruncit să-i comunice iezuitului pentru ca şi el să-l întrebe pe sol ce rarităţi amuzante mai are, ori altceva, fiindcă îi plăceau grozav de mult.

Solul i-a răspuns că i-ar fi drag să-l servească pe bogdihan, dar atunci s-a întîmplat să nu-i mai rămînă nimic altceva din cele ce l-a rugat să-i dăruiască. Iezuitul i-a spus bogdihanului că ambasadorul tînjeşte, fiindcă nu numai el însuşi nu a ieşit pe poartă, dar nici unul din oamenii lui nu a avut voie, şi la fel nici lui, iezuitului, nu i s-a îngăduit, şi a fost împiedicat să-l viziteze ca şi cînd ar fi în închisoare. Aşa ceva nu se obişnuieşte la nici o împărăţie şi nici la măria-sa ţarul, de aceea lui i s-a

părut că solul era foarte mîhnit. Bogdihanul a spus că din vechime este obiceiul ăsta, totuşi deoarece solul este aşa mîhnit, i-a dat voie iezuitului să îl viziteze nestingherit, să vină cînd vrea fără nici un fel de oprelişte sau greutate, fiindcă el cunoştea treburile celor doi împăraţi şi ştia şi limba şi după aceea l-a lăsat să plece. Iezuitul a mai spus că el crede că mîine solul va fi chemat în faţa hanului pentru că va fi lună plină. În aceeaşi zi, în aceeaşi clipă, fiind împreună iezuitul şi cu solul, a sosit askaniama împreună cu slujbaşii mai de seamă ai cancelariei, care îl înştiinţară pe sol din partea cancelariei că, fiind la bogdihan, acesta a dat poruncă mîine în zorii zilei să vină solul pentru a vedea ochii marelui bogdihan şi să se închine potrivit obiceiului lor, dar a spus să ia ca însoţitori doar pe oamenii care au venit de la Moscova, fiindcă hanul doreşte să-i vadă ; niciodată nu a văzut oameni din Moscova, fiindcă nu se întîmplase să vină la el nimeni de acolo. Solul a spus că este gata să îi dea bogdihanului toată cinstirea, numai că în faţa ţarului şi a tuturor marilor împăraţi care sînt pe lume obiceiul este ca să se închine în faţa lor fiecare după rînduiala ţării sale. „Totuşi măria-sa ţarul, ştiind că obiceiul vostru este deosebit, mi-a poruncit să mă închin bogdihanului ca şi cînd m-aş închina chiar măriei-sale ţarului, fiindcă nu vrea să-i ştirbească bogdihanului slava. În afară de asta, credinţa noastră este atinsă, fiindcă în felul cerut de voi nu ne închinăm decît lui Dumnezeu." Şi ei au discutat vreme îndelungată, iar askaniama a spus : „Dacă nu te vei închina după obiceiul nostru, nici domnia-ta nu vei putea fi dus în faţa hanului şi totul se va nărui". Solul i-a răspuns că avea cu el cartea soliei olandezilor şi portughezilor şi ştia cum s-au purtat aceştia, însă nu se poate să fie aşezat înălţatul ţar

pe aceeaşi treaptă cu cîrmuitorii lor, fiindcă toată lumea ştie ce împărat mare şi slăvit este ţarul şi în afară de asta era şi unul din vecinii apropiaţi şi nu are rost să-i ştirbească faima. Ei au spus: „Ai văzut însuţi cîtă cinste s-a făcut la primirea scrisorii ţarului; la fel ţi se va arăta şi mîine deoarece domnia-ta o vei primi cu o treaptă mai sus decît ceilalţi soli şi mai aproape de înălţatul bogdihan; asemenea cinste cu adevărat mare lor nu era nevoie să li se facă". Solul a spus că mîine se va lămuri ce cinste i se va arăta, fiindcă scrie în carte la ce grad au fost cinstiţi olandezii şi portughezii şi dacă va fi cum spun ei că îi vor da cinstire mai mare, atunci şi el se va închina după obiceiul lor. Ei au spus: „Mîine vei vedea însuţi cîtă cinstire ţi se va da", la care solul le-a răspuns că măria-sa ţarul i-a poruncit să ceară hotărît ca atunci cînd va fi în faţa bogdihanului, acesta să îl întrebe despre sănătatea ţarului el însuşi, după obiceiul tuturor împăraţilor după primirea scrisorilor. Dar aici cu toate că bogdihanul nu a binevoit să primească el însuşi scrisorile ţarului, acum poate întreba despre sănătatea măriei-sale. Deoarece bogdihanul nu a primit scrisorile ţarului, acum dacă nu va întreba despre sănătatea lui, îşi va dovedi astfel neprietenia faţă de măria-sa ţarul. Askaniama i-a îndepărtat pe toţi ceilalţi şi, rămînînd singur, numai el cu iezuitul, a spus cu vocea coborîtă că el crede ce spune solul despre porunca ţarului, însă ştie că bogdihanul nu cunoaşte obiceiul şi că el dorea să-l ferească pe sol, cît şi treburile ţarului, ca nu cumva să se işte vreo zîzanie. El poate să îi aducă la cunoştinţă hanului ce vorbise cu solul, însă o spune tainic din prietenie, că acum hanul domneşte singur, nu sub tutelă, cum a fost mai înainte [1], şi dacă-i va spune,

[1] El nu mai era sub tutelă de zece ani, de la vîrsta de 12 ani.

atunci să nu creadă bogdihanul că noi vrem să îl povățuim, fiindcă el nu are atîta minte ca să știe singur ce trebuie să facă. Ei știau că bogdihanul este înclinat spre prietenie și dragoste cu țarul și s-ar putea ca însuși bogdihanul să întrebe nu numai despre sănătate, dar și despre alte lucruri. Inima hanului însă este în mîinile lui Dumnezeu și nici el însuși [askaniama] și nici altcineva nu știa dacă bogdihanul va întreba de sănătatea țarului sau nu. Ceea ce știe cu siguranță e că dacă i s-ar spune, hanul l-ar înțelege greșit, cu toate că este înclinat spre prietenie, va fi tulburat și e mai bine să se lase lucrurile astea în voia bogdihanului. Dacă mîine bogdihanul nu va întreba de sănătatea țarului, totuși el crede... „că după aceea bogdihanul te va lua pe domnia-ta în t[aină] cu cîțiva oameni în grădină sau altundeva în palat și cînd nu va fi nici unul din mandarini, numai domnia-ta și iezuitul alihahava, nu numai despre sănătatea țarului te va întreba, ci și despre multe alte lucruri, fiindcă hanul este om înțelept și dorește să cunoască cît mai multe. Este mai bine să vă lăsați la bunăvoința bogdihanului pe care Dumnezeu i-o va pune în inimă decît să pară că l-ați sili la aceasta." Solul le-a spus: „Și așa va fi bine să întrebe despre sănătatea țarului, dar mai bine ar fi s-o facă mîine cînd văd ochii bogdihanului pentru întîia oară; să întrebe numai despre sănătatea țarului, iar despre alte lucruri, cînd va voi bogdihanul". Askaniama a spus că se va sfătui cu mandarinii și cum va fi mai bine așa va rămîne și se va face, dar se vor păzi să nu clintească în nici un fel înclinările prietenești ale bogdihanului față de țar. Iezuitul a spus de asemenea că oamenii de acolo nu cunoșteau obiceiurile altor împărății, fiindcă de la început ei nu au trimis nici o solie de a lor în nici un alt stat „și de aceea tot

ceea ce le spui, lor li se pare că vrei să le ştirbeşti faima". Askaniama spune adevărul cînd pretinde că dacă va vorbi mai departe nu va ieşi nimic bun; însă el ştie că-l va vizita spalnicul bogdihanului, cel care i-a dat ieri învoirea să meargă nestingherit la ambasador. Şi dacă va fi aşa, el îi va spune că a fost la mine cu askaniama şi a auzit cele vorbite, iar spalnicul îi este foarte apropiat bogdihanului, care ţine deosebit la el, şi astfel va fi mai bine să îi spună el decît askaniama, fiindcă oamenii aceştia sînt bănuitori pentru toate celea. Şi el va fi mîine sus la bogdihan cu askaniama cînd va fi chemat solul, dacă va vrea să-l întrebe ceva bogdihanul să fie aproape, sau cu alihamba, fiindcă askaniama suferă de un picior... [1] „Şi astăzi îţi vor trimite cincisprezece cai. Astfel"... solul spuse că în împărăţia noastră în faţa înălţatului ţar ca şi la alţi împăraţi creştini este obiceiul ca atunci cînd merg în faţa lor cei ce fac închinăciune să fie cu capul descoperit. Şi askaniama spuse rîzînd: „Vezi cît se deosebesc obiceiurile voastre de ale noastre, căci acest lucru îl faceţi voi pentru cinstire, iar la noi ar însemna o mare lipsă de cuviinţă să se facă închinăciunea cu capul descoperit. Ferească Dumnezeu ca atunci cînd veţi fi duşi în faţa bogdihanului să te închini cu capul descoperit, căci se va aduce mare necinstire şi ocară bogdihanului. Dacă domnia-ta solul ţarului eşti doritor ca treburile măriei-sale să se împlinească cu bine, domnia-ta să te supui obiceiurilor noastre, iar oamenii noştri cînd vor fi trimişi în solie vor face la fel." ...sau piei de samur şi ambasadorul a spus că şi el, iezuitul, va fi răsplătit de măria-sa ţarul dacă va arăta rîvna pentru a fi duse cu cinste la bun sfîrşit treburile măriei-sale ţarului.

---

[1] Punctele marchează lipsa unor cuvinte din textul original.

În aceeaşi zi au sosit la casa unde era solia spre seară cincisprezece cai fără căpestre şi şei, trimişi pentru ca a doua zi să aibă cu ce să meargă.

Iezuitul i-a dus acele daruri kolaiului, care la început s-a codit să le primească, dar după ce i-a spus că nici askaniama şi nimeni altcineva nu ştie în afară de el, îndată le-a primit şi i-a făgăduit să se rînduiască în totul treburile măriei-sale ţarului. Kolaiul i-a trimis ambasadorului o însemnare în limba latină şi un model din alamă pentru ca să-i facă la Moscova roţi de fier pentru ceasornic, fiindcă el are un ceas mare, iar în China nu ştiu să facă asemenea roţi. Ceasul i l-au dăruit olandezii şi s-a stricat, de aceea îl ruga mult pe ambasador să caute să i le facă la Moscova şi dacă s-ar face prin solul măritului ţar, orice lucru i-ar cere măria-sa, el îl va sluji bucuros. Solului i-a trimis prin iezuit zece blănuri de samur de calitate proastă.

În ziua de 15 iunie, cu un ceas înainte de ivirea zorilor, a venit la ambasador un zargucei şi l-a luat la cetatea hanului. Prin oraş, tot drumul au mers călare şi în lectice cu felinare de fier acoperite cu hîrtie, pe care era scris cu litere chinezeşti rangul fiecăruia. Cînd au ajuns în faţa stîlpului unde se opresc caii şi lecticele, au descălecat ca şi data trecută, în acelaşi loc lîngă stîlpul pe care era scris numele hanului, apoi au mers pînă la locul unde au adus scrisoarea ţarului, au trecut trei porţi din trei ziduri şi înainte de a ajunge la locul în care a fost pusă scrisoarea măriei-sale pe masă le-a spus să aştepte. Din locul acela au fost duşi prin alte porţi înspre partea stîngă, nu prin aceleaşi porţi ca înainte, şi le-a spus să se aşeze pe pămînt. Acolo în partea stîngă solul şi-a aşezat covorul pe pămînt şi a aşteptat precum le-a spus pînă cînd va veni poruncă, fiindcă era încă devreme şi nu se adunaseră toţi. Solul îşi adusese un covor şi o pernă, pen-

tru că ei aveau obiceiul ca în spatele fiecărui om slujitorii să poarte nişte bucăţi de pîslă pe care le întindeau şi şedeau pe ele. Au aşteptat acolo ca un ceas şi jumătate şi, înainte de a se ridica soarele pe cer în zori, de la „curte" au venit şi au spus că a sosit timpul să pornească. În piaţa în care fusese depusă scrisoarea şi unde stătusem se făcuseră nişte stănoage în care se aflau şapte elefanţi, trei pe partea stîngă şi patru pe dreapta. Pe trei din cei care se aflau în partea dreaptă se puseseră nişte palachine aurite de jur împrejur, în care erau aşezaţi cîte patru sau cîte şase războinici. Elefanţii erau foarte mari şi în curte se aflau mai mulţi de cincizeci. Oamenii noştri i-au văzut şi au povestit că toţi erau din cei mai mari şi sălbatici. Pe doi din elefanţii care se aflau pe partea stîngă, şi care aveau stănoagele aurite de jur împrejur, nu era aşezat nimic, fiindcă îi adusese doar pentru frumuseţe ; doi stăteau mai departe şi nişte oameni le erau aşezaţi pe ceafă. În jurul lor umblau slujitori în haine împestriţate cu roşu, care purtau pe cap penaje înalte galbene. Pe ambele laturi erau patru care triumfale, ca şi cînd ar fi fost ale bogdıhanului, mari, rotunde şi aurite. Şi caretele acelea, cînd este aşezat hanul în ele, le poartă şaizeci de oameni, dar uneori se înhamă elefanţi care au căpestre mari cu ţinte multe de aur, dar nu ştim dacă dedesubt era argint sau aramă. Caretele sînt trase uneori şi de cîte şase cai albi, iar hamurile şi şleaurile care le înconjoară sînt galbene. Tot în piaţa aceea pînă la elefanţi, de amîndouă părţile, erau cîte treizeci de tobe care semănau cu nişte timpane [turceşti], la un capăt aproape ascuţite, iar deasupra largi şi rotunde, acoperite tot cu galben. Acolo erau şi cîteva steguleţe galbene. Elefanţii erau aşezaţi cam la şaisprezece sajeni şi ceva depărtare de poartă. Şi mergînd pe

lîngă ei am trecut prin a patra poartă laterală, pe partea stîngă, care era făcută în formă rotunjită și care de îndată ce am trecut s-a închis în urma noastră. Mandarinii chinezi au trecut prin poarta din dreapta, căci porțile din mijloc sînt încuiate întotdeauna și se deschid doar atunci cînd hanul pleacă undeva. În fața acestor porți drumul este acoperit cu plăci mari de marmoră albă. Deasupra porților acelora se ridică un foișor mare, iar de o parte și de alta ale acestuia sînt făcute două mai mici. Între foișorul cel mare și cele mai mici se găsește într-o parte un clopot mare cît trei [la un loc], cu marginea și partea de deasupra sculptate, în care se bate cu un ciocan de lemn, iar în partea cealaltă este o tobă mare. Deasupra foișoarelor sînt ridicate niște cupole aurite foarte înalte, cu cărămizile roșii, iar acoperișurile sînt puse pe stîlpi de lemn înalți și vopsiți în roșu și cu înflorituri de aur, de asemenea și grinzile sînt vopsite cu roșu și cu aur. De la cea dintîi poartă pînă la locul acela sînt trei sute de sajeni ; foișoarele sînt acoperite cu olane galbene. Trecînd de poartă am ajuns la o piață nu prea mare, prin mijlocul căreia curge un rîu pe care l-am trecut peste un pod. În fața porților sînt trei poduri de marmoră, iar pălimarele podului sînt sculptate tot în marmoră albă, fiind întărite cu legături de fier. Mai sînt încă două poduri asemănătoare, cîte unul de fiecare parte. Malurile rîului sînt pietruite pînă sus cu bolovani albi neciopliți. Înainte de a ajunge la rîu este așezat un stîlp de marmoră înalt cam de doi sajeni și jumătate, pe care se află un ceas solar, de asemenea din marmoră, pe care l-a făcut iezuitul Adam Schall, care a murit de mult. Dincolo de rîu am trecut iarăși printr-o poartă și în jurul pieței pe laturi erau cîte două foișoare mai mici decît cele așezate la poartă. Toate însă erau făcute în același fel și de amîndouă păr-

țile, peste tot, se zăreau grădini cu copaci mari; spre grădinile acelea de amîndouă părțile sînt niște porți. După ce am trecut rîul, am dat de un foișor mare, unde sînt așezați străjeri îmbrăcați cu echipament de arcaș și în dreptul lor pe perete atîrnau cîte opt arcuri și se aflau de asemenea lănci. După ce am trecut de acest foișor ni s-au arătat cinci porți, însă construite mai înalte decît cele dinainte, și aici iarăși am trecut prin poarta din partea stîngă și am ajuns într-o piață care este socotită piața tronului, fiindcă la marginea ei este așezat palatul hanului în care se găsește locul pe care șade hanul cînd primește închinăciunile. Cînd am ajuns în piața aceea a răsărit și soarele și doar am trecut prin poartă și i-am găsit pe mandarini, așezați fiecare după rangul său, și acolo la spatele lor, nu departe de poartă, pe partea stîngă, ne-au arătat un loc și ne-au spus să ne așezăm după rang, pe pămînt, după obiceiul lor, pînă cînd vom fi chemați. Cazacilor nu le-au îngăduit să vină decît pînă la poarta a patra, unde fuseseră primite scrisorile măriei-sale țarului; aici în afară de sol, au ales douăzeci de oameni: curteni, grămătici, preotul, feciorii de boieri și alți cîțiva. Acolo li s-a spus să stea pînă cînd va sosi vremea să facă închinăciunea. În jurul curții erau șase foișoare, unul la poarta prin care venisem, patru pe ambele părți, și al șaselea în fund, unde era locul hanului. De amîndouă părțile ale acestui foișor erau poteci și pe deasupra lor erau așezate pergole cu bîrne aurite. În fața foișorului se găseau multe scări de marmoră, treptele și parmaclîcurile de asemenea erau de marmoră. Scările erau făcute cu multă măiestrie și ceea ce puteam vedea în depărtare era de-o rară frumusețe. În mijlocul pieței, în fața porții hanului, cît mergi de la foișor și pînă la tronul acestuia este un drum acoperit cu marmoră albă; și pe drumul acesta în

afară de han nu calcă nimeni altcineva. Pe marginea drumului sînt înşirate nişte pietre albastre, cioplite, înalte de doi piazi şi late de un piad şi jumătate. Ele sînt aşezate pe trei rînduri, la o depărtare de o jumătate de sajen unul de altul, ducînd pînă la scara de la foişorul bogdihanului unde se găseşte tronul. De o parte şi de alta a drumului erau aşezaţi oameni cu haine asemănătoare cu ale celor de la elefanţi şi ţineau în mîini nişte steguleţe. Pe fiecare parte se vedeau cîte patruzeci şi opt de steguleţe din tafta, felurit colorate, pe care era scris cu litere de aur chinezeşti. Vîrfurile steguleţelor erau făcute ca o lance şi lîngă lance în loc de mătase erau legate smocuri lungi de păr de cal, colorate. În afară de steguleţe erau aşezate cîte douăzeci şi cinci de pancarte cioplite în lemn de fiecare parte, cu totul cincizeci. Acelea nu erau steguleţe de război, ci de paradă, pentru primirea solilor, iar în faţa lor pe fiecare parte erau puşi cîte cinci cai albi cu şeile galbene. Mai încolo lîngă scări erau rînduiţi treizeci de oameni îmbrăcaţi în straie galbene şi mai încolo de ei pe marginile scării de amîndouă părţile erau aşezate umbrele galbene în spatele cărora stăteau vreo douăzeci de oameni nu departe de porţile ceardacului foişorului, îmbrăcaţi în haine de mătase vişinie brodate cu aur. Ei purtau ca arme doar nişte toroipane aurite, pe care le ţineau cu amîndouă mîinile, iar alţii purtau saidacuri mari aurite şi nişte săbii scurte. Unii oameni purtau lănci mari de care erau atîrnate în loc de steguleţe cozi mari de panteră.

Şi aşteptînd acolo, a venit iezuitul alihahava la ambasador şi i-a spus că l-au trimis de sus să stea cu el şi să îl înveţe cum să se închine, şi din locul acela i-au spus să nu plece pînă cînd nu se va termina închinăciunea, apoi a adăugat că hanului i se

făceau ploconeli în fiecare lună de trei ori: cînd era crai nou, după cincisprezece zile și apoi după douăzeci și cinci. Unii sfetnici s-au apropiat și au început să privească la hainele ambasadorului, ca și ale celorlalți care erau acolo, dar îndată s-a dat poruncă să se ridice în picioare fără să li se spună pentru ce, însă iezuitul a lămurit că vine fratele mai mare al bogdihanului. Pe cînd toți mandarinii stăteau în picioare, ambasadorul s-a așezat îndată jos și a poruncit oamenilor săi să facă întocmai ca el și i-a spus zarguceiului că măria-sa țarul nu l-a trimis ambasador la fratele hanului, ci l-a trimis la bogdihan și trebuia să i se închine lui și nu fratelui său. Au stat așa cam o jumătate de oră și au auzit dangătul clopotului despre care am scris mai înainte și bubuitul tobelor. Iezuitul a spus că atunci hanul intrase în foișor și mandarinii s-au ridicat în picioare spunîndu-i și solului să facă la fel. În încăperea unde se așezase hanul pe tron începu să cînte muzica, de asemenea și în cea prin care a trecut. În pridvorul foișorului a venit după aceea un om care îndată a început să strige ceva neînțeles, pe chinezește, și să trosnească din niște bice de trei ori cîte trei.

Askaniama a fost întrebat de sol de ce trosnește așa din bice, și acesta i-a răspuns că este un obicei vechi de-al lor, tătăresc, dar nimeni nu știe ce înseamnă. Muzica a început să cînte mai strident, și apoi, după obiceiul turcesc, mai încet, iar tobele băteau la fel. Și iarăși a început același om să strige cu voce răsunătoare; acum venise în fața scării și a spus: „Ridicați-vă !“ și îndată de amîndouă părțile s-au ridicat în picioare mandarinii, dintre care vreo cincizeci din cei care ședeau în fața noastră, ca și din partea cealaltă, au plecat din rînd și au trecut de pietrele albastre despre care am scris mai sus, s-au oprit între ele, în mijlocul pătratului, chiar

în fața foișorului împărătesc. Cînd au ajuns acolo, iarăși același om a strigat: „Așezați-vă în genunchi!“ și deodată toți au îngenuncheat. Și iarăși a strigat: „Aplecați-vă capetele la pămînt!“ și s-au ploconit încetișor pînă la pămînt, așa după cum e obiceiul femeilor la noi cînd fac mătănii. Strigă din nou: „Ploconiți-vă!“ și iarăși s-au ploconit. Și a strigat a treia oară și iarăși s-au plecat. După aceea a strigat: „Ridicați-vă!“ și ei s-au ridicat și au rămas o vreme în picioare, și iarăși a strigat ca mai înainte și au căzut în genunchi la fel, ploconindu-se de trei ori. Și au făcut în trei rînduri de trei ori căderea în genunchi și de nouă ori s-au ploconit cu capul la pămînt. Și această ceremonie a ținut cam un sfert de ceas și a avut loc, pentru ca și noi la rîndul nostru să facem la fel.

Ambasadorul l-a întrebat pe iezuit cine erau oamenii aceia și el i-a spus că sînt ridicați la rangul de mandarini de hanul de acum. Așteptînd puțin, au venit doi mandarini și i-au spus iezuitului că este rîndul celor din solie să meargă să se ploconească. Îndată cei doi au plecat înainte, iar în urma lor au pășit solul și iezuitul; după ambasador mergeau curtenii și ceilalți oameni rînduiți cîte patru. Cînd au ajuns în locul unde mandarinii se ploniseră mai înainte, s-au oprit, și cei doi mandarini și iezuitul s-au așezat mai departe de oamenii noștri. Și iarăși au început să plesnească din bici de trei ori cîte trei și muzica a început să cînte la fel și să se bată clopotul și tobele. Același om a început să strige să ne ploconim, iar ambasadorul s-a înclinat repede și nu pînă la pămînt. Cei doi i-au spus iezuitului să-i arate ambasadorului că trebuie să se plece pînă la pămînt și nu repede, așa cum au văzut că au făcut mai înainte mandarinii.

Ambasadorul a răspuns: „Aceia sînt supușii bogdihanului și pot să se încline astfel, dar noi nu

sîntem slujitorii săi şi ne plecăm aşa cum ştim". Cel care striga, văzînd că ambasadorul s-a înclinat repede, a început şi el să strige la fel de grăbit şi astfel ambasadorul şi oamenii lui s-au ploconit doar de trei ori neatingînd pămîntul şi repede. După aceea iarăşi i-au luat cei doi [mandarini] şi iezuitul pe ambasador şi pe oamenii lui şi i-au adus în acelaşi loc unde şezuseră mai înainte şi care era cam la patruzeci de stînjeni şi de aici nu se vedea nici hanul, nici locul unde era, fiindcă foişorul era înalt, iar locul unde s-au ploconit, mai jos, dar s-a văzut că porţile foişorului erau deschise; tronul însă era aşezat în mijloc şi de aceea nu se vedea. Cînd ambasadorul s-a întors la locul său, a venit un sfetnic de sus şi i-a luat pe ambasador şi pe iezuit, iar tălmaciului i-a poruncit să aducă pernele. Acei curteni i-au spus ambasadorului să meargă repede, fiindcă ei au obiceiul să alerge cînd îi cheamă hanul.

Ambasadorul a răspuns că nu era obiceiul lui şi porni domol spre han. Cînd a ajuns în faţa foişorului, au urcat douăzeci de trepte pe o scară laterală de marmoră, şi din locul unde s-a sfîrşit aceasta începea terasa foişorului, mai mare decît pridvorul roşu[1] şi toată pardosită cu marmoră. De la capul scării l-au dus pe ambasador cam opt sajeni şi a ajuns în faţa tronului prin nişte porţi din afara foişorului şi acolo era şi alihamba, căpetenia cancelariei soliilor, care fusese mai înainte la ambasador, iar lîngă el se afla un mandarin de rang mare. Pe sol l-au dus între ei către tron. Cînd au ajuns în faţa tronului i-au spus să se plece o dată pînă la pămînt, iar tălmaciului i-au poruncit să-i pună perna sub genunchi şi să se aşeze cu picioarele sub el, după obiceiul turcesc. Ambasadorul s-a înclinat o dată şi s-a aşezat pe pernă, iar din locul acela unde

[1] *Krasnoie krîlţo* — terasa din faţa intrării palatului din Kremlin.

stăteau și pînă la tronul hanului erau opt sajeni, și putea să-l vadă foarte bine pe bogdihan. Ambasadorul era îmbrăcat cu o șubă de samur căptușită cu moar de mătase și fir de aur. El era așezat nu chiar în fața hanului, ci într-o parte, potrivit obiceiului, fiindcă înspre scară foișorul era cu totul deschis. Tavanul era sprijinit pe niște stîlpi înalți de lemn, între care atîrnau perdele, la fel ca la turci, care erau coborîte cînd hanul era acolo și le ridicau în lipsa lui. Atunci însă erau toate ridicate și se putea vedea foarte bine în foișor unde locul hanului era ridicat de la pămînt cam de un sajen, pe un postament din lemn aurit în formă octogonală, avînd deasupra un baldachin aurit. Postamentul era foarte mare și lat și se putea ajunge sus pe trei scări care de asemenea erau aurite. Hanul ședea în mijlocul podiumului; era un om tînăr și cu fața ciupită de vărsat. Îi spuseseră mai înainte ambasadorului că are douăzeci și trei de ani împliniți. În foișor, de amîndouă părțile, între postament și uși, erau așezați frații și rudele hanului, avînd puse sub ei niște bucăți de pîslă albă, foarte curate. Cînd a sosit solul, au început să servească fraților hanului, rudelor și tuturor sfetnicilor ceai, pe care îl aduceau curtenii lui mai tineri ce purtau pe cap cîte o pană de păun. Ceaiul l-au servit în cești mari de lemn, de culoare galbenă, și era fiert cu unt și cu lapte, după obiceiul tătăresc. Cînd primeau ceștile, toți făceau o temenea pînă la pămînt cu mîna stîngă, în timp ce cu dreapta țineau ceașca, apoi se așezau pe locurile lor și beau. După ce au terminat, iarăși s-au plocopnit pînă la pămînt, curtenii cei tineri au strîns ceștile și muzica a început să cînte încetișor, iar crainicul își începu strigarea. Împrejurul terasei erau niște crenele de marmoră pe care erau așezate vase mari de aramă ca niște kumgane umplute cu multe

şi felurite arome. Se aflau de asemenea şi ceasuri de soare din marmoră. După diferite ranguri, mandarinii se grupaseră, unii stînd jos, iar alţii pe terasă. După ce au terminat de băut ceaiul, muzica s-a oprit şi crainicul a strigat o dată tare, iar alihamba i-a spus ambasadorului să se ridice. Toţi se sculară în picioare, iar hanul a plecat de pe tronul său şi a ieşit din foişor, îndreptîndu-se spre locuinţa lui de zi, fiindcă dincolo de foişorul tronului nu sînt nici ziduri, nici porţi înalte, ci doar o odaie în care se adună kolaii şi după aceea mai departe este locuinţa hanului unde stau soţiile lui. Acolo nu se duce nimeni în afară de eunuci, care sînt în mare număr. Alihamba şi askaniama s-au despărţit de ambasador, iar iezuitul l-a luat, ducîndu-l spre scară, şi cînd au ajuns la picioarele ei a venit fratele cel mare al hanului şi i-a privit îmbrăcămintea ambasadorului vreme îndelungată ; de faţă se aflau şi alte rude ale bogdihanului. Iezuitul i-a şoptit solului să se prefacă a nu-l recunoaşte, dar a completat că fratele cel mai mare al hanului face parte din marele sfat şi este primul cetăţean al ţării. El era puhav la faţă şi putea să aibă cam la treizeci de ani. Fraţii hanului şi toate rudele hanului poartă la pălărie un semn oarecare de aur pe care nu au voie să-l poarte alţii, fiind recunoscuţi după asta. Hanul are multe rude, însă cea mai de vază este fratele lui cel mare. Hainele lui erau din stofă de aur şi avea plăci de aur atîrnate în faţă şi în spate, însă subţiri şi de proastă calitate. Fratele hanului a luat-o spre dreapta şi iezuitul a spus că într-acolo este poarta vistieriei bogdihanului. Cînd ambasadorul a ajuns la oamenii săi, aceştia i-au spus că li s-a adus şi lor ceai şi, servindu-i, le-au poruncit să se ploconească, lucru pe care l-au făcut. Chinezii aceia s-au dezbrăcat şi fiecare şi-a pus hainele obiş-

nuite. Au început să scoată elefanții, caretele și caii și în toate piețele, cu toate că era o mare mulțime de oameni, totuși între ei era multă rînduială și tăcere desăvîrșită. După asta se iscă oarecare îmbulzeală și spre ambasador au venit multe din rudele hanului și dintre sfetnici, care s-au îngrămădit să privească la șuba de samuri cu căptușeală aurită a ambasadorului, ca și la hainele celor care-l însoțeau, făcute din postav, și la podoabele acestora ; așa încît cu greu au putut să-și facă loc spre poartă unde așteptau caii, au încălecat și au pornit spre aceeași curte sărăcăcioasă a solilor străini [1].

În ziua de 8 iunie [2] au trimis cai la curtea soliilor și zarguceiul a spus că a venit timpul să ne ducem la ospăț, deoarece askaniama aștepta la cancelarie și trebuie să fie [ambasadorul] mai înainte acolo pînă a nu se așeza la masă pentru a se închina bogdihanului de nouă ori înainte de a se așeza la masă, ori la ridicarea de la masă, așa cum au făcut cînd au fost duși în fața hanului.

Ambasadorul a răspuns că în nici un chip nu va face așa, deoarece una este cînd se află în fața hanului și alta cînd hanul nu este de față „însă ne vom închina o singură dată ca și solii olandezi, care au fost aici și, fiindcă am fost întrebat, ce este Olanda pe lîngă marea noastră împărăție? Totuși, pentru că vă încăpățînați, ne vom ploconi de trei ori, dar nu mai mult.“ Despre asta a vorbit îndelung cu zarguceiul, care s-a dus de multe ori la askaniama și a venit înapoi iară, cancelaria fiind în apropierea curții soliilor. După aceea l-au chemat pe iezuitul alihahava, care a venit, și ambasadorul s-a împotri-

---

[1] În text este scris : curtea solilor nemți, p. 261.

[2] De fapt este greșită data. E vorba de 8 iulie, dată care se potrivește mai bine în succesiunea faptelor. Relatarea de aici logic ar urma după data de 6 iulie de la p. 171.

vit şi i-a spus că: „În nici un caz nu vin!“ Cînd au văzut ei că era de neînduplecat, se duseră iarăşi să-i spună lui askaniama. Apoi iezuitul a venit încă o dată şi i-a spus să binevoiască ambasadorul şi să îl cinstească pe bogdihan după voia sa, aşa cum va găsi de cuviinţă că e mai bine, iar ei se vor duce să îi vorbească bogdihanului despre asta. Ambasadorul s-a aşezat la rînd cu oamenii măriei-sale şi curînd au pornit spre cancelarie, fiind călare. În apropierea cancelariei, askaniama, îmbrăcat în haine de brocart de aur, împreună cu o mulţime de zargucei l-au întîmpinat şi, apropiindu-se de el, i-a arătat locul unde să aştepte să se plece bogdihanului. Chiar în faţa locului aceluia se zărea foişorul bogdihanului, nu prea departe de ei. Solul a poruncit să i se pună perna şi a îngenuncheat, iar în urma lui în rînd s-au aşezat curtenii, grămăticii şi fiii de boieri şi s-au închinat de trei ori, apoi s-au aşezat la masă. La o margine a foişorului erau aşezate două rînduri de mese faţă în faţă ; pe o parte s-a aşezat solul, iar pe cealaltă askaniama; după sol ceva mai departe stăteau preotul, curtenii moscoviţi, şi după ei fiii de boieri şi grămăticii, apoi ceilalţi oameni într-un singur şir. Lîngă askaniama şedea zarguceiul, şi după el iarăşi oamenii noştri. În faţa solului şi a lui askaniama era cîte o masă. Preotul şi curtenii moscoviţi aveau şi ei o masă. Pe mese erau felurite pîini şi carne fiartă de gîscă, purcel de lapte, legume şi agrişe şi au mîncat, şi askaniama spuse că tot ce vor să ia cu ei din ce este pe mesele acelea să ia, la ei fiind un asemenea obicei. Unii au luat trestie de zahăr şi alte legume. După aceea au strîns mesele şi au adus carne de oaie în farfurii şi au mîncat puţin, apoi au luat carnea şi li s-a dat în nişte cupe mici vin din lapte de iapă. Ambasadorul nu a băut şi atunci i-au adus vin curat, într-o cupă mai mică. Apoi au adus patru vase mari cu tarasun.

Ambasadorul i-a spus lui askaniama că e mai bine să ia [tarasunul] acasă ca să bea cazacii şi askaniama a încuviinţat, apoi iarăşi s-au ploconit bogdihanului ca mai înainte şi s-au înapoiat la curtea solilor. Askaniama a vorbit cu ambasadorul tot felul de lucruri, între altele şi despre desfacerea mărfurilor lor, cum să le vîndă pe cele chinezeşti, în afară de mătase galbenă, fiindcă doar hanul purta culoarea galbenă, şi nimeni altcineva nu avea voie să o cumpere şi s-o poarte.

În ziua de 16 iunie a venit askaniama cu zarguceiul la ambasador şi i-a spus că bogdihanul a poruncit să se deschidă porţile şi să se îngăduie neguţătorilor să intre şi să facă negoţ. Şi bogdihanul a dat poruncă să se scrie separat care sînt mărfurile din vistieria ţarului trimise cu solul, ca şi ale tuturor oamenilor măriei-sale, fiindcă ei însemnau toate mărfurile în registre, numai felul, fiecare separat, nu şi cantitatea. Solul le-a dat lista mărfurilor împărăteşti şi celor ale sale, de asemenea şi ale tuturor slujitorilor măriei-sale, iar chinezii le-au alcătuit în felul lor. Askaniama a spus apoi că bogdihanul dorea să cunoască cele scrise de sol, în limba latină, adică ceea ce doreşte înălţatul ţar din partea bogdihanului, şi a trimis după iezuit. Iezuitul a sosit, şi solul a început să se plîngă lui askaniama că deşi i-a făgăduit că i se va face cinste mai mare decît altora care au fost în solie în împărăţia lor, ieri, cînd au primit scrisorile măriei-sale, lucrul acesta nu s-a întîmplat ; el are cartea solilor olandezi în care este scris pe larg despre felul în care au fost primiţi, şi mai mult chiar, bogdihanul nici nu a binevoit să întrebe despre sănătatea măriei-sale ţarului. Askaniama a răspuns că olandezii au scris minciuni, că nu li se dăduse atîta cinste, fiindcă ei ştiu cine sînt olandezii şi cine este măria-sa ţarul ;

apoi i-a spus ambasadorului să nu se mîhnească, fiindcă bogdihanul îl va mai chema o dată și atunci va întreba de sănătatea țarului și de toate celelalte treburi. Acum doar au urmat obiceiul împărăției lor, care dăinuie din moși-strămoși. Solul a întrebat ce fel de solie a fost asta cînd nu au văzut cui s-au înclinat și hanul nu i-a văzut și „cînd va începe să mă întrebe măria-sa țarul : «Cui te-ai închinat ?» eu am să-i răspund că însumi nu știu. Aceasta va fi socotit drept o mare necinste, deoarece olandezii și alții care au fost mai înainte aici scriu că l-au văzut pe han. Chiar și cazacii noștri l-au văzut pe han fiind domnia-ta de față. Dar eu ce fel de sol al țarului sînt dacă pe han nu l-am văzut ? În ziua primirii mele [de către han] a venit zarguceiul și m-a învățat cum să mă închin în fața hanului, m-a condus către locul închinăciunii, m-am ploconit hanului și astfel i-am adus cinstire, totuși pe han nu l-am văzut. Din toate acestea, ce poate fi bun ? Însuți domnia-ta ca om înțelept poți să ghicești." Și askaniama i-a răspuns : „Hanul cu siguranță te va chema încă o dată la el și atunci întristarea dumitale se va risipi". Ambasadorul a răspuns că pînă cînd nu vede, nu mai crede nimic, dar iezuitul zise că el i-a spus postelnicului bogdihanului că solul este foarte mîhnit că nu l-a văzut pe măria-sa, și acesta i-a făgăduit să spună totul hanului și crede că îl va chema înaintea lui. Askaniama îl rugă stăruitor pe ambasador ca cele patru scrisori în limba chineză despre care e scris în prima dorință [din documentul cu dorințele țarului] să le dea să fie citite și tălmăcite la cancelarie și apoi i le vor înapoia. Ambasadorul a spus că porunca măriei-sale țarului nu a fost să le dea la cancelarie, fiindcă scrisorile acestea nu erau ale lor, ci ale măriei-sale și ei pot să le tălmăcească și aici în fața solului, fără să le

ia cu ei. În legătură cu acest lucru s-au gîlcevit multă vreme. Cînd askaniama a văzut în cele din urmă că nu vrea să le predea, a chemat pe un bătrîn grămătic nican care a tălmăcit și a copiat cele două scrisori vechi ale chinezilor scrise în limba bogdoiților, fiindcă n-au putut să le tălmăcească grămăticii soliei, iar pe cele două scrisori noi ale bogdihanului le-au copiat doar grămăticii de la cancelaria străinilor, și toate patru copiile le-au luat cu ei. N-au spus însă nici o vorbă asupra cuprinsului celor patru scrisori.

Și ambasadorul i-a împărtășit în taină iezuitului teama sa că bogdihanul în scrisoarea lui pe care acum o scrie către înălțatul țar nu va trece numele și titlurile depline așa cum țarul însuși le-a scris în scrisoarea măriei-sale către bogdihan, „căci așa cum toată creștinătatea și toți împărații musulmani îi scriu țarului, cum mărturie stă scrisoarea pecetluită a șahului Persiei, tot așa măria-sa țarul mi-a poruncit să nu primesc din partea bogdihanului o scrisoare în care cinstea țarului să fie știrbită și de aceea și bogdihanul să binevoiască să scrie numele și titlurile măriei-sale țarului potrivit cu scrisorile măriei-sale și cu faima lui. Marele țar îi făgăduiește bogdihanului ca în viitor să îi scrie denumirile și titlurile sale întocmai cum el însuși le va scrie, după însemnătatea lui, așa cum măria-sa țarul a scris limpede în scrisoarea lui împărătească și cum se vorbește pe larg în dorința a treia. Dar dacă vor scrie [țarului] după obiceiul lor [ca de la stăpîn la slujitor] niciodată nu le voi primi scrisoarea, fiindcă toți cei care se ating de cinstea împăraților au o mare vină și de aceea mi s-a poruncit să fiu foarte dîrz." Pe lîngă asta a dat multe pilde cum se face în Europa cu cei ce micșorează titlurile. Iezuitul, om foarte învățat, el însuși cunoscînd cele spuse, l-a

luat pe askaniama deoparte şi i-a repetat în taină toate vorbele solului ca el să ştie mai dinainte, chiar dacă nu a raportat, pentru că despre aceasta nu se spusese atît de clar în cele douăsprezece dorinţe. Askaniama a spus că le va duce mai departe întocmai şi va lămuri el însuşi lucrurile, fiindcă măria-sa ţarul a scris şi în scrisoarea lui de acum către bogdihan acelaşi lucru şi că la sfîrşit ambasadorul va fi înştiinţat [de rezultat]. Ambasadorul zise că de aceea i-a spus acum pentru ca mai tîrziu să nu i se răspundă că nu a discutat de la început. Iezuitul i-a spus în taină solului: „Ei nu vor scrie în nici un caz titlurile [cuvenite], tot aşa cum au făcut şi cu olandezii cărora nici printr-o copie a scrisorii, nici prin viu grai nu le-a spus ce-au scris, ci în cea din urmă zi în care trebuiau să plece, cu ploconeli multe şi cu ceremonie, le-au dat scrisorile lor pecetluite şi îndată i-au condus afară din cetatea împărătească. Olandezii şi portughezii s-au luptat mult pentru asta, dar fără folos ; s-ar putea însă ca domnia-ta să izbuteşti întru slava măriei-sale ţarului." Askaniama a plecat apoi spre cancelaria împărătească cea mai înaltă, la kolaiul sfetnic, şi a luat cu el listele mărfurilor, care au fost scrise la cererea lui după felul lor, iar iezuitul, zarguceiul şi grămăticul au rămas la ambasador şi au tălmăcit dorinţele ţarului din limba latină în limba bogdoită şi le-au scris întocmai. Askaniama poruncise ca îndată ce vor termina de scris să vină cu scrisorile sus la acelaşi kolai. Ei au tălmăcit scrisorile şi au plecat în grabă acolo, zăbovind cam trei ceasuri, după care askaniama şi iezuitul se întoarseră, spunînd că le înmînase kolaiului. Acesta le-a dat măriei-sale bogdihanului, care îi poruncise să le cerceteze cu grijă şi să-i dea solului răspuns. Sfatul acesta trece drept sfatul bogdihanului, iar kolaiul este rudă de-a împăratului şi tot din sfat face par-

te şi fratele mai mare al bogdihanului. Askaniama a adăugat că bogdihanul a îngăduit neguţătorilor să vină în curtea solului ca să facă nestingheriţi negoţ, aşa că solul să spună oamenilor lui să le arate mărfurile lor. Se părea însă că aceşti neguţători sînt slujitorii mandarinilor. Oamenii noştri le-au arătat mărfurile lor şi între ei a fost multă tocmeală; dar nu se vîndu nimic. Neguţătorii au vorbit cu slujitorii noştri în casa unde erau mărfurile aşezate despre fiecare în parte şi apoi s-au dus să-i spună totul lui askaniama, iar acesta scrise cele auzite. Astfel a întocmit nişte liste lungi scrise în nicană, pe care le-au lipit pe poartă pentru ca toţi să ştie că sînt slobozi să vină şi să cumpere din toate mărfurile ruseşti. Solul l-a rugat pe askaniama să îi spună bogdihanului să binevoiască a porunci să ni se dea un om de încredere, care să ştie preţui argintul ce circula pe aici, atunci cînd vor fi cumpărate mărfurile noastre : „Fiindcă noi am auzit că în împărăţia voastră argintul este foarte prost, amestecat cu aramă şi cu cositor şi că nu există o poruncă din partea bogdihanului în această privinţă, aşa cum este în alte ţări".

Askaniama a răspuns că bogdihanul nu are astfel de oameni, dar dacă ei cer să li se dea un astfel de om, este spre răul lor, fiindcă omul acela se va înţelege cu neguţătorii şi împreună cu ei îi vor înşela. Mai bine ar fi ca solul să pună pe unul din oamenii lui de încredere să cerceteze argintul şi îi vor plăti pentru osteneală, fiindcă deşi din partea bogdihanului s-a dat poruncă aspră în privinţa argintului, şi mulţi au fost osîndiţi, fiindcă au înşelat, totuşi jaful nu înceta... Trimisul a răspuns că din oamenii lui nu poate să pună nici unul, numai dacă ar lua pe careva din aceia care sînt tălmaci aici şi îi ajută pe oamenii noştri în cumpărarea şi vînzarea mărfurilor, iar askaniama a răspuns : „Eşti liber

să-l iei pe care-l dorești". Ambasadorul a trimis și l-a adus pe bătrînul tălmaci Solom și pe tovarășii săi care, începînd de la Baikov, i-a întîmpinat pe toți rușii care au venit în China, cumpărîndu-le și vînzîndu-le mărfuri, fiindcă ei știau și limba chineză, și limba mongolă și primeau argintul pentru toate mărfurile vîndute, apoi ei cumpărau cu același argint toate mărfurile chinezești, și de aceea ei nu se încumetă să primească argint prost. Tălmaciul Solom și prietenii lui l-au întîmpinat cu toții pe sol cînd a ajuns la zidul cel mare, în cel dintîi oraș de popas, și l-au rugat, deoarece și mai înainte de asta au fost și i-au slujit pe toți oamenii măriei-sale țarului, așa și acum au venit la ambasador ca să îi ia cu el și își vor da silința să-l slujească și l-au întrebat ce fel de mărfuri au adus. Solul nu le dădu nici o lămurire, doar le-a spus că ajungînd la Pejin, cînd se vor limpezi treburile între cei doi mari împărați, atunci, ca treburi mai puțin însemnate se vor vinde mărfurile și ei vor fi bineveniți. În ziua următoare, venind la sol, askaniama l-a întrebat dacă au fost la el tălmacii aceia, și acesta i-a răspuns fără ascunziș că au fost. Askaniama l-a sfătuit pe sol să nu îi primească printre oamenii lui, fiindcă în toată împărăția nu sînt alți tîlhari mai mari, căci întîmpinîndu-i pe toți străinii care vin: calmuci, buharani, mongoli și ruși, îi amăgesc, îi ospătează și le fac cîteva daruri, iar după aceea le iau îndoit înapoi, fiindcă la fiecare vînzare și cumpărare cîștigă cîte doi bani din zece. Solul i-a răspuns că și înainte de asta auzise de tîlhăriile lor, dar este de mirare cum bogdihanul nu a interzis asemenea hoții. Askaniama a zis că în nici un fel nu se putea să-i oprească, fiindcă toți erau slugile mandarinilor, care îi hrănesc, și ei le dau o parte din cîștigurile lor stăpînilor, dar askaniama le-a poruncit aspru să nu se ducă la sol, altfel vor fi spînzu-

rați. Tălmacii le-au spus însă rușilor noștri că askaniama i-a acuzat de tîlhărie, deoarece vrea să își așeze oamenii lui la vînzări și să aibă de la ei profituri și le-a cerut daruri mari ca să le îngăduie și lor să ia parte la vînzare și la cumpărare. Era adevărat că askaniama și-a așezat oamenii lui ca să aibă cîștiguri și a primit daruri multe de la ei, fiindcă atunci cînd ambasadorul le-a spus să ia argintul pe alese, ei nu au ponegrit pe nimeni și au răspuns că mai bun nu găsesc ; dar askaniama cu tălmacii împreună au furat așa cum scrie mai departe.

În ziua de 17 iunie au venit iezuitul, askaniama și împreună cu el [un alt] iezuit bătrîn [1], care locuiește de patruzeci și cinci de ani în China ; cele spuse de el și de ceilalți care adeseori au venit la sol sînt scrise mai departe în alt loc. [2]

În aceeași zi au fost deschise porțile de la curtea soliei și au venit mulți oameni de rang, mandarini, și unii l-au privit pe sol, iar alții au vorbit despre negustorie, dar nici unul nu a cumpărat nimic. Au venit și oameni din partea marilor kolai pentru cumpărături, dar au privit doar și nu au tîrguit nimic.

Așa-zișii negutători, cînd au ieșit din curte, au fost cercetați peste tot : în carîmbul cizmelor, în sîn și în pantaloni de un zargucei, un grămătic și doi sotnici cu douăzeci de oameni dintre slugile mandarinilor, care erau puși de strajă, ca să vadă dacă n-au ascuns ceva, deși nu cumpăraseră nimic de la oamenii noștri. Ei au spus că fac asta potrivit poruncii bogdihanului.

În timp ce iezuitul era la ambasador, a sosit și askaniama, aducînd cu el copiile celor două scrisori

---

[1] Louis Buglio.

[2] N. Milescu iarăși anticipează, dovadă că a redactat mai tîrziu.

în limba veche nicană, pe care ambasadorul le luase de la cancelaria solilor din Moscova și le dăduse lor aici, adăugînd că le-au citit la sfat și că le-au scris pe curat și a dat copiile celor doi iezuiți ca ei, după porunca bogdihanului, să le tălmăcească din limba chineză în limba latină. Cînd vor fi tălmăcite, le-a spus să le aducă și să le înmîneze solului. Askaniama i-a spus apoi că cele două scrisori sînt foarte vechi, de acum...[1] ani și că scrisorile n-au fost scrise măriei-sale țarului. Ele au fost trimise de către vechiul împărat al nicanilor Iunglieia[2] pe cînd încă împărăția era a nicanilor și nu a bogdoiților, fiind niște scrisori despre plata unor mandarini care trăiau pe Amur, iar cele două copii care au fost făcute după scrisorile în limba bogdoită, din care una mai veche și una mai de curînd, au fost reținute la sfat și încă nu au fost date să fie tălmăcite. Acuma în sfatul cel înalt chibzuiau să dea un răspuns potrivit scrisorilor și dorințelor măriei-sale țarului, de asemeni [chibzuiau] și asupra celor două copii și despre toate treburile soliei domniei-tale și asupra celorlalte, pentru a face un răspuns. Însă aceasta nu va fi curînd, fiindcă treaba nu este ușoară. De asemenea a spus că a văzut la ambasador portretele cîtorva monarhi creștini și ale unor filozofi, și l-a întrebat dacă nu are și portrete de-ale unor fruntași chinezi. Solul a răspuns că nu avea altele, dar dacă bogdihanul le dorea pe acestea, el îi va îndeplini dorința. Askaniama a întrebat dacă are vreun zugrav cu el și solul i-a răspuns că este un cazac din Nercinsk, totuși nu știe să zugrăvească prea bine și i-a arătat desenele acestuia. De asemenea a întrebat dacă mai are pe careva care să știe să lucreze saftianul, iar ambasadorul i-a răspuns că

---

[1] Lipsește din text p. 267.
[2] Iun-lo.

aici nu are asemenea meşteri, dar la Moscova sînt mulţi. De ce a întrebat, nu a spus [1] şi apoi askaniama a plecat spre cancelaria lui, care era aproape de poarta curţii solilor şi a spus că bogdihanul i-a poruncit să rămînă în cancelarie în apropierea porţii lor. Zarguceiul şi grămăticii vor rămîne la poartă pînă cînd soarele va fi scăpătat spre seară, pentru a nu începe vreo ceartă între oamenii lor şi ai noştri, astfel de treburi fiindu-i încredinţate lui să le supravegheze şi să le înlăture. A mai spus că toate vînzările şi cumpărările pe care le fac ei au obiceiul să le înscrie în registre, pentru ca să nu se facă vreo înşelătorie din partea oamenilor lor şi pentru a şti pe fiecare vînzător şi cumpărător, numele oamenilor noştri care au vîndut şi ale oamenilor lor care au cumpărat le-a însemnat de asemenea în registru. Tălmacii veniţi din afară au spus că nu spre a ne apăra au hotărît aşa, ci pentru ca nimeni să nu cumpere de la noi în afară de ei şi de oamenii curţii.

În aceeaşi zi am auzit că buharanii, care veniseră în China anul trecut şi plecaseră, opriseră în Kapka [2], oraşul chinezesc, fiindcă nu puteau să-şi urmeze drumul spre casă din pricina războiului ; de asemenea nu se puteau întoarce nici în oraşul de scaun, deoarece erau lupte aprige între kontaiştii Ughiurtu şi Galdan şi nimeni nu putea să intre în China dinspre partea aceea. Acum buharanii şi tătarii de la Tobolsk, care au venit în China mai înaintea noastră cu o lună, au spus că deşi au sosit în China înaintea noastră pe drumul din deşert,

---

[1] Credem că este vorba de suspiciunea chinezilor de a nu se însemna planurile cetăţilor, drumurilor etc. De aceea au întrebat de desenatori şi de meşteri în tăbăcitul pieilor fine.

[2] După Baddeley, Kapţi sau Kapki.

nici astăzi nu s-a auzit nimic despre ei și de bună seamă că s-au oprit din pricina aceluiași război.

În ziua de 18 iunie askaniama nu a fost la sol, însă a stat tot timpul la cancelarie și poarta a fost zăvorîtă toată ziua, totuși li s-a dat voie multor neguțători să vină, însă n-au cumpărat nimic, doar au privit. Oamenilor noștri nu li s-a îngăduit nici unuia să iasă pe poartă. Ambasadorul l-a trimis la askaniama pe grămăticul cancelariei solilor să îl roage să îngăduie să iasă în oraș cîțiva oameni, iar el a răspuns că azi se plimbă bogdihanul și se distrează nu departe de aici, iar poruncă să le permită să iasă din curte nu are nici pentru azi și nici pentru viitor. Dar îi va spune bogdihanului și poate că le va îngădui. Au venit la sol mulți mandarini să îl viziteze. Askaniama a spus că ei nu cumpără nici o marfă pentru că privesc una și alta, iar cînd se vor stabili prețurile, atunci, într-o singură zi va fi totul vîndut, deoarece ei au obiceiul să aștepte ca unul să facă prețul mărfurilor. Și au cercetat felurite mărfuri, dînd prețuri neînsemnate și iarăși au plecat fără să tîrguiască ceva.

În ziua de 19 iunie askaniama iarăși nu a venit la sol, dar zarguceiul și grămăticii au stat la poartă și din nou le-au dat voie să intre doar slugilor rudelor hanului și ale mandarinilor și n-au îngăduit nici măcar unui neguțător să vină. Oamenii aceștia doar au cercetat mărfurile, însă n-au cumpărat nimic, fiindcă voiau să le ia ieftin. În aceeași zi au venit doi iezuiți ; unul, bătrînul de mai înainte, care a adus cu el pe mai-marele iezuiților, egumenul celor din orașul de scaun. Amîndoi trăiau acolo de pe vremea cînd încă stăpîneau nicanții și de atunci sînt ținuți pe lîngă han în mare cinste. De asemenea, a venit și ajutorul lui alihahava, care lucrează îm-

preună cu el în același departament astrologic.[1] Au vorbit cu solul timp îndelungat multe lucruri.

Mai întîi solul i-a întrebat de unde și cum au ajuns ei în China. Ei au răspuns că sînt mulți ani de cînd au venit prima oară din insula japoneză, care este foarte mare și bogată, de la...[2] verste depărtare de China și după spusele lor nu departe de gurile Amurului. La început cînd au venit în China au suferit din partea chinezilor multe prigoniri și torturi și pentru răspîndirea credinței catolice mulți din ei au fost omorîți. Totuși, fiindcă chinezii nu iubeau altceva pe lume mai mult decît astrologia, au fost primiți pentru știința lor să scrie calendarele și să facă socotelile pentru prevestirea eclipselor de soare și de lună și alte asemenea lucruri. Mai înaintea lor au fost la chinezi alți învățați, turci și kizilbași, însă nu prea pricepuți. Cînd i-au văzut pe iezuiți, calendarele și înțelepciunea lor chinezii i-au primit, și nu numai atît, dar i-au așezat în funcții înalte la departamentul astrologic; și cu toate că mulți dintre ei au fost ridicați la rangul acesta mare, nici unul nu a fost atît de cinstit, precum Adam Schall, care a murit nu demult. El a avut rangul primului mandarin și așa de mare era trufia împăratului nican de atunci, că nimănui nu-i era îngăduit să-l vadă, dar auzind de după perdea glasul lui Adam Schall, a spus că este vocea unui european, și vorbele acelea au fost pentru iezuit mai mare cinste decît rangul său de mandarin. Ei, iezuiții, nu au trăit în liniște și în prețuire pe timpul împăraților nicanți, dar mai apoi, din voia lui Dumnezeu, poporul mongolilor sau tătarilor, cei mai răi și mai ignoranți, ca un semn pentru alte po-

---

[1] După Baddeley, acesta era Grimaldi. Ceilalți doi erau Louis Buglio și Gabriel de Magalhaens.

[2] Lipsește din textul slavon.

poare, au găsit momentul să-i supună pe nicanţi atunci cînd mai mulţi trădători s-au ridicat împotriva împăraţilor nicanţi şi care s-au unit cu ei ca să cucerească o împărăţie atît de vestită. Este mare mirare că la început ei nu erau nici trei mii de oameni, dar pe urmă li s-au alăturat mulţi trădători, întocmai ca atunci cînd turcii au luptat împotriva împărăţiei greceşti. Despre cucerirea împărăţiei chineze este scris într-o cărticică deosebită despre tătari.[1] Cînd au cucerit împărăţia, cel dintîi împărat a fost tatăl hanului de acum, care i-a preţuit foarte mult şi a venit şi în biserica lor, dar după aceea un kolai a scris o carte împotriva iezuiţilor în trei părţi, unde spunea : 1. Că ei sînt iscoade şi au venit pe mare pentru a le cuceri împărăţia ; 2. Că religia lor catolică este mincinoasă şi răzvrătitoare ; 3. Că ştiinţa lor astrologică este neadevărată. Şi astfel au fost judecaţi toţi iezuiţii şi li s-au pus lanţurile de grumaz, la mîini şi la picioare, şi au stat astfel o jumătate de an, pînă cînd au scris o carte de răspuns, arătînd că au fost învinuiţi în mod mincinos. La prima învinuire, ca răspuns au scris şi au arătat că statul chinez niciodată nu a fost cucerit dinspre mare, ci de cele mai multe ori pe uscat, iar iezuiţii întotdeauna au venit în China pe corăbii. Despre credinţă, dovadă o aducea viaţa pe care o duseseră atîţia ani împreună cu ei. Despre astrologie au spus că sînt gata pentru orice dispută şi că pot să demonstreze că mincinoasă este astrologia căreia i s-au ploconit ei ; şi astfel au fost eliberaţi din temniţe şi au avut o discuţie cu duşmanii lor, pe care i-au făcut de ruşine, şi iarăşi au fost primiţi iezuiţii în vechea lor cinste.

---

[1] *De Bello Tartarico*, a iezuitului Martini, pe care N. Milescu a tradus-o în ruseşte.

Tatăl bogdihanului de acum a fost foarte înțelept și statornic, iar Dumnezeu i-a dat și fericire mare și bogăție, fiindcă împărăția a fost liniștită și nimănui nu i s-a făcut vreo silnicie. Bogdihanul de astăzi, fiul lui, este foarte nestatornic, una vorbește și face dimineața și alta seara, și totul este condus de acel tînăr kolai. De aceea mandarinii și poporul nu-l iubesc. Împăratul a sărăcit foarte tare, încît uneori n-are cu ce să-și plătească nici slujitorii, fiindcă cele mai bune și mai bogate provincii chinezești, nu demult, l-au părăsit; iar în jumătate de împărăție oamenii trăiesc fără nici o silnicie, pe cînd în împărăția lui fără încetare se pun biruri. Numai Dumnezeu știe în ce fel se vor termina toate acestea, deoarece mongolii se temeau să nu fie izgoniți iarăși de chinezi și de aceea îi daseră afară din orașe ca nu cumva să se răzvrătească sau să trădeze, și aceia, nicanții, trăiesc acum dincolo de ziduri. Bogdoiții se tem de asemenea și de mongolii care trăiesc dincolo de marele zid, ca și de calmuci, care îi pizmuiesc, deoarece fiind un popor mic au cucerit totuși o împărăție atît de mare.

Despre solia de acum au spus că bogdoiții erau și nu erau bucuroși, bucurîndu-se pentru că atunci cînd vor auzi dușmanii lor nicanți că a venit o solie cu mare prietenie din partea unei atît de slăvite împărății, se vor teme ca marele împărat să nu le dea ajutor bogdoiților. Nu erau bucuroși pentru că granițele măritului țar s-au apropiat într-adevăr de granița lor și de aici ei aveau credința că le vine o mare primejdie, fiindcă mai înainte, pe rușii aceia care veneau la ei pentru negoț, ca și pe cei care trăiau prin apropierea granițelor lor, îi socoteau pe toți niște fugari și nu niște supuși adevărați ai țarului și în nici un chip n-au crezut că este atît de întinsă împărăția Rusiei, încît să ajungă pînă lîngă împărăția lor. Chiar și iezuiții au fost uimiți de asta

și mai înainte cu greu ar fi crezut, fiindcă de la Moscova pînă la Pejin este cale de un sfert de pămînt, dar acum cred și ei, însă le părea rău cînd vedeau că un atît de slăvit monarh a trimis bogdoiților o solie cu cele mai bune gînduri și cu dragoste ; acești oameni [bogdoiții] sînt niște barbari, ce nu știu să întoarcă cinstea, deoarece pe hanul lor îl numesc dumnezeul și stăpînul absolut al pămîntului și scriu altor împărați ca un stăpîn slugilor sale, iar darurile care le primesc le numesc bir, și ceea ce trimit ei în loc le socotesc date din milă și bunătate, avînd și alte astfel de purtări trufașe și viclene. De aceea portughezii și olandezii au trimis solii de mai multe ori și, văzîndu-i atît de mîndri, au încetat să mai trimită, fiindcă bogdoiții mai curînd și-ar pierde împărăția decît să-și părăsească obiceiurile lor. De-ar da Dumnezeu o dată ca țarul să le arate oștile, ca să vadă cine este țarul și cine sînt ei, fiindcă pe iezuiți nu-i cred cînd le vorbesc despre marele împărat.

În 20 iunie a venit la ambasador askaniama și acesta l-a întrebat „de ce nu îngăduiți oamenilor noștri să iasă pe poartă și negutătorilor voștri să intre în curte, lăsîndu-i numai pe slujitorii mandarinilor ?“ Askaniama a răspuns că negustorilor li s-a dat voie, numai că s-a poruncit să fie scriși în registre pentru ca să nu fure ceva, dar acum a dat poruncă să-i lase să vină fără să-i mai scrie. „Oamenii domniei-voastre însă, dîndu-li-se voie într-o zi, au mers în tot orașul și prin toată împărăția ziua întreagă și a auzit hanul despre asta, iar fratele hanului i-a văzut și iarăși nu le-au mai dat voie să iasă afară din curte.“

Solul a spus : „Ce obicei bun aveți voi atunci cînd vin la voi buharanii, tătarii și rușii noștri de capul lor, ei cumpără și vînd după voie, iar nouă,

care am venit acum din partea măriei-sale cu solie îmbucurătoare, de prietenie și de dragoste, nu ne îngăduiți să ieșim pe poartă și să facem negoț, nici să vindem, nici să cumpărăm și ne țineți ca în temniță. Ce prietenie poate ieși de aici?" Askaniama a răspuns că știa că e foarte greu, dar nu putea să-i ajute, fiindcă, potrivit obiceiului lor, negustorii pot merge oriunde după voia lor, dar solii nu pot s-o facă. Totuși el va vorbi hanului și crede că acesta va porunci să li se dea voie să iasă din curte, însă nu prea departe. Cu privire la negoț a spus că va vorbi cu neguțătorii lor mai bătrîni să vină, „dar și domnia-ta poruncește oamenilor pricepuți ai domniei-tale să vorbească cu ei și să cadă la înțelegere asupra prețului mărfurilor, pentru că știu cu ce prețuri au fost vîndute mărfurile mai înainte, ca și oamenii domniei-tale, care au fost aici anul trecut". Solul a spus că înțelege de ce au încuiat porțile și nu le-au dat voie negustorilor să intre și nici să tîrguiască după voie: pentru a cumpăra de la noi cu prețuri ieftine și după placul lor; și acum ei vor face ce pot, dar în viitor măria-sa țarul va opri sub pedeapsă de moarte supușilor săi ruși din Tobolsk, tătari și buharani să mai vină în China cu blănuri moi rusești și cu alte mărfuri. Atunci iarăși vor fi cumpărate herminele cu cîte două ruble bucata și colții de fildeș de morsă pe care ei îi poartă la degetul de la mîna dreaptă pentru a-și încorda arcurile vor fi cu cîte cincizeci de ruble bucata, ca și mai înainte. Askaniama a spus că așa a fost cîndva, pînă a nu veni la ei mulți buharani; și colții de morsă au fost foarte scumpi, dar au venit portughezii pe mare și le-au adus, deși cam puțini și foarte mici; și acum, de șase ani, au început să aducă colți de morsă și buharanii, deși mici și puțini, totuși s-au ieftinit. Cîștig va fi și pentru mărfurile

rusești la vînzarea în China, ca și la mărfurile chinezești la vînzarea lor în Rusia, fiindcă ei știu cum se vînd mărfurile lor în Rusia. Și tot ce știu ei știu de la trădători. Solul a spus că era drept și necesar [să cîștige], fiindcă pînă aici călătoresc un an și jumătate și înapoi la fel și au nevoie de multe cămile și cai, iar cheltuielile nu sînt puține și de aceea măria-sa a trimis acuma pentru a vedea ce cîștig vor avea neguțătorii, și dacă vor vedea că va fi cîștig, atunci vor veni din nou, dacă nu va fi nici un cîștig, „atunci niciodată nu veți mai vedea vreun rus și nici un fel de marfă rusească, fiindcă noi avem unde să facem comerț, și fără împărăția voastră, mai aproape, deoarece împrejurul împărăției măriei-sale țarului sînt douăsprezece împărății mari vecine, așa că putem să facem negoț și fără domniile-voastre".

Askaniama a zis că ei doreau să aibă un cîștig, iar ai noștri de asemenea să nu aibă pagubă, dar se știe că ei urmăreau să cumpere mărfurile pentru bogdihan și pentru mandarinii săi apropiați și apoi [aceștia] să le vîndă neguțătorilor și de aici cîștigul să nu fie al nostru, ci al lor, fiindcă acum vistieria era secătuită, din care pricină nici hanul nu putea să-și plătească slujbașii, iar prețul argintului ajunsese foarte scăzut. Solul la rîndul său a întrebat dacă crede că îl va primi bogdihanul sau nu, iar askaniama a spus că, odată, sigur îl va primi, însă nu prea curînd. La fel a spus și iezuitul, că i-a comunicat alihamba că îl va chema bogdihanul în fața sa pe solul măriei-sale țarului, dar asta și răspunsurile la dorințele țarului nu vor fi făcute curînd, fiindcă acum toți sînt plecați din oraș din cauza căldurilor prea mari.

Și askaniama văzînd niște brocart de aur a întrebat dacă nu poate să-i dea puțin să încerce dacă este bun la ceva și s-a interesat dacă este de vîn-

zare, fiindcă deşi ei au brocart de aur, totuşi e foarte prost.

Solul i-a spus că acum are puţin şi a luat numai de încercare, dar în viitor dacă aici avea căutare, vor aduce altădată mult, fiindcă la Moscova aurul este în mare cantitate, „trebuie să vedem însă ce preţ ni se va da pe el". Askaniama iarăşi a spus că mîine îi va vorbi hanului în privinţa îngăduinţei de a ieşi în oraş şi poimîine va veni cu neguţătorii pentru a hotărî preţurile mărfurilor.

În 21 iunie n-au fost nici askaniama, nici iezuitul la sol ; nu s-a vîndut nimic în afară de nişte brîie din blană de samur. Vînzarea aceea a fost neînsemnată şi altceva nu s-a mai dat.

În 22 iunie a venit la ambasador askaniama, aducînd pe neguţătorii lor mai bătrîni, care au cercetat mărfurile, dar nu le dădură preţul, fiindcă askaniama a spus că dacă neguţătorii lor vor preţui mărfurile şi vor pune preţuri mici, el va fi cel vorbit de rău pentru asta şi va fi ponegrit ; ei nu aveau obiceiul să pună preţurile la mărfuri şi fiecare să vîndă cum poate mai bine şi să înceapă neguţătoria nestînjeniţi, tot aşa cum a fost şi în anii trecuţi ; numai că s-a spus despre oamenii noştri că cer preţuri prea mari pentru mărfuri. Solul a răspuns că ar fi mai bine să se îngăduie tuturor oamenilor răi şi buni să intre în curte şi să înceapă neguţătoria fără să fie stingheriţi, aşa cum ieri au fost hotărîte preţurile la brîiele din samur, la fel se vor face şi la alte mărfuri şi nu se puteau statornici în nici un fel preţuri potrivite la mărfuri, fiindcă ei le-au dat voie să intre în curtea ambasadei doar slugilor mandarinilor şi sfetnicilor, iar adevăraţilor neguţători nu le-au îngăduit nici unuia şi din această pricină neguţătoria nu poate începe fiindcă se dădeau preţuri prea mici. Cînd le vor da voie

adevăraţilor neguţători, îndată va începe şi treaba „dar dacă nu le îngăduiţi, nici mărfurile nu e cu putinţă să fie preţuite cum trebuie, fiindcă marfa nu rămîne totdeauna la acelaşi preţ; uneori este mai ieftină, iar alteori mai scumpă". Askaniama a spus că li s-a dat voie negustorilor să vină în curtea solilor, ei nu i-au oprit. Ambasadorul a răspuns însă că ceea ce spune askaniama nu este de loc adevărat, deoarece el a spus la fel şi mai înainte despre învoirea de a ieşi pe poartă pentru cazacii lui: „După ce scrisoarea măriei-sale ţarului o veţi da bogdihanului, ca şi darurile, atunci porţile nu vor mai fi zăvorîte şi va avea voie să iasă pe poartă fiecare unde va dori", dar acum după ce ele au fost predate, mai mult decît înainte s-a zăvorît poarta şi nici unul dintre cazaci nu are voie să iasă din curte, iar hrana este vîndută la poartă cu preţuri de trei ori mai mari decît înainte, cît vrea fiecare atît cere şi de aceea acum pe askaniama nu îl mai crede cu nimic şi nu ştie ce fel de cinste este asta, cînd şi înainte şi după predarea scrisorilor măriei-sale ţarului şi a darurilor, mai mult decît înainte chiar nu le dau voie şi îi ţin ca într-o închisoare, iar buharanii, tătarii şi negustorii ruşi care au trecut pe aici au avut voie să vină şi îngăduinţa să-şi vîndă mărfurile după plac. „Acum măria-sa ţarul a binevoit să ne trimită cu scrisoarea măriei-sale pentru prietenie şi dragoste, însă sîntem ţinuţi ca într-un fel de închisoare şi ce fel de cinste i se arată ţarului din partea bogdihanului cînd ambasadorul e ca şi întemniţat, iar pe neguţătorii buni pe care oamenii noştri îi ştiu de demult nu-i lăsaţi să intre pe poartă şi nu le daţi voie să cumpere? Ăsta nu e negoţ liber şi dacă aşa vor face, niciodată neguţătorii noştri pe drept nu vor mai veni şi nici buharanii şi tătarii, deoarece acei buharani şi tătari vă

aduc mărfuri rusești de la Moscova, pe care nu le vor mai găsi, căci se va opri sub pedeapsa cu moartea aducerea mărfurilor noastre [în China], și iarăși veți plăti două ruble o blană de hermină, iar fildeșul de morsă, pentru degetul arătător, cu cincizeci de ruble. Askaniama poate crede că mărfurile rusești nu mai merg nicăieri și că la Moscova nu se aduc mărfuri decît din China ; el poate vedea singur ce fel de atlas avem noi și ce catifele, ce mătăsuri, care sînt mult mai bune decît ale lor. Și cred ei într-adevăr că doar în China merg mărfurile rusești și că nu se duc în nici o altă țară ? Împărăția rusă are mai multe mii de ani de cînd a fost întemeiată și de jur împrejurul împărăției rusești sînt alte douăsprezece țări și avem cu cine face negoț, fiindcă în Rusia se găsesc multe mărfuri și în nici o altă împărăție nu se fac atîtea." De asemenea i-a mai spus că nici dacă ar fi declarat război împărăției lor, ei nu i-ar fi băgat într-o asemenea fortăreață. De pildă în anii care au trecut a fost trimis, de măria-sa țarul, Vasili Daudov la sultanul Turciei ca să-i declare război și totuși el n-a fost întemnițat. Despre asta s-a vorbit multă vreme și puțin a fost să nu se ajungă la gîlceavă. După aceea askaniama a cerut solului să îi dea în scris că dacă se va întîmpla vreun furt, sau vreun necaz în curtea soliei nu se va plînge după aceea cancelariei și cu această condiție el, askaniama, va desființa străjile, zarguceii și grămăticii de la poartă. Solul i-a spus că nicăieri nu se obișnuiește așa ceva, să se dea în scris asemenea lucru, și peste tot străinii erau întîmpinați cu cinste, nu-i pun sub zăvoare și poate „dacă eu dau astfel de scrisoare, îndată askaniama va da poruncă oamenilor lui anume s-o facă". Askaniama a răspuns că va veni în altă zi împreună cu iezuitul, fiindcă tălmaciul de limba mongolă

era nepriceput și atunci vor vorbi din nou despre toate. Solul i-a amintit că și cu trei zile mai înainte a fost la el askaniama împreună cu iezuitul și îi făgăduiseră să aducă la cunoștința hanului că l-a rugat să le dea voie să iasă în oraș și îi mai ceruse lui askaniama să îi dea voie unui om de al său ca împreună cu tălmaciul să tîrguiască din banii lui lucruri ce-i erau de mare trebuință solului. Askaniama i-a răspuns că va vorbi despre îngăduința de a ieși din curte. Ambasadorul a zis: „Pe lume nu se găsește nimic mai bun decît libertatea, și nimic mai rău nu poate fi decît să stai zăvorît și să nu putem vinde și cumpăra nimic". Din pricina asta jumătate din cazaci sînt bolnavi, și el, solul, vede că despre orice le-ar vorbi, ei răstălmăcesc „și de-acum înainte nu vom mai face nici o rugăminte și vă veți purta așa cum doriți, potrivit obiceiului". Cît despre partea măriei-sale țarului, el știe că este doar dorința de prietenie și dragoste, așa cum și oamenii străini o știu, dar din partea lor sînt toate semnele de neprietenie, căci una spun și alta fac. După ce a mai stat puțin, askaniama a plecat.

În ziua de 23 iunie au sosit la sol askaniama și iezuitul alihahava și-i spuse că i-au adus la cunoștința bogdihanului cele ce au vorbit cu el, că solul s-a plîns că i se dă mai puțină hrană decît li s-a dat înainte rușilor și altora. Bogdihanul le-a dat poruncă să cerceteze la cancelarie în cărți și, făcînd acest lucru, găsiră că nimănui n-au dat mai mult decît oamenilor noștri, totuși, măria-sa hanul, dorind să-i arate înălțatului țar prietenie și dragoste, a poruncit să îi mărească rația solului cu o gîscă și o găină pe zi, iar la zece zile să li se dea cîte cinci prînzuri chinezești cu felurite bucate și aceasta la ei era o cinste foarte mare care nu s-a făcut nimănui mai înainte. Iezuitul a întrebat dacă solul se va ploconi la primirea meselor aduse din partea bog-

dihanului sau nu, deoarece la ei era obiceiul să îngenuncheze şi să se ploconească bogdihanului cînd le dăruia vreo masă. Solul a răspuns că şi la măria-sa ţarul „noi avem un obicei asemănător, ca atunci cînd el dăruieşte cuiva vreo masă să ne închinăm măriei-sale, deci şi bogdihanului ne putem închina după obiceiul nostru, ştiind şi noi cum să cinstim un asemenea cîrmuitor slăvit". Solul l-a întrebat pe iezuit dacă poate să dăruiască ceva celui care vine (cu) mesele din partea bogdihanului, stolnicul sau altul care le va aduce, şi iezuitul i-a răspuns că se poate, dar dacă va primi sau nu, asta nu ştie, fiindcă la ei nu este obiceiul să primească daruri [mici pentru servicii]. De asemenea iezuitul adusese cu el tălmăcirea în limba latină a celor două scrisori vechi chinezeşti şi askaniama a spus că sînt vreo...[1] şi ceva de ani de cînd au fost scrise, pe cînd încă erau împăraţii nicanţi şi că sînt nişte scrisori ale hanului Ung-Li care trimitea împuterniciri căpeteniilor ce trăiau pe lîngă rîul Singal, unde stăpîneau pămînturile acelea şi erau uimiţi cum ajunseseră acele scrisori la noi, iar cele din urmă două scrisori le-a dat iezuitului să le tălmăcească în limba latină, şi cînd vor fi gata, îndată vor fi aduse, deoarece ele erau scrise măriei-sale ţarului de hanul care domneşte acum. Solul a vorbit iarăşi despre îngăduinţa de a ieşi în oraş pentru a cumpăra de-ale mîncării, şi askaniama făgădui că despre asta îi va spune bogdihanului.

În ziua de 24 iunie au sosit de la palatul bogdihanului doi zargucei, care au adus cinci mese roşii, pe care erau aşezate tot felul de mîncăruri şi tot felul de legume îndulcite după obiceiul lor, puse pe fiecare masă pe patruzeci de talere mici de argint, ca şi ceai pregătit cu lapte şi unt. I-au chemat pe sol,

[1] Lipseşte din textul original.

pe curteni, pe grămătici, pe fiii de boieri și pe cazaci și înainte de servirea ceaiului, cînd l-au adus, așezîndu-se o dată în genunchi, s-au ploconit bogdihanului ; ceaiul a fost pregătit tătărește, nu chinezește, și după aceea au adus în fața ambasadorului mesele pe care, primindu-le, s-a ploconit iarăși și a mîncat puține legume după care le împărți tuturora, iar mesele le-a dat înapoi ; și zarguceii, primind talgerele și mesele, au plecat.

În ziua de 25 iunie askaniama și iezuitul n-au venit la sol, iar cazacii au vîndut cîteva piei de samur, însă nu s-a vîndut nimic din vistieria măriei-sale pentru că blănurile de samur erau proaste, și cînd le-au văzut pe cele bune, nu le-au mai luat pe celelalte.

În 26 iunie nu a fost nimeni la sol și mare vînzare n-au avut cazacii, iar din vistierie nu s-a vîndut nimic. Au venit însă la curtea solilor niște tătari care au spus că nu îndrăznesc să cumpere mărfuri fiindcă mandarinii chinezi s-au înțeles [între ei] ca nimeni în afară de ei să nu cumpere mărfurile rusești și din pricina asta negutătorii nu cutează să intre în curte.

În 27 iunie a venit askaniama la ambasador și i-a spus să nu se mire că n-a fost la el de mult, fiindcă murise un nepot al hanului și el, askaniama, fusese să-l îngroape, iar despre treburile lui, mai ales despre îngăduința de a ieși din curte, nu a vorbit încă, dar îi va spune negreșit a doua zi bogdihanului. Askaniama a mai spus despre mărfuri că ar fi bine să le vîndă mai repede, fiindcă el crede că în curînd hanul îl va chema înaintea sa și ca să nu zăbovească din pricina mărfurilor nevîndute să le dea cît mai degrabă. Solul a spus că fiecare dorește să dea mai repede mărfurile și că vor să vîndă totul într-o zi, să cumpere și să plece înapoi, însă negutătorii lor nu se văd și nu tîrguiesc nimic. As-

kaniama zise că oamenii lor nu vin deoarece mărfurile au prețuri prea mari, și dacă prețurile ar fi scăzute, și oamenii lor ar cumpăra în scurtă vreme toate mărfurile. Solul a răspuns că le dăduse libertate tuturor oamenilor și fiecare cu cît va vrea să vîndă așa să fie. După ce a mai stat puțin, askaniama a plecat.

28 iunie. A venit la sol iezuitul alihahava și i-a spus că hanul a fost la înmormîntarea nepotului său și de aceea nu i s-a adus la cunoștință nici un fel de treburi de-ale țării și nici n-au făcut răspunsul la cererile noastre, dar a tălmăcit cele două scrisori chinezești, una de la părintele hanului de acum și alta chiar din partea lui, tălmăciri care i le vor aduce în curînd. Solul l-a rugat să vorbească cu kolaiul, cu alihamba și cu askaniama să îngăduie să iasă în oraș măcar cîțiva cazaci, cîte șase sau cîte cinci, și el a spus că le va vorbi despre neguțătorie și despre îngăduință, numai că sînt tare încăpățînați, și pe olandezi și portughezi i-au primit și mai rău, fiindcă n-au îngăduit nimănui să vină la ei. Cu toate acestea el dorește să rînduiască totul. Solul i-a făcut un dar nu prea mare iezuitului, pentru că și el era pus să se îngrijească de treburile celor două împărății, iar ceea ce i s-a dat a fost trecut în registrul de cheltuieli. Apoi l-a rugat să îi tălmăcească în taină ultima scrisoare pe care a scris-o bogdihanul măriei-sale țarului, trimițînd-o prin fortul Nercinsk. Iezuitul s-a tras înapoi, arătînd că este poruncă aspră din partea bogdihanului nu numai să nu i-o tălmăcească, dar nici să îi spună pe larg cele scrise în ea. Solul a poruncit să se închidă ușile și să nu se dea voie nimănui să vină la el și l-a rugat măcar în cîteva vorbe să-i spună ce cuprindea scrisoarea.

Iezuitul a spus că a fost oprit să o tălmăcească, fiindcă ei au scris ca de la stăpîn la supusul său și

numai din dragoste pentru măria-sa țarul i-o va citi, însă asta să fie păstrată în mare taină, căci dacă s-ar auzi, îndată și-ar pierde capul. În scrisoare era scris potrivit obiceiului bogdoit astfel: „Hoangti (adică stăpînul lumii sau stăpînul pămîntului), către tine țarul alb: Danilo[1] al tău ne-a dat plocon, vestindu-ne că și tu dorești de asemenea să fie între noi prietenie, și spune despre Gantimur că ți-a scris și că «voi avea în curînd poruncă, și fără întîrziere eu vi-l voi trimite, numai giurgii să nu ne păgubească în vreun fel, fiindcă trăiesc în apropierea noastră». De multă vreme, vînătorii noștri care vînează samuri și ceilalți supuși ai noștri ne-au trimis o scrisoare smerită în care arătau că cei care trăiesc pe rîul Negru[2] sînt niște lovchi, niște mici bandiți, și cu puțină putere, însă îi obijduiesc pe giurgii și pe takorii noștri și le jefuiesc blănurile de samuri; în afară de asta au spus despre Gantimur că el, încrezîndu-se în acei trădători, a fugit la ei și le-a devenit credincios. Pe deasupra le-a dat lor ploconul, fiindcă l-au silit. Eu, stăpînul lumii, am auzit că acești trădători sînt supușii tăi și am trimis om să afle dacă este adevăr sau minciună și Danilo a trimis ca soli împreună cu Ignatiev zece cazaci pe care i-am crezut cînd mi-au spus că au poruncă de la tine și sînt oamenii tăi. Acum însă dacă dorești să trăiești în pace, trimite-ne pe fugarul Gantimur. De asemenea și în viitor să nu mai înceapă nici un fel de certuri la granițele noastre, și dacă se va face, astfel va fi pace; și pentru asta am trimis scrisoarea de față." Pe scrisoare este o pecete pe care era scris: „al IX-lea an al stăpî-

[1] Danilo Arșinski, hatmanul Nercinskului.

[2] Amurul, în tungusă, se numea Haramuren, iar în chineză, Hei-lun-țian, rîul Șarpelui Negru.

nului lumii Kan Hi, luna a V-a, ziua a 13-a". Cea de a doua scrisoare a hanului a spus că a fost scrisă măriei-sale ţarului pentru că anii trecuţi a fost trimis din partea măriei-sale în China un oarecare Ivan după nume pentru a face negoţ şi el îi adusese daruri din partea ţarului, iar bogdihanul îi scrisese că şi el i-a trimis ca răspuns daruri măriei-sale ţarului, dar scrisoarea era scrisă la fel de trufaş ca şi cealaltă. Despre darurile care fuseseră trimise acum de ţar bogdihanului scrie în scrisoarea de răspuns ca despre un bir „pe care l-a trimis prin domnia-ta, le-a primit şi drept răspuns vor trimite prin domnia-ta din partea lor o miluială şi plata pentru servicii". Iezuitul a mai spus că în acelaşi fel au obiceiul să scrie tuturor cîrmuitorilor şi pentru nimic în lume nu l-ar schimba.

În 29 iunie a venit la sol askaniama şi acesta l-a întrebat dacă i-a vorbit bogdihanului despre îngăduinţa pentru cazaci de a ieşi în oraş, sau nu. Askaniama i-a răspuns că nu i-a vorbit încă hanului, fiindcă împăratul nu avusese vreme. Şi după puţin au venit cazacii şi l-au rugat pe askaniama să le dea voie să se ducă după cumpărături. Askaniama le-a răspuns cu mînie că dacă ar spune bogdihanului ce doreau, îndată ar porunci să mai stea doar zece zile şi după aceea să plece îndărăt acasă. Solul l-a rugat să nu se mînie pe cazaci, fiindcă oricine e mai bucuros să trăiască liber, decît să stea în închisoare, ceea ce nu li s-a întîmplat celor dinaintea lor; să aibă mai multă grijă pentru ei şi: „pentru asta vei fi răsplătit domnia-ta din partea măriei-sale ţarului". Askaniama a spus că în legătură cu asta a trimis lui alihamba o cerere la cancelaria mongolă, ca el să dea îngăduinţa, şi că a mai trimis şi un zargucei ca să-l roage. Zarguceiul s-a dus să îi spună lui alihamba şi răspunsul va sosi mîine.

În ziua de 30 iunie a venit grămăticul după răspuns la cancelarie și zarguceiul a spus că l-a încunoștințat pe alihamba și acesta a zis că bogdihanul nu a poruncit să li se dea îngăduința, fiindcă ei au obiceiul ca oamenilor dintr-o solie și slujitorilor acestora să nu li se dea voie să iasă afară din curte și asta este o mare cinste pe care o fac solilor, deoarece se temeau ca nu cumva între slujitorii lor și cei ai soliei să se iște vreo încurcătură, sau vreo sfadă.

În aceeași zi s-au vîndut șube de iepure toată ziua, cu cîte un lan și jumătate, iar din cele pe care le păstraseră pentru ei, cazacii le-au vîndut cu patru lani, și pe cele mai bune cu cinci lani.

În ziua de 1 iulie s-au vîndut șube de iepure cu cîte patru lani bucata, iar cele mai bune cu cîte cinci și cinci lani și jumătate. În tot acest răstimp, în lunile mai și iunie a fost arșiță mare, iar ploile au fost rare și nici cu tunete și fulgere ca cele de la Moscova, ci mai puține și nu prea zgomotoase.

În ziua de 2 iulie a venit askaniama și a spus solului că acum în oraș este o căldură cumplită și nimeni nu se duce la han „și din pricina asta nu i s-a vorbit despre treburile domniei-tale", dar cînd va sosi timpul, îi va spune bogdihanului, el sau alihamba ; numai de un singur lucru : despre învoirea de a ieși din curte nu pot să-i spună ; vor putea însă să vorbească despre treburile soliei cînd bogdihanul va întreba de sănătatea ambasadorului, fiindcă este împotriva obiceiului lor așa ceva. Nu pot să-l ajute altfel deoarece solii nu sînt lăsați să se plimbe în afara porților, și dacă ar vorbi numai despre asta, ar fi necuviincios. Dar el, askaniama, ne va purta grijă pentru toate. A mai spus că au venit niște buharani cu... [1], dar dacă sînt oameni din Tobolsk

---

[1] Lipsește din textul original.

sau nu, n-a întrebat, însă se va interesa mîine despre asta. De asemenea a spus că ar vrea să se hotărască prețurile la mărfurile chinezești : mătase, atlasuri și kitaik, pentru ca să nu fim înșelați de negutătorii lor. După puțin, a plecat.

În ziua de 3 iulie au venit în fața porților solilor niște buharani și niște chinezi, dar nu le-au dat voie să intre și le-au spus tălmacilor noștri că au sosit cu calmucii lui Kontaișa... de oameni, dar că nu au cu ei mărfuri rusești, ci numai o sută de iasîri bărbați, vreo două mii cinci sute de cai și nu prea multe blănuri de samur și că buharanii s-au dus să ceară voie să facă negoț cu oamenii noștri, și că la chinezi acesta este într-adevăr obiceiul, ca negutătorilor să li se dea îngăduința să meargă unde vor, dar solilor și oamenilor din solie să nu le dea drumul dincoace de porți, și asta la ei e o mare cinste !

În ziua de 4 iulie i-au adus solului masa din partea hanului, în totul asemănătoare cu cea dinainte, iar deasupra au pus din grădina hanului... pepeni galbeni, numai că aceștia sînt foarte dulci, și i-au adus deoarece acuma la ei se coc fructele.

În aceeași zi a venit la sol askaniama singur și i-a spus că a venit să vadă dacă e sănătos, și solul l-a întrebat dacă el le-a poruncit zarguceiului și grămăticilor să cerceteze argintul „fiindcă am auzit că argintul este foarte prost, iar pe tălmacii de la poartă i-a îndepărtat fiindcă i-au văzut făcînd hoții mari și au cumpărat toate mărfurile". Askaniama i-a spus că știe și el că argintul lor este prost, și într-un lan, la cîntar, trebuie să fie șase cini, ceea ce înseamnă zece zolotnici, însă în fiecare lan acum nu sînt decît nouă cini, iar la al zecelea cin este cositor sau aramă ; dar acum va porunci zarguceiu-

lui şi acesta va primi argint curat, fără amestec, însă negustorii, ştiind că ei aleg argintul cel bun, vor căuta să cumpere mărfurile mai ieftin şi acolo unde au dat un lan, îndată vor oferi nouă cini; chiar de s-ar lua nouă cini de argint curat, totuşi ei vor preţui la cumpărarea mărfurilor cîte un lan, fiindcă fiecare om vrea să ia argint curat. Solul i-a spus lui askaniama că el i-a comunicat zarguceiului că atunci cînd vor veni buharanii la poartă să le dea drumul în curte, şi askaniama întări porunca, dar aceştia nu au venit la ambasador în ziua aceea.

Solul l-a mai întrebat pe askaniama despre mijlocitorii lor „ai cui oameni erau? Ai bogdihanului, sau ai mandarinilor? Plătesc vreo dajdie hanului sau mandarinilor, fiindcă neguţătorii se tem şi nu îndrăznesc să cumpere şi să vîndă fără ei."

Askaniama a răspuns că nu sînt slujitorii bogdihanului, ci ai mandarinilor şi s-au înţeles ca ei să le dea voie [să vină în curtea ambasadorului ca să facă negoţ] şi ei le-au făgăduit să le îngăduie în schimbul cîtorva lani de argint. Mijlocitorilor le venea din asta un mare cîştig; cînd revindeau mărfurile ruseşti, oamenii lor strîngeau argintul, iar cînd ruşii şi buharanii vor cumpăra mărfuri de la ei, mijlocitorii vor da pentru mărfurile cumpărate trei părţi, iar pentru ei vor lua un sfert, şi din amîndouă părţile cîştigul lor va fi mai mare şi nu numai cu noi fac aşa, ci cu toţi străinii care vin în China. Bogdihanul a dat multe porunci, totuşi nu i-a putut linişti, fiindcă mandarinii îşi apără fiecare pe omul său. Askaniama a adăugat că mai are de vorbit cu solul ceva, însă că va veni cu iezuitul alihahava şi atunci îi va spune mai multe, iar solul l-a întrebat din nou despre îngăduinţa de a ieşi afară din curte şi el a răspuns că nu vorbise încă; iar despre negoţ solul a spus că mărfurile se vînd foarte încet, iar askaniama a răspuns că pentru

mărfuri cer prețuri prea mari și ei nu pot să cumpere. Solul a zis că niciodată nu s-au vîndut asemenea mărfuri rusești atît de ieftin și ei totuși spun că prețurile sînt ridicate. Askaniama a răspuns că se vor vinde în curînd și după puțin a plecat.

În ziua de 5 iulie a venit la sol un buharan din orașul Turfan care sosise anul trecut în China, dar nu plecase la Tobolsk din pricina războiului, și i-a spus că împreună cu el sînt vreo șaptezeci de oameni. Ei au venit cu lama din Tarhan, care era trimis de calmucul Ocirtu-han cu mărfuri cu cai și cu robi prizonieri de război și cîteva hermine, pe care le-au vîndut cu prețuri mici : douăzeci și cinci de lani suta ; caii cei buni cu cîte șaptezeci și optzeci, cei proști, cîte treizeci sau douăzeci, iar robii cei buni cu cîte o sută de lani ; cei răi, la șaptezeci și mai puțin. Despre război a spus că între Galdan și Ocirtu este încă război și de aceea ei nu știau dacă pe drumul de întoarcere la Tobolsk sînt tîlhari sau nu. Solul a întrebat pe larg despre drumul prin Astrahan către China, pe unde se poate ajunge. El a răspuns că de la cel din urmă oraș din China, Kokotan[1], pînă la orașul buharan Turfan, unde locuiește Baba-han, care de multe ori și-a trimis solii la măria-sa țarul, se poate ajunge cu caravana în patruzeci de zile, iar de la Turfan pînă la orașul buharan Samarhan, tot cu caravanele, șaizeci de zile. De la Samarhan pînă la Astrahan pe drumul caravanelor se merge douăzeci de zile sau mai puțin, după cum se ține pasul, numai că este oarecare primejdie din partea calmucilor și altor băștinași pînă la Turfan, însă între Turfan și Astrahan nu este nici un fel de primejdie și pe aici trec toți calmucii supuși lui Ocirtu. Solul i-a spus să vină mai des împreună cu alți buharani, și el a răspuns

---

[1] După Baddeley, Kuku-hoton, adică Kwei-hwa-ceng.

că cu dragă inimă ar veni pe la sol în fiecare zi, însă slugile chinezilor nu le îngăduie să ajungă la ei şi îi gonesc încă înainte de a ajunge la porţi. Solul a spus că askaniama va da poruncă să li se dea voie pe poartă, şi ei să vină fără nici o teamă. În timpul acela a venit de la poartă zarguceiul care a cerut să îl îndepărtăm pe buharan, fiindcă oamenii lui s-au oprit departe, dincolo de ziduri la vreo patru verste. Buharanul a venit către seară şi a plecat în grabă, căci zarguceiul nu l-a lăsat să vorbească mult, deoarece erau bănuitori în privinţa ruşilor.

În ziua de 6 iulie au sosit la sol alihamba şi askaniama şi iezuitul alihahava, care au adus cu ei clauzele pe care mai înainte le dăduse lor ambasadorul şi l-au întrebat în taină despre acea condiţie în care era scris din partea ţarului să slobozească prinşii de război ruşi şi despre ceilalţi, cei care au trădat şi au fugit aici în China, pe prizonieri să-i slobozească în schimbul răscumpărării, iar trădătorii fără nimic în schimb să îi fie predaţi. Au deschis vorba despre asta fiindcă această treabă nu pornise de la ei anul trecut cînd bogdihanul a trimis scrisoarea măriei-sale ţarului, ci începuse mai ales de la Danilo Arşinski, care a trimis mai înainte pe Naun la askaniama şi l-a rugat să-i primească o solie, iar askaniama a trimis oameni la Danilo şi acesta a făcut la fel, iar askaniama i-a dus în faţa bogdihanului şi împăratul le-a înmînat acestora o scrisoare către ţar şi prin viu grai le-a spus că a scris şi despre Gantimur. De bună seamă a fost porunca ţarului către Danilo ca să trimită o solie, căci fără porunca ţarului n-ar fi cutezat. Cînd au auzit că măria-sa ţarul nu are cunoştinţă despre ce a scris bogdihanul în legătură cu Gantimur, ei n-au putut să creadă cu toate că ţarul spusese în scrisoarea lui că nu a înţeles ce era scris de bogdihan

„și de aceea te-a trimis pe domnia-ta și scrisoarea. Totuși, cu toate că nu a înțeles-o în totul, puteă însă să își dea seama de la cazaci cît de cît că era vorba de Gantimur, fiindcă li se spusese de către noi aicea și la Naun. De asemenea au întrebat, fiindcă bogdihanul iarăși a poruncit să se intereseze despre acea clauză, dacă într-adevăr vrea țarul să fie predați oamenii aceia fie prin răscumpărare, fie altfel? Bogdihanul a mai poruncit să te întreb pe domnia-ta, solul, dacă ai poruncă de la măria-sa țarul să îi iei cu dumneata dacă va binevoi să-i predea, sau doar întrebi acum și doar iei răspunsul, iar după ei o să trimită altădată cînd va voi. A mai poruncit să întrebăm: dacă domnia-ta îi vei lua acum pe acești oameni după porunca bogdihanului, după aceea măria-sa țarul va face la fel dacă sînt oameni de ai noștri acolo? Îi va da în schimb așa cum ar face și măria-sa bogdihanul?" Solul le-a spus că cele ce au afirmat: „că lucrurile au început de la Danilo și nu de la ei, asta nu e tocmai așa, fiindcă askaniama a trimis oameni la Nercinsk cu [pretextul de] negustorie ca să iscodească și apoi a mai trimis doi oameni și un grămătic, și le-a spus să rămînă ostateci, după cum știu despre asta toți cazacii din Nercinsk, care sînt acum cu mine, deoarece totul începuse nu demult. Cît despre cele spuse că nu era cu putință ca măria-sa țarul să nu știe nimic despre cele cerute de han de multe ori am discutat cu askaniama pe larg la rîul Naun și aici că măria-sa țarul în nici un chip n-a știut ce dorea bogdihanul în scrisoarea lui și iarăși i-am spus că avem două dovezi care arată că țarul nu a știut nimic din ce se spunea în scrisoare și cele ce s-au poruncit prin viu grai. Întîia dovadă este că măria-sa țarul a scris scrisoarea în trei limbi și nu într-una singură, ca să nu fie vreo neînțelegere asemănătoare ca cea în legătură cu scrisoarea bogdiha-

nului care a fost scrisă în limba voastră şi nimeni nu a putut să înţeleagă ce scria, căci dacă ar fi înţeles, şi măria-sa ţarul ar fi scris numai în limba rusă. A doua dovadă este că nu numai scrisoarea de mai înainte nu au înţeles-o şi de aceea au trimis-o înapoi cu mine, dar şi celelalte mai vechi, una a bogdoiţilor şi două ale chinezilor, pe care voi le-aţi tălmăcit şi aţi văzut că sînt scrise acum două sute şaizeci de ani. Se mai poate aduce şi a treia dovadă şi anume că nicăieri în lume nu se obişnuieşte ca scrisorile trimise de un împărat altui împărat să fie înapoiate, dar acum au fost trimise fiindcă nu au putut fi citite cele scrise în ele. Cît despre întrebarea dacă măria-sa ţarul doreşte într-adevăr ca oamenii aceia să îi fie predaţi, desigur că măria-sa ţarul doreşte şi în clauze este arătat fie că vor fi daţi cu răscumpărare ori fără răscumpărare ; despre luarea lor, dacă bogdihanul binevoieşte să arate dragoste măriei-sale ţarului, şi să îi predea, eu îi iau cu mine. Astfel din partea înălţatului bogdihan se va arăta măriei-sale ţarului mare prietenie şi dragoste ; şi din partea măriei-sale ţarului dacă vreun om de al vostru s-ar găsi în împărăţia rusească la fel se va face. Dacă este nican sau dacă este bogdoit, măria-sa ţarul făgăduieşte să îi predea în acelaşi fel.“ Ei au spus : „Domnia-ta ştii mai bine dacă din împărăţia noastră sînt trădători sau prinşi de război, căci ai noştri nu pot să ştie despre ei, deoarece împărăţia noastră chineză este întinsă şi cine poate să-i ştie care au fugit la voi de la noi, fiindcă străinii se recunosc lesne după limbă şi domnia-ta care ai fost trimis aici la noi cum să nu-i cunoşti ?“ Solul a răspuns : „Împărăţia rusească este şi mai întinsă şi nu întotdeauna se poate şti care fug de la voi, deoarece hotarele noastre sînt întinse şi poate trece oricine prin multe locuri în împărăţia rusească şi nu-i ceea ce spuneţi

voi că nu puteţi şti cine fuge de la voi, fiindcă împărăţia voastră este de jur împrejur mărginită de munţi înalţi, pe care se întinde marele zid, şi orice om care intră într-un oraş de hotar îl scrieţi în catastif şi de aceea puteţi mai uşor să ştiţi. Noi în afară de banditul acela de tălmaci, alţii nu cunoaştem şi credem că acum acela este şi spînzurat pentru tîlhării, însă despre oamenii noştri de la voi noi ştim, fiindcă sînt ruşi creştini, supuşi ai măriei-sale ţarului. Ei au fugit din oraşele lor de graniţă şi au venit la voi, trăind acum aici în oraşul de scaun, şi fraţii lor au venit cu oamenii noştri să-i caute. Dar despre alţii vă întreb eu, de cei care au fost prinşi în război ; şi dacă la noi sînt fugari din ţara voastră, nicanţi sau bogdoiţi, măria-sa ţarul va porunci să-i predea, numai dacă sînt într-adevăr supuşii bogdihanului, pentru că măria-sa ţarul iubeşte dreptatea. Şi aşa cum cuvîntul dumnezeiesc nu se poate schimba, la fel şi cuvîntul împărătesc niciodată nu se întoarce. Dacă la noi este un supus adevărat al bogdihanului, ştiu că măria-sa ţarul va porunci să fie predat. Măria-sa a poruncit să-i cer pe acei fugari nu de altceva, fiindcă ce cîştig ar putea avea de la zece sau douăzeci de oameni, ci pentru ca să fie prilej de prietenie între amîndoi împăraţii şi împărăţiile lor. De asemenea va fi de folos şi pentru cei care au şi încercat mai înainte să fugă dintr-o parte în alta ; ei vor înceta să mai fugă cînd vor şti că fugarii vor fi daţi înapoi, findcă aceştia totdeauna au fost pricina de certuri între împăraţii şi doresc duşmănie şi război ca să-şi acopere nelegiuirile." Askaniama a spus că şi ei sînt bucuroşi de asta şi de aceea a scris bogdihanul o scrisoare ţarului ca să înceteze în viitor astfel de întîmplări, care nu duceau decît la certuri şi duşmănie între state. Ambasadorul răspunse că ştie cît iubeşte măria-sa ţarul dreptatea, ca şi bogdihanul,

şi dacă ţarul i-a cerut într-adevăr pe supuşii săi de la bogdihan, crede că şi bogdihanul îi va cere predarea adevăraţilor lui supuşi şi nu pe alţii. Ei au spus: „Mai ales de aceea am venit, din porunca bogdihanului, să vorbim despre această dorinţă şi iarăşi ne vom întoarce la înălţimea-sa să îi comunicăm vorbele domniei-tale şi va fi aşa cum porunceşte bogdihanul". După aceea solul pomeni din nou despre îngăduinţa de a ieşi din curte, dacă în curînd le vor da libertate să cumpere mărfurile după voie, cerînd să se poruncească la poartă să li se dea voie buharanilor să vie la sol. Alihamba a spus că de aceasta se ocupă askaniama, iar askaniama a spus că este treaba lui alihamba. Solul răspunse: „Despre asta domniile-voastre nu mai puteţi spune acum nimic, fiindcă sînteţi amîndoi aici şi puteţi să ne daţi voie ori amîndoi, ori unul din domniile-voastre, căci atunci cînd se găseşte doar unul din domniile-voastre el pune totul pe seama celuilalt". Ei au răspuns că vor vorbi bogdihanului cînd vor avea răgaz, dar mai întîi îl vor încunoştinţa despre treburi mai importante, ce s-au vorbit mai înainte. „Iar asemenea [mărunţişuri] nu pot să fie amestecate între treburile de seamă, fiindcă este o pricină neînsemnată să vi se dea voie să mergeţi în oraş." Iezuitul a adăugat din partea lui[1] că ei nu îndrăznesc să facă nici cel mai mic lucru cu de la sine putere, fiindcă sînt foarte bănuitori între ei şi se tem unul de altul; de aceea orice treabă o fac pe îndelete şi numai cu voia hanului. Şi iarăşi au plecat. Şi era limpede pentru ce au venit să întrebe, fiindcă doreau să ceară de la măria-sa ţarul pe Gantimur în locul acelor fugari trădători, dar Gan-

[1] Iezuitul vorbea latineşte cu ambasadorul, traducînd spusele celor doi mandarini, deci printre vorbe putea să-i spună orice, fără să fie înţeles de ceilalţi.

timur nu a fost niciodată supusul hanului în afară de timpul cît a fost la ei și apoi se întorsese la Nercinsk. În China sînt acum treisprezece ruși și numai doi au fost luați prizonieri pe rîul Amur, toți ceilalți fiind fugari vicleni din cetățile de graniță, mai cu seamă din fortul Albazin. Acum trei ani, trei oameni au fugit pe rîul Amur pînă la gura Singalului, iar chinezii i-au primit și i-au dus fără întîrziere în orașul de scaun, unde bogdihanul le-a dat simbrie, a dat porunca să se căsătorească și să fie înscriși în oștire, iar acum îi învață pe oștenii bogdihanului să tragă cu flintele și de pe cal, și de pe jos, așa cum a scris unul din Tobolsk fratelui său și care acum este luat tălmaci la cancelaria solilor, fiindcă știe să scrie rusește, a învățat și limba chineză și tălmăcește toate documentele rusești. Rușii aceștia merg la biserica iezuiților, dar acum unii dintre ei sînt trimiși la oaste și doar unul din ei, Onașka, tătar din naștere, e ținut mai în cinste, cel care a fugit în China înaintea tuturor. În urmă cu cîțiva ani, el i-a spus lui Gavril Romanov că măria-sa țarul dă bir hanului Crimeii, iar hanul Chinei este mult mai mare decît hanul Crimeii, și alte lucruri înjositoare. De asemenea iezuiții au spus și au arătat desenat întreg ținutul Siberiei, fiind însemnate toate cetățile și cîți oameni sînt în ele, pe care trădătorii aceia le-au spus bogdihanului ca să primească răsplată și onoruri din partea lui, dar acum se tem grozav de bogdihan să nu îi predea ambasadorului ; au fost la iezuiți ca aceștia să-l roage pe sol din partea lor că dacă bogdihanul voiește să-i dea, atunci solul să-l roage pe bogdihan să [îngăduie să] plece cu ei și soțiile și copiii lor. La curtea solilor ei au venit adesea, dar nu le-au dat voie chinezii să se întîlnească cu rudele lor și au pus străji în fața porților ca în nici un fel să

nu-i vadă pe oamenii noştri, dar cînd s-au întîlnit, multe lacrimi au vărsat.

În ziua de 7 iulie a venit la sol zarguceiul (diacul) şi a spus: „Mîine hanul dă un ospăţ la cancelarie unde străinii sînt onoraţi de trei ori după obicei şi au întrebat [mandarinii] de cîţi cai aveţi nevoie". Solul l-a întrebat de ce alihamba şi askaniama care au fost ieri nu i-au spus nimic despre asta. Zarguceiul a răspuns: „Nici ei, nici eu n-am ştiut încă, fiindcă atunci hanul nu poruncise nimic". Solul i-a spus: „Cu toate că ei nu au spus-o, totuşi noi am auzit de la nişte oameni de rînd, de la tălmaci, că va fi dată masa şi nu este frumos că nu ne-aţi vestit dinainte şi poate veţi cere tot aşa pe neaşteptate să părăsim şi oraşul împărătesc". Zarguceiul a răspuns că despre asta el nu ştie, dar mai-marii săi au obiceiul să-i facă să plece cît mai curînd pe toţi străinii după ce le dădeau trei ospeţe apropiate în timp unul de altul. [1]

La 9 iulie nu au fost în curtea solilor neguţători chinezi ca să cumpere mărfuri, fiindcă în ziua aceea a fost o ploaie torenţială, şi în oraş noroiul era neasemuit de mare.

La 10 iulie a venit singur askaniama la sol şi a întrebat dacă se cumpăra marfa din vistieria ţarului şi a sa. Acesta răspunse că din mărfurile vistieriei nu a cumpărat nimeni, întreg negoţul merge foarte prost şi doar cazacii au vîndut cîte ceva, de nevoie, şi adesea au luat [preţ] cît au putut. „Mărfurile nu se desfăceau, fiindcă tălmacii s-au înţeles cu oamenii mandarinilor şi îi bat pe neguţători, izgonindu-i chiar în faţa noastră şi nu le dau voie să cumpere nimic de la noi, pentru că mijlocitorii aceia vor să cumpere totul la preţurile cele mai scăzute. De asemenea pe neguţători nu-i lasă să intre pe

---

[1] Aici îşi are locul însemnarea datată greşit 8 iunie, p. 136.

poartă pentru vînzări şi dacă se va face la fel, mărfurile nu se vor desface şi nici cumpărarea nu va fi după voie; aşadar va mai putea fi vorba de prietenie şi dragoste între cele două împărăţii? Mai bine ar fi să ni se ia pe faţă mărfurile, după cum vă este obiceiul, decît să se umble cu viclenii, şi de aceea el, solul, după porunca măriei-sale ţarului, cere bogdihanului ca de la mărfuri să se ia vamă, dar să se dea libertate negoţului şi să-i lase pe buharani, tătari şi pe alţii să vină în curte; însă acum oamenii noştri sînt ţinuţi ca într-o închisoare." Askaniama a spus: „Mandarinii nu ar cuteza să facă aşa ceva, şi nici mijlocitorii, căci bogdihanul nu ia vamă nici chiar de la supuşii lui", iar despre îngăduinţa de-a ieşi în oraş a spus: „Cînd bogdihanul va întreba despre sănătatea domniei-tale, atunci îi vom putea spune, dar acum nu cutezăm să-i aducem la cunoştinţă, fiindcă ne temem de mînia lui, să nu se supere pe noi şi pe voi fiindcă ne-am gîndit la o încălcare a vechiului obicei". Şi mandarinii au mare bănuială împotriva lui că el îi raportează [despre treburile soliei] pentru profit [personal], totuşi cînd se va ivi prilejul, la timp potrivit, îi va aduce la cunoştinţa hanului să dea libertate pentru cumpărarea mărfurilor măriei-sale ţarului şi a cazacilor. Askaniama a mai spus că dacă ar fi acum iarnă blănurile s-ar vinde repede, fiindcă în timpul iernii fiecare are nevoie de îmbrăcăminte călduroasă, dar acum e vară şi fiecare om se gîndeşte că pînă la iarnă mai este mult.

Solul i-a amintit lui askaniama că a poruncit să li se dea voie să intre pe poartă buharanilor, dar acum de amîndouă părţile sînt aşezate străji, care nu le îngăduie nici să se apropie de poartă; mai mult, buharanilor li s-a poruncit aspru să nu vină cu nici un chip la sol. „Ce fel de dreptate este asta ca ei să stea dincolo de porţi şi să nu li se îngăduie

să vină la noi, şi nici oamenilor noştri să nu li se dea voie să iasă pe poartă nicăieri ; în felul acesta ce fel de negoţ poate fi?" Askaniama a poruncit să li se îngăduie buharanilor să intre pe poartă nestînjeniţi, şi în faţa noastră zarguceiul a dat poruncă [străjilor], dar după ce noi n-am mai fost de faţă, a poruncit să fie iarăşi opriţi, şi zarguceiul mărturisi solului că askaniama nu numai că i-a poruncit să nu le dea voie buharanilor să intre, ci i-a spus să-i prindă pe tălmaci şi, după ce-i va prinde, să le dea o pedeapsă aspră. Fiind askaniama încă la sol, hanul trimise după el. Ambasadorul l-a rugat pe askaniama să nu uite ce i-a spus despre libertatea negoţului şi el a făgăduit să o facă la timpul potrivit şi a plecat.

În aceeaşi zi, după-amiază, a venit la sol zarguceiul şi i-a spus : „Mîine, domnia-ta, vei lua masa cu hanul" şi a plecat.

În ziua de 11 iulie a venit la sol askaniama şi i-a spus : „Astăzi vei sta la masă cu hanul în foişor şi vei fi însoţit doar de paisprezece oameni, dintre cei mai mari în rang". Solul ceru îngăduinţa să ia mai mulţi, tot atîţi cîţi a luat cînd a fost la închinăciune, însă el i-a răspuns că nu este cu putinţă aşa ceva. Solul a spus că nu va lua mai mult decît doi dvoreanini din Moscova, preotul, doi grămătici, nouă fii de boieri, dintre care şapte din Tobolsk, unul de pe Lena, şi pe fiul lui Pavel Sulghin din Nercinsk, şi apoi i-a spus că măria-sa ţarul i-a poruncit să trimită nişte cazaci cu buharanii să cumpere revent din oraşul Sung. Askaniama a răspuns că pentru asta a trimis [o notă] la cancelaria mongolă, lui alihamba, pentru că asta nu e treaba lui, ci : „Alihamba ştie despre asemenea lucruri la cancelaria lui ; aşa cum ştiţi şi voi, buharanii ţin de această cancelarie, fiindcă fiecare departament are treburile lui

deosebite şi nu se poate amesteca unul în treburile celuilalt".

Solul se plînse că nimeni nu îndrăzneşte să cumpere vulpi negre şi a spus să se ia aceste blănuri pentru vistieria hanului, dîndu-se în schimb diferite mărfuri după poruncă. Askaniama a spus că se pot vinde şi în curte, dar chinezii le cumpără doar pentru a le face iaghi, care sînt dăruite din partea hanului nepoţilor săi, iar alţii nu au voie [să le cumpere], şi dacă s-ar fi ştiut de la început, ar fi fost date hanului printre daruri, iar hanul le-ar fi primit. Ambasadorul i-a spus că are multe vulpi şi ar fi fost necuviincios să le dea pe toate drept daruri, numai vulpi, iar askaniama i-a spus că însuşi hanul avea un foişor mare plin cu vulpi negre şi că acum nu avea nevoie, dar pot fi vîndute pe loc rudelor hanului. Solul a spus că acum nimeni nu va mai cumpăra şi nu numai atît, dar nici să le privească nu va mai îndrăzni. Askaniama a spus: „Dacă nu vor cumpăra vulpile, atunci vom putea spune hanului şi cred că vor putea fi luate pentru vistierie". A venit un grămătic şi l-a luat pe askaniama să se ducă sus. Atunci solul l-a rugat iarăşi să îi spună şi acum bogdihanului, fiindcă se duce la el, să îngăduie să meargă şapte cazaci cu buharanii pentru a cumpăra rădăcini de revent pentru măria-sa ţarul şi askaniama iarăşi i-a răspuns ca şi mai înainte că e cu neputinţă să-i spună, că despre asta a trimis o notă lui alihamba la cancelaria mongolă şi alihamba îi va spune bogdihanului, deoarece este treaba cancelariei lui. Din partea măriei-sale ţarului era poruncă să se trimită la Astrahan pentru a cerceta drumul şi felul cum se poate merge, dar nu putea să le spună lor, fiindcă erau prea bănuitori, şi le-a cerut numai să poată să tri-

mită să cumpere revent.[1] Cu toate acestea ei nu au îngăduit cu nici un chip și au poruncit calmucilor și buharanilor să nu-i ia pe ruși și aceia n-au îndrăznit să-i primească. Solul l-a întrebat pe askaniama de ce a poruncit bogdihanul să nu cumpere oamenii noștri nici un fel de marfă și askaniama a răspuns că nimeni n-a dat o astfel de poruncă și toți pot să cumpere ce voiesc și cît doresc. Solul a spus că cu siguranță trebuie să fie o asemenea poruncă din partea lor, fiindcă slujitorii lor [chinezii] au adus în curte să vîndă multe mărfuri, însă dintr-o singură dugheană; din altele n-au adus nici un fel de marfă. Askaniama a spus că pentru asta nu era nevoie să fie vreo poruncă și că poate negutătorii s-au înțeles între ei și că vor să vîndă mai scump, și pentru a cere prețuri mai mari vînd dintr-o singură dugheană. Solul întrebă de ce calmucilor și mongolilor le-au dat voie să facă negoț cum le place, iar oamenilor noștri li se dă voie în oraș numai cîte cinci, pe rînd, și aceia însoțiți de străji. Askaniama a răspuns că acei calmuci sînt ai taișilor vecini din apropierea zidului și în fiecare an îi trimit bogdihanului bir și de aceea pot să umble și să facă negoț în voie.

În ziua de 16 iulie au venit la sol împreună cu askaniama niște curteni și l-au întrebat dacă are vreun om care să știe să înoate și să se dea la fund, numai să fie foarte bun. Solul a răspuns că toți oamenii lui știu să înoate și askaniama a cerut să îi aleagă pe cei mai buni, fiindcă el i-a lăudat în fața hanului că i-a văzut mai înainte în timpul drumului și nu vrea să se facă de rușine. Solul a ales zece cazaci, dar n-au fost chemați în ziua aceea.

---

[1] Astfel de comentarii care se adresează unor necunoscători ai dispozițiilor primite de spătar pot fi o indicație că documentul a fost scris după ce Milescu a auzit de moartea țarului Alexei.

Tot atunci sfetnicii au adus înapoi banii[1] şi după ce au mai stat puţin au spus că zăriseră la sol o sabie frumoasă cu mînerul de aur şi cu lama foarte bună şi l-au întrebat dacă le-o dă să le-o arate şi celorlalţi curteni. Au mai spus că ei au un tată bătrîn şi l-au rugat pe sol să le dea şi cartea olandeză cu gravuri, în care scrie despre solia olandezilor în China, ca să i-o arate bătrînului şi o vor aduce curînd înapoi. Curtenii i-au arătat solului cea mai bună sabie a bogdihanului, care avea mînerul de aur, de formă chinezească, şi lama tot din oţel chinezesc. Solul a răspuns că le va împrumuta cartea, dar nu şi sabia, fiindcă întotdeauna o poartă cu el. Askaniama s-a dus afară şi a adus tălmaciul de mongolă şi prin el l-a rugat mult pe ambasador să îi dea sabia, jurînd că i-o va aduce mîine înapoi tot aşa cum i-au adus şi banii. Cînd a văzut că îl roagă atîta, le-a dat şi sabia, şi cartea şi iarăşi le-a dat să mănînce şi să bea celor doi şi ei l-au întrebat despre multe altele ca şi mai înainte, stînd pînă seara tîrziu cînd au plecat iarăşi sus la han.

În ziua de 17 iulie au sosit la sol sfetnicii care au adus cartea şi sabia şi l-au rugat tare să nu se opună celor ce-i vor cere şi apoi i-au spus: „Bogdihanul a poruncit să te picteze pe domnia-ta, ambasadorul măriei-sale ţarului, mai ales cu hainele acelea pe care le-ai purtat mai înainte“, fiindcă întîia dată a fost desenat doar jumătate, şi acum a poruncit să-l zugrăvească întreg şi cu sabia şi buzduganul pe care ei l-au văzut la el. Solul le-a răspuns că acum era o zi foarte călduroasă şi şuba de samur este foarte grea şi nu poate s-o poarte, iar pentru desenul dinainte s-a obosit mai mult de trei zile. Au vorbit mult despre asta şi în cele din urmă

---

[1] După Baddeley se pare că ambasadorul le împrumutase cîteva monede ruseşti pentru a le arăta şi altora.

solul a spus să-l zugrăvească cum voiau și iarăși l-au ținut pînă în seară, cu sabia și buzduganul așa cum l-au rugat, și au vorbit despre tot felul de lucruri ca și mai înainte, prin mijlocirea iezuitului. După aceea au luat portretul și au plecat la cancelaria soliilor în apropierea curții ambasadorului. Curtenii au văzut la sol și flintele cele lungi și l-au rugat să le vîndă lor, dar solul le-a spus că drumul la întoarcere este lung și primejdios și nu poate să îl facă fără arme. Sfetnicii au adus o sabie foarte bună, cu mînerul de aur, lucrătură turcească, iar pe curea era scris că sabia a fost adusă drept dar de hanul calmucilor Ocirtu ; și un sfetnic a spus că lor nu le place oțelul și că ei au mult de aceeași calitate, însă adevărul era că ei se făleau cu sabia. Solul le-a răspuns că se cunoștea că e bun oțelul și într-adevăr turcesc, după cum a citit și în scrierea săpată pe sabie.[1] După aceea, mai întîrziind puțin, a venit iezuitul singur și a spus că trebuie să îi mulțumească bogdihanului, după obiceiul lor, că a trimis să-l zugrăvească, iar sfetnicilor și zugravului să le dăruiască ceva. Solul i-a răspuns iezuitului : „Dacă bogdihanul îmi dăruiește o copie, cînd va fi gata, îi voi mulțumi și le voi dărui ceva sfetnicilor și zugravului". Iezuitului i-a spus să repete cele spuse de el și să mulțumească bogdihanului după obiceiul rusesc că i-a trimis pe oamenii aceia, iar dacă îi va da o copie, atunci îi va cinsti și pe sfetnici, și pe zugrav.

În ziua de 18 iulie a venit la sol trimisul Tarhan-lama, care venea de la Ocirtu, hanul calmucilor, și l-a întrebat de sănătate, iar după aceea solul l-a informat [pe Tarhan-lama] că askaniama i-a spus că Ocirtu dă în fiecare an bir bogdihanului. Tarhan-lama i-a batjocorit pe chinezi și a spus că hanul lor

[1] O confirmare că N. Milescu cunoștea limba turcă.

este asemenea hanului bogdoiţilor, chiar mai bun, şi de ce să-i dea bir, ba încă ei primesc bir de la ceilalţi, şi a zis că se va plînge la cancelarie lui alihamba şi lui askaniama. Solul l-a rugat să nu vorbească de el nimic şi Tarhan-lama a spus că în nici un caz nu va vorbi despre el, fiindcă măria-sa ţarul este ca un tată pentru hanul Ocirtu şi este apropiat de oamenii săi, cărora le dă sprijin şi daruri multe. Solul i-a dat să bea şi să mănînce lui şi calmucilor care-l însoţeau şi din care mulţi fuseseră chiar şi la Moscova.

În aceeaşi zi au venit şi sfetnicii împreună cu askaniama, cu iezuitul şi cu zugravul care l-a făcut [pe ambasador] cu feregeaua, cu caftanul brodat cu fir şi căciula de boier. În timpul cît erau acolo la sol, cazacii s-au luat la harţă cu străjile chinezeşti de la poartă şi askaniama s-a mîniat fiindcă oamenii noştri au lovit străjile. Solul a spus că totul a început fiindcă sînt ţinuţi ca într-o închisoare şi nu li se îngăduie să se apropie de porţi, iar dacă doresc să privească pe uliţă, ei nu le dau voie; dar oamenii noştri nu erau obişnuiţi să stea la închisoare şi în lume nu s-a mai pomenit ca solul să fie întemniţat cînd a venit cu gînduri bune, şi de aici a pornit cearta. Askaniama a spus: „Vechiul obicei nu va fi schimbat pentru voi, dar s-ar putea totuşi ca bogdihanul să vă lase liberi, şi cînd domnia-ta vei ajunge în faţa măriei-sale ţarului, vei putea să-i spui că de va mai vrea în viitor să trimită soli, e bine; dar dacă nu va mai voi, vom fi tot atît de mulţumiţi". Solul spuse că aşa va face şi va aduce totul la cunoştinţa măriei-sale ţarului şi a întrebat apoi dacă mongolii şi buharanii au venit de la taişa Galdan cu vreo solie, sau pentru negustorie, iar el i-a răspuns că au venit de la hanul Ocirtu şi de la Galdan cu iasakul, de aceea le-au dat voie să umble slobozi. Solul a zis că askaniama nu spune

adevărat că au venit cu iasakul ; dar despre orice sol străin care vine la bogdihan şi îi aduce daruri ei spun că este bir în natură „şi nu numai că este o jignire pentru noi, dar nici pentru ceilalţi nu este plăcut, fiindcă şi ei sînt hani liberi".

Askaniama a răspuns : „Dacă cineva a vorbit despre voi în felul acesta, sînt oameni de rînd, mărunţi". Şi solul iarăşi l-a întrebat despre negoţ, dacă nu le dă voie să vîndă la preţuri după voie şi să cumpere la fel. Sfetnicii şi askaniama au răspuns : „Dacă domnia-ta ar dori să facă negoţ ca şi ei, să fi venit aşa cum obişnuiesc neguţătorii şi nu cu o solie". Solul a spus că pot face negoţ şi fără ei, fiindcă ştiu singuri că avem mătăsuri şi tot felul de stofe de aur mai bune decît ei. Ei au răspuns : „Fără încetare vă lăudaţi mărfurile voastre şi pe ale noastre le defăimaţi". Solul a răspuns că mărfurile singure se laudă, deoarece : „caii, armele şi veşmintele, atlasurile şi mătăsurile, postavurile, brocarturile cu flori de aur, catifelele şi taftaua sînt aşa cum le văd ei înşişi. Şi mai înainte de asta askaniama a lăudat mărfurile noastre pe care le-a văzut şi astfel noi avem ce să purtăm şi fără mărfurile voastre, însă măritul nostru ţar nu doreşte mai mult pe lume decît bunul renume şi de aceea trăieşte în prietenie şi dragoste cu alte împărăţii, din care pricină a trimis şi bogdihanului o solie cu acelaşi gînd. Măria-sa a poruncit să vorbească despre neguţătorie spre folosul nostru, ca şi al vostru, ca să slujească drept o legătură de prietenie, deoarece orice împărat doreşte să îşi îmbogăţească supuşii. Şi dacă nu vor veni de la voi spre noi, ca şi de la noi spre voi soli şi neguţători, cum se poate întemeia o prietenie ?" Ei au răspuns că şi ei erau bucuroşi pentru aşa ceva, însă îi primeau pe soli după un obicei, iar pe neguţători după un altul. Amba-

sadorul zise că neguțătorilor le dădeau un răgaz doar de șapte săptămîni, și după trecerea acelui timp, fie că vindeau, fie că nu, îi trimiteau afară din împărăție, însă veneau după voia lor, dar solului nu-i dă voie să iasă din curte, deși venea din poruncă. Sfetnicii au spus că au moștenit obiceiul din bătrîni și nu pot să-l schimbe și multă vreme au discutat cu askaniama. Solul l-a întrebat pe askaniama de ce nu i-a arătat pe larg la Naun că nu va putea să-i dea voie să meargă și că va fi astfel reținut ca și într-o închisoare, căci din pricina zăvorîrii, jumătate din oameni s-au îmbolnăvit și alții au murit. După aceea sfetnicii au plecat spre han și după ei veni askaniama împreună cu iezuitul și a spus că bogdihanul a auzit de oamenii noștri că înoată sub apă cu mare măiestrie și că se scufundă. Solul a ales dintre cazaci patru oameni pe care i-au dus departe de oraș și aceștia au povestit că pe apă a venit un caiac poleit cu aur, în care era hanul, dar nu l-au văzut, însă erau acolo sfetnicii și askaniama, și au înotat și s-au scufundat în fața hanului. Au adus și doi oameni de-ai lor, dar cu toate că și ei au înotat și s-au scufundat, ca rușii n-au putut, iar după ce s-a terminat înotul, i-a trimis iarăși pe toți la curtea solilor.

În aceeași zi a murit cazacul Mihail din Selenghinsk și din porunca bogdihanului au fost trimise un coșciug și niște mătase albă și au poruncit să fie înmormîntat în același loc în care fusese îngropat mai înaintea lui cazacul din Nercinsk, cel ce venise în China cu Ignati Milovanov. La înmormîntare au poruncit să meargă numai douăzeci de oameni. L-au înmormîntat în afara orașului, doar oamenii noștri au avut voie să fie înmormîntați în văzul tuturor, trupurile celor de alte credințe erau aruncate în curte ca hoiturile de animale.

Tot în ziua aceea, către seară, a venit iarăşi la sol askaniama şi a spus că: „Oamenii voştri înoată grozav şi hanul i-a lăudat, dar a întrebat dacă nu sînt alţii şi mai buni". Solul a spus că îi va întreba pe cazaci şi dacă se vor găsi mai buni, îi va spune lui askaniama. Pe bogdihan bucuros îl servea din toată inima după puterile sale. A mai spus că bogdihanului îi pare rău de moartea [cazacului] şi a poruncit să se dea tot ce trebuie pentru înmormîntare, spunînd să fie îngropat în cîmp, afară din oraş, şi să îl însoţească douăzeci de oameni, iar pentru celălalt cazac bolnav, din Tobolsk, a poruncit să fie trimis doctorul lui ca să-l lecuiască şi a mai poruncit ca solul să interzică cazacilor să se mai gîlcevească cu chinezii, fiindcă treburile importante au fost lămurite şi pot să cumpere tot ce voiau fără sfadă. Solul a spus: „Voi porunci ca ei să nu mai înceapă nici o gîlceavă cu oamenii voştri, fiindcă de acolo nu poate ieşi nimic bun". Solul le-a amintit că ţarul i-a poruncit să trimită cu buharanii şase cazaci pentru a cumpăra rădăcină de revent în oraşul buharan Turfan şi de acolo să se ducă în oraşul de scaun al împărăţiei noastre [Moscova], dar nu i-a spus că oamenii se vor duce la Astrahan, fiindcă chinezii sînt bănuitori. Askaniama a răspuns că poate spune despre asta bogdihanului, numai că să meargă astăzi cu buharanii este foarte greu, fiindcă între Galdan şi Ocirtu e război mare şi să nu se întîmple ceva din asta, dar îi va întreba pe trimişii lor [buharani] dacă se încumetau să plece şi dacă vor să ia oamenii sau nu. Solul a spus că deşi este război între ei, totuşi între ei şi măria-sa ţarul este pace, iar solii lor şi ambasadorii îi trimit şi astăzi ţarului şi măria-sa le trimite scrisori şi mici daruri; de aceea oamenii lui pot călători fără teamă. Askaniama a

spus că despre toate acestea va hotărî bogdihanul şi va fi aşa cum porunceşte el; după aceea a plecat.

19 iulie. A venit la sol trimisul lui Ocirtu, lama, și a adus cu el un șleahtic din corpul de călăreți din Smolensk al colonelului Denisov și a spus că l-au luat polonezii prizonier din regimentul boierului și voievodului cneaz Ivan Ivanovici Hovanski lîngă Polotk, cu cincisprezece ani în urmă, și l-au vîndut tătarilor, iar tătarii calmucilor și acum venea să-l roage pe măria-sa țarul să îl răscumpere de la lama. Solul i-a spus supusului lui Ocirtu că este un păcat să vîndă oameni, și el, lama, din dragoste pentru măria-sa țarul, să îl dăruiască fără răscumpărare, iar pentru asta îi făgăduiește să îi facă un dar ce va dori el și lama a spus că se va sfătui cu însoțitorii săi și iarăși va veni.

În aceeași zi l-au chemat la cancelarie pe tălmaci [să-i spună că] au vorbit cu oamenii lui Ocirtu la cancelarie și aceștia au răspuns că nu îndrăznesc să-i ia cu ei pe cazaci, dar le fusese poruncit de chinezi să spună că nu-i primesc pe ruși.

. . . .[1]

...măria-sa de la bogdihan doi oameni. Solul i-a spus că-i ceruse, deoarece a auzit „că voi aveți meșteri de poduri dibaci, cu toate că și în orașul Moscova sînt mulți meșteri zidari [care fac palate]". L-a mai întrebat de asemenea despre animalele sălbatice, ce soiuri sînt pe acolo și multe alte lucruri.

Fiind cu ambasadorul, a venit din partea hanului și l-a chemat pe askaniama sus; a plecat și alihamba, iar pe sol l-au lăsat cu zarguceiul. După puțin, au sosit iezuiții alihahava și bătrînul care trăia încă din timpul împăraților nicanți, în urmă cu vreo pa-

---

[1] Lipsește în textul slavon.

truzeci şi cinci de ani şi pe care, precum fusese cinstit de fostul han, la fel îl cinsteşte şi hanul de acum. Ei i-au spus solului că bogdihanul a trimis şi i-a chemat [pe askaniama şi pe alihamba], fiindcă acum doreşte să facă ceva nou „pentru măria-sa ţarul, însuşi bogdihanul vrea să te invite pe domnia-ta la el, în fundul palatului său unde locuieşte, şi nimeni mai înainte nu a stat în felul ăsta în faţa hanilor nicanţi şi chinezi, care n-au dat voie niciodată să fie văzuţi" şi chiar ei [iezuiţii] se minunează cum de s-a trecut peste acest obicei. Au mai spus că i-a chemat să fie tălmaci şi să-i arate cum să se poarte după obiceiul lor şi că sînt foarte bucuroşi pentru cinstea măriei-sale ţarului şi pentru slava lui între toate celelalte popoare creştine.

Pe cînd iezuiţii erau cu solul, sosiră cîţiva din cei mai apropiaţi eunuci ai hanului şi l-au privit pe sol, după ce au aşteptat în faţa porţilor ceva mai mult de trei ceasuri. [1] Era ceva mai mult de amiază, ceasul două, cînd s-au adunat toţi dregătorii în palatul hanului. Toţi erau îmbrăcaţi sărbătoreşte, cu veşminte ostăşeşti aurite, nu ca acelea cu care fuseseră mai înainte la închinăciune, în afară de slujitorii care îşi duceau activitatea în anumite cancelarii. După aceea au venit la iezuiţi sfetnicii şi au spus că este timpul să se ducă la han, şi aceştia au pornit împreună cu solul şi au trecut cinci poduri ca şi mai înainte cînd a fost pentru închinăciune, şi peste podul din mijloc, dincolo de care se aflau doi lei turnaţi în aramă, foarte mari. Au ajuns apoi în locul unde se închinaseră hanului şi unde erau aşezate pe pămînt trei sute de plăcuţe de aramă. Cînd au ajuns la acele plăcuţe, i-au întîmpinat alihamba şi cu askaniama şi au spus să se grăbească, pentru că hanul îi şi aştepta. Au

---

[1] Probabil că Milescu stîrnise multă vîlvă şi interes la curtea hanului prin purtarea lui cu totul deosebită de a celorlalţi soli.

mers mai repede și au ajuns la scara de marmoră cu optsprezece trepte, au trecut prin ceardac spre foișorul cel mare, unde șezuse mai înainte hanul cînd au fost să se închine ; terasa cea mare era podită cu marmoră, și în jurul ei erau făcute creneluri de marmoră pe care erau așezate kumgane de aramă în care puseseră jar și felurite mirodenii pe care le aprindeau cînd hanul venea în foișor. Pentru toate acele foișoare s-a făcut un plan amănunțit. În foișorul cel mare, de amîndouă părțile sînt așezate străji din cîte douăzeci de oameni cu saidakuri și cu sulițe. Au ajuns în sala în care se află tronul hanului, o sală foarte mare, clădită din cărămidă. În înălțime sala are doisprezece sajeni și acoperișul se sprijină pe stîlpi de lemn așezați pe două rînduri, optsprezece în totul, din care patru stîlpi erau auriți, iar ceilalți vopsiți în roșu. Grosimea acelor stîlpi e cît i-ar prinde în brațe doi oameni, iar tavanul are ciopliturі măiestrite și e lucrat cu zugrăveli și poleială de aur. În mijlocul acestei încăperi în fața tronului hanului au pus un lampadar de cristal. Locul unde șade hanul este făcut din lemn cioplit și poleit cu aur. Postamentul este foarte larg și are multe scări, după moda turcească [1], iar pe podeaua încăperii sînt așternute covoare mari în toate culorile. În fața postamentului hanului, de amîndouă părțile, se văd uși care dau în coridoare. Trecînd prin această încăpere au ieșit iară pe o terasă de unde au văzut munți înalți și grădini în care erau foișoare ale hanului și dincolo de terasa marelui foișor se afla un altul mai mic și rotund. Acela era încuiat și trecînd pe lîngă el am văzut o scară care cobora jos de pe terasă. De la încăperea unde ședea hanul pînă acolo unde se închinase solul

[1] Credem că nu este vorba de un tron în înțelesul obișnuit al cuvîntului, adică un jilț, ci de un postament, pe care se așezau perne și pe care hanul sta asemenea sultanilor turci.

erau ceva mai mult de douăzeci de sajeni. Alihamba le-a spus să se închine hanului și s-au închinat la fel ca și mai înainte, de nouă ori [trei ori cîte trei] lăsîndu-se în genunchi și de nouă ori aplecînd capul pînă la pămînt. În timpul acela hanul stătea pe locul său. După închinăciune alihamba l-a luat pe sol și l-a condus pe partea stîngă a încăperii unde era așezat hanul și l-a dus în fața lui. Acesta sta pe tronul său. De jur împrejurul tronului, în toată încăperea erau așezați cam trei sute de mandarini, căpetenii de oaste împodobiți cu pene de păun, iar la dreapta hanului erau așezați kolaii. În spatele lui erau cîte patru oameni cu sulițe și cu săbii, iar la sulițe erau legate snopuri de păr de cal, vopsite în roșu, și mai jos, cozi de tigru. Nu departe de han, kolaiul care avea rangul de alihamba l-a așezat pe ambasador. Dar hanul a trimis un alt kolai la locul unde fusese așezat solul, poruncind să îl mute mai în fața kolailor ; și între han și sol nu mai ședea nimeni. Iar perna roșie pe care trebuia să stea solul a așezat-o chiar alihamba, și după asta l-a poftit să se ploconească o dată, iar după ploconire să se așeze. Curtenilor moscoviți, preotului, grămăticilor și feciorilor de boieri le-au spus să stea în spatele solului pe două rînduri, la depărtare de un sajen și jumătate, și ei s-au așezat așa, după ce s-au ploconit la fel ca solul. Hanul l-a chemat după aceea pe ruda sa, același kolai care mai înainte primise scrisorile țarului, iar kolaiul i-a luat pe cei doi iezuiți lîngă han, și s-au dus pe partea dreaptă kolaiul împreună cu iezuiții, așezîndu-se în genunchi, și le-a vorbit hanul în șoaptă, iar apoi au venit toți trei la sol și i-au vorbit tot încetinel, spunîndu-i să se așeze în genunchi cînd iezuitul alihahava începu să vorbească : „Marele stăpîn al întregii împărăției chineze, hanul, întreabă dacă măria-sa stăpînul tuturor rușilor, țarul alb, se află bine și sănătos."

Solul a răspuns : „Din mila lui Dumnezeu, măria-sa țarul și marele cneaz Alexei Mihailovici, stăpînul întregii Rusii mari, mici și albe, cînd am plecat de la măria-sa, atunci se afla în marea și slăvita sa împărăție în bună sănătate și în fericită stăpînire și dorește măriei-sale înălțatului împărat, bogdihanului, la fel sănătate îndelungată și fericită stăpînire ca unui vecin preaiubit și prieten".

După aceea iarăși s-au dus toți trei împreună la bogdihan și venind înapoi s-au așezat iarăși în genunchi și au spus : „Înălțatul bogdihan întreabă trei lucruri : cîți ani are măria-sa țarul, ce statură are și de cîtă vreme a început să domnească ?"

Solul a răspuns : „Măria-sa țarul este în vîrstă de cincizeci de ani, este înalt de statură și înzestrat cu toate însușirile bune, iar de cînd prin voința lui Dumnezeu a început să stăpînească, sînt mai mult de treizeci de ani". Și iarăși s-au dus la han și i-au spus și iarăși au venit la sol și au întrebat cîți ani avea [solul], adăugînd : „Bogdihanul a auzit că domnia-ta ești un om înțelept și dorește să știe dacă ai învățat filozofia, matematicile și trigonometria."

Solul a răspuns că este în vîrstă de patruzeci de ani, iar despre învățătură a răspuns că are, așa după cum o știu iezuiții cu care a vorbit adeseori. Hanul pusese întrebarea fiindcă el însuși învățase de la iezuiți trigonometria și astronomia. După ce l-au întrebat, iarăși s-au întors la han și i-au spus, dar în afară de asta hanul nu i-a mai pus alte întrebări ; iar solul sta la vreo opt sajeni depărtare de han și a putut să-l vadă foarte bine. Pe dedesubt purta un caftan azuriu, iar pe deasupra, asemenea mandarinilor, avea o haină neagră brodată cu aur, iar pălăria asemănătoare cu a lor, însă în față era agățată o podoabă de mărgăritar mare cît o nucă mai mică, iar la gît avea șiraguri de mărgăritare cu boabe de o

mărime deosebită. Mandarinii şi sfetnicii lui toţi purtau la gît bucăţele de lemn şi fildeş amestecate cu coral roşu. Pe locul unde era aşezat hanul era un tiusak de tafta azurie. Hanul era de statură mijlocie, cu faţa foarte ciupită de vărsat şi negricioasă, buzele de culoare închisă, în vîrstă de 23 de ani. Postamentul unde era aşezat hanul era făcut din lemn cioplit cu tot felul de chipuri de plante, şerpi [dragoni] şi zugrăvit cu aur şi cu alte culori, la fel ca cel din foişorul cel mare, iar înălţimea postamentului era de un sajen. După aceea, în faţa hanului, doi mandarini au adus o masă nu prea mare pe care erau felurite fructe şi mîncăruri pe talere de aur, apoi s-au aşezat mese în faţa kolailor şi în faţa solului. Ambasadorul avea o masă la care era aşezat singur, pe cînd mandarinii stăteau cîte trei la o masă, iar curtenii moscoviţi, preotul, grămăticii şi fiii de boieri stăteau doi la o masă. Cînd hanul a început să mănînce, mandarinii căzură în genunchi şi i-au spus şi solului să facă la fel şi s-au ploconit o dată pînă la pămînt. Hanul a trimis apoi kolailor pe un taler de aur fructe, iar solului i-a trimis două talere de aur : unul cu mere de Persia, şi celălalt cu felurite cofeturi ; de asemenea a trimis cîte un taler asemănător pentru fiecare masă curtenilor, grămăticilor şi fiilor de boieri. Hanul a poruncit să fie chemat askaniama. Cînd cineva e chemat la han, aleargă, cade în genunchi în faţa lui şi aşa ascultă porunca ; aşa a făcut şi askaniama care slujea pe lîngă noi şi i-a spus hanul nu ştiu ce mai mult şi iarăşi s-a înapoiat [la locul lui], căci alihamba, askaniama şi iezuiţii erau aşezaţi afară din foişor, în faţa uşilor, unde aveau o singură masă. După aceea hanul i-a trimis solului pe o tipsie de aur un pepene roşu tăiat în felii. Masa a ţinut cam un ceas şi apoi slujitorii au adunat toate vasele, dar mesele nu le-au luat şi în faţa hanului au adus pe două tăvi mari de aur pepeni galbeni mici, din care

o tavă i-a trimis-o hanul solului ; și obiceiul lor este să stea la locul lor și să primească cu amîndouă mîinile ceea ce li se trimite și după ce așază darul pe masă, fără să se ridice, se ploconesc pînă la pămînt și încep să mănînce. După ce au mîncat pepenii, după un scurt răgaz au luat totul din fața hanului și au adus un vas mare de jasp, dar ce era în el nu știm. Pe partea stîngă a hanului era un policandru [cu un vas] în care au ars diferite arome în timpul mesei, iar de o parte și de alta a hanului se aflau un fel de măsuțe acoperite cu tafta galbenă. Au luat masa din fața hanului și toate celelalte mese și au adus alta, pe care au așezat-o lîngă ușa din fața hanului și pe masă era o cupă mare de argint în care se afla vin de struguri. Au turnat vinul în cupe de aur cu o lingură de argint cu coadă lungă și, umplînd o cupă, slujitorii au dus-o hanului, care a poruncit ca această primă cupă să fie dată solului. Și au venit la sol alihamba și iezuitul, care i-au spus să înainteze cam o jumătate de stînjen de locul unde sta și, primind cupa în mîna stîngă, s-a ploconit cu mîna dreaptă pînă la pămînt, apoi a băut. Vinul era făcut din struguri, semăna la gust cu cel mai bun vin de Rin, era o băutură pe care o făceau iezuiții în fiecare an numai pentru han. Și după ce a băut iarăși s-a ploconit și s-a așezat pe locul său. Apoi veniră alihamba și askaniama și i-au luat pe curteni și pe ceilalți, și ducîndu-i prin fața hanului drept spre ușă, au umplut cu aceeași băutură cupe de aur pentru fiecare cîte una și le-au dat, și cînd le-a spus, s-au închinat, și după aceea au băut, s-au închinat din nou și au venit la locurile lor și se închinară pentru a treia oară ; mandarinilor chinezi li s-a adus după aceea ceai în cești de lemn. Cînd ceștile... [1]

---

[1] Lipsește din textul original.

Solul a spus că țarul nostru interzice cu asprime să se vîndă ceva dușmanilor, dar pentru prieteni nu este opreliște, „fiindcă așa cum singuri vedeți, toate armele noastre sînt bune, lucru care în alte împărății se întîlnește rar". Alihamba a spus că atunci cînd va veni timpul va vorbi hanului despre asta și vor da un răspuns, apoi a plecat. În aceeași zi după-amiază a venit askaniama împreună cu un sfetnic și a spus că bogdihanul văzînd necuviința unor curteni [din Moscova] care s-au plimbat în jurul orașului fără însoțitor: „A poruncit să îți spunem domniei-tale că în curînd vei fi trimis îndărăt". Solul a răspuns că va fi după voia bogdihanului, dar încă n-au vîndut și n-au cumpărat nimic, iar ei au răspuns: „Bogdihanul ar fi dat voie să stați cît doriți, dar a poruncit să plecați repede din pricina grosolăniei curtenilor, ca să nu se iște vreo gîlceavă, dar știm că domnia-ta nu ai nici o vină în asta, numai că fac prostii cazacii și umblă fără rost, iar noi nu putem să mai răbdăm". Solul a spus că deși s-au plimbat împrejurul orașului n-au făcut nici un rău și nici nu iscodeau. După aceea askaniama i-a spus că bogdihanul a cerut să-i aducă patru oameni care să știe să înoate în toate felurile. Solul a ales dintre cazaci trei oameni și i-a trimis cu askaniama, iar ei au înotat ca și mai înainte în fața hanului, care i-a lăudat grozav. Și iarăși au venit în curtea soliei împreună cu askaniama, care a spus ca și mai înainte că oamenii lui au umblat peste tot, însă [solul i-a răspuns că]: „Ei nu s-au plimbat de loc în jurul orașului și n-au făcut nici un fel de rău, fiindcă și noi avem cetăți împrejmuite cu ziduri de piatră și mai puternice ca cele de aici și nu am venit ca să iscodim orașele voastre; însă oamenii noștri au trăit multă vreme închiși și mulți au fost bolnavi, iar acum se plimbă pentru a-și recăpăta sănătatea și nu pentru altceva".

În ziua de 20 iulie[1] solul i-a trimis la cancelarie pe un grămătic şi tălmaciul care au spus: „Cu oamenii lui Ocirtu nu s-a făcut nimic, dar oamenii noştri pleacă cu buharanii care au fost la Moscova de trei ori şi mai mult şi între cazaci şi ei îşi spun fraţi, încît plecînd oamenii noştri fără ei, aceia vor fi foarte mîhniţi". Grămăticul şi tălmaciul, întorcîndu-se, au spus că alihamba a plecat să îi aducă la cunoştinţă hanului, care urma să hotărască.

În aceeaşi zi solul l-a întrebat pe primul tălmaci al chinezilor, Solon, [în legătură cu] ce au spus oamenii noştri care au fost să cumpere mărfuri că nu se vînd decît într-o singură dugheană. A cui era? Tălmaciul a spus că dugheana era a unor negustori bogaţi, dar că acolo sînt şi mărfurile hanului şi de aceea se vinde într-o singură prăvălie, fiind foarte multe mărfuri. În alte dughene erau mai puţine decît în cea cu mărfurile hanului, fiindcă era ştiut că acolo se vindeau tot felul de lucruri şi mărunţişuri, lemne şi fîn, şi altele; chiar şi în faţa porţilor curţii soliilor au aşezat o cîrciumă a departamentului hanului pentru băuturi şi vindeau toate felurile de băuturi, chiar şi vin din cel care se primea din partea hanului în toate zilele o dată cu hrana de la acelaşi departament. Pe acest tălmaci Solon şi pe ceilalţi tovarăşi ai lui, ambasadorul i-a întrebat de multe ori şi i-a iscodit ce pietre preţioase se găsesc la ei. Şi ei i-au spus că diamante nu sînt şi doar puţine iacinte se găsesc, la fel de rare erau smaraldele, în puţine locuri, mici şi cu preţuri foarte mari. Ei i-au adus solului nişte diamante ca să le vadă, nişte iacinte roşcate şi nişte smaralde şi au cerut pe ele un preţ de zece ori mai mare decît la Moscova. Iacinte albastre şi galbene, ca şi rubine sînt multe, însă neclare şi mărunte. Dacă însă se găsesc şi mai mari,

---

[1] În textul original este pusă greşit data de 20 iunie.

arareori erau cu totul curate, fiindcă ei le vindeau în stare naturală, în afară de diamante, iar acum se găseau puține, fiindcă în părțile în care se găseau nestematele și de unde le aduceau este război. Solul le ceru ca ei să se străduiască să-i găsească o piatră lal [rubin balas], care să fie curată și mare. Ei au răspuns : „Nu știm nici o piatră de felul acesta în afară de cea a unui mandarin chinez care este foarte grea, de unsprezece zolotnici după cum am auzit, însă este foarte scumpă și nu vei avea domnia-ta, solule, atîția bani încît să o cumperi, fiindcă și olandezii au încercat să o ia și nu au avut la ei atîția bani". Solul a cerut să-i aducă să vadă piatra și dacă îi va plăcea, atunci poate o va cumpăra : „Și chiar dacă eu nu voi avea atîția bani, pot să iau de la oamenii mei împrumut și dacă nici atunci nu voi putea s-o cumpăr, va fi spre slava împăratului lor că s-a găsit în China o asemenea piatră, încît solii și ambasadorii altor împărății nu pot să o cumpere". Și multe zile ei s-au dus după piatra aceea ; și iezuiții știau despre ea și au spus că ei nu au în împărăție o altă piatră asemănătoare. Solul i-a rugat să încerce ei ca să vadă piatra și cu greu mandarinul i-a trimis prin oamenii lui și prin tălmaciul lui piatra pecetluită într-o cutie și învelită în atlas și i-au arătat-o solului, care a cercetat-o, a cîntărit-o și a întrebat ce preț are. Ei au răspuns că nu o puteau vinde cu mai puțin de opt mii de lani de argint. Solul, pricepîndu-le șiretenia, le-a spus că nu are nevoie de ea și că nu-i place și poate au să-i aducă una mai bună. Ei îl încredințară că mai frumoase decît aceea nu sînt în toată China și nici nu vor fi, și poate să întrebe și pe alții dacă nu crede. Solul nu a dat nici un preț pentru piatră și nici nu s-a tîrguit, iar ei au luat-o și au plecat îndărăt. Solul le-a spus iezuiților în taină să tocmească piatra ca pentru ei, în așa fel încît să nu

se ghicească adevărul. Tălmacii i-au spus că şi ei vor ca lucrurile să se facă în taină, să nu audă bogdihanul ca să nu îi pedepsească. Despre piatra aceasta am scris mai departe, la locul cuvenit.[1] Au adus multe alte pietre mărunte, lal şi iacinte, în văzul tuturor, însă erau mici şi neclare, iar care erau ceva mai curate erau nespus de scumpe. Pietre mărunte, mai ales iacinte şi scîntei, se găseau destule, dar pe toate le vindeau cu înşelăciune şi nu se ruşinau să ceară o sută pentru ce preţuia doar un lan ; în orice fel de negoţ oameni atît de înşelători ca ei nu sînt alţii pe lume. Se cunoştea că le fusese poruncit tălmacilor de către mandarini să înşele astfel în tîrguială, fiindcă o dată au vîndut pentru sol nişte postav cu preţ bun şi în acelaşi timp trecînd askaniama cu nişte mandarini, cînd au văzut că tălmacii au tocmit scump postavul, în faţa solului i-au ocărît şi i-au înfricoşat, iar tălmacii au înapoiat postavul şi au spus că nu mai îndrăznesc să cumpere altceva nimic fără ştirea lor. Ei au făcut asta pentru ca să rămînă mandarinilor tot cîştigul şi nu nouă, fiindcă puseseră oameni de-ai lor să facă negoţ şi au cumpărat şi au vîndut toate mărfurile atît în curtea solilor, cît şi în prăvălii.

În ziua de 21 iulie a trimis la sol alihamba de la cancelarie ca să îi trimită tălmaciul şi acesta s-a dus acolo unde în timpul acela fuseseră calmucii şi buharanii. Alihamba i-a spus tălmaciului : „Calmucii şi buharanii nu vor să-i primească cu ei pe oamenii voştri". De asemenea calmucii şi buharanii au spus că nu pot să-i ia pe oamenii ruşi, fiindcă la ei este un război mare, dar e ştiut că le-a poruncit alihamba în numele bogdihanului ca dintre ruşi să nu ia nici măcar un călăreţ, iar calmucii şi buharanii i-au

[1] Milescu anticipează iarăşi, dovadă că redactează din nou nişte însemnări mai vechi.

spus-o lămurit tălmaciului că ei nici măcar un călăreţ dintre oamenii ambasadorului nu vor lua. Toate le-a făcut după cum au fost învăţaţi de chinezi, fiindcă mai înainte îi spuseseră solului că vor lua bucuroşi oameni cu ei, însă nu îndrăzneau să-i ia fără ştirea chinezilor, fiindcă chiar dacă ar pleca cu ei, totuşi i-ar aştepta la graniţă şi nu le-ar da voie să meargă împreună.

În aceeaşi zi solul a trimis răscumpărarea pentru prizonierul de război [polonezul] două vulpi negre cu burţi şi picioare, în preţ de douăzeci de lani chinezeşti, şase spinări de vulpi argintii în preţ de douăzeci de lani luate din grămadă, fiecare costînd şaptesprezece ruble, zece spinări de vulpi roşii, cîte douăzeci şi şase de altini şi doi deneci spinarea ; în preţ chinezesc, douăzeci de lani. Cînd a primit toate aceste vulpi lama calmuc le-a cercetat şi a spus că mai trebuie să primească încă un lan de argint. În acelaşi timp un buharan i-a spus aceluiaşi lama că ar da pentru un cazac rus trei prizonieri calmuci şi că pe robul acela poate să-l ducă măriei-sale ţarului la Moscova, unde el fusese de mai multe ori, şi să ceară răscumpărare mai mare şi lama buharan nu l-a mai dat în schimb. După aceea a venit la sol el însuşi să vorbească despre prizonier şi-a început să discute şi solul a adăugat pe lîngă vulpile date înainte încă o vulpe argintie de un lan şi nişte cozi de vidră, preţul vulpilor fiind doisprezece lani, iar al vidrelor cinci lani, astfel preţul de răscumpărare s-a ridicat la şaptezeci şi cinci de lani, după preţurile chinezeşti, iar după cele ale Moscovei treizeci şi două de ruble [1], dar în ziua aceea nu l-au trimis.

În 23 iulie a venit la sol buharanul şi i-a spus că a sosit la marele zid o caravană mare de calmuci şi

---

[1] Calculul valutar este foarte exact, lanul fiind echivalent cu 43 de copeici.

buharani vreo... de oameni, dar dacă au la ei mărfuri rusești el nu știa, aveau însă cai și sclavi și veneau de la taișii Galdan și de la Ocirtu și tot el a spus că a dat pentru prizonierul rus trei robi calmuci și lama nu primise, iar vulpile negre și roșii trimise de vistieria măriei-sale țarului în valoare de șaizeci de lani de asemenea nu le-a primit. Cazacii și tălmaciul care fuseseră trimiși la lama, la curtea calmucă, după cum le-a poruncit solul, i-au pus să primească vulpile, dar el nu le-a primit de la cazacii ruși și acum dacă vrea să îi dea prizonierul, solul îi va trimite o sută de lani de argint. Lama nu a primit nici de data aceasta, cerînd optsprezece vulpi negre și două sute de lani de argint.

În 24 iulie chinezii au adus la curtea solului cinci mese în totul asemănătoare celor de mai înainte și pe care le-au oferit curtenilor și cazacilor.

În ziua de 26 iulie a venit la sol askaniama și-i spuse că n-a fost de multă vreme, deoarece zăcuse bolnav și acum a sosit fiindcă a auzit că s-au certat oamenii noștri cu străjile lor și dacă va auzi bogdihanul nu va fi nimic bun din asta și nu se vor duce la bun sfîrșit treburile celor două mari împărății. Solul a spus că s-au certat, deoarece nu vor străjile să le dea voie cazacilor să cumpere ce doreau și chiar dacă le îngăduiau unora, îi duceau unde le plăceau lor și nu acolo unde voiau oamenii noștri. Askaniama a spus că va mai trimite încă un zargucei de la cancelarie și a poruncit să lase după cumpărături cîte douăzeci și treizeci de oameni și pe deasupra să li se îngăduie celor ce voiau să meargă pentru a cumpăra cămile unde erau găzduiți calmucii și buharanii. De asemenea a spus că dacă nu vor fi curmate certurile și bogdihanul afla de ele, îndată ar trimite poruncă prin cancelarii ca rușilor să nu li se mai vîndă nimic și de la ei să nu se mai cumpere și în același ceas bogdihanul ar porunci să îi îndepăr-

teze din cetatea de scaun. Solul a spus că totul este la voia bogdihanului, chiar azi putea să poruncească să plece din oraș, dar dacă cazacii măriei-sale țarului ar fi avut libertatea să meargă unde le place, atunci n-ar fi fost nici un fel de neînțelegere. Askaniama a spus că îngăduiseră mulți oameni și în viitor vor mai fi lăsați să meargă după cumpărături, lucru despre care bogdihanul nu știa, ci o făcuseră doar ei pentru ca să iasă după cumpărături liniștiți și să nu se mai ia la harță, deoarece încă nu se hotărîseră treburile celor două împărății, iar dacă s-ar întîmpla ceva, atunci ar pricinui mare zăbavă în treburile măriei-sale și după aceea nu se va termina nimic cu bine. Solul a spus că se plîngeau cazacii din curte fiindcă nu puteau cumpăra mărfuri decît dintr-o singură prăvălie. Și a întrebat dacă este dugheana bogdihanului sau a vreunui sfetnic, fiindcă în oricare altă prăvălie nu numai că nu li se vinde nimic, dar nici nu li se arată marfa și că în prăvălia aceea vindeau mătasea ciaika de calitate mijlocie cu un lan și un cin, iar acum au adăugat încă un cin. Askaniama a spus că bogdihanul nu are prăvălie, dar mîine va trimite pe un bătrîn priceput, om de al lui, și-i va spune să-i aducă mărfurile și astfel să îi spună cît prețuiau, iar în ce-i privește pe oamenii pe care solul voia să-i trimită la Astrahan, a spus că ar fi bucuros să le dea voie să se ducă, deoarece ar avea cîștig cu hrana și cu podvezile, însă lama calmuc n-a vrut să îi primească, fiindcă pe la ei este război mare și ei înșiși nu știu dacă vor putea răzbate.

La aceeași dată a trimis solul un tălmaci cu blănurile de vulpe la lama pentru a-l lua pe prizonier și cînd tălmaciul a ajuns la poartă, lama ieșea cu caravana lui din curte, iar tălmaciul l-a oprit pe lama în drum și i-a spus să primească vulpile și să i-l predea pe prizonier. Lama le luă și potrivit înțelegerii de care am pomenit l-a predat pe prizonier.

În aceeaşi zi prizonierul din detaşamentul de călăreţi al lui Denisov din oraşul Smolensk, un fiu al polcului lui Denisov — Teodor Pavlov, feciorul lui Alexandru — fiind cercetat, spuse: „În anul 7167 [1659] am fost luat prizonier în Polonia din regimentul cneazului şi voievodului boier Ivan Ivanovici Hovanski, lîngă Poloţk, şi după aceea de la polonezi am fost luat de cerchezii hatmanului Briuhoveţki şi acesta m-a vîndut lui Miceak, taişa calmucilor nomazi de pe lîngă rîul Volga. În prizonierat la taişa Miceak am trăit trei ani şi după aceea acesta m-a vîndut hanului calmuc Ocirtu, unde am stat rob cincisprezece ani." El, Teodor, era născut în gubernia Matislavo, satul Dobro, fiul unui mic şleahtic, şi l-a slujit pe măria-sa ţarul la Smolensk în polcul de călăreţi. El a mai spus că cunoaşte drumul de la Astrahan în China fiindcă a trăit printre calmucii din preajma Astrahanului cincisprezece ani şi împreună cu ei a făcut acum în China a treia călătorie şi ştie foarte bine limba calmucă.

În ziua de 28 iulie a venit la sol alihamba şi i-a spus: „De ce oamenii domniei-tale se bat cu străjile chineze şi umblă în voie în jurul oraşului în plimbare şi nu pentru neguţătorie, căci dacă ar auzi despre asta bogdihanul, îndată ar porunci să fiţi daţi afară din cetatea împărătească. Acum a îngăduit să iasă în oraş pentru tîrguială cîte douăzeci şi mai mult de oameni atîta timp cît vor numai să umble împreună cu străjile şi în linişte. Ieri însă, toată ziua, mulţi oameni au umblat de jur împrejurul oraşului şi i-a văzut însuşi hanul. Trebuie în cele din urmă să dai poruncă aspră oamenilor domniei-tale să nu se mai ia la harţă cu străjile." De fapt, toţi se temeau să nu le iscodim cetăţile şi de aceea ne învinuiau. Solul a spus că n-a auzit despre asta fiindcă: „Din partea străjilor voastre nu s-a făcut nici o plîngere împotriva cazacilor măriei-sale, dar în viitor le

voi da pedeapsă aspră dacă mai fac rău, pentru a nu se mai certa cu străjile şi pentru a nu se mai plimba neînsoţiţi". Apoi le-a cerut să le dea voie să cumpere arcuri şi săbii, dar alihamba a răspuns că nu cutează fără ştirea bogdihanului să dea o astfel de îngăduinţă, fiindcă ei au poruncă aspră să nu vîndă arme străinilor şi acesta este un vechi obicei, încît îi e teamă să-i şi spună hanului despre aceasta.

În ziua de 1 august a murit cazacul Petre Poşehonov din Tobolsk şi a fost înmormîntat în acelaşi loc cu ceilalţi, iar din partea cancelariei s-a trimis mătase albă şi un sicriu, la fel ca mai înainte.

6 august. Alihamba şi askaniama nu au fost la sol. Askaniama a fost bolnav, dar a trimis adesea să întrebe de sănătatea ambasadorului. În zilele acelea în care ei n-au venit au fost ploi mari şi vînzarea mărfurilor din vistieria măriei-sale ţarului a fost foarte proastă. Pe drum askaniama se lăudase că în oraşul împărătesc sînt astfel de neguţători, că unul ar putea să cumpere de o sută de mii de lani, dar cînd am ajuns în oraş şi au venit cei mai buni neguţători ai lor, au cumpărat pînă la cincizeci de lani sau chiar mai puţin, iar alţii n-au cumpărat nici de douăzeci, deşi mulţi au venit şi ne-au dat preţuri de rîs, a patra parte decît cei dinainte, încît oamenii noştri i-au ocărît şi i-au îmbrîncit afară din curte.

În ziua de 7 august au venit la sol nişte sfetnici ai hanului ; unul era cel care mai înainte fusese trimis de han pentru a face portretul solului, iar celălalt, cel care venise la început şi l-a întrebat pe iezuit dacă solul ştie să vorbească latineşte. Ei l-au întrebat pe sol despre sănătate şi au spus că askaniama este bolnav, dar că bogdihanul i-a trimis pe ei : „Pentru ca domnia-ta, solul măritului ţar, să ne dai şase oameni care să fie cei mai buni înotători dintre toţi oamenii tăi". Solul a ales îndată şase cazaci şi i-a trimis împreună cu ei ; şi i-au dus călare în grabă în

acelaşi loc unde au înotat şi mai înainte. Acolo văzură un caiac poleit cu aur, dar cine era în caiac, asta ei n-au văzut, ci i-au văzut doar pe kolaii sfetnici pe mal ; şi au înotat vreme îndelungată şi iarăşi i-au trimis înapoi la curtea solilor.

În ziua de 8 august a venit de la Naun voievodul cel mic şi a adus hanului iasakul pe care ei l-au adunat de la ţăranii dauri, cîte o blană de samur pe an din cea mai bună de fiecare om ; în tot anul cam cîte patru mii de bucăţi. El a fost la sol şi i-a spus că oamenii pe care îi lăsase la Naun sînt toţi sănătoşi, la fel şi vitele, cai şi cămile, dar minţea, căci oamenii noştri au scris întrebînd cît vor mai sta acolo, fiindcă multe vite s-au prăpădit.

Pe cînd mă găseam la Pejin, bogdihanul a dat poruncă aspră ca ruşilor să nu li se vîndă nimic făcut din fier sau din aramă : căldări, săbii, saidakuri şi arcuri, săgeţi, cuţite şi scări pentru şa, dar cazacii au cumpărat în taină, însă celor pe care îi descopereau le dădeau banii înapoi, iar săbiile, cazanele şi celelalte, tot ce era de fier, le luau. Opreliştea ei au făcut-o oamenilor lor sub aspră poruncă, iar pentru vînzarea prafului de puşcă, pentru că şi ei au praf de puşcă, însă foarte prost, ei erau pedepsiţi cu moartea. Astfel şi pentru praf şi pentru săbii şi pentru saidace, pentru tot ce este făcut din fier şi din aramă, este poruncă să nu se vîndă nici calmucilor şi nici buharanilor. Şi stînd în oraşul împărătesc Pejin, în curtea soliei au fost pierdute o sumă de mărfuri felurite, toate furate de chinezi ; şi pe mulţi din ei i-au prins, i-au legat şi i-au bătut. Şi hoţi asemenea lor nu sînt, căci dacă omul nu se fereşte şi nasturii de la haine îi taie. Printre ei sînt puzderie de pungaşi care ne-au furat căciuli bune şi chiar slugile mandarinilor au făcut multe furtişaguri.

În ziua de 9 august solul a trimis tălmaciul la cancelaria lui alihamba ca să întrebe dacă va fi pe curînd plecarea, și să binevoiască alihamba să vină la el să vorbească despre treburile amînduror împăraților pentru ca plecarea să nu fie pe neașteptate. Alihamba i-a spus tălmaciului că despre lucrurile astea nu lui, ci lui askaniama să-i vorbească, fiindcă el era așezat pe lîngă sol. Alihamba a spus numai că plecarea se va face în curînd și de aceea să cumpărăm și să vindem în grabă. În aceeași zi solul a trimis la askaniama, dar askaniama a spus că alihamba nu a grăit adevărul și că de treburile astea lui trebuia să i se spună. Tot la acea dată a venit iezuitul alihahava și a spus că se întîlnise cu askaniama, care i-a comunicat că în răstimp de două zile vor primi darurile bogdihanului și apoi va urma neîntîrziat plecarea noastră. A mai spus: „Obiceiul lor este ca atunci cînd înmînă darurile să le dăruiască ca unor supuși ai lor și asta să fie știut de domnia-ta, iar askaniama nu a venit din lipsă de timp deoarece are mult de lucru la cancelarie și pe deasupra este și bolnav". Solul ceru iezuitului să-i caute o gramatică chinezească și acesta a răspuns că nu poate să-i găsească aici o astfel de carte, fiindcă chinezii nu au gramatică și n-a fost scrisă încă nici una. Dar el, alihahava, îi va trimite măriei-sale țarului o carte a lui pe care a făcut-o în China, intitulată *Mapi*, adică hărți chinezești, și o scrisoare pentru măria-sa, numai totul să fie ținut în taină și nimeni să nu știe, nici chiar frații lui iezuiți, fiindcă sînt oameni bănuitori și îi era teamă. Solul îl rugă să vorbească cu zugravul hanului, care îi făcuse chipul după porunca acestuia, să-i facă un portret al hanului. Iezuitul i-a spus că va vorbi bucuros, numai că se temea ca hanul să nu descopere portretul. Solul i-a spus că dacă cumva va fi

descoperit și dacă cineva ar veni să îl întrebe, va răspunde că e făcut de zugravul său, iar iezuitul să-i spuie zugravului chinez că pentru tablou solul îi dăruiește orice ar dori. Despre piatra prețioasă de care am scris mai sus iarăși l-a întrebat, și iezuitul i-a răspuns că în afară de ea alta nu știe și nu poate să găsească și cu ajutorul tălmacilor poate fi cumpărată, dar el nu este obișnuit cu așa ceva. La rîndul său, iezuitul și tovarășii săi l-au rugat pe sol să le dăruiască lor pentru biserică, pentru veșnică pomenire vreo icoană, iar ei se vor ruga lui Dumnezeu pentru măria-sa țarul, fiindcă venind în China, rușii întotdeauna trec pe la biserica lor și cînd nu văd icoane rusești își pierd încrederea și îi socotesc pe ei idolatri și nu catolici. Icoana era de folos și pentru rușii de acum care locuiesc aici la Pejin, ca să aibă și ei la ce să se închine. Solul le-a dat icoana arhanghelului Mihail, acoperită cu argint aurit, iar pentru a pune în fața icoanei i-a dat două sfeșnice de alamă cu margine de argint și împodobită cu email. Iezuitul i-a spus solului sub jurămînt că va păstra taina că „bogdihanul este hotărît dacă măria-sa țarul nu-l va înapoia pe Gantimur, el să își adune oștenii și să izbească cetățile de graniță Albazin și Nercinsk, fiindcă acum sînt înspăimîntați de măria-sa țarul, mai ales cînd au văzut că în jurul nostru trăiesc supuși ai măriei-sale țarului din porunca lui, căci mai înainte de asta credeau că aceia trăiesc după voia lor, așa cum au stat și pe Amur, și pe care, cînd ar fi vrut, ar fi putut să-i nimicească. Acum ei știu că în cetățile acelea sînt puțini locuitori și că sînt depărtate de Moscova, dar apropiate de ei și vor să mai aștepte pînă cînd se vor spori oștile lor la graniță ; dar ei nu au nevoie atît să-l ia pe Gantimur, cît să vadă care este hotărîrea măriei-sale țarului, fiindcă ei sînt oameni șireți și știu că cetățile acelea dăinuiesc

pentru a strînge birul de la băştinaşi. Dacă măria-sa ţarul îl va preda pe Gantimur, care este căpetenia tuturor băştinaşilor, atunci şi ceilalţi localnici sau vor veni după el, sau se vor răzleţi şi astfel măria-sa ţarul, cînd nu vor mai fi plătitori de bir în preajma graniţelor, nu va mai avea de ce să-şi trimită cazacii să bată drumurile. Şi eu cred că chiar dacă ar da un răspuns măriei-sale ţarului prin domnia-ta şi dacă la graniţe cazacii voştri nici nu i-ar atinge cu degetul pe oamenii lor, dacă hotărîrea ţarului este să nu îl predea pe Gantimur, trebuie de îndată pentru întărirea acelor cetăţi să trimită o armată mare, deoarece chiar kitaiţii se mirau cum cutează atît de puţini oameni să locuiască în preajma unei împărăţii aşa de puternice ca a lor."[1] Ei, iezuiţii, erau bucuroşi să îl servească pe măria-sa ţarul tot aşa ca pe Dumnezeu, deoarece pe bogdoiţi îi iubesc mai puţin ca pe vechii chinezi, fiindcă atunci cînd erau kitaiţii stăpîni viaţa a fost mai bună.

Vînzarea şi cumpărarea era slabă şi mărfurile: mătăsuri, atlasuri şi catifele, chinezii le vindeau într-o singură prăvălie, iar în altele nu vindeau nimic, deoarece mandarinii şi toţi tălmacii şi negustorii s-au înţeles împreună cu ce [preţ] să cumpere mărfurile noastre şi cu ce preţ să ne vîndă mărfurile lor, pentru a le rămîne lor cîştigul, şi nimeni nu a îndrăznit să sporească preţurile pentru mărfurile noastre, ori să îl scadă pentru ale lor şi astfel au cumpărat de la noi după bunul lor plac şi ni le-au vîndut pe ale lor cu preţurile mult mai ridicate decît înainte. Şi ce mărfuri ruseşti s-au dat şi la ce preţuri, ca şi ce mărfuri s-au cumpărat de la ei, va fi scris în altă parte.

---

[1] Albazinul a fost atacat cu zece ani mai tîrziu.

În ziua de 12 august a venit askaniama la ambasador, care i-a amintit că mai demult i-a dat în scris dorinţele [ţarului] şi nu a primit nici un răspuns la ele şi i-a mai spus: „Cînd eu am ajuns la Naun, ca şi în oraşul împărătesc, atunci domnia-ta, askaniama, m-ai întrebat despre toate şi ce scrie măria-sa ţarul în scrisoarea lui către bogdihan. De asemenea, venind împreună cu alihamba, iarăşi am dat prin iezuit o notă scrisă în limba latină. Acum trebuie ca şi domnia-ta să-mi dea o copie scrisă în limba latină tot prin iezuit ca să ştiu şi eu despre ce va scrie bogdihanul măriei-sale ţarului şi ce doreşte." Askaniama a spus că în privinţa dorinţelor scrise ale ţarului răspunsul va fi dat îndată ce ruşii vor primi darurile, dar ce va binevoi hanul să-i scrie ţarului şi ce ar putea să ceară, nici el, askaniama, nu ştie. Solul i-a vorbit despre podvezi, pînă în ce loc le vor fi date, şi askaniama a răspuns că el însuşi nu ştie, fiindcă asta era treaba cancelariei mongolilor, dar a întrebat totuşi cu cît vor fi mai grele bagajele decît cele dinainte, iar solul i-a răspuns că greutatea va fi mult mai mare, fiindcă oamenii lui au cumpărat kitaik şi nu mătăsuri. Askaniama a spus despre podvezi că obiceiul era ca să meargă podvezile hanului pînă în acelaşi loc unde au fost date la venire. Askaniama a mai spus ambasadorului ca să fie gata a doua zi pentru a merge să-şi primească darurile ce îi vor fi înmînate pentru cinstirea măriei-sale ţarului în acelaşi loc unde au fost primite şi darurile şi scrisorile din partea ţarului. Altor soli darurile le-au fost date la cancelaria mongolilor şi au încălcat obiceiul doar pentru măria-sa ţarul. Solul a întrebat cîte zile după primirea darurilor hanul le va mai îngădui să mai rămînă. Askaniama a răspuns că după înmînarea darurilor li se va mai da voie să stea cam zece zile. Solul a întrebat iarăşi despre fugarii iakuţi, vreo

cincizeci de oameni care fugiseră împreună cu femeile şi cu copiii lor din fortul Iakuţk şi apoi pe rîul Amur şi de acolo pe Singal şi Naun. Din fortul Iakuţk au fost trimişi nişte cazaci cu un fiu de boier după ei, dar iakuţii aceia au rănit mulţi oşteni, izbutind să scape. După ce au luat doi oameni din satele de pe Naun, i-a trimis în oraşul împărătesc, unde au spus că sînt veniţi din partea principilor iakuţi la bogdihan pentru a i se închina ca supuşi, fiindcă ruşii îi asupresc din greu şi birul îl strîng mai mult cu sila. Pe cei doi iakuţi i-au trimis înapoi la tovarăşii săi de pe Naun împreună cu askaniama. Solul auzind despre ei i-a spus lui askaniama pe Naun şi acesta i-a răspuns că va fi dată o poruncă în legătură cu ei şi îi vor fi înapoiaţi. Askaniama a răspuns că va aduce la cunoştinţa bogdihanului, iar solul întrebă despre căpetenia tălmacilor, tungusul Tokultei, un nepot al lui Gantimur, care locuia la torgacinii supuşi chinezilor şi care omorîse trei oameni şi se refugiase la Nercinsk la Gantimur. Cînd a ajuns solul în Nercinsk şi l-a rugat pe Gantimur să-i dea o călăuză, acesta i l-a trimis pe Tokultei. Ajungînd însă la Naun, voievozii l-au învinuit că este un mare hoţ şi că a omorît mulţi oameni, că a fost supusul bogdihanului şi a fugit la Nercinsk. Cînd askaniama a sosit la Naun din oraşul împărătesc a spus acelaşi lucru, că Tokultei este un tîlhar, un trădător şi că astfel de oameni trebuie să fie spînzuraţi. Solul i-a spus atunci că deşi el nu a ştiut ce tîlhării mari a săvîrşit, totuşi se dovedise destoinic, fiindcă a fost tălmaciul soliei măriei-sale ţarului, care vine la bogdihan cu toată prietenia şi dragostea şi bogdihanul din prietenie pentru măria-sa ar putea să-i ierte nelegiuirile. Askaniama şi voievozii au spus că ei fără porunca bogdihanului nu cutează să îl ierte şi că pe Tokultei askaniama îl va lua cu el în oraşul împă-

rătesc. Cînd ambasadorul a ajuns în orașul împărătesc tot atunci l-au adus și pe Tokultei și solul l-a rugat din nou pe bogdihan să îl cruțe. Askaniama a spus că împreună cu alte treburi îi va aminti și de asta. De asemenea solul i-a mai spus lui askaniama că de la Naun oamenii care au rămas pentru îngrijirea vitelor au scris că multe cămile și mulți cai au murit și pe drum nu au de unde lua și trebuie să cumpărăm [animale de povară] aici în orașul împărătesc. De asemenea l-a întrebat și despre arme, să îl roage pe bogdihan să binevoiască să le dea voie să cumpere arcuri și săbii, iar askaniama îi făgădui să vorbească și despre asta. După aceea a plecat sus la han. În orașul chinezesc de scaun, Pejin, cămile bune se vindeau cu cîte patruzeci de lani, mijlocii cu cîte treizeci de lani și mai mult, iar cele mai puțin arătoase cu cîte douăzeci și douăzeci și cinci de lani fiecare.

În ziua de 13 august a venit la sol un zargucei (diac) cu o jumătate de ceas înaintea zorilor și a spus să ne ducem fără zăbavă în cetatea roșie la han pentru a primi darurile. Solul a plecat pentru a primi darurile hanului, împreună cu toți oamenii săi. Înainte de a sosi în fața porții pe unde dăduse scrisorile măriei-sale țarului, erau așezate darurile ; în partea dreaptă într-un foișor nu prea mare au poruncit să intrăm și să ne așezăm ; în tot timpul acesta a plouat cam un ceas și jumătate. După aceea a venit alihamba și s-a salutat cu solul și iarăși a plecat sus și după ce am așteptat cam un ceas, am fost chemați la locul unde fuseseră înmînate scrisorile țarului, deoarece tot acolo au fost aduse și darurile hanului. Fiind solul chemat să-și primească darurile, alihamba i-a cerut să le primească în genunchi (și în locul acela era noroi) pe cele pe care bogdihanul le trimitea măriei-sale țarului, fiindcă așa e obiceiul la ei, ca solii tuturor

împăraţilor să cadă în genunchi şi astfel să primească darurile pentru stăpînii lor. Solul a spus că aşa ceva nu poate să facă pentru că i-ar aduce o mare necinste măriei-sale ţarului, deoarece în felul acesta primesc darurile doar supuşii de la stăpînii lor, iar cei care sînt de o seamă le primeau aşa cum se ştie în toată lumea, ca de la prieten la prieten, sau de la vecin la vecin, aşa cum îi înmînase darurile din partea măriei-sale ţarului lui alihamba, dar nu a poruncit nimănui să cadă în genunchi spre a le primi. Alihamba auzind asta n-a spus nimic, ci a poruncit doar să i se aducă darurile care erau puse în saci galbeni şi ne-a înştiinţat că mai întîi veneau darurile cancelariei în schimbul darurilor primite. Ceea ce a fost dat este scris mai jos:

O şa chinezească cu tot harnaşamentul.

Un lighean pentru spălatul mîinilor în greutate de 80 lani [de argint].

30 de baloturi de mătase şi atlas negru, aurit şi alte culori şi catifele.

5 piei de nerpa, 5 piei de tigru, 5 piei de leopard.

4 coşuleţe din coajă de tei cu ceai.

După aceea alihamba a spus că bogdihanul îi trimite în dar măriei-sale ţarului:

Un lighean de argint şi o cană cu mîner pentru spălatul mîinilor, în greutate de 120 de lani.

80 bucăţi de mătase, atlas şi catifele de toate culorile din care 10 baloturi de mătase culoarea ceaiului, de cea mai bună calitate.

2 şei chinezeşti cu tot harnaşamentul.

10 bucăţi de piele de nerpa.

12 [piei de] tigri.

14 piei de nerpa putrezite.

8 lăzi cu ceai.

Cînd ne-au dat darurile pe care le-am însemnat pe o listă şi am vrut să le trimitem la curtea soliei,

iar solul a trimis după o căruţă, alihamba l-a trimis pe zargucei să-l întrebe pe sol în ce chip va primi de la han darurile trimise pentru el însuşi. Solul a răspuns că darurile sale, care îi vor fi date din partea bogdihanului, e bucuros să le primească aşa cum vor vrea ei şi să se ploconească dacă e nevoie, fiindcă una este să le primească pentru sine şi alta să le primească în numele măriei-sale ţarului. După asta i-au spus solului să aştepte în curte şi zarguceiul a plecat sus, adăugînd că mai urmau şi alte daruri pentru măria-sa ţarul. Pentru sol era pregătit un cal mic cu o şa obişnuită, un val de mătase nu prea mare şi ceai. Şi am aşteptat acolo şase ceasuri pînă se făcu vremea cinei şi nimeni n-a adus nici un răspuns şi am rămas fără să bem şi să mîncăm o zi întreagă. După aceea a venit în taină la sol askaniama şi i-a îndepărtat pe toţi ceilalţi, rămînînd doar cu tălmaciul şi i-a spus: „M-a trimis bogdihanul pentru că între domnia-ta şi alihamba s-a iscat o ceartă, iar eu, askaniama, nu am fost în oraş, fiind plecat". Solul i-a spus: „Alihamba mi-a dat darurile hanului pentru măria-sa ţarul şi mi-a poruncit să cad în genunchi în noroi pentru a le primi şi eu i-am spus că astfel nu voi primi niciodată darurile, fiindcă prin asta i-aş face o ruşine măriei-sale ţarului, căci în felul acesta primesc darurile slugile de la stăpînii lor sau supuşii. Alihamba ne-a dat darurile după o listă, le-am primit şi le-am înscris pe-o hîrtie a mea, am trimis după căruţe şi am vrut să duc [darurile] la curtea solilor. După aceea alihamba a trimis pe un zargucei care a întrebat cum voi primi de la han darurile făcute mie şi eu i-am răspuns că în această privinţă le voi primi aşa cum mi se va spune. După aceasta alihamba a plecat sus şi nu a mai venit." Askaniama a spus că ar fi fost mult mai bine să fi primit şi darurile pentru măria-sa ţarul tot după obiceiul lor,

aşezat în genunchi „ca şi darurile pentru domnia-ta, fiindcă treburile vor merge acum cu încordare, hanul se va mîhni şi nimic bun nu va ieşi din asta". Solul a spus că askaniama ştie că cei care iaú darurile în genunchi erau vasali, dar împăraţii deopotrivă niciodată nu le primesc astfel. Aşa după cum este obiceiul în împărăţia noastră, cînd măria-sa ţarul vrea să dăruiască ceva, supuşii săi primesc darurile aşezaţi în genunchi, dar cînd trimite la un împărat de o seamă cu el, niciodată darurile nu sînt primite în genunchi „ca şi cu darurile măriei-sale ţarului care au fost trimise prin mine hanului, eu nu v-am cerut ca ele să fie primite în genunchi. Dacă taişii voştri mongoli vasali primesc [darurile în genunchi], nouă ne faceţi o mare ruşine silindu-ne să primim darurile aşezaţi în genunchi, şi dacă măria-sa ţarul ar auzi că am primit darurile în acest fel, îndată măria-sa mi-ar da o pedeapsă aspră. Facă-se voia bogdihanului, dar pentru cinstea măriei-sale ţarului care este în joc eu nu pot să fac aşa ceva, fiindcă acestea nu sînt lucrurile mele, ci ale împăratului meu şi nici să nu vă gîndiţi la aşa ceva, deoarece eu sînt doar solul care a primit însărcinarea din partea lui, fiindcă un împărat după obicei trimite [daruri] altui împărat asemenea lui cu prietenie şi de aceea nu poate fi o poruncă să fie silit solul să şadă în genunchi. Prin asta i s-ar aduce ocară măriei-sale ţarului, dar nici bogdihanului nu i s-ar face nici o cinste şi nu se ştie în lumea întreagă să se fi silit solii ca ei să facă ceea ce ar aduce ocară stăpînului lor." Askaniama, după ce a ascultat vorbele solului, a plecat sus la han şi în acelaşi timp a venit zarguceiul la sol şi i-a propus cu gînd viclean să se ducă să se plimbe prin palatul din apropiere, cerîndu-i totodată nota pe care erau scrise darurile hanului pentru a o revedea. Solul a spus că a rupt lista încă din clipa în care

a văzut că nu le-au dat darurile, fiindcă ce poate fi o listă cînd darurile nu au fost făcute. Ei au spus că în lista aceea se scrisese greşit şi nu fusese totul însemnat, trebuind să se facă o listă nouă. Toţi însă au spus minciuni. Apoi askaniama a plecat din nou sus la han şi după ce a zăbovit cam un ceas şi jumătate, a venit împreună cu alihamba aproape de înserare şi a spus solului să se întoarcă la curtea sa. În cetatea hanului am stat pînă în seară fără să bem şi să mîncăm ceva şi am plecat acasă, iar ei au rămas cu darurile. Seara au venit în faţa porţilor noastre şi au lipit o hîrtie scrisă, dar ce cuprindea nu se ştie, fiindcă era scrisă în chinezeşte.

În ziua de 15 august a venit la sol de la cancelaria mongolilor căpetenia zarguceilor, trimis de alihamba şi de askaniama să ne înştiinţeze că în dimineaţa următoare să fim gata pentru a primi darurile. Solul i-a spus zarguceiului că este gata să meargă să ia darurile chiar acum, „dar să nu se mai facă la fel ca acum trei zile, cînd darurile pentru măria-sa ţarul au fost aduse şi eu le-am primit, le-am scris pe listă şi cînd am vrut să le trimit la curtea soliei, ni le-au luat înapoi. Nu vreau să stăm ca atunci în ploaie pînă seara, flămînzi şi însetaţi, şi nici prin gînd să nu le treacă că am să primesc darurile pentru măria-sa ţarul aşezat în genunchi. Dacă nu vor să-mi dea altfel darurile, să-mi răspundă acum, şi eu în cetatea roşie nu voi mai merge pentru ca să fiu trimis înapoi fără ele [daruri], ca acum trei zile, ceea ce a fost o mare necinste." Zarguceiul a spus că: „Atunci darurile ţi-ar fi fost înmînate domniei-tale şi fără plecăciune sau şi fără să stai în genunchi, dar nu le-am dat, fiindcă nu erau toate pregătite şi acum vor fi. Pricina pentru care nu ţi le-au dat domniei-tale nu a fost că nu le-ai fi primit în genunchi, ci doar pentru că nu au fost pregătite, acum însă toate se

vor aduce dintr-un singur loc şi va fi cu putinţă să ţi se dea darurile domniei-tale într-un ceas şi să se facă totul aşa cum voieşti." Solul a spus: „Împăratul nostru, măria-sa ţarul, dăruieşte supuşilor săi taişilor calmuci Aiuka şi Solom Seren darurile în acelaşi fel cum ni le daţi şi voi acum şi aceasta este o mare necinste pentru măria-sa ţarul şi mai bine ar fi să se facă aşa încît bogdihanul să fie cinstit şi darurile să fie primite cu respectul cuvenit, fiindcă mai bine cinsteşte un om cu vorbe din toată inima [cînd o face cu voia lui] decît din cele silite. Ce cîştig aveţi să fie primite darurile în genunchi, dacă în inimi nu este dragoste şi mulţumire?" Zarguceiul a spus că era vechiul lor obicei, dar acum s-a lăsat la voia noastră, iar după aceea a plecat. Toate acestea însă erau minciuni, fiindcă nu mai adăugaseră alte daruri, ci au rămas tot acelea pe care le dăduseră mai înainte şi erau trecute pe vechea listă.

16 august. A venit la sol cu o jumătate de ceas înaintea zorilor zarguceiul şi i-a spus să meargă împreună cu toţi oamenii săi în oraşul împărătesc pentru a primi darurile. Solul însoţit de toţi cazacii a plecat să primească darurile şi, ajungînd în acelaşi loc în faţa porţilor unde predase scrisorile ţarului, li s-a spus să stea într-un foişor nu prea mare pe partea dreaptă. După ce au stat două ceasuri, a venit zarguceiul şi a spus ca solul să vină să ia darurile. Solul s-a dus şi lîngă daruri stăteau alihamba şi askaniama şi alţi sfetnici ai hanului, şi cînd solul a ajuns împreună cu oamenii săi, chinezii i-au spus: „Cu toate că domnia-ta nu ai primit [cum se cuvine] darurile din partea bogdihanului, totuşi bogdihanul a poruncit ca acestea să ţi se dea domniei-tale mai ales pentru cazaci, care au avut de aşteptat timp îndelungat". Solul răspunse: „Să fie

după voia bogdihanului, dar eu nu am necinstit pe măria-sa, findcă m-am purtat așa pentru a apăra cinstea stăpînului meu, măritul țar, și dragostea nu poate fi dovedită căzînd în genunchi sau cu alte purtări înjositoare, ci ea sălășluiește în inima omului". Ei au răspuns că asta știe doar Dumnezeu și le-a spus să primească darurile. Darurile le-au dat pe toate la un loc și nu cum au spus mai înainte: că acestea sînt din partea hanului, iar acestea sînt date în schimbul darurilor primite. Totul era o înșelătorie, pentru că solul păstrase și ascunsese lista cu darurile date prima oară. Darurile pentru măria-sa țarul, solul le-a primit stînd în picioare, și după primirea lor mandarinii i-au spus solului să primească din partea hanului darurile pentru el. Solul a întrebat cum doresc ei să primească darurile lui, pentru a-i încerca dacă vor spune ca mai înainte. Ei au răspuns: „Și darurile domniei-tale primește-le tot în picioare, cum ai primit și darurile țarului". Și solul a primit și darurile lui tot în picioare și ce i-au dat scrie mai jos:

Un căluț mic și slab cu șa și harnașament.

12 bucăți de mătase de calitate mijlocie și inferioară.

1 oziam cu broderie de aur.

1 pereche ciubote cu ciorapi.

1 centură cu cuțit și o năframă.

1 pălărie chinezească.

26 valuri de kitaik de calitate mijlocie.

2 coșulețe cu ceai.

Și cînd i-au dat solului darurile, n-au spus nici că sînt daruri din partea hanului, nici că sînt daruri pentru ceea ce a adus solul, dar se crede că au fost numai darurile de răspuns pentru darurile lui, iar din partea hanului nu i-au dat nimic, fiindcă nu i-au dat solului nici a zecea parte din valoarea

celor dăruite de el. Mai jos e scris ce au dat, în locuri deosebite, întîi darurile din partea hanului şi apoi darurile ca răspuns celor aduse.

Celor doi curteni din Moscova le-a dat în mod egal cîte opt bucăţi de mătase, cîte treisprezece bucăţi de kitaik, cîte un oziam de mătase, o şapcă, o centură, cîte o pereche de ciubote drept răspuns pentru darurile lor, iar drept daruri din partea hanului au fost date aceleaşi lucruri şi încă cîte două lăzi de ceai.

Grămăticii de la Posolski Prikaz au primit cîte un oziam de mătase, cîte o pălărie, cîte o centură cu cuţit, cîte o pereche de ciubote, cîte un val de mătase solomenka, cîte un val de mătase proastă, *volosianka* [1], cîte şaisprezece bucăţi de kitaik.

Grămăticului Nikişka Veniukov de la Posolski Prikaz i-au dat ca daruri pentru ceea ce a adus el două valuri de mătase, un val de atlas, şi i-au dat faţă de ceea ce dăruise el hanului doar a treia parte [din valoare].

Preotului Petru din Tobolsk i s-au dat ca daruri din partea hanului un oziam de mătase cu brîu şi cu cuţit şi cu năframă, o pălărie chinezească, ciubote, o bucată de mătase solomenka, alta volosianka, şaisprezece bucăţi de kitaik, iar ca daruri de răspuns pentru darurile lui, două valuri de mătase.

Feciorilor de boieri din Tobolsk şi celorlalţi le-au dat ca daruri din partea hanului în totul ceea ce i-au dat preotului Petru şi grămăticilor, iar drept daruri de răspuns la darurile lor cît au adus ei li s-a dat doar a treia parte, totuşi de calitate mai bună.

Cei cinci tălmaci au primit cîte un oziam de mătase, cîte un val de mătase volosianka şi paisprezece bucăţi de kitaik.

---

[1] Sublinierile sînt ale lui N. Milescu.

Cazacilor din Tobolsk şi Nercinsk şi slujitorilor solului, oamenilor de curte şi altora ca şi vizitiilor li s-au dat cîte opt bucăţi de kitaik, cîte o bucată de mătase volosianka, în totul asemenea celor o sută treizeci şi şase de oameni.

Cînd au primit darurile din partea hanului, unii au vrut să se aşeze în genunchi, dar askaniama nu i-a lăsat. Tot atunci solul le-a spus lui alihamba şi lui askaniama să îl roage pe bogdihan să îi îngăduie încă două săptămîni să rămînă în oraş, iar ei au răspuns că la ei nu este obiceiul ca după înmînarea darurilor să mai rămînă solii multă vreme, însă au să-i aducă la cunoştinţă hanului. După aceea ne-am întors la curtea solilor.

În ziua de 17 august de la cancelaria mongolilor au trimis un grămătic să-i spună solului din partea lui alihamba şi lui askaniama : „Domnia-ta, solule, să te găteşti de drum, fiindcă hanul a poruncit să mai rămîi doar şapte zile, nici o zi mai mult, iar podvezi cîte aţi avut de la Naun pînă în oraşul de scaun, tot atîtea veţi primi şi acum". În aceeaşi zi solul a trimis la cancelarie un grămătic şi un tălmaci şi le-a poruncit să spună : „Alihamba şi askaniama au trimis de la cancelarie un grămătic care a spus ca să fiu gata în şapte zile şi eu vreau să fie rugat bogdihanul să îmi îngăduie încă o săptămînă după cele şapte zile, timp în care dacă porunceşte să rămîn, voi sta chiar pe cheltuiala mea". Apoi mai întrebară dacă au dat un răspuns la dorinţele ţarului scrise pe care solul le-a dat în limba latină şi despre copia de pe scrisoarea pe care hanul doreşte s-o trimită măriei-sale ţarului, aşa cum şi solul le-a dat lor cînd a ajuns la Naun şi în oraşul de scaun o copie în limba latină după scrisoarea ţarului. „De asemenea să îngăduie să rămînă în oraşul Pejin doi sau trei oameni de ai lui cu mărfurile rămase, deoarece nu s-au vîndut nici jumătate din

ele, oamenii vor fi ţinuţi pe cheltuiala sa." Mai ceru să îi predea pe iakuţii tributari măriei-sale ţarului, care fugiseră la ei din fortul Iakuţk, ca şi pe tălmaciul Tokultei. „Să li se dea şi podvezi îndestulătoare, deoarece cazacii cumpăraseră kitaik mai mult decît aduseseră samuri, vulpi şi hermine, şi că dacă ar fi ştiut, mulţi dintre ei şi-ar fi luat de la Naun caii şi cămilele, şi cazacilor să nu li se facă vreo lipsă." Alihamba şi askaniama au răspuns că în ce priveşte dorinţele ţarului şi scrisoarea cu copia, kolaiul ştie şi îi va da răspuns la toate, dar dacă acesta va fi în scris sau nu ei nu ştiau.

În ziua de 23 august din partea hanului i s-a trimis solului o masă în totul asemănătoare cu cele de mai înainte. În aceeaşi zi a venit askaniama şi i-a spus solului că bogdihanul a poruncit să rămînă încă pînă în ziua de 4 a lunii următoare, fiindcă multă vreme s-au obosit cazacii, dar dacă ar fi fost vorba numai de sol, bogdihanul ar fi poruncit să ne trimită îndată după primirea darurilor pînă-ntr-a treia zi : „fiindcă domnia-ta nu l-ai cinstit pe bogdihan şi nu te-ai aşezat în genunchi" [la primirea darurilor]. Solul a spus : „Dacă porunca bogdihanului ar fi să plec astăzi, noi am pleca şi acum, dar un lucru ce ar atinge cinstea măriei-sale ţarului eu nu pot să-l fac şi nici nu se poate închipui, căci orice om care îşi slujeşte cu credinţă pe împăratul său se luptă pentru cinstea lui pînă la moarte. Dacă bogdihanul ar fi hotărît ca noi să plecăm, noi am fi plecat, căci nu am venit cu sila şi nici nu vom pleca siliţi. Pe Naun însă din partea lui askaniama nu am fost primiţi cu asemenea vorbe, dar dacă ne-ar fi spus : «Mergeţi înapoi, bogdihanul nu a poruncit să fiţi primiţi, eu n-aş fi venit încoace cu sila»." Le-a vorbit apoi despre dorinţele ţarului pe care le-a dat în latineşte şi a întrebat dacă este vreun răspuns şi ei au spus că încă nu s-a dat un

răspuns la ele, dar cînd vor avea vreunul, vor veni să îl înştiinţeze. La fel le-a spus că ne-au dat puţine podvezi şi de aceea să îngăduie cazacilor din Selenghinsk şi altora, cam treizeci de oameni, să plece direct la Selenghinsk, fiindcă şi lor, şi podvezilor le va fi mai uşor. Askaniama a răspuns cerînd o dovadă scrisă solului că dacă hanul va îngădui aceasta şi dacă li s-ar întîmpla ceva [cazacilor], bogdihanul nu va avea nici un fel de învinuire din asta şi nu va fi întrebat de nimic. Solul a răspuns că bogdihanul ar putea să dea nişte însoţitori pînă la oraşele de graniţă, iar de acolo înainte îşi vor purta singuri de grijă, fiindcă mulţi au fost în China anul trecut şi cunoşteau drumul. „O scrisoare însă eu nu văd de ce să dau, fiindcă ar fi un lucru necuviincios“, şi askaniama a cerut asta ca să aibă pricină să le tărăgăneze plecarea. În ce-i priveşte pe iakuţi, pe tălmaci şi alte treburi, a spus că răspunsul se va da la graniţă solului cînd vor ajunge la Naun, iar în ce priveşte rămînerea unor oameni aici în oraşul împărătesc pentru a vinde mărfurile din vistieria ţarului, a spus că asta nu sta în puterea lui şi nu poate să-i spună bogdihanului, dar astfel de treburi aparţin cancelariei mongolilor, care este mai mare, şi să ceară acolo. Askaniama a mai spus că el se pregăteşte pentru drum însoţindu-l pe sol pînă la Naun ca mai înainte şi că nu are timp să-l viziteze mai des acum, dar cînd va fi vreo poruncă a hanului, îndată va veni să-i dea de ştire, şi a plecat.

În 24 august solul a trimis un grămătic şi un tălmaci la cancelaria mongolilor la alihamba şi le-a poruncit să spună: „Potrivit poruncii bogdihanului nu ne veţi da mai multe podvezi, iar în cîte care am avut la venire nu se pot încărca toate mărfurile, fiindcă oamenii au cumpărat lucruri mai grele

și vă rugăm să porunciți să plece pe drumul Selenghinskului treizeci de cazaci și să le dați însoțitori pînă la granița chineză și dacă acelor oameni nu le veți da voie să plece, atunci să ni se dea căruțe destule ca să putem încărca toate mărfurile". Alihamba le-a răspuns grămăticului și tălmaciului că celor treizeci de oameni nu le dă voie să plece, fiindcă dacă li s-ar întîmpla vreun rău, atunci bogdihanului i s-ar face o necinste; dar el, alihamba, se va sfătui cu askaniama și va da răspunsul în ceea ce privește dorințele țarului; toate celelalte a spus că sînt cercetate de kolai și ei vor da un răspuns.

În 25 august solul i-a trimis la cancelarie pe grămătic și pe tălmaci la alihamba și la askaniama, dar acolo nu era nimeni în afară de diacii de rînd, cărora le-au spus ca să-i înștiințeze pe alihamba și pe askaniama să dea răspunsurile pentru scrisoare și pentru cererile țarului, iar diacii făgăduiră să trimită un grămătic la ei.

În orașul împărătesc al chinezilor, cînd hanul iese să se plimbe, nimănui nu i se dă voie să rămînă pe ulițe sau în porți și să-l privească și toate ușile de pe străzile acelea sînt încuiate, iar dacă cineva, neștiind, se întîlnește pe același drum cu hanul, cade la pămînt pentru ca să nu îi poată privi chipul.

În 25 august[1] a venit un zargucei și l-a poftit pe sol la a treia masă, în același loc în care a fost și în 7 iulie. La masa aceea a stat vărul lui askaniama cel care avea grijă de noi, avînd același rang de askaniama și, închinîndu-se ca mai înainte, s-au așezat și au mîncat, iar mîncărurile au fost în totul asemănătoare cu cele de la mesele dinainte. În aceeași zi a murit cazacul din Nercinsk Ivan Starodub-

[1] Data se repetă.

ţov, care a fost îngropat în acelaşi loc, şi de la cancelarie s-a trimis coşciug şi mătase ca şi mai înainte.

În ziua de 26 august solul a trimis la cancelarie pe un grămătic şi un tălmaci şi le-a poruncit să ceară răspunsul la dorinţele ţarului pe care le-a dat în limba latină şi o copie după scrisoarea pe care doreşte bogdihanul să o trimită ţarului, tot în latineşte. Şi alihamba i-a spus grămăticului: „Bogdihanul dacă binevoieşte să trimită un răspuns la dorinţele ţarului va scrie în scrisoarea sa, ori va răspunde prin viu grai, iar ceea ce cere solul, o copie după scrisoare, se poate da fiindcă nu înţelegeţi limba noastră". Grămăticul l-a mai întrebat pe alihamba dacă s-a dat poruncă să se învoiască treizeci de oameni pentru a pleca pe drumul Selenghinskului, fiindcă s-au dat puţine podvezi, iar alihamba a răspuns că-l va întreba pe askaniama şi va da a doua zi răspunsul la toate întrebările.

29 august. La ceasurile trei din zi a fost trimis un zargucei la sol să-i spună să meargă în cetatea roşie la bogdihan. Îndată au adus caii. Solul a pornit spre cetatea hanului şi înainte de a ajunge la poarta unde a predat scrisorile ţarului li s-a cerut să descalece şi, aşteptînd puţin, a venit zarguceiul şi le-a spus să intre pe poartă unde aşteptau doi kolai — unul, cel de mai înainte, al doilea, bătrînul nicant — de asemenea şi alihamba, fiindcă askaniama atunci era bolnav, şi cu iezuitul. Cînd solul s-a apropiat de ei, unul din kolai i-a spus că atît el, solul, cît şi toţi oamenii lui să se aşeze în genunchi ca să asculte porunca hanului şi răspunsurile. Solul a întrebat: „Aveţi un răspuns al bogdihanului la scrisorile ţarului şi la dorinţele pe care le-am dat?" Şi ei au răspuns că ukazul hanului cuprindea totul, dar trebuia să cadă în genunchi. Solul nu a vrut să se aşeze în genunchi, dar atunci curtenii din Moscova, feciorii boierilor şi cazacii au

început să îi spună să îngenunche şi să facă după voia lor, aşa cum doreau [chinezii]. Solul şi-a aşezat perna şi a îngenuncheat, iar kolaiul a început să vorbească în limba chineză, alihamba repetă după el în limba mongolă tălmaciului nostru că bogdihanul nu vrea să-i răspundă măriei-sale ţarului prin scrisoare din două pricini: „Întîi, fiindcă domnia-ta te-ai arătat nesupus, nevrînd să primeşti darurile pentru măria-sa ţarul aşezat în genunchi, aşa cum fac la noi trimişii tuturor domnitorilor vecini împărăţiei, şi nu îndrăznesc să discute nimic în legătură cu asta. Al doilea, în dorinţele ţarului scrise bogdihanului nu spune nimic că îl va trimite încoace pe Gantimur, şi despre asta fusese scris şi în scrisoarea de mai înainte a bogdihanului, şi pînă cînd măria-sa ţarul nu-l va preda pe Gantimur, nici bogdihanul nu vrea să îi mai scrie, fiindcă pînă nu se lămureşte această treabă, nu vrea să înceapă nimic altceva. Danilo Arşinski a trimis oamenii aici şi l-au rugat pe bogdihan să trăiască în pace şi înţelegere între ei la graniţă şi a făgăduit în privinţa lui Gantimur că îi va scrie măriei-sale ţarului şi cu siguranţă ţarul îl va preda. Acum pe Gantimur nu l-aţi predat, iar la hotar nu este linişte şi de aceea nu are de ce să scrie, iar în viitor, pe deasupra, nu numai că nu vom primi scrisori, dar nici solii, nici neguţătorii, din partea măriei-sale ţarului, pînă cînd aceste trei dorinţe nu vor fi împlinite: întîi, Gantimur să fie trimis aici însoţit de un sol de-al vostru. Al doilea, acel sol să fie om de înţeles, care să facă tot ce îi poruncim, după obiceiul nostru, şi să nu se împotrivească cu nimic. Al treilea, în toate locurile de hotar unde locuiesc oamenii ţarului vostru să fie pace mereu de-aci înainte." Solul a răspuns ca să se facă voia înălţatului bogdihan: „Dară nu se vede nici o pricină de mirare fiindcă nu am primit darurile măriei-sale ţarului aşezat în ge-

nunchi. Nu am făcut-o anume, ca să-l necinstesc pe bogdihan, ci am apărat cinstea împăratului meu, aşa cum trebuie orice slujitor credincios să apere cu dîrzenie faima stăpînului său, fiindcă în toată lumea, ca şi în împărăţia noastră, în felul acela primesc darurile doar supuşii şi nu împăraţii de o seamă, iar eu mai înainte am făcut tot ce a poruncit bogdihanul şi nu m-am împotrivit de loc atîta timp cît am văzut că nu se atingea cu nimic cinstea măriei-sale ţarului ; cînd cinstea lui a fost în joc, v-am spus-o doar prin grai, şi nu l-am jignit cu nimic pe bogdihan, că nu pot să fac acel lucru fiindcă măritul nostru ţar nu este supusul nimănui şi nici mai mic decît împăratul vostru, ci sînt deopotrivă. În ce-l priveşte pe Gantimur şi mai înainte v-am spus nu o singură dată că măria-sa ţarul nu a înţeles ce i-a scris bogdihanul în scrisoarea lui şi de aceea nu a dat nici un răspuns, şi mai mult, a trimis scrisoarea înapoi pentru a fi tălmăcită ; dacă ar fi înţeles-o, ar fi trimis răspunsul prin mine şi ar fi spus-o şi prin viu grai dacă îl va preda sau nu." Solul a vrut să le răspundă că măria-sa ţarul nu va preda niciodată pe vreunul din supuşii lui, dar curtenii din Moscova, feciorii de boieri şi cazacii l-au rugat pe sol să nu le spună despre Gantimur că nu îl va da, fiindcă este supusul lui, ci să propună ca hanul să scrie măriei-sale ţarului şi cum va fi voia măriei-sale aşa se va face, şi el zise : „Aşa cum şi mai înainte a scris în privinţa lui Gantimur, poate să o scrie şi acum, şi dacă în ceea ce mă priveşte, bogdihanul va arăta că nu am vrut să primesc darurile aşezat în genunchi şi orice altceva vrea să scrie despre mine, că eu nu m-am supus obiceiurilor voastre, totuşi şi o astfel de scrisoare o voi primi cu toată cinstea, dar cum să mă întorc fără scrisoare şi fără vreun răspuns? Ce să îi spun măriei-sale ţarului cînd voi fi întrebat cui

am dat scrisoarea şi darurile măriei-sale? De aceea fără scrisoare eu nu pot pleca în nici un chip." Ei au răspuns: „Ai vorbit cu destulă uşurinţă că vrei să rămîi aici şi că nu pleci fără răspuns. Bogdihanul poate să trimită prin domnia-ta o scrisoare măriei-sale ţarului, numai că e greu, deoarece domnia-ta ceri o copie de pe scrisoare în limba latină, ca să ştii în ce fel scrie bogdihanul măriei-sale ţarului şi asta bogdihanul în nici un caz nu va încuviinţa, fiindcă nu domnia-ta ne vei învăţa cum să scriem, ci noi înşine ştim cum şi ce trebuie scris." Solul l-a rugat pe iezuit să-i mai tălmăcească o dată, căci înţelegea prost cele traduse de tergimanul nostru. Iezuitul i-a răspuns că pînă cînd kolaii nu îi spun să vorbească, el nu îndrăzneşte s-o facă şi, deşi ei au obiceiuri barbare, el nu putea spune decît ce îi porunceau ei. Solul le-a spus: „Tălmaciul meu nu este prea priceput şi porunciţi să îmi vorbească iezuitul", şi ei i-au poruncit s-o facă. Prin iezuit solul le-a spus: „Am văzut că bogdihanul şi kolaii vorbesc cu asprime şi mînie, dar o fac împotriva dreptului tuturor popoarelor, fiindcă la soli şi la trimişi nicăieri nu li se vorbeşte răstit şi nu sînt duşmăniţi, fiindcă apără cu dîrzenie cinstea împăraţilor lor; el a auzit mai înainte că ei erau oameni curtenitori şi nu se aştepta să-i vorbească cu mînie. Dacă cer o copie tălmăcită în latineşte după scrisoarea hanului, nu o cer pentru a-l învăţa cum să scrie, ci din două pricini: întîi, pentru ca să nu se mai întîmple aşa cum s-a făcut mai înainte că bogdihanul şi-a scris scrisoarea către măria-sa ţarul doar în limba bogdoiţilor şi de aceea nici pînă astăzi nu ştie ce era scris în ea, în timp ce dacă voi avea o copie în latineşte şi eu voi şti ce cuprinde scrisoarea, după cum va şti şi măria-sa ţarul, putînd astfel să răspundă la timpul potrivit. Aceasta v-am scris-o şi în cele douăsprezece do-

rințe ale țarului. A doua pricină este ca nu cumva să se afle vreo vorbă aspră, sau care nu se cuvine, ce ar putea să atingă cinstea măriei-sale țarului și de asemeni pentru a vedea dacă au fost în întregime scrise toate titlurile atît ale măriei-sale țarului, cît și ale înălțatului bogdihan și dacă a fost respectată deopotrivă cinstea amînduror împăraților. Despre asta ar trebui să hotărîm într-o discuție cu voi cum vor scrie în viitor titlurile amîndoi împărații între ei. Și mai înainte v-am spus despre asta din partea măriei-sale țarului și în dorințe v-am dat în scris, deoarece obiceiul vostru se îndepărtează tare de obiceiul nostru, fiindcă noi țintim spre cinstire, iar voi spre umilire. Dacă nu am fi vorbit despre asta mai înainte, ați fi spus că solul nu v-a spus, pentru a avea prilej de gîlceavă, însă în afară de asta eu am văzut că și voi socotiți că este un lucru însemnat și ați iscodit îndeaproape cum au scris unii împărați bogdihanului, deoarece pe Naun askaniama nu ne-a dat pace pînă nu i-am spus cum îi scrie și ce îi scrie măria-sa țarul bogdihanului. Dar și domnia-ta alihamba, venind cu askaniama și cu iezuitul în ziua întîi de la bogdihan, nu ai plecat pînă nu ți-am dat o tălmăcire în latinește după scrisoarea măriei-sale țarului și, deși am dat-o, voi nu ați crezut pînă cînd nu ați căpătat scrisorile adevărate ale măriei-sale țarului și astfel v-ați încredințat că nu a fost scris nici o vorbă de ocară. Așa cum voi apărați cinstea hanului vostru, tot așa și eu trebuie să păzesc cinstea stăpînului meu și să mor pentru ea, aceasta fiind pricina pentru care cer tălmăcirea latinească." Ei au răspuns: „Așa după cum domnia-ta aperi cu strășnicie cinstea împăratului domniei-tale, așa facem și noi, iar ceea ce ai spus că bogdihanul să nu îi scrie țarului vreo vorbă de ocară, ai spus-o cu necuviință, deoarece măria-sa țarul i-a scris bogdihanului cu toată prietenia și

dragostea și poate oare bogdihanul să îi scrie țarului în alt chip? În afară de asta, deși bogdihanul a vrut să trimită prin domnia-ta o scrisoare țarului, totuși acea scrisoare nu ai fi primit-o după obiceiul nostru, ci ai fi vrut să o iei așa cum ai luat și darurile, ceea ce ar fi fost o mare necinste și noi în nici un chip nu putem să-ți dăm astfel domniei-tale scrisoarea bogdihanului, pe care noi îl cinstim mai mult decît orice pe lume." Solul a spus că ei se îndepărtează de la miezul lucrurilor: „Una este scrisoarea și alta sînt darurile, și eu o voi primi și mă voi purta cu toată cinstea după cum se va vedea, numai ca să nu fie cumva știrbită cinstea măriei-sale țarului; de aceea bogdihanul să binevoiască să-mi dea o dată cu scrisoarea și o tălmăcire în latinește ca să văd dacă nu este vreo pricină în ea, pe care eu și sfatul vostru să o îndepărtăm pentru ca în viitor să se scrie între cei doi mari împărați așa cum a scris în legătură cu asta și țarul în scrisoarea lui către bogdihan, potrivit titlurilor și denumirilor. Dacă bogdihanul nu binevoiește să îmi dea o tălmăcire în latinește, să fie după voia lui, însă voi aduceți-i la cunoștință cuvintele mele, deoarece va fi mai bine pentru amîndouă țările să se știe ce scrie bogdihanul măriei-sale țarului și pentru a se da o pildă cum să se adreseze în viitor unul altuia." Atunci zarguceiul a început să strige și să-i întrebe pe curtenii din Moscova, pe feciorii de boieri și pe cazaci: „Dacă bogdihanul va scrie o scrisoare măriei-sale țarului o veți primi cu cinstea pe care noi o vom cere?" Ei au strigat toți: „O vom primi!" Zarguceiul a întrebat același lucru nu numai o dată și ei i-au răspuns zarguceiului cu aceleași vorbe. Solul s-a întors spre curtenii din Moscova și spre feciorii de boieri, spunîndu-le tuturor: „Dacă în scrisoarea către măria-sa țarul este vreo vorbă de necinste, n-o voi primi niciodată,

fiindcă la Moscova eu voi răspunde, nu voi". Dar unii dintre fiii de boieri au spus: „Orice ar fi scris în scrisoare, noi o primim, dacă tu nu o vei lua". Solul a început iarăşi să le spună kolailor că în ce priveşte scrisoarea să fie aşa cum voieşte bogdihanul, dar ce răspuns este din partea lui la cele douăsprezece dorinţe pe care le-a dat în scris din partea măriei-sale ţarului? Ei au spus că nu numai pentru acele dorinţe nu s-a făcut nici un răspuns, „dar nici pentru orice altceva nu se va face, pînă cînd nu se vor împlini cele trei cereri arătate mai sus: adică Gantimur să fie trimis aici cu un sol, acel sol să se poarte aşa cum îi vom porunci noi, potrivit datinii străbune, şi oamenii voştri, din ţinuturile de hotar, să trăiască în pace cu oamenii noştri. Cînd aceste trei cereri vor fi împlinite din partea ţarului, atunci, fie domnia-ta, fie altul să vină din nou şi nu numai acele douăsprezece dorinţe ale ţarului, dar chiar o sută douăzeci dacă ne-ar trimite, vor fi primite de bogdihan." Solul i-a întrebat despre vitele de povară, despre călăuza [Tokultei], despre podvezi, despre îngăduinţa de a pleca prin Selenghinsk, ce răspuns este în legătură cu acestea şi ei au spus că astea sînt treburi mărunte şi că li se va da după aceea răspuns de la cancelaria mongolilor, dar acum ei se duc sus la bogdihan „pentru a-i aduce la cunoştinţă vorbele domniei-tale". Şi cînd solul s-a ridicat şi s-a dus la locul său în foişor, cu greutate au putut să se ridice ceilalţi din genunchi, fiindcă stătuseră mai mult de două ceasuri în ploaie îngenuncheaţi pe piatră. Deoarece kolaii au plecat sus, şi solul se întoarse la locul său de mai înainte, în foişor, s-a aşezat şi, aşteptînd ca un ceas, a venit alihamba şi i-a spus să se întoarcă la curtea solilor, iar despre celelalte treburi răspunsul îi va fi dat la vreme şi solul împreună cu zarguceiul au încălecat şi au plecat la curte. Pe drum solul s-a întîl-

nit cu iezuitul alihahava care i-a spus că nu îndrăzneşte să vorbească mult cu el fiindcă „unii din oamenii noştri l-au pîrît lui alihamba şi lui askaniama că el îi împărtăşeşte solului toate tainele ţării chinezeşti". Şi i-a mai spus ca solul să le ceară chiar dacă este noapte să cerceteze toate treburile lui şi să-i dea răspunsul mîine şi apoi s-a îndepărtat.

În poruncile măriei-sale ţarului era scris în mai multe locuri că dacă în vreuna din scrisorile chinezilor s-ar spune în scris ceva ce nu l-ar cinsti pe măria-sa ţarul, solul să discute cu dregătorii chinezi în aşa fel, încît numele ţarului să fie cinstit şi înălţat. Cu sfetnicii hanului trebuia de asemenea să se înţeleagă în ce limbă să-i scrie ţarul bogdihanului scrisorile, la fel şi bogdihanul măriei-sale ţarului, pentru ca de amîndouă părţile să fie în totul înţelese, şi că scrisorile lor către măria-sa ţarul puteau să le scrie în latineşte sau turceşte. Trebuia să le dea în scris titlurile măriei-sale ţarului şi formula de adresare, aşa cum va trebui în viitor să se adreseze ţarului, primind în schimb din partea lor cum doreşte hanul să i se scrie titlurile şi denumirile, dar să păzească îndeaproape ca în titlurile hanului să nu se adauge denumirile vreunui domnitor care stăpîneşte în împrejurimi, ca nu cumva în viitor prin asta să se işte vrăjmăşie împotriva ţarului din partea domnitorilor vecini. Dacă hanul chinez vrea să trimită cu el, Nicolae, o scrisoare în care titlurile şi denumirile măriei-sale ţarului să fie scrise împotriva demnităţii lui, nu cum le-a trimis în scrisoarea măriei-sale către han fără să poruncească să se scrie întru totul denumirile sale, micşorîndu-le, el, Nicolae, trebuie să stăruie şi să se ţină dîrz în legătură cu asta, pentru ca hanul chinez în scrisoarea lui să poruncească să se scrie titlurile şi denumirile măriei-sale ţarului tot aşa cum le-a scris însuşi măria-sa. De asemenea Nico-

lae să le spuie sfetnicilor hanului că măria-sa ţarul este cinstit de toţi monarhii creştini şi musulmani din jur, care îi scriu măriei-sale, cu o adăugire de vorbe de slavă la numele şi titlurile sale. Şi împăratul lor, bogdihanul, pentru a-şi arăta prietenia şi dragostea faţă de măria-sa ţarul, să poruncească să se scrie în totul titlurile şi denumirile măriei-sale ţarului, la fel cum şi le-a scris însuşi măria-sa. În sfîrşit, el, Nicolae, fiind la hanul chinez, să caute cu stăruinţă din toate puterile ca în scrisoarea hanului să fie trecute denumirile şi titlurile măriei-sale ţarului potrivit cinstei şi demnităţii lui. De la mandarini să ia titlurile şi denumirile hanului aşa cum să le scrie în viitor în scrisori măria-sa ţarul, dar să nu reiasă cum că el ar fi stăpînul întregii lumi, nici să nu ia titlurile altor cîrmuitori vecini ai măriei-sale. Şi cum îi scriau măriei-sale ţarului în scrisorile lor marii domnitori vecini, creştini şi musulmani, i s-a dat în scris o listă lui Nicolae.

Toate cele spuse mai sus, puncte şi porunci, solul le-a spus curtenilor, feciorilor de boieri şi cazacilor, spre a dovedi că el, solul, nu ceruse din capul lui o copie de pe scrisoarea hanului de la chinezi, ci după porunca măriei-sale ţarului şi că în viitor ei să nu i se mai împotrivească şi să nu mai facă aşa cum au făcut în ziua trecută în faţa chinezilor cînd în cetatea hanului au făcut gălăgie şi au spus că sînt gata să primească scrisoarea aşa cum doreau chinezii, căci în felul acesta nu-i făceau o ruşine lui, solului, ci mai ales îl necinsteau pe însuşi măria-sa ţarul.

În ziua de 30 august a venit la sol de sus de la han kolaiul cel mare, care primise scrisoarea măriei-sale ţarului la sosirea solului, împreună cu alihamba şi iezuitul alihahava, cu mare pompă, călare pe cai, de pe care au descălecat departe în faţa porţilor. Solul, auzind că ei sosesc, le-a ieşit cu mult înainte

şi le-a arătat toată cinstirea, poftindu-i să meargă înaintea lui spre casă, dar kolaiul nu a vrut şi a spus : „Domnia-ta eşti oaspetele nostru şi pe oaspeţi întotdeauna îi cinstim" şi a mai spus multe asemenea vorbe şi n-a vrut să meargă înainte. Cînd au ajuns în casă şi s-au aşezat, au început să-i spună solului să nu se supere că ieri în oraşul hanului a aşteptat toată ziua în ploaie şi s-a chinuit cu ei. Solul le-a răspuns: „Chiar dacă mi-a fost greu, totuşi, pentru treburile celor doi mari împăraţi şi pentru ţările lor am făcut-o şi oboseala n-am simţit-o, fiindcă măritul nostru împărat de aceea ne-a trimis cu treburile împărăţiei atît de departe ; şi chiar dacă am fi fost obosiţi, să dea Dumnezeu ca toate treburile să se îndeplinească cu bine". Kolaii au spus că ei doresc acelaşi lucru, de aceea bogdihanul i-a trimis „la domnia-ta, solule, ca să îţi spunem cîteva lucruri, numai domnia-ta să porunceşti să-i cheme pe curtenii din Moscova şi pe feciorii de boieri ca să audă şi ei". Şi venind în casă curtenii şi feciorii boierilor, dintre ei lipsea fiul boierului Sava Jamotin. Solul le-a spus că marele mandarin şi alihamba au vrut să vină pentru a le vorbi, şi ei au arătat că un om încă n-a venit. Şi pînă cînd Sava Jamotin nu a sosit, kolaiul nu a spus nimic, iar cînd a venit şi acesta, îndată mandarinul a început să vorbească în limba chineză, alihamba a tălmăcit spusele lui în limba mongolă şi i-a poruncit tălmaciului nostru să ni le redea în ruseşte. Tălmaciul a început să rostească în ruseşte cuvintele kolaiului şi cele însemnate mai jos. Solul, văzînd că tălmaciul nu înţelege unele vorbe, i-a chemat pe toţi ceilalţi tălmaci mongoli, dar nici aceştia n-au putut să spună ceva clar. Şi văzînd solul cît de însemnate sînt cele spuse de kolai, dar că tălmacii noştri nu sînt în stare să le redea limpede, l-a rugat pe kolai să îi spună aceleaşi vorbe în

limba chineză iezuitului, iar iezuitul să le spună în latineşte ca să le înţeleagă mai bine solul. Kolaii au poruncit să fie spuse aceleaşi vorbe în limba latină şi iezuitul a repetat pe înţeles totul. Totuşi, solul, pentru o mai bună înţelegere a celor spuse, ceea ce auzea de la iezuit în latineşte îi spunea tălmaciului lor în limba rusă, care îi repeta lui alihamba în limba mongolă şi astfel, cuvînt cu cuvînt, legînd tot ce i-a spus iezuitul solului în latină şi apoi ce s-a spus în mongolă, a fost întocmai ca cele de mai jos:

„Cele vorbite ieri în oraşul hanului cu solul ca şi cele ce domnia-ta ai întrebat, dacă avem copia în latineşte a scrisorii bogdihanului, ca să afli cum e scrisă scrisoarea măriei-sale şi toate celelalte cuvinte ale domniei-tale pe care ni le-ai spus, le-am arătat şi le-am adus la cunoştinţă sfatului înţelepţilor noştri, dar bogdihanului nu i-am spus nimic, iar sfatul nostru a cercetat multă vreme cele arătate şi a hotărît ca eu să vin la domnia-ta şi să îţi aduc la cunoştinţă vechiul nostru obicei care de veacuri este împămîntenit în împărăţia noastră. Domnia-ta să cîntăreşti şi să judeci vorbele noastre şi dacă poţi să primeşti scrisoarea bogdihanului pentru împăratul domniei-tale după datina noastră să ne-o spui, şi noi îndată îi vom aduce la cunoştinţă bogdihanului, care ar putea fi înduplecat să scrie el însuşi măriei-sale ţarului.

Obiceiul nostru şi datina sînt cuprinse în trei hotărîri: întîi, orice sol venit la noi în China trebuie să vorbească ca şi cum ar veni dintr-un loc umil şi supus şi se înalţă spre altarul cel înalt — spre tron — şi noi aducînd la cunoştinţă bogdihanului despre sosirea tuturor solilor, la fel îi spunem că a venit din cutare împărăţie, dintr-un ţinut umil, la preaînaltul vostru tron cu rugămintea să fie miluit. Al doilea punct este că orice dar din

partea oricărui împărat care este trimis prin solii săi bogdihanului, noi nu le numim daruri și în registre nu le înscriem ca atare, ci le numim și le scriem drept bir sau iasak, spunînd că: «Au trimis pentru domnia-ta, înălțate bogdihan, cutare împărat birul sau iasakul, și nu daruri». Al treilea punct este: darurile din partea hanului sau darurile pe care le dăm în schimbul celor aduse de la acei împărați bogdihanului nu le numim daruri, ci spunem că înălțimea-sa bogdihanul le trimite drept răsplată acelor împărați pentru slujbele pe care i le-au făcut împărăției sale.

Cele trei hotărîri mai sus scrise în cele din urmă trebuie să fie recunoscute, și orice sol care venea la noi, să le primească fără nici o împotrivire. Iată cum bogdihanul scrie răspunsul către orice împărat potrivit obiceiului nostru. El întocmește scrisoarea ca de la un preaînalt tron către unul mai umil. Despre daruri scrie că sînt bir sau iasak, despre acelea pe care domnia-ta le-ai adus se spune că le-a primit.

Despre darurile din partea bogdihanului și darurile de răspuns pentru cele aduse se scrie: «De aceea ți-am trimis ție și întregii tale împărății pentru slujbele ce ne-ați adus mila și răsplata noastră». Acestea sînt cele trei hotărîri pe care am fost trimis să ți le spun domniei-tale, pentru că ieri ai cerut de la noi o tălmăcire în latinește după scrisoarea bogdihanului, ca să nu fie cuprinsă în ea vreo vorbă necuviincioasă pentru împăratul domniei-tale. De asemenea domnia-ta ai spus că fără scrisoare nu pleci de aici și de aceea acum ți-am arătat pe larg cele de mai sus. Dacă domnia-ta poți să primești scrisoarea cunoscînd cele trei hotărîri și noi putem să-i aducem la cunoștință bogdihanului, și așa cum s-a împămîntenit din veac la noi i se va scrie măritului tău împărat, deși în scrisoare

nu va fi nimic de spus decît că Gantimur trebuie să fie predat, fiindcă pînă cînd măritul domniei-tale țar nu îl va preda pe Gantimur, nici un fel de legătură [între cele două țări] nu se poate face și nici începe. Iar domnia-ta, solule, să nu te miri că avem o astfel de tradiție, ci spune-i împăratului tău că așa cum în cer este un Dumnezeu, tot așa pe pămînt dumnezeul nostru, bogdihanul, șade în mijlocul pămîntului, înconjurat de toți ceilalți cîrmuitori de țări. Cinstirea aceasta noi nu o vom schimba, ci o vom păstra peste veacuri."

Solul le-a mulțumit că l-au făcut să înțeleagă ce înseamnă datina lor, cum scriu scrisorile, și că nu l-au pus în fața acestui lucru și nu l-au silit ca mai înainte cînd i-au dat darurile, cînd, fără veste, i-au poruncit să cadă în genunchi. Mai înainte ei nu i-au spus nimic despre aceste lucruri și despre obiceiurile lor, fiindcă în toate țările se obișnuiește și se știe că se arată tuturor solilor în scris și prin viu grai fiecare lucru și greutate și atunci solul se gîndește și dă un răspuns, fiindcă fiecare își cunoaște obiceiurile țării și stăpînului său, cărora le apără cinstea, și uneori se înving piedicile și se împacă neînțelegeri mari dacă se discută împreună. „Este însă de mare mirare că măritul nostru împărat vă trimite din prietenie mare și dragoste daruri, pe care voi le numiți bir, parcă ar fi supusul vostru, cînd întreaga lume știe că marele nostru împărat primește el bir de la mulți, dar nu plătește nimănui."

Kolaiul a spus: „Știm și noi că măritul împărat al domniei-tale nu este supus bogdihanului, totuși din vremuri străvechi obiceiul nostru s-a împămîntenit să vorbim și să scriem așa și nu-l putem schimba pentru nimic în lume. Totuși știm că măritul tău împărat în scrisoarea lui pe care i-a scris-o bogdihanului la sfîrșit spune: «Să nu se mire înăl-

țatul împărat că denumirile și titlurile lui nu le-am scris așa cum se cuvine, fiindcă nu am știut, dar în viitor îi vom scrie denumirile și titlurile lui cum trebuie, așa cum le va scrie el însuși». Prin urmare, mi se pare că stăpînul domniei-tale ți-a poruncit să păzești neștirbite obiceiurile noastre și să primești scrisoarea bogdihanului, orice ar scrie în ea, și domnia-ta ești cel care te împotrivești, căci noi în felul acesta înțelegem scrisoarea măriei-sale țarului."

Solul le-a spus că nu tăgăduiește că n-a scris astfel măria-sa, „însă nu s-a gîndit ca el să primească acel obicei sau scrisoare în care cinstea țarului să fie atinsă, și nu a scris în scrisoare măria-sa că mi-a poruncit mie, solului, să fac tot ce-mi spuneți și să nu mă împotrivesc cu nimic. Măria-sa a scris cuvintele acelea, fiindcă este obiceiul în toată lumea și dreptul tuturor popoarelor astfel statornicit ca marii împărați între ei să-și arate unul altuia prietenie și cînd unul îi scrie cu respectul cuvenit rangului, la fel și celălalt face așa cum se cuvine. Obiceiul acesta este păstrat în lume și nici un împărat nu-l calcă. Măria-sa țarul a crezut același lucru și despre bogdihan și de aceea i-a scris. În ce privește darurile pe care le-a trimis, nici nu le-a numit în scrisoarea lui potrivit obiceiului dintre toți marii împărați. Acuma noi știm de la voi marile și trufașele voastre cereri, așa cum nu s-a mai auzit pînă acum pe lume, în care nu numai că se atinge cinstea măriei-sale țarului și a împărăției sale, dar și a celorlalți mari împărați din lume. De aceea dați-ne pînă mîine timp să chibzuim și mîine vă vom da un răspuns hotărît dacă putem să primim în felul celor trei hotărîri scrisoarea, sau dacă nu, fiindcă în astfel de treburi înalte un răspuns unor oameni atît de sus-puși în nici un caz nu poate fi pripit."

Solul anume şi-a amînat răspunsul pînă dimineaţa pentru a vedea ce îi vor spune ei şi ce vor hotărî.

Kolaiul zise că vor aştepta pînă mîine, cînd el sau alihamba vor veni după răspuns. În timp ce erau ei la sol, tot ce au spus, au vorbit politicos şi liniştit, nu cu mînie, aşa cum au vorbit în cetatea hanului, iar cînd au plecat kolaii de la sol, iarăşi nu au mers înaintea solului, şi iarăşi n-au vrut să iasă din casă înaintea lui şi pînă cînd nu s-a întors solul în casă, n-au încălecat, cu toate că tot timpul a plouat, şi apoi s-au dus. În timpul în care kolaii veniseră la curtea solului, toţi cei ce se aflau acolo, chinezi şi tălmaci, cînd au auzit de numele lui, s-au răspîndit în toate părţile. După aceea solul i-a întrebat pe tălmaci de ce s-au speriat aşa de tare, încît toţi s-au împrăştiat, şi ei au răspuns că în China se temeau mai mult de acel kolai decît de bogdihan şi după han el este al doilea om în împărăţie, de aceea s-au înspăimîntat şi se minunează că el a venit la sol, fiindcă niciodată nu se duce la vreun mandarin, nici chiar la fraţii hanului, şi tot timpul şade în preajma împăratului : „este semn că bogdihanul te cinsteşte foarte mult pe domnia-ta, fiindcă kolaiul nu a fost trimis la nici un alt sol".

Iezuitul i-a scris solului printr-un slujitor al lui că nu cutează să vină să-l viziteze, dar că ştie că atunci cînd au spus chinezii că nu i-ar fi adus la cunoştinţa hanului, au minţit, deoarece toată noaptea kolaii au chibzuit în sfatul ţării şi chiar hanul a fost de faţă, „iar după aceea i-a trimis la domnia-ta şi nici un kolai n-a vrut să vie la domnia-ta, dar hanul în cele din urmă i-a poruncit marelui kolai să vină el însuşi. Ei au chibzuit astfel : dacă domnia-ta primeşti condiţiile lor şi scrisoarea făcută în felul acela, ei îţi vor da voie să mai stai încă o săptămînă

pînă cînd vor scrie din nou țarului, dar dacă nu primești, îndată ar porunci ca domnia-ta să pleci din orașul împărătesc după vechea lor tradiție și mai ales o fac pentru ca dușmanii lor nicanți să vadă că deși sînt în război cu ei, totuși nu se tem de un atît de vestit și puternic împărat și nu își schimbă obiceiul." A mai scris că marele kolai nu va mai veni, și răspunsul îl va lua alihamba.

În ziua de 31 august a venit la sol alihamba împreună cu iezuitul alihahava și l-a întrebat de sănătate spunînd după aceea că l-au trimis kolaii pentru a căpăta răspuns la întrebările din ajun: „așa cum am vorbit cu domnia-ta și ne-ai făgăduit". Solul i-a spus: „Noi am chibzuit în toate felurile cum ar fi cu putință să ne supunem acelor hotărîri și nu am găsit nici un mijloc nu numai să primim, dar nici măcar să ne gîndim, fiindcă dacă vom primi în felul acesta o astfel de scrisoare și asemenea hotărîri nu numai pe neasemuitul nostru împărat și împărăția lui, dar chiar și pe noi înșine înseamnă că ne recunoaștem drept supușii voștri și o astfel de faptă nu numai că ar fi rușinoasă pentru noi toți, dar din partea împăratului nostru vom fi pedepsiți cu moartea, fiindcă în toată lumea nu își păzesc toate popoarele și nu își apără nimic altceva mai mult decît cinstea stăpînitorului lor, așa cum vedem că și voi înșivă vă străduiți pentru împăratul vostru. Din această pricină vă rog ca măria-sa bogdihanul și voi sfetnicii săi să nu vă mîniați pe noi, deoarece chiar dacă am dori-o, nu putem și nu îndrăznim să primim ce ne cereți domniile-voastre. Dacă bogdihanul prin sfetnicii voștri din sfat binevoiește să-i scrie măriei-sale țarului o scrisoare ca de la prieten la prieten și de la vecin la vecin, cu dragoste și cu prietenie, în același fel în care măria-sa țarul i-a scris bogdihanului și cum

este obiceiul în toată lumea ca marii împărați să-și scrie unul altuia în același fel și să se cinstească aidoma, și dacă bogdihanul și voi vă veți îndupleca și veți scrie astfel încît să nu fie în scrisoare ceva care să micșoreze cinstea țarului, o asemenea scrisoare o voi primi cu toată cinstea, și măria-sa o va primi și el cu prietenie și dragoste." Alihamba a spus că o asemenea scrisoare nu numai că nu poate să o dea, dar nici nu îndrăznește să-i spună bogdihanului ca în scrisoarea lui să se adreseze altcuiva ca unui egal, fiindcă ei cu o zi înainte au declarat pe față că bogdihanul este dumnezeu pe pămînt, iar în jurul lui stau toți ceilalți împărați din lume și [nu poate fi vorba] să scrie o scrisoare ca de la egal la egal. Solul poate vedea lămurit că este fără putință, și el să se pregătească de drum și mîine iarăși va veni pentru a-i spune ce au hotărît kolaii hanului. Solul l-a întrebat despre dorințele pe care i le-a dat în latinește, despre podvezi și despre multe altele, dacă este vreun răspuns la cererile lui din partea bogdihanului sau nu. Alihamba a spus că pînă cînd Gantimur nu va fi predat, nu numai că nu va fi nici un răspuns, pentru dorințele țarului, dar nici pentru lucruri mai mărunte nu se poate începe vorba, așa cum i-au spus kolaii în urmă cu trei zile în cetatea hanului. În ce privește podvezile, alihamba și askaniama vor vorbi și vor da un răspuns. Alihamba a mai întrebat: „Cîte cămile ați cumpărat în orașul împărătesc?" Solul a spus că a cumpărat cam o sută de cămile, dar nu pentru a căra mărfurile din oraș, ci pentru că auziseră că de la oamenii noștri care rămăseseră pe Naun multe cămile pieriseră și pentru a avea cu ce căra poverile de la Naun pînă la Nercinsk. „Aici însă măriți-ne numărul podvezilor chiar cu puțin, fiindcă oamenii mei au cumpă-

rat mărfuri grele, kitaik şi nu le pot transporta în căruţele pe care le-aţi dat. Oare putem să luăm căruţe cu chirie? Dacă le-aţi da voie oamenilor noştri să plece prin Selenghinsk, şi lor şi nouă ne va fi mai uşor." Alihamba a răspuns că se va duce la cancelarie şi se va sfătui su askaniama şi va veni a doua zi din nou. Iezuitul a plecat împreună cu alihamba.

În zilele acelea nu s-a vîndut nimic, ci s-au făcut doar cîteva schimburi de samuri din vistieria ţarului pentru marfă de alt soi şi cazacii au făcut la fel cu ce mai aveau. Tălmacii au venit de multe ori la cazacii solului şi au întrebat dacă vrea să dea cinci mii de lani pe piatra aceea, fiindcă ei s-au înţeles cu mandarinul. Oamenii solului i-au refuzat mereu şi tălmacii iarăşi au venit şi au spus că au primit poruncă să îl dea cu trei mii de lani şi iarăşi au fost refuzaţi, spunînd că nu au nevoie de piatră.

Iezuitul a venit după-amiază la sol şi i-a spus: „Bogdihanul nu va primi în nici un caz să scrie scrisoarea aşa cum ai cerut domnia-ta, fiindcă el din firea lui este un om care iubeşte foarte mult onorurile şi laudele. De aceea el mulţi ani s-a străduit şi a învăţat înţelepciunea chineză, încît puţini alţii asemenea lui se găsesesc în China, fiindcă el ştie că nu preţuiesc mai mult chinezii nimic altceva decît învăţătura omului, mai ales a hanului lor. El nu este înzestrat pentru meşteşugul armelor şi acum îşi îndreaptă toată atenţia spre învăţătură." Şi i-a mai spus iezuitul solului, sub jurămînt, că ei aşa de tare ţineau la cinstea hanului lor, încît chiar dacă ar şti că într-adevăr din asta şi-ar pierde împărăţia, totuşi nici unul nu s-ar purta altfel decît s-au purtat cu veacuri în urmă şi nici în viitor n-o vor face altfel, fiindcă ei sînt nişte

barbari. Solul l-a întrebat pe iezuit dacă bogdoiţii nu se temeau de măria-sa ţarul şi de apropierea supuşilor săi, iar iezuitul a răspuns că bineînţeles că se temeau, dar Moscova este departe şi mongolii credeau că o armată mare ajunge cu greu pînă aici, iar în apropierea graniţelor trăiesc oameni puţini care nu le pot face lor nici un rău.

Solul l-a mai întrebat pe iezuit: „De ce ei întreabă cu atîta stăruinţă şi vor să ia de la noi pe Gantimur şi ce cîştig au ei din asta ?" Iezuitul a răspuns: „Ei se interesează de Gantimur, fiindcă ştiu că dacă nu îl veţi preda îndată, ei vor putea găsi pricină ca să pornească război şi vor nimici cetăţile Nercinsk şi Albazin din apropiere. Ei adesea se laudă că pe ruşii de pe Amur i-au nimicit pînă la ultima rămăşiţă de trei ori. Astfel ei cred că şi acuma pot să-i învingă." Despre rubin a spus că mandarinul chinez nu îl va da cu mai puţin de două mii de lani şi piatra poate fi cumpărată prin intermediul tălmacilor, căci fără ei nu se poate.

În ziua de 1 septembrie anul 7185 (1676), dis-de-dimineaţă iezuitul şi-a trimis slujitorul la sol cu o scrisoare în care spunea că toată noaptea în sfatul cel mai înalt al hanului au chibzuit şi au hotărît că la sfîrşitul zilei „domnia-ta, solule, să fii scos din oraşul de scaun". Puţin după aceea, cam la un ceas a venit şi iezuitul şi a spus că l-a trimis alihamba, care i-a poruncit să întrebe: „Este oare timpul potrivit să vină la domnia-ta, căci alihamba aşteaptă în apropiere la cancelarie ?"

Solul i-a răspuns să meargă la alihamba şi să îl roage să poftească, iar alihamba îndată a venit la sol şi cum a sosit l-a întrebat de sănătate şi a început să-i spună că: „Vorbele de ieri prin care domnia-ta ai cerut ca bogdihanul să scrie ţarului în acelaşi fel cum i-a scris acesta, aşa după cum se

obişnuieşte la voi, le-am adus la cunoştinţa sfetnicilor, şi ei nu numai că nu îndrăznesc să o facă, dar nici nu cutează să îi spună bogdihanului, fiindcă în astfel de treburi răspunsul ce l-au avut şi pînă acum îl vor da şi în viitor şi nu va fi schimbat nici peste veacuri. Şi pentru că sfetnicii au văzut că s-au încheiat toate treburile dintre cei doi mari împăraţi şi pentru că noi nu avem obiceiul să vă mai ţinem, la sfîrşitul zilei trebuie să plecaţi, mai ales că şi din porunca bogdihanului totul este pregătit. Înainte de plecarea domniei-tale însă, marele kolai a poruncit să-ţi repetăm ceea ce ţi-a spus şi mai înainte ca să-i aduci domnia-ta la cunoştinţă măriei-sale ţarului : să îl trimită pe Gantimur cu un sol, fiindcă dacă ar fi trimis bogdihanul o scrisoare măriei-sale ţarului n-ar fi scris altceva decît despre predarea lui Gantimur şi aceasta se poate spune şi prin viu grai ţarului, ca să nu se întîmple ca mai înainte, cînd li s-a poruncit cazacilor să vorbească despre Gantimur, iar ei nu au făcut-o. Al doilea, dacă măria-sa ţarul binevoieşte în viitor să trimită spre noi soli, sau pe oricine altcineva, să le poruncească să nu ni se împotrivească la nimic din cele ce îi vom spune aici. Al treilea, ţarul să poruncească cu asprime cazacilor săi care trăiesc în apropierea graniţelor noastre să nu vatăme în nici un chip pe oamenii noştri, fiindcă de aici nu va ieşi nimic bun ; şi dacă măria-sa ţarul va îndeplini aceste trei hotărîri, atunci, sau prin domnia-ta, sau prin altcineva nu numai cele douăsprezece dorinţe ale lui pe care ni le-ai dat şi pe care ţarul le doreşte împlinite de bogdihan, ci chiar şi altele, orice ar dori să ceară, bogdihanul se jură să-i împlinească. Pînă cînd însă cele trei cereri ale bogdihanului nu vor fi împlinite, nici un om din Rusia sau din apropierea graniţelor cu nici un fel de treabă să nu vină în nici

un chip la noi, fiindcă aceasta este porunca bogdihanului." Solul i-a spus lui alihamba: „Ceea ce au hotărît kolaii să mi se aducă la cunoştinţă ca să îi spun măriei-sale ţarului, chiar dacă nu îmi porunceaţi, tot i-aş fi vorbit măritului meu împărat despre toate cele petrecute aici. Facă-se voia bogdihanului şi a sfetnicilor săi! Eu şi fără scrisoarea hanului tot îi voi spune ţarului; numai că este mai greu cu ceea ce mi-aţi spus de plecarea neaşteptată şi după cum însuţi domnia-ta vezi, eu nu m-am pregătit cu nimic. Aţi fi putut să ne-o spuneţi mai înainte cu două zile sau trei, aşa cum se face cu solii în alte împărăţii, iar pe deasupra încă nu vedem în faţa porţilor carele şi s-ar putea ca mărfurile noastre să nu încapă în ele, iar dacă nu vor fi îndestulătoare e nevoie de timp pentru a mai aduce altele. Dacă ne veţi da soroc pînă mîine ca să adunăm totul, dimineaţa sau chiar în timpul nopţii ieşim din oraşul împărătesc, fiindcă aici n-avem pentru ce mai sta."

Alihamba a spus că bogdihanul a poruncit să se dea încă zece căruţe peste numărul dinainte şi că vor fi în totul şaizeci. „Noi credem că în aceste şaizeci de care pot să încapă lucrurile voastre, fiindcă cele de aici duc mult mai mult decît cele mongole. Drept pristavi bogdihanul a poruncit să meargă cu voi pînă la Naun askaniama şi doi zargucei, un grămătic şi un sotnic. Acum însă askaniama este bolnav şi vor pleca împreună cu voi zarguceii şi ceilalţi, iar askaniama vă va ajunge pe drum. În privinţa celor spuse de domnia-ta că de ce nu te-am anunţat mai înainte şi să-ţi dăm voie să stai pînă dimineaţa, ca şi despre anunţarea din timp a solilor în alte ţări, noi nu avem un asemenea obicei şi n-o facem decît în cea din urmă

zi cînd bogdihanul dă porunca și noi o și aducem la cunoștința solilor. În ce privește rămînerea domniei-tale pînă mîine dimineața, nici să nu te gîndești la așa ceva, fiindcă așa cum în cer este un singur Dumnezeu, așa și vorba bogdihanului este una, neputînd fi schimbată ; și de aceea în mod sigur domnia-ta vei pleca acum pentru ca astă-seară să fiți ieșiți din Pejin. Locul de popas nu este departe și a fost hotărît pentru domnia-ta în orașul Tung, care se numește în limba mongolă Baian-Sume, ce se află așezat la patruzeci de verste de ale noastre (verste rusești de ale voastre sînt treisprezece pînă la orașul acela), așa că veți izbuti să ajungeți chiar înainte de a se întuneca, fiindcă porunca bogdihanului trebuie să se împlinească. Pentru podvezi plec îndată la cancelarie și le voi îndruma și voi face tot ce trebuie pentru plecarea domniei-tale." Solul răspunse că atît în oraș, cît și dincolo de el este un mare noroi, iar carele se vor rupe și acolo vor fi siliți să înnopteze și se temeau să nu se facă vreun furt. Alihamba a spus că nu este cu putință să se întîrzie chiar dacă plouă și este noroi, sau orice ar fi, fiindcă ei trebuie să plece îndată. Văzînd solul că trebuie să plece pe nepregătite, fiindcă puteau să-l gonească și cu sila, i-a spus să trimită în grabă podvezile, „iar eu voi face tot ce este cu putință, deși e greu, totuși voi pleca". Alihamba după aceea s-a salutat cu solul cu toată curtenia și i-a dorit călătorie fericită și l-a întrebat cînd va sosi răspunsul măriei-sale țarului. Solul i-a spus că răspunsul poate veni după doi ani și jumătate sau trei și după aceea alihamba a plecat.

Cu un ceas mai tîrziu au venit zarguceii care au adus șaizeci de căruțe și o sută treizeci și patru de cai, fiecărui om un cal, și i-au dat un cal și prizonierului și l-au înscris la cancelarie, fiindcă străinii

nu puteau pleca din orașul împărătesc în afară de cei care erau înscriși în registrele celui dintîi oraș de la zid.

În zilele acelea din urmă ale lunii august, pînă la 1 septembrie au venit în ograda solului mulți fruntași chinezi și slugile mandarinilor și negutători care i-au spus solului că vor să cumpere mărfurile rămase, samuri și colți de morsă ce ar mai fi din vistieria măriei-sale țarului și voiau să cumpere și mărfurile rămase solului, pe care au dat a treia parte din prețul lor cu care au cumpărat mai înainte, ca în batjocură, și credeau că vor putea să ia mărfurile așa cum doreau. Solul, văzînd că îi disprețuiesc atîta mărfurile și că vor să le ia de pomană, a spus că dacă îi dau prețul dinainte, atunci va vinde: „dar dacă veți da prețuri mai mici, nu numai că nu vă vom da mărfurile, dar nici nu vi le vom arăta, fiindcă noi n-avem nici o nevoie să le vindem așa de ieftin". Totuși în zilele acelea mărfurile s-au vîndut cu prețuri mici, restul nefiind cu putință să se vîndă, deoarece chinezii în batjocură veneau în fața mărfurilor, fiindcă ei au obiceiul ca la plecare să vină în număr mare și să cumpere mărfurile cu prețuri scăzute, căci vînzătorii nu doreau să le ia înapoi și le vindeau de nevoie cu prețuri mici.

Cînd au fost aduși caii și căruțele, au încărcat vistieria măriei-sale țarului, și restul au fost împărțite cazacilor, totuși în cele șaizeci de care multe greutăți nu s-au putut pune și de aceea cazacii le-au așezat pe cămilele ce fuseseră cumpărate în orașul împărătesc, iar negutătorii și alții au închiriat animale de povară cu preț mare. Cînd totul fu orînduit, au pornit din curte căruțele păzite de cazaci. Împreună cu solul au rămas mai în urmă cei doi zargucei pentru a-l însoți din orașul împără-

tesc pînă la Naun, fiindcă askaniama în timpul acela era bolnav.

Fiind aproape gata de plecare, la sol au venit toți tălmacii chinezi în taină și l-au întrebat dacă vrea să cumpere piatra cea mare de rubin, pe care a văzut-o mai înainte, fiindcă ei vorbiseră cu mandarinul ca să o vîndă cu două mii de lani. Solul le-a spus că acum carele sînt gata de plecare și nu mai cumpără nimic, totuși dacă ei o dau cu o mie cinci sute de lani „eu o voi cumpăra din vistieria măriei-sale țarului". Ei au răspuns că mai puțin de atît nu pot s-o dea și după multe tîrguieli au cerut o mie opt sute de lani și au rămas nestrămutați la această sumă. Văzînd solul că ei vor să plece cu piatra, și că nu o vînd pe un preț prea scump, piatră care la Țarigrad și în alte împărății ar fi prețuit mult mai mult, iar la Moscova o astfel de piatră grecii ori alți străini n-au adus pentru vistieria măriei-sale țarului, i-a chemat pe tălmaci și le-a dat o mie șase sute de lani și a luat piatra, iar ei s-au jurat pe idolii lor că o altă piatră asemănătoare nu se află în toată împărăția lor; să păstreze doar taina și să nu audă bogdihanul, fiindcă îi va pedepsi deoarece au înstrăinat o astfel de nestemată. De asemenea ei i-au făgăduit solului că-l vor urma ca să facă negoț cu toate mărfurile ce i-au rămas din vistieria măriei-sale țarului și din mărfurile lui, făcînd schimbul în natură, deoarece n-ar fi crezut că vor pleca din oraș așa, pe neașteptate.

Și după aceea, la ceasurile patru spre seară, solul împreună cu zarguceii au ieșit din orașul Pejin. Pe drum, atît în oraș, cît și în afară de oraș multe căruțe s-au frînt sub greutatea poverilor vistieriei măriei-sale țarului și ale cazacilor, încît unele au rămas peste noapte acolo. Și ajungînd solul în afara orașului le-a spus zarguceilor să aștepte pînă cînd

se vor aduna oamenii și căruțele, dar ei au răspuns că nu cutezau, deoarece porunca bogdihanului este „ca domnia-ta, solule, să mergi chiar astăzi pînă în orașul Tung și acolo să poposești". Solul a mers mai departe cu zarguceii și era un asemenea noroi, că au ajuns cu mare greutate abia la miezul nopții în orașul Tung, care se afla la treisprezece verste rusești departe de Pejin și la patruzeci de verste chinezești. Porțile orașului erau încuiate și cu greu au pătruns în oraș și l-au găzduit pe sol în aceeași curte ca la venire. Drept hrană li s-a dat ca în trecut cîte cinci porci pe zi, însă nu le-o dădeau decît în zilele în care mergeau, iar în zilele cînd se odihneau nu era nici o poruncă a hanului să li se dea. În ziua aceea carele și cămilele nu au ajuns în orașul Tung, ci au înnoptat toate împotmolite prin noroi. În orașul Tung au stat două zile și cu mare trudă s-au adunat căruțele, fiindcă atunci cînd o căruță se strica, nimeni nu voia s-o dreagă și le-au spus să-și închirieze căruțe cu banii lor, lucru pe care unii îl făcură, iar alții au încărcat mărfurile tot pe cămilele lor.

În ziua de 4 septembrie ne-au dat alți cai și alte căruțe și, părăsind orașul, am ajuns la rîul Pe, pe care l-am trecut nu pe pod ca la venirea în orașul împărătesc, ci pe o punte făcută din buse. Descrierea rîului Pe și a orașului Tung a fost făcută mai înainte la venirea noastră spre orașul de scaun în ziua de 14 mai. După ce am trecut rîul am fost ajunși din urmă de askaniama, care și mai înainte a fost pristavul nostru, și salutîndu-se cu solul i-a spus că el, askaniama, a fost foarte bolnav și de aceea nu a pornit împreună cu el din Pejin, dar acum din porunca bogdihanului va merge cu însoțitorii pînă la Naun ca și mai înainte și îi va mai da și podvezi ; dar pe tălmacii care doreau să vină

cu mărfuri el i-a înfricoşat şi de aceea nu au mai venit.

De la oraşul Tung am mers pînă la marele zid pe drumul pe care venisem. De asemenea şi de la marele zid pînă la rîul Korghei am urmat aceeaşi cale, iar de la Korghei pînă la Naun n-am mai mers pe acelaşi drum, ci pe altul, spre stînga, pe lîngă un oraş pustiu şi peste multe rîuri care curgeau în toate părţile, printre care erau multe iurte de mongoli nomazi, din care unii secerau mei şi îl măcinau. Apoi am ajuns la cele dintîi sate ale daurilor de pe Naun şi acolo am trecut pe plute un rîu ce se varsă în Naun. Din acest sat am mers pînă la al doilea aşezat pe malul Naunului în aceeaşi zi, unde ni s-a spus că va fi locul nostru de popas pînă cînd ne vom pregăti pentru călătoria de înapoiere la Nercinsk.

Drumul nostru de întoarcere, deşi a fost acelaşi, totuşi a durat mai mult, fiindcă erau grele carele şi se rupeau într-una, de unde popasuri îndelungate. Plecînd din oraşul împărătesc la 1 septembrie am ajuns la Naun în ziua de 8 octombrie. Askaniama n-a mai fost ca mai înainte cu solul în aceeaşi înţelegere, deoarece ştia că animalele noastre care fuseseră primite de oamenii lor în satele de pe Naun şi ne făgăduise că la întoarcerea noastră vor fi nevătămate fuseseră lăsate să moară de foame de către oamenii săi. Dar solului nu i-au spus nimic despre asta în timpul drumului ca să poată cumpăra cai şi cămile cu preţuri mici, pînă cînd nu am ajuns în satele de pe Naun şi ne-am întîlnit cu oamenii noştri care rămăseseră acolo şi ei ne-au dat de veste. Venind din oraşul împărătesc, pe drum ne-am întîlnit cu mulţi mongoli care mergeau la împărăţie să se înscrie în oaste împotriva nicanţilor, dar oamenii erau foarte nevoiaşi.

Cînd am ajuns în satul de pe Naun unde ni se fixase să rămînem și să ne gătim pentru drum, nu ne-au mai lăsat ca înainte să stăm în casele din sat, ci ne-au oprit în cîmpie cam la o jumătate de verstă pe marginea rîului Naun; și lapovița udă multe mărfuri. I-am rugat să ne lase să intrăm în case, dar ei nu ne-au lăsat cu nici un chip, au trimis însă zece iurte de trestie, proaste, și ne-au spus să stăm în ele. Acolo au venit cei doisprezece oameni ai noștri care fuseseră lăsați pe de o parte pentru îngrijirea animalelor, iar pe de alta fiindcă nu vruseseră să luăm mulți oameni în orașul de scaun și ne-au spus că nu numai că nu le-au dat chinezii hrană animalelor și nu le-au păzit, dar nici ei n-au căpătat de mîncare și oamenii noștri aproape că muriseră de foame, și ca să fie hrăniți s-au tocmit ca slugi la chinezi, iar în ce privește vitele au spus că au dat caii chinezilor ca să-i hrănească și că rămăseseră numai șaptesprezece și despre aceia au auzit că abia se mai tîrăsc, iar în ce privește cămilele au spus că le-au dat mongolilor să le hrănească mai mult de o sută de animale, iar din acelea au mai rămas mai puțin de jumătate despre care au auzit că sînt jumătate moarte. Din cămilele vistieriei mai viețuiau doar șapte din cincisprezece, și acelea cu picioarele betegite. Solul a trimis la askaniama pe feciorii de boieri și pe cazaci, și la fel și voievozii de pe Naun, pe care i-a învinuit cu asprime că ei au primit acele vite cu înțelegerea ca iarăși să le dea înapoi nevătămate și dacă vreuna s-ar prăpădi, va fi pusă în seama acelui țăran care a hrănit-o, „dar acum auzim de la oamenii noștri că toate vitele s-au prăpădit, așa cum vedeau și singuri, iar lucrurile n-avem în ce să le încărcăm. În orașul de scaun, sau pe drum nu ne-ați spus că vitele au murit, fiindcă dacă ați fi

făcut-o, puteam să cumpărăm animale acolo sau pe drum. Cel puțin să ne faceți înlesnirea ca să putem căra greutățile." Ei au răspuns că animalele noastre nu au murit din pricina lipsei de hrană și fiindcă nu au fost îngrijite, ci „au murit, fiindcă a fost în tot ținutul o ciumă și nu numai că au murit vitele voastre, dar și ale oamenilor noștri au murit toate pînă la cea din urmă și asta a fost voia lui Dumnezeu și asemenea lucruri se petrec nu numai cu animalele, ci și oamenilor. Dacă el, solul, nu crede, askaniama este gata să meargă împreună cu el în sus pe rîul Naun, unde au fost hrănite cămilele și caii, și acolo poate să vadă locurile în care au căzut, însemnate cu oasele cailor și cămilelor. Numai că e nevoie de o săptămînă ca să se ducă pînă acolo și înapoi. Ajutor acum nu putem să vă dăm în afară dacă trimitem la taișii mongoli din apropiere și la țăranii dauri ca ei să aducă spre vînzare solului tot felul de animale, fiindcă și el, și cazacii au kitaik mult și pot să cumpere ce le trebuie. Alt ajutor de la ei nu puteau avea." Au întrebat cu stăruință în cîte zile crede solul că poate să se pregătească de drum, deoarece porunca bogdihanului este să le dea hrană pentru cinci zile și nu mai mult și nici n-au voie să rămînă peste timpul hotărît. Solul a trimis iarăși la askaniama ca să-i dea cîteva căruțe pînă la rîul Argun ca să ducă darurile bogdihanului și le va trimite înapoi, iar dacă ar fi vrut să meargă pînă la Nercinsk pentru negoț le va da învoire cărăușilor. Despre hrană a spus să se facă voia bogdihanului, deoarece pot să trăiască și pe cheltuiala lor. Despre plecare o să fie cît mai curînd „și el, solul, mai ales se grăbește, numai să poruncească ei să se aducă vite pentru vînzare cît mai repede și cred că în două săptămîni poate fi gata, iar dacă va fi mai repede, cu atît mai bine".

Askaniama l-a trimis la sol pe voievodul Mangutei, care i-a spus cu jurămînt că vitele, caii și cămilele au murit de ciumă și nu din pricina lor, că podvezi fără porunca bogdihanului nu îndrăznesc să-i dea, însă în privința timpului îl vor lăsa ei și două săptămîni, iar vite de vînzare vor fi a doua zi multe și de tot felul. El, Mangutei, fusese însărcinat să îl însoțească pe sol pînă la marginea ținuturilor țăranilor torgacini ; iar caii și vitele le cumpăraseră askaniama și tovarășii săi de la țăranii lor și iarăși le-au vîndut, mai scump, solului. Acesta i-a spus lui Mangutei că oamenii noștri care au fost lăsați i-au învinuit că nu le-au hrănit vitele cum făgăduiseră și că ei le-au cerut caii ca să alunge vitele noastre din mlaștini în stepă și ei nu le-au dat și din pricina aceea au și murit. El a tăgăduit într-una aceasta și a cerut să fie chemați oamenii noștri pentru a-i pune de față. Și din asta s-au iscat multe discuții cu voievozii lor și de multe ori au trimis și la askaniama, totuși ajutor nu au primit, dar se știa că unii din caii noștri muriseră într-adevăr, alții însă, cei mai buni, îi ascunseseră și îi trimiseseră de acolo.

În ziua următoare ne-au adus cei șaptesprezece cai ai noștri care rămăseseră cu bube pe ei, și patruzeci și șapte de cămile șchioape și pe jumătate moarte. După aceea au început să aducă spre vînzare cai și cămile pe care le-am cumpărat cu kitaik și cu argint la prețuri mari : cîte patruzeci de bucăți [1] de pînză de bumbac un cal bun, iar care era mai prost, treizeci, douăzeci și cinci și douăzeci bucăți de kitaik din cel mai bun ; de asemenea pentru merinde am cumpărat multe vite cornute care le-am plătit cu cîte paisprezece pînă la zece bucăți de ki-

---

[1] În text e scris *konțov*, termen folosit pentru a arăta în cazul țesăturilor cantitatea de 7 stînjeni.

taik, la fel am cumpărat păsat de ovăz şi de mei, fiindcă nu aveam altfel de pîine. Cămilele au fost vîndute numai de către voievozi şi solul a cumpărat două, cu argint, pentru a duce vistieria măriei-sale ţarului, şi pentru ele a dat un lan şi ele au mers pînă la ostrovul Selenghinsk şi iarăşi s-au întors în China din acel loc.

Solul a spus că după porunca măriei-sale ţarului le va scrie prin oamenii săi cazacilor din Albazin ca să păstreze pacea, dar şi ei să le poruncească oamenilor lor ca atunci cînd vînează ruşii şi supuşii ruşilor, să nu-i supere cu nimic, fiindcă avem multe plîngeri din partea lor. În ce-l priveşte pe Gantimur a spus că îi va aduce la cunoştinţă măriei-sale ţarului şi se va face aşa cum va porunci, iar pentru călăuză i-a mulţumit bogdihanului că l-a iertat şi a poruncit să-i fie dat. Şi apoi grămăticul a plecat.

În cele scrise mai sus, că nu ne-au lăsat ca mai înainte să poposim în sate şi că nu le-au dat voie trimişilor care se duceau la Albazin să înnopteze în cătune, chinezii au făcut-o pentru ca oamenii noştri să nu-i hotărască pe supuşii lor dauri să plece pe rîul Amur şi să trăiască în apropierea Albazinului şi în supuşenia măriei-sale ţarului, deoarece mulţi dintre dauri fuseseră mai înainte la cazaci ca ostatici şi ştiau şi chinezii că ţăranii dauri ar fi fost bucuroşi să nu se mai întoarcă. De aceea i-au păzit cu străşnicie şi călăuzei noastre tunguse i-au poruncit cu asprime să nu se întîlnească niciodată cu supuşii lor.

Pe nevasta tungusului însă şi lucrurile gospodăriei lui nu i le-au dat, spunînd că este destul şi atît că i-au dăruit viaţa pentru măria-sa ţarul.

În ziua de 18 octombrie dimineaţa fiind gata de plecare cu totul, am pornit din satele de pe Naun cu caii şi cămilele noastre, fiindcă nu ne-au dat

care nici măcar pînă la ţinutul ţăranilor lor torgacini. Tot ce au dat au fost puţine merinde. Şi ajungînd solul în dreptul satului unde stătea askaniama, l-au întîmpinat din sat doi zargucei, care veniseră din oraşul împărătesc, toţi voievozii de pe Naun şi grămăticii, care s-au salutat cu solul şi i-au spus că askaniama le-a poruncit să-l roage de iertare şi să nu îl învinuiască că nu a venit să îl însoţească, „fiindcă e bolnav şi azi este vînt mare pe drum şi ger, de aceea ne-a trimis pe noi să te conducem la plecare cu cinste şi să-ţi spunem că te vor însoţi pînă la pămînturile torgacinilor o sută de oameni ai voievodului Mangutei". De asemenea îl rugară pe sol să poruncească ruşilor, supuşi ai măriei-sale ţarului, care trăiesc în apropierea lor la graniţă, să păstreze pacea şi să nu le facă nici un fel de necaz, pentru că nimeni nu este mai bucuros ca ei să aibă pace şi prietenie. Şi alte multe astfel de vorbe au spus şi l-au condus pe sol cam două verste, apoi îi urară drum bun şi se înapoiară. Din satul acela am urmat un alt drum decît la venire, fiindcă satul acela era la o zi depărtare de satul Pacegorsk, locul unde poposisem atunci, totuşi şi drumul ăsta în ziua următoare s-a întîlnit cu cel pe care l-am făcut înainte. Cînd am plecat de lîngă rîul Naun apa începuse să înghețe de-a lungul malurilor.

În ziua următoare veni voievodul Mangutei, care a rămas lîngă sol, nu departe de bagajele acestuia, şi a călătorit împreună cu el pînă la al patrulea popas de la rîul Ialu, unde trăiesc ţăranii torgacini, şi a trimis oameni înainte la ei ca să îi mîne în susul rîului Ial, spre satele de pe Naun, pentru ca noi să nu ne întîlnim cu ei, deoarece erau oameni de ai lui Gantimur şi rude cu tunguşii de la Nercinsk şi să nu se înţeleagă cu ei oamenii noştri ; de aceea nu ne-au dat voie nici să facem negoţ cu ei.

Într-a patra zi am ajuns pe malul rîului Ialu și voievodul Mangutei ne-a adus niște iepuri și multe alte vînaturi, vin fiert și iarăși i-a vorbit solului ca și mai înainte ca oamenii măriei-sale de la graniță să trăiască cu ei în pace și în bună înțelegere, adăugînd că oamenii noștri nu trebuie să vină la Naun nici cu negoț, nici cu orice altceva în afară de vreo nevoie mare pe care ar avea-o, ori vreun necaz din partea oamenilor lor. Atunci numai să vină și să facă plîngere, căci potrivit obiceiului lor după porunca bogdihanului ei n-au de ce veni pînă cînd nu sosește răspunsul de la măria-sa țarul în legătură cu Gantimur. A întrebat apoi dacă răspunsul va sosi în trei ani și i-a mai spus solului că în timpul călătoriei să se ferească cu grijă de barguți și de tungușii namiazini, fiindcă aceia sînt bandiți mari și nu-i iubesc pe ruși, să nu i se întîmple vreo nenorocire pe drum. El știa despre asta de cînd i-a însoțit pînă la Nercinsk pe cazacii care duceau scrisoarea hanului, de cînd au venit la el namiazinii și barguții și i-au cerut să-i predea lor pe cazaci ca să îi omoare, deoarece aceștia îi atacau fără încetare. Solul răspunse că în privința păcii, după porunca măriei-sale țarului le va spune cazacilor de la graniță să păzească pacea și prietenia „și să nu se certe decît dacă supușii voștri i-ar provoca cu ceva". În ce privește răspunsul măriei-sale țarului către han, poate veni în doi ani, doi ani și jumătate sau în trei și mai mult, fiindcă drumul este foarte lung. În ce privește dușmănia namiazinilor și barguților, venind către Naun i-am întîlnit, și ei s-au speriat de noi și s-au împrăștiat și cu greutate am putut să îi hotărîm să vină și să facă negoț. Oricum, oricine va veni cu gînduri pașnice, noi sîntem bucuroși să-l primim, dar cine va veni cu gînduri de vrăjmășie, cu ajutorul lui Dumnezeu îl vom pune pe fugă.

Mangutei spuse că i-a vorbit din prietenie, fiindcă cu ei poartă și darurile hanului și nu voia să se întîmple vreun necaz. A mai spus să nu îl lăsăm să se îndepărteze de convoi pe călăuza Tokultei ca să nu îl omoare oamenii lui, dar vorbea așa pentru că ei se temeau să nu îi hotărască pe tungușii lor să meargă după Gantimur în fortul Nercinsk. Solul răspunse că l-a pus sub pază și că în ziua următoare se vor opri pentru odihna animalelor și el să poruncească oamenilor săi să facă negoț cu ai noștri, și să poruncească [Mangutei] să aducă spre vînzare cai și vite cornute. El a răspuns că poate să se oprească acolo o zi, fiindcă tot de acolo el se va întoarce, deoarece i se poruncise să îl însoțească doar pînă la aceste ultime așezări. Despre negoț a spus că el nu va porunci ce i s-a cerut, pentru ca între oamenii noștri și ai lor să nu se iște vreo ceartă, totuși el va rămîne pînă a doua zi și se va întoarce înapoi la askaniama, fiindcă pînă cînd el nu se va înapoia, nici askaniama nu putea pleca spre orașul împărătesc. După aceea a plecat la convoiul lui.

Într-a treia zi dimineața, cum se înțelesese cu solul să plece, Mangutei a venit și s-au salutat și și-a cerut iertare de la sol, și i-a urat călătorie fericită. Ei s-au întors la Naun, iar noi am trecut rîul Ial printr-un vad și cînd am ajuns pe malul celălalt am fost prinși de o vifornită cumplită, care ne-a însoțit peste tot pînă la Nercinsk, urmîndu-ne drumul pe frig și chiar ger, iar hrana (oamenilor și a vitelor) era sărăcăcioasă. Astfel ne-am întors pe același drum pe care am venit mai înainte la Naun și mergînd pe malul rîului Ial pînă la șirul de munți Torgacini, care erau acoperiți cu zăpadă groasă cam de un arșin, n-am întîlnit nicăieri nici o ființă omenească. Dincolo de munții Torgacini, într-a treia zi de drum, pe malul rîului Dzadun am

prins un ţăran bargut care ne-a spus că este nepotul bătrînului pe care l-am întîlnit venind spre Naun şi că împreună cu el şi-au aşezat iurtele încă şapte oameni care vînează tot felul de animale sălbatice. Solul l-a întrebat de ce i-au furat patru cai din convoi, iar el a răspuns că ţăranii namiazini au furat caii: „Ei v-au urmărit multă vreme şi-au vrut să vă răpească oameni şi cai, dar n-au putut mai mult decît atît“ şi i-a dat numele namiazinilor şi a spus că din pricina aceea s-a iscat bătaie între oamenii lui şi ei. Solul i-a dat voie să plece şi a spus să meargă la mongoli şi la barguţi ca să-i trimită să ne iasă în calea noastră, ca să putem face negoţ. Acolo am trecut rîul Kailar şi în a cincea zi am ajuns la rîuleţul Merghel. Călăuza noastră ne-a adus pe alt drum decît înainte şi pînă acolo nu am întîlnit nici un om, dar acolo am găsit cîteva iurte de mongoli de unde am luat un om şi l-am trimis împreună cu călăuza noastră la taişii mongoli, care locuiau la o jumătate de zi mai departe, să le spună să vină la noi să facă negoţ cu tot felul de mărfuri. În ziua următoare au venit mulţi mongoli şi au adus cai şi cămile şi vite cornute şi oi pe care le-am cumpărat, ori le-am luat în schimb pe kitaik. Nu au făcut nici un fel de hoţie.

Toţi acei băştinaşi care trăiesc între Nercinsk şi rîul Naun, dacă ar binevoi măria-sa ţarul să poruncească ridicarea unui fort pe rîul Argun sau pe Kailar, s-ar putea ca ei să ceară să se supună măriei-sale ţarului şi nimeni nu s-ar certa pentru ei.

De la rîul Merghel am mers prin cîmpie de asemenea pe alt drum şi în două zile am ajuns la rîul Gan, unde am găsit urmele ţăranilor namiazini şi cîteva iurte mongole. Din locul acela am mers o zi şi am ajuns la un rîu, cale de încă o zi de la Argun, unde au venit la tabăra noastră, la sol, toate căpeteniile namiazinilor şi au adus în dar un cal, un

berbec și un bou. Solul a luat berbecul, dar calul și boul nu i-a primit și i-a certat cu asprime, fiindcă anul trecut venind spre China au fost la el nu numai o singură dată să își ceară iertare de la măria-sa țarul și au făgăduit în viitor să plătească iasak și au vrut să-i dea solului căruțe, dar au mințit în totul, deoarece nu numai că n-au împlinit cele spuse, dar pe deasupra venind la sol douăzeci de cazaci din Nercinsk „voi ați vrut să-i omorîți și să-i jefuiți și de aceea n-aveți de ce veni la convoi, fiindcă noi n-avem încredere în voi, deoarece așa cum ne-ați pungășit mai înainte, o veți face și acum". Ei au spus că iasakul pentru măria-sa țarul l-au trimis la Nercinsk cu cîteva zeci de cai, dar acum vor mai aduna încă și îi vor trimite, iar despre omorîrea cazacilor au spus că nici măcar nu s-au gîndit, dar între ei sînt oameni tineri care nu-i ascultă și acelora să li se facă mustrări pentru cazaci, dar altceva n-a fost și ei sînt bucuroși să fie supuși ai măriei-sale țarului. De asemenea au întrebat dacă măria-sa țarul vrea să îl predea pe Gantimur...[1] și toate semnele[2] le-au descris pe larg pentru ca în viitor... drumul să fie cunoscut și mai ales el a trimis pentru a iscodi dacă chinezii ar da încuviințare oamenilor măriei-sale țarului să facă negoț sau nu, așa cum îi vorbiseră solului cînd a fost acolo. Și cazacului i-au poruncit ca el să spună că vine din ținuturile de hotar pentru a face negoț și că nu a auzit de sol, deoarece a mers pe alt drum, iar oamenii taișilor voiau să plece în China în ziua de Sf. Ilie.

---

[1] În textul original lipsesc cîteva rînduri. Se vede că ceea ce urmează este scris în Selenghinsk, unde Spătaru a stat toată iarna, cam șase luni, și unde se presupune că și-a revăzut însemnările și poate a început să scrie și *Descrierea Chinei*.

[2] În text este scris *urocișcea*, adică ansamblul de aspecte geografice, rîuri, munți, văi, dealuri, ape etc.

Şi pentru a duce lucrurile date din vistierie i-am dat două cămile din cele pe care le cumpărasem pentru măria-sa în satele de pe Naun, căci cele şapte cămile ale vistieriei care rămăseseră pe Naun şi le luasem cînd ne-am întors din China din pricina slăbiciunii unele au murit pînă la Nercinsk, iar altele pe drumul pînă la Selenghinsk şi celelalte cînd am ajuns acolo, fiindcă în satele de pe Naun ologiseră şi flămînziseră.

În cetatea Selenghinsk sosesc mongoli cu cămile şi aduc multe mărfuri chinezeşti şi fac negoţ sau le schimbă cu mărfuri ruseşti, la fel şi cazacii din Selenghinsk se duc la ei neîncetat pentru neguţătorie, iar cu vremea s-ar putea statornici un negoţ viu, pentru a nu se mai merge cu nimic pînă în China, numai că e nevoie de un om priceput în ale negoţului care să ştie cum să se înţeleagă cu mongolii.

În fortul Selenghinsk am rămas pînă în ziua de 3 mai şi după aceea ne-am dus la zaimkă, am pus pe apă doscianikurile şi am pornit-o spre Marea Baikal. La gurile rîului Selenga ne-am oprit din pricina gheţei pînă la 13 mai şi după aceea am trecut peste Baikal, iar în 16 mai am ajuns la Irkuţk, unde am rămas pînă la 18 aceeaşi lună. Anul trecut, 7184 [1676] cazacii din Irkuţk, plutind în sus pe rîul Irkuţk şase zile, au ridicat acolo un fort şi au lăsat acolo cam cincizeci de oameni. Ei mi-au spus că ţinutul este foarte roditor şi bun pentru agricultură şi că au început să adune iasak pentru măria-sa ţarul. La trei zile de acolo este un lac mare numit Kosogor, din care izvorăşte rîul Selenga. Acolo sînt păduri şi se poate clădi un fort, căci în jurul lacului rătăcesc mulţi mongoli nomazi care le-au spus că de acolo ar fi un drum spre China pe care se poate călători repede şi fără primejdie.

Din Nercinsk am plecat în ziua de 18 mai. La Eniseisk am ajuns la 7 iunie unde, pînă a nu ajunge la mal, ne-a întîmpinat un stolnic cu un ukaz al măriei-sale țarului și voievodul Mihail Vasiliev, feciorul lui Priklonskoi, și ne-au spus să debarcăm și ne-a adus la cunoștință ukazul măriei-sale, apoi a poruncit căpeteniei vameșilor să îi scotocească cu amănunțime pe toți oamenii, care coborîseră din doscianikuri. Așa că începură să-l caute pe sol în buzunare, în carîmbul ciubotelor, în pantaloni și în sîn, peste tot, dar nu au găsit nimic. După aceea i-au cercetat pe curtenii din Moscova, pe feciorii de boieri, pe grămătici și pe toți cazacii pînă la ultimul om. În timpul acela pe mal se adunaseră toți locuitorii orașului. Acolo erau și solii mongoli care se întorseseră de la măria-sa țarul de la Moscova și după aceea au început să cerceteze doscianikurile solului și au scos afară tot ce a fost în ele și au cercetat înăuntru cu făclii aprinse. La acea cercetare a luat parte și feciorul de boier din Tobolsk care fusese trimis de la Moscova cu ukazul măriei-sale țarului. Nu au terminat cercetarea în aceeași zi, fiindcă se făcuse seară, și de aceea au hotărît o curte în care să stea oamenii, iar la doscianikuri au așezat străji cazaci din Eniseisk. În ziua următoare au cercetat vistieria măriei-sale țarului, pe curteni, pe feciorii de boieri și tot ce a fost în doscianikuri pînă la cel din urmă om. După ce au scotocit tot ce era în vistieria măriei-sale, au pecetluit cu pecetea împărătească. Și tot ce au luat de la fiecare, orice fel de marfă, le-au pecetluit și le-au scris în liste, cui și ce i s-a luat, și cu mîna lui fiecare a pus degetul în locul în care erau înscrise mărfurile lui, iar acele liste stolnicul și voievodul le-au trimis măriei-sale țarului peste munți printr-un curier deosebit.

Solul a rămas în Eniseisk pînă la 9 iulie, fiindcă stolnicul şi voievodul nu i-au dat voie să plece. În ziua de 10 iulie a trecut peste volokul de la Makovsk, şi în ziua de 14 au ajuns în fort, unde s-au oprit pînă la 20 iulie, fiindcă nu erau gata bărcile. Mărfurile care erau ale măriei-sale ţarului, cele pe care le primise ca daruri de la hanul chinez şi cele cumpărate pentru măria-sa stolnicul şi voievodul le-au dat în grija solului, iar ca însoţitori tot din porunca ţarului i-a dat zece cazaci din Tobolsk dintre aceia care au fost împreună cu solul în China. Pentru restul de mărfuri din vistieria măriei-sale pe care au luat-o de la sol în numele ţarului, ca şi de la toţi cazacii, aşa cum s-a scris mai sus, stolnicul şi voievodul au trimis patru oameni dintre cazacii din Eniseisk drept însoţitori şi le-a dat în primire lucrurile cu o listă.

Pentru a se putea hrăni pînă la Moscova, potrivit ukazului măriei-sale, i s-a dat în Eniseisk dintre mărfurile cele mai proaste solului în valoare de trei sute de ruble, curtenilor, grecilor [1] şi grămăticilor din aceleaşi mărfuri mai proaste li s-a dat de o sută de ruble fiecăruia, iar cele care au fost frumoase au fost luate tot în numele măriei-sale...

(Restul lipseşte din text.)

[1] Spiridon Evstatiev, expert în pietre preţioase; Ivan Juriev, medic.